fondată în 1895
bpt
serie nouă

martínez estrada

radiografia pampei

★

biblioteca bct

Ilustrația copertei : *Ana Vasilache*

ezequiel martínez estrada

radiografia pampei

★

TRADUCERE DE ANDREI IONESCU ŞI ESDRA ALHASID
PREFAŢĂ DE EDGAR PAPU
TABEL CRONOLOGIC DE ANDREI IONESCU
NOTE DE MIRCEA RĂDULESCU

BIBLIOTECA PENTRU TOŢI ● 1976
EDITURA MINERVA ● BUCUREŞTI

Pentru versiunea românească
toate drepturile rezervate Editurii Minerva
(B.P.T.)

Ezequiel Martínez Estrada
RADIOGRAFÍA DE LA PAMPA
(C) Editorial Losada, S. A., Buenos Aires, 1942

PREFAȚĂ

Lumea nouă, cucerită de conchistadorii spanioli — o parte covîrșitoare din ceea ce numim noi astăzi America Latină — a fost sute de ani, pentru conștiințele europenilor, un teritoriu nediferențiat. Scriitorii spanioli din Renaștere și de mai tîrziu îl denumeau, după termenul pe atunci generic, *Las Indias*. Numai odată cu independența statelor componente, în primele decenii ale veacului trecut, diferitele regiuni încep să-și deseneze fizionomia lor distinctă, consolidîndu-se fiecare din ele, în tot mai pronunțate trăsături proprii. Este același proces care se petrece sub ochii noștri și cu Africa Neagră. Această din urmă noțiune, încă nediferențiată pentru noi, prinde și ea să se deosebească, pe planul cunoașterii curente, în specificul fiecăreia din părțile ei alcătuitoare. Treptat, deci, și alte continente repetă fenomenul pe care l-a realizat Europa încă din Renaștere, începînd chiar de mai înainte, de la succesiunea lui Carol cel Mare, cînd țările independente se desprind din confuza „unitate" medievală și își precizează caracterele „personale". Faptul reproduce, în alt registru, însăși fazele procesului natural cosmogonic. Trecerea materiei cosmice de la omogen la eterogen se repetă, la diferite etape, și în istoria tuturor zonelor ocupate de popoarele moderne. De la noțiuni globale, magmatice, *continentale*, se trece la realități particularizate, distincte, *naționale*.

Pentru cei de astăzi termenul *America Latină* nu mai cuprinde același conținut confuz ca *Las Indias* pentru oamenii Renașterii.

Noi știm că părțile componente ale acestei întinderi de pe glob, Mexicul, Brazilia, Argentina, Cuba și toate celelalte unități statale ale marelui grup respectiv, se deosebesc esențial între ele. Se desprinde aci unul din aspectele exemplare, pretutindeni repetabile, ale acelui proces general, după care cunoașterea vagă pe *continente* se substituie printr-o cunoaștere precisă pe *țări* și popoare. Finalitatea naturală, dirijată către închegarea structurilor multiple și eterogene, se vede, astfel, stimulată de tendința către independență națională a tuturor popoarelor lumii, care se conturează și se reliefează, fiecare, ca o entitate aparte.

Dintre țările Americii Latine, aceea care s-a angajat la cel mai vechi, mai îndelung și mai serios proces de precizare a propriei fizionomii — am spune chiar a propriei personalități — este Argentina. De ce tocmai Argentina, această regiune periferică a continentului ? O asemenea întrebare ne silește să mutăm momentan discuția pe o arie cu mult mai cuprinzătoare, dincolo de perimetrul obiectului ce ne preocupă. Se pare că, pe planul general al cunoașterii, raportul valoric între ideea de *centru* și aceea de *periferie* a suferit o fundamentală schimbare de accent față de accepția clasică a acestei relații. În registru existențial, faptul de *a fi* nu se realizează ca trăire autentică și profundă decît în confruntarea cu limitele. Numai la marginea existenței, cînd ea se vede amenințată, îți simți integral, ca realitate plenară, această existență. Faptul se verifică atît în cadru individual cît și colectiv, decis, acesta din urmă, de anumite coordonate geografice, naționale, politice. Marile mișcări sau insurecții care vor schimba viața unui popor pleacă foarte adesea de la margine, iar nu din centru. Conștiințele active naționale de asemenea. În lumea germană bunăoară, întîietatea s-a disputat secole de-a rîndul între Austria și Prusia, adică tocmai între două regiuni extreme ale acestei lumi. Pentru Italia, la rîndul ei, Piemontul este un colț pierdut la marginea geografiei și istoriei sale. Și totuși, acest ținut a dovedit cel mai dens potențial al conștiinței naționale, proiectat asupra întregului popor respectiv. Sub un alt aspect decît al exemplelor de mai sus, Argentina cea mărginașă, cu fața către neantul antarctic, a simțit, prima în lumea latino-

americană, și la gradul cel mai intens, că există ca o realitate autonomă, cu trăsăturile ei proprii. Este interesant de notat că, în al doilea rînd, se profilează, prin relieful afirmării sale, Mexicul, situat la periferia opusă a acestei realități.

Argentina rămîne, așadar, pentru America Latină, țara cu cea mai lungă și cea mai fructuoasă tradiție a străduinței de a se căuta și a se defini pe sine. În acest sens, există cîteva monumente de o netăgăduită valoare literară și documentară încă în plin veac al XIX-lea. Se cere, în primul rînd, reținută revelatoarea carte a lui Faustino Domingo Sarmiento (1811—1888), intitulată *Facundo* (1845). Partea inițială a lucrării, care poartă titlul special *Civilizație și barbarie*, constituie un strălucit eseu, consacrat fenomenului argentinian, care ne apare pentru întîia dată în toată bizara și ireductibila sa originalitate. Despre această carte vom avea, însă, prilejul să mai vorbim peste cîteva pagini. Concomitent cu Sarmiento se dezvoltă și așa-numiții poeți „gauchești", a căror operă cuprinde una din expresiile cele mai profund autentice din cîte a dat spiritul național al unei literaturi latinoamericane în veacul al XIX-lea. După primul dintre aceștia, uruguayanul Bartolomé Hidalgo (1788—1822), urmează, la un mai mare interval, Hilario Ascasubi (1807—1875), care, asemenea înaintașului său, folosește și el limbajul „gaucho", adică o spaniolă veche de „romancero", presărată cu indianisme. Ascasubi evocă figura legendară a *payador*-ului sau cîntărețului popular *Santos Vega* (1870), un fel de Orfeu al pampei. Mai importantă încă, și scrisă în același limbaj, este epopeea *Martín Fierro* [1] (1872) de José Hernández (1834—1886), unde autorul, pătrunzînd în esența lor viața, tribulațiile, durerile celor din partea locului, povestește trista istorie a unui alt *payador* popular. Spre deosebire de Sarmiento, care se dovedește a fi un fin și pătrunzător observator din afară, poeții „gauchești" caută să prindă dinlăuntru, pe cale simpatetică, existența celor din pampa, ca și cum ar vorbi chiar aceștia prin glasul lui Ascasubi sau al lui Hernández.

[1] În românește de Aurel Covaci, Editura Minerva, „Biblioteca pentru toți" 1972, nr. 715.

Dar istoria înaintează și își schimbă fața. *Los gauchos* — vechea populație cvasi-nomadă a acelor întinderi nemărginite, populație de origină andaluză, uneori amestecată cu indigenii — au dispărut. Alte condiții și forme de viață dictează fizionomia țării. Orașul Buenos Aires se hipertrofiază enorm. Imigranții europeni, *los gringos* (veneticii) cei mai mulți dintre ei italieni, repede asimilați în pasta iberică a Argentinei, contribuie la o mai accentuată stabilitate politică și economică a țării. Sîntem pe la începutul veacului nostru. O nouă pătrundere și o nouă sinteză a momentului — atît în metropolă cît și la țară — poate fi aflată, printre altele, în vasta dramaturgie documentară a lui Florencio Sánchez (1875—1910), scriitor de origine uruguayană. În paranteză fie spus, el este primul mare dramaturg al întregului continent american. Florencio Sánchez moare, lăsînd o operă perfect închegată, mai înainte de primele schițe și tatonări dramatice ale lui O'Neill. Dramaturgul a cuprins amplu, cu o rară forță penetrantă, marile schimbări de la cotitura veacului, schimbări care au dezlănțuit o serie de crize și chiar de tragedii în atîtea conștiințe. Faptul se răsfrînge amar, la o tensiune extremă, în drama *Barranca abajo (Pe rîpă în jos* — 1905). Într-o altă dramă, puțin anterioară, *La gringa* (1904), dramaturgul analizează sfredelitor stări și situații care nu existau încă pe vremea lui Sarmiento și a poeților „gauchești". Odată cu Sánchez, și alți literați sau gînditori naționali se pasionează să descifreze fenomenul argentinian în noul context al secolului.

Numai bazată pe o tradiție atît de îndelungată, consacrată propriei căutări și determinări, a putut să apară în Argentina anului 1933 încununarea monumentală a acestui întreg fir de investigații, identificat cu tot ceea ce a dat mai proeminent cultura respectivă. Este tocmai cartea pe care o prezentăm în momentul de față, *Radiografia pampei*, carte datorită unui gînditor de geniu, Ezequiel Martínez Estrada. Pentru noi europenii, lucrarea depășește orice așteptări, fiindcă mai mult decît oricînd, o bucată desprinsă dintr-un continent privit pînă mai ieri-alaltăieri în mod vag și nediferențiat, se afirmă cu carac-

tere atît de pregnante. Ba mai mult, ne luăm răspunderea de a conchide că pentru cunoașterea nici unei țări de pe lume — cunoaștere efectuată prin prisma eseistică a filozofiei culturii — nu s-au lansat pînă acum sonde atît de adînci, și nu s-a emis un ansamblu de reflecții atît de complet.

Desigur că din 1933 pînă în 1975 au trecut cîteva decenii și, odată cu ele, cîteva generații. Atîtea constatări, îndeosebi negative, ale lui Martínez Estrada nu mai sînt valabile în momentul de față. Viteza cu care au loc schimbările în veacul nostru a cuprins în iureșul ei și extremul Sud al continentului american. Argentina de astăzi nu mai este aceea văzută și scrutată de Martínez Estrada. Noi achiziții ale civilizației, laolaltă cu deschiderea unor mai largi orizonturi democratice, tocmai în această țară care a suferit în trecutul ei unele din cele mai crunte dictaturi, o fac astăzi de nerecunoscut. Dar nu mai puțin la un atare progres a contribuit însăși *radiografia* lui Martínez Estrada, radiografie care, înregistrînd cu o forță de pătrundere unică atîtea leziuni de ordin economic, etic, politic și social, a cuprins implicit și calea vindecării lor.

Există mai multe trăsături care deosebesc cartea de orice alte încercări, îndeosebi europene, de acest soi. Mai întîi autorul elimină cu o rigoare aproape brutală orice tendință de apologie națională. Nici cea mai vagă bănuială de exaltare lirică sau de subton propagandistic nu tulbură apele adînci ale intuițiilor și ideilor. Înteligența autorului devine un perfecționat aparat de detectare, care nu urmărește altceva decît să atingă și să înțeleagă ultimile sensuri ale lucrurilor. Să ne gîndim numai, prin contrast, la pasiunea subiectivă și la orgoliul de care dă dovadă un alt mare gînditor, Unamuno, pentru a afirma „esența Spaniei". Dar chiar cînd nu este vorba de „esența" propriei patrii, ci a unor țări sau culturi străine, atîția eminenți gînditori europeni se văd călăuziți tot de o netăgăduită intenție apologetică. Așa este, bunăoară, admirabilul *Eseu asupra Franței* al lui Ernst Robert Curtius. Or, dimpotrivă, în cazul de față, nici cea mai discretă

urmă de apologie argentiniană nu poate fi surprinsă în *Radiografia pampei.*

Poate că numai Dostoievski a vrut să cuprindă tot atît de lucid „sufletul rus". Dar autorul *Fraților Karamazov* este, totodată, și un pasionat, care nu-și poate ascunde iubirea pentru Rusia, așa cum e ea. În fond, și el face o apologie națională, însă nu în genul care se vede standardizat pretutindeni. Dostoievski nu mai selectează exclusiv calitățile mari ale poporului său, ci se oprește în aceeași măsură și asupra scăderilor celor mai grave. Personajele sale, intenționate a fi exponente ale „sufletului rus", sînt adesea stăpînite de cele mai spectaculoase erori. Dar, după ce ne-a cîștigat încrederea prin această onestitate a sa, scriitorul știe, tot atît de onest, să ne răstoarne impresia despre același „suflet rus", prin compensații sublime. Pe omul plin de scăderi, chiar degradat, dar care suferă intens din această cauză, și își mărturisește viciile nu cu cinism, ci cu compunc-țiune, cu o disperată sinceritate, făcînd apel la tot ce-i omenesc în noi, este imposibil să nu-l iertăm, să nu ne atașăm de el, ba mai mult, să nu-l credem capabil de cele mai mari acte umane. Nimic din această retorică apologetică *à rebours* în *Radiografia pampei.* Departe de a rămîne orb în fața suferinței, Martínez Estrada o pătrunde în modurile ei cele mai acute, cele mai necruțătoare, cele mai variate, și încă cu exactitatea unui ultra-perfecționat dispozitiv de detectare. Dar niciodată nu se declanșează de aici măreția omului, ca la Dostoievski.

Dacă ar fi să stabilim vreo apropiere efectivă, am înclina mai curînd către Keyserling, cu *Jurnalul de călătorie al unui filozof,* lucrare pe care o și găsim odată citată în *Radiografia pampei.* În ambele construcții de gîndire se surprinde o similară străduință obiectivă de a pătrunde oamenii și locurile prin contacte intuitive — însă nu empirice — contacte cu semnificații esențiale, prin care enigma unui pămînt să-și afle descifrarea și cheia. Dincolo, însă, de aceste apropieri, la Martínez Estrada este cu totul altceva decît la Keyserling. Filozoful din Darmstadt își disemnează vederile pe un plan vast, planetar. El n-a putut, de aceea, să dea, în esență, decît *aperçu*-uri, desti-

nate să deschidă noi perspective de cunoaștere. Keyserling n-a aplicat, însă, nicăieri exhaustiv această metodă, așa cum face pentru prima dată Martínez Estrada, care își dezvoltă asupra unui singur punct o privire efectiv *integrală*. În cele șase sute de pagini, încărcate pînă la refuz cu intuiții și idei, el își concentrează toate resursele gîndului numai asupra Argentinei.

În sfîrșit, nimeni n-a folosit pentru luminarea sensurilor, existente în vreo regiune de pe glob, o erudiție atît de imensă. Autorul își asediază obiectivul pe toate fronturile posibile, și îl face să-și livreze ultimile secrete. Martínez Estrada se arată deopotrivă de competent în geologie, în paleontologie, în geografie fizică, în meteorologie, în botanică, în antropologie, în medicină, în istorie, în etnografie și folclor, în psihologie, în sociologie, în economie și drept administrativ. Din toate aceste științe, el scoate semnificații care le depășesc filozofic pe fiecare din ele. Ideile sale merg continuu, fără pauză, proliferează, se ramifică în arborescențe baroce, străpung nucleele ultimelor înțelesuri și le invadează necruțător cu lumina inteligenței sale. În mîinile lui Martínez Estrada noțiunea de Argentina a devenit o pradă integrală a cunoașterii, un volum al realității forat în toate sensurile, fără să-și mai păstreze nici un strat, nici o zonă virgină pentru investigație. Este o adevărată „radiografie", care a pătruns și a făcut vizibile toate fibrele, toate arterele, toate nervurile unei regiuni, intrînd deopotrivă de adînc înlăuntrul pămîntului, în răscolirile sale cosmice, în celulele plantelor, în tropismele lor, ca și în gîndurile cele mai ascunse ale omului, aproape neștiute nici de el însuși, intrînd, fără obstacole în cauzele fenomenelor, în intenții, în finalități, în efecte, în destine. Întregul ansamblu al acelei realități se află străbătut și îmbibat pînă la fund — trecut amețitor de ere geologice, imperceptibile mișcări psihice prezente, perspective viitoare — ca de o apă năvalnică pentru care au devenit permeabile materia, timpul, gîndul.

Această explicită *Radiografie a pampei* cuprinde implicit și o virtuală „radiografie" a autorului însuși. O asemenea completare „radiografică" ne-ar desluși și mai accentuat structura operei. Pe baza ei am înțelege și rezultatul infructuos întîmpinat de noi

în încercarea de a găsi lui Martínez Estrada un echivalent cît de cît apropiat în alte zone. O operă ca aceasta nu putea fi scrisă decît de un argentinian — bineînțeles de un om dotat cu o excepțională vedere prin lucruri, ajungînd aproape pînă la devinația lor. Martínez Estrada trebuie să fi moștenit el însuși unele originare și ireductibile daruri ale pampei, fiindcă întrunește — decantate prin filtrul evoluat al unei conștiințe intelectuale — calitățile a două tipuri populare, evocate încă de Sarmiento în *Facundo* al său. Este vorba de *el baqueano* și *el rastreador* — călăuza și adulmecătorul — tipuri pe care, de altfel, și autorul *Radiografiei* de față le analizează.

Primul este acel om din popor — om al pampei — care, după semne cu totul imperceptibile pentru alții, își arată prodigioasa capacitate de a se orienta, fără nici o urmă de ezitare, în locuri vaste, necunoscute, unde n-a mai călcat poate niciodată. Călăuzit de asemenea semne, el își poate da seama infailibil la ce distanță și în ce direcție va întîlni o apă, o pădure, un animal izolat, o așezare omenească. Este pentru el deajuns un singur punct de reper, bunăoară o colină, pentru ca, după constituția ei, să știe perfect cîte alte coline vor mai urma, de ce mărime va fi fiecare, cu ce fel de vegetație vor fi acoperite. Lăsat într-un loc pustiu, noaptea, pe întuneric, *el baqueano* va smulge un smoc de iarbă și, după gustul acelei ierbi, își va da seama în ce parte se află, putînd să descrie, pînă la detalii exacte de direcție și de distanță, accidentele și particularitățile terenului respectiv. Va simți, tot după semne imperceptibile, primejdiile, cu multe zile înainte de apariția lor, sau de asemenea le va intui de la mare depărtare în spațiu, și va ști nu mai puțin și natura lor. Totul se va opera spontan, printr-o ascuțire extremă a simțurilor, capabile să desprindă fulgerător cele mai fine nuanțe, și printr-un exercițiu secular al reflexelor, dezlănțuite instantaneu dintr-o prodigioasă memorie sensorială. Nouă nu ni se poate oferi decît empiric ambianța naturală ca obiect al înregistrării noastre prin intuiții. Dimpotrivă, acei oameni ai pampei au prins intuitiv însuși marele sistem de lucru și de organizare a naturii,

captînd și cele mai neînsemnate dîre ale mișcării sale, din care constituie imediat ansamblurile.

Înrudit cu *el baqueano* va fi *el rastreador* — urmăritorul sau adulmecătorul. El își va concentra toate simțurile într-un văz neobișnuit de acut. Zeci și chiar sute de kilometri, adulmecătorul va ști să ia urmele exacte ale unui om, dirijîndu-se după indicii vizuale, care nouă ne scapă cu desăvîrșire. Îi va identifica precis itinerariul după felul cum se vede călcată iarba, după întipăririle pașilor pe cărări, chiar dacă au trecut și alți pași asupra lor, după semnele de copite, dacă a încălecat între timp un animal, deosebind acele semne de ale altor animale. În caz că, la un moment dat, cel urmărit, pentru a evita lăsarea indiciilor sale pe pămînt, înaintează agățîndu-se de rămurișul unei păduri, *el rastreador* va ști să-l depisteze, punct cu punct, după amprentele, invizibile pentru noi, imprimate pe scoarța acelor crengi, adesea și pe frunzele atinse. Dacă se va rezema, chiar involuntar, de un copac va fi imediat descoperit, după urmele indelebile rămase acolo. Ba încă mai mult, după aceste urme va recunoaște dacă este grăbit, obosit, nehotărît, înfricoșat, citindu-i astfel și întreaga stare lăuntrică, folosită pentru o și mai certă detectare a celui urmărit.

Asemenea însușiri — aproape fără egal pe glob — aparținătoare unor tipuri populare din pampa, i-au putut ridica pe cîțiva din oamenii locului la cele mai neașteptate cariere sociale. Pe baza unor originare calități — totale sau parțiale — *de baqueanos* sau *rastreadores*, inși aproape fără cultură, și în totul rudimentari ca nivel moral, au ajuns în veacul trecut generali, dictatori și, îndeobște, personalități politice. Martínez Estrada, apariție tardivă și afinată, ivită în veacul nostru, prezintă o consecință cu mult mai depărtată a acelui fenomen. La el putem identifica, pe planul erudiției și al celei mai evoluate structuri de gîndire, ancestralele însușiri ale pampei. Într-însul trăiesc încă, modificați în înalte tipuri de cultură, *el baqueano* și *el rastreador*. Numai astfel a putut el să devină *radiograful* celor mai adînci sensuri și semnificații care sălășluiesc în pămîntul, în lucrurile și oamenii patriei sale. De aceea am spus că o asemenea

carte nu putea fi scrisă decît de un argentinian, și că în *Radiografia pampei* ni se revelează Argentina nu numai prin datele obiective, expuse acolo, ci și prin implicita „radiografie" a autorului, așa cum rezultă din întreaga factură a cugetării sale. Este pentru prima dată cînd un mare gînditor contemporan, bazat pe psihanaliză, pe știință, pe intuiționism, pe introspecție, pe filozofia culturii, ne deschide noi spații de cunoaștere prin sublimarea, în registrul intelectului, a unor facultăți de penetrare superioare celor umane, facultăți aflate numai la alte viețuitoare, dar cu care acele viețuitoare nu pot atinge cerul gîndirii. Aci ni se pare a vedea secretul investigațiilor *radiografice* ale lui Martínez Estrada, investigații cu rădăcini elementare în solul misterios al pampei.

Din toate trăsăturile semnalate pînă acum mai derivă, în sfîrșit, o ultimă însemnătate a cărții și desigur nu cea mai mică. Acest om, care străbate, pînă în celulele lor cele mai intime, alcătuirile lucrurilor, surprinzînd și relații nevăzute de noi cu „ochiul liber" între date infinitesimale, a ajuns în mod firesc să-și depășească strictul obiectiv. El a descoperit și adevăruri umane valabile pretutindeni, mai cu seamă în vremea noastră. Importanța cărții se extinde, deci, și dincolo de propria ei finalitate. Desigur că autorul „radiografiază" în primul rînd coordonatele patriei sale ; dar prin privirea implicită a laturilor ei comune cu restul umanității sau cu restul veacului XX, Martínez Estrada devine unul din marii diagnosticieni ai timpului. Așa cum Shakespeare ne-a dat în *Hamlet* și un erou excepțional, cu particularitățile lui exclusive, și un tip uman al întregii epoci, tot astfel și gînditorul argentinian a pătruns în *Radiografia pampei* și Argentina, cu toată ciudata și ireductibila ei configurație, și omenirea actuală. O asemenea extindere inevitabilă a mandatului fixat se vădește mai cu seamă în a doua parte, unde, prin analizarea orașului Buenos Aires de atunci, anticipă cu patru decenii imaginea crizei morale de astăzi din atîtea țări. Dacă privirea cercetătoare merge neconcesiv pînă la ultima adîncime a unui fenomen, atunci chiar și particularul cel mai straniu sau mai aparent

izolat de restul lumii se întîlnește cu universalul. Și *Radiografia pampei* este categoric o carte universală.

Nu intenționăm nici pe departe să expunem conținutul acestei cărți. Pentru a se evita un comentariu exterior, anost și nesemnificativ, s-ar cere scrisă o întreagă nouă carte pe marginea ei. Valoarea lucrării se cuprinde tocmai în plenitudinea și densitatea ideilor, care, privite în *raccourci* sau pe deasupra, și-ar pierde întreaga pondere și consistență. Ne mulțumim, de aceea, să-i schițăm numai mobilurile, premisele, planul arhitectonic, precum și semnificația acestui plan în contextul realității argentiniene.

Voluminoasa lucrare cuprinde două părți, *Trapalanda*, adică pampa, și *Arghiropolis*, adică Buenos Aires. Este exact aceeași diviziune pe care o gîndise inițial Sarmiento în *Civilizație și barbarie*. Asemenea termeni cuprind și pentru vechiul gînditor un identic înțeles, respectiv Buenos Aires și pampa, configurînd acel invariabil dualism, care i-a solicitat totdeauna pe cei ce au reflectat asupra Argentinei. Faptul, însă, că polii opuși ai acestui dualism sînt dați de Sarmiento prin *concepte generale*, iar de Martínez Estrada prin *simboluri*, ni se pare deosebit de semnificativ pentru poziția distinctă a celor doi cugetători. Într-adevăr, sensul amintitelor registre adverse precum și relația dintre ele nu mai apar aceleași. Sarmiento concepe pampa și Buenos Aires ca *grade* sau *trepte* — barbarie și civilizație — integrîndu-se astfel, în vederile întregului evoluționism din veacul trecut. Martínez Estrada, dimpotrivă, le concepe ca *structuri*. De aceea, după aproape un veac, în care interval s-au înregistrat atîtea schimbări, *Radiografia pampei* vine, cu toată evidența, ca o replică la cartea lui Sarmiento. Pînă la un punct, premisa cu mult prea covîrșitoare a pampei a trezit același interes amîndurora, ceea ce ar putea pe unii să-i înșele, prin învăluirea dezacordului. Cînd se ajunge, însă, la consecințele fundamentale ale acestei premise, adică la raportul cu Buenos Aires și cu destinul Argentinei, ruptura apare evidentă. Martínez Estrada a văzut ceea ce nu putea încă să vadă sau, mai bine zis, să prevadă înaintașul său.

De numele lui Sarmiento, care a ajuns, la un moment dat, președinte al republicii (1867—1874), se leagă integrarea țării în

circuitul statelor moderne. Acest om atrage după sine introducerea fermă a unui regim democratic de tip liberal, în genul țărilor civilizate ale vremii, inițiază procesul industrializării, încurajează imigrările în masă din Europa. *Civilizație și barbarie*, scrisă cu peste două decenii înainte, constituie un fel de pregătire a spiritelor în favoarea programului său, pentru care luptase o viață întreagă, pregătire secondată și de fascinantul său talent literar. Pentru el golful și estuarul La Plata, unde se dezvoltă treptat și orașul Buenos Aires, este sediul „civilizației" argentiniene, pe cînd, dimpotrivă, pampa rămîne nesfîrșitul receptacul al „barbariei". Printr-o comparație pe cît de izbitoare pe atît de subtilă, Sarmiento vede aci un contrast similar aceluia dintre valea Nilului — singurul lăcaș al marii istorii egiptene — și imensul rest pustiu al Egiptului. Spiritul golfului La Plata va trebui, deci, să învingă pampa, și numai astfel Argentina va intra în rîndul țărilor civilizate. Întreaga carte învăluie miezul unei splendide pledoarii pentru această teză, opusă poziției sentimentale „autohtoniste" a poeților „gauchești", care vedeau cu simpatie în *los gauchos* nu niște ființe condamnabile, ci victimele nefericite ale tristelor condiții de viață și ale nesfîrșitelor abuzuri exercitate de stat asupra lor.

Pampa stîrnise, dealtfel, și interesul lui Sarmiento însuși. Faptul reiese cu prisosință din tulburătoarea evocare și analiză pe care i-o consacră, și care scoate în relief întipărirea unică a acestei uriașe întinderi de pe glob. Pe de altă parte, însă, îi pătrunde și caracterul sălbatic, involutiv, malefic, care, asemenea unui blestem asupra țării, trage spre haos și barbarie viața argentiniană. Rodul veninos al pampei este *el gaucho malo*, tipul de „gaucho" delicvent, anarhic, crud, fără scrupule, fără conștiință, nu departe de fizionomia morală a tîlharului. Din această categorie s-au recrutat cei mai sîngeroși dictatori, a căror energie frenetică a fost fatală pentru Argentina, înăbușind-o în întuneric, și pătîndu-i istoria cu crime. El și trece, în partea a doua, la aplicarea ilustrativă a tezei sale, povestind viața ferocelui Facundo Quiroga, prin care Sarmiento s-a relevat ca unul din cei mai mari naratori latino-americani ai veacului trecut.

Martínez Estrada reia în *Trapalanda* — prima parte din *Radiografia pampei* — același fir de gîndire. El subliniază de asemenea că tipul „gaucho" reprezintă în lumea modernă unul din cele mai răsunătoare exemple de involuție istorică. Condițiile pampei, condiții vitrege pentru civilizație și pentru orice fel de „stabilitate", au făcut, cu timpul, dintr-o anumită categorie de europeni, țărani veniți din Spania — destinați a deveni „coloni" — o populație aproape sălbatică, redusă, în mare parte, la vechea stare nomadă. Desigur că Martínez Estrada își adîncește și își amplifică imens analiza, pînă la proporțiile unei uriașe „radiografii".

Pe calea unui fel de psihologii abisale a istoriei, el urmărește procesul prin care acel pămînt, nelăsîndu-se dominat, l-a învins el pe om și l-a supus nivelului și coordonatelor sale. Obiectul unei cuceriri trebuie să implice necondiționat o substanță, o *existență* efectivă, să dea senzația de *ceva* determinat, care numai astfel creează posesorului conștiința de a fi obținut realmente un lucru. Golul, și cu atît mai mult golul imens, nu poate fi cucerit, ci, dimpotrivă, el este acela care te absoarbe și te mistuie în abisurile sale. Pampa nu alcătuiește un gol fizic — sau nu în mod absolut — ci unul psihic, devenind, însă, tocmai prin aceasta, cu atît mai virulentă acțiunea sa devoratoare. Pămîntul ei îți oferă un suport amăgitor, un fals reper material, care sfîrșește prin a te înghiți. Acest presupus suport de suprafață telurică nu pleacă, însă, de nicăieri, și nu ajunge nicăieri, pentru a-ți da sentimentul cuprinzător al unei posesiuni. Noul-venit rămîne pierdut, pradă spațiului, depărtării, singurătății, fricii, armele teribile ale pampei. Pentru a nu muri, omul se vede constrîns unei adaptări la această natură antiumană, cu prețul, însă, de a deveni, la rîndul lui, aproape tot atît de antiuman, așa cum îi impune ea, monstruoasa stăpînă, zeitate a vidului. El își pierde, astfel, cuceririle unei anumite trepte de umanitate, și se reduce la un sistem de reflexe, avînd ca obiectiv apărarea sau atacul, care adesea se și identifică între ele. De fapt nu numai asupra omului ci și asupra altor viețuitoare, pampa a avut neașteptate efecte involutive. S-au văzut, bunăoară, numeroși cîini care și-au părăsit stăpînii, s-au adunat în haite sălbatice, adulmecînd de

departe, asemenea lupilor, cărnurile vitelor tăiate pe cîmp pentru extragerea pieilor, și năvălind ca fiarele asupra lor.

Orizontala nesfîrșită a pampei, bătută adesea de vînturi năprazнice, devorează totul, sau îl reduce la aceeași „aplatizare" după chipul ei. De aci se desprinde complexul „reptilic" intuit și de Keyserling, dar adîncit nemăsurat de Martínez Estrada. Acest complex cuprinde totul, de la plantă pînă la om. Natura pampei constrînge întreaga lume să se supună tiparelor ei. Plantele își pierd elanul vertical, capătă aspectul animal al reptilelor, se tîrăsc pe pămînt, și se acoperă cu solzi, cu plăci, cu carapace, pentru a rezista la intemperii. Omul, deasemenea, lipsit de orice adăpost durabil, expus tuturor primejdiilor pe care i le pun în cale natura și semenii, se strecoară adesea pe brînci, înaintînd și pîndind, ca în pozițiile înaintate de pe front. Numai că un asemenea front nu constituie o stare de excepție, ci una permanentă, viața însăși, de-a lungul mai multor generații. Or această poziție și mișcare reptilică își află răsfrîngerea prin aceeași „aplatizare" și pe plan moral, cînd marile reliefuri ale afectelor umane se turtesc apatic în simple reflexe de apărare și de atac.

Viața omului devine cu totul precară, dacă nu-și prinde rădăcinile și nu-și dezvoltă creșterea în ceea ce Martínez Estrada numește „alveola" umană. Orice societate normală, indiferent de stadiul civilizației sale, se află încrustată într-un fel de tipare sau medii apărătoare, analoge cu receptaculele fagurelui. Pampa, însă, în locul acestor „alveole" care să-i garanteze existența, nu-i oferă omului decît pustiul deschis, gol, neacoperit, fără vreun factor de convergență la adăpostul căruia să se închege o structură. El rămîne, ca atare, victima depărtărilor fără început și fără sfîrșit, a singurătății, a fricii.

În acest sens, mai putem scoate încă numeroase indicații din cartea lui Martínez Estrada. Pe de o parte, însă, ne-am propus să evităm un comentariu propriu-zis al lucrării — fiindcă, în limitele ce ne stau la dispoziție, n-ar putea să rezulte decît incomplet și superficial — iar pe de altă parte găsim inutil să ne mai extindem, deoarece și minimul de date, invocate pînă

acum, ne ajută suficient, prin puternica lor semnificație, să ajungem la o concluzie.

Nimic nu răpește mai mult omului calitățile umane decît trăirea într-un mediu inadecvat condițiilor sale *specifice* de dezvoltare. Aceste calități umane se ofilesc ca și plantele cărora ambianța întunecoasă din pivniți le răpește clorofila. O asemenea inadecvare nu se datorește numai mediului natural, ci și neasimilatei sale incorporări într-o formă de stat care, neavînd nimic comun cu profilul acelui mediu, intervine tulburător și nu poate decît să complice și să sporească dificultățile omului. Legile statale, care, în funcțiunea lor normală, ar trebui să se numere printre amintitele „alveole" ocrotitoare, în cazul de față inaplicabile și negîndite pentru ajutorul celor din pampa — ci dimpotrivă — îngroașă condițiile mizeriei și ale haosului. Ele ajung, astfel, să se adauge la tot ceea ce apasă și nemulțumește în natura acelor ținuturi, fapt ilustrat, dealtfel, admirabil și de poeții „gauchești", mai cu seamă de José Hernández în epopeea *Martín Fierro*. Este, deci, explicabilă tendința omului din pampa de a vedea în asemenea legi abuzive, emanate de la centru, un nou dușman cu care trebuie să lupte. Nesocotindu-le și încălcîndu-le, el apare mereu în postura de delicvent, ceea ce îl silește continuu să se apere, ca și față de asprimile naturale. Omul nu mai este al nimănui, nici al societății, care îl elimină și îl urmărește, nici al naturii, care îl asuprește. Aci intervine și consecința cea mai gravă. Lipsit de cele două „alveole" — socială și naturală — care, în mod cu totul anormal, se întorc de astă dată împotrivă-i, convertite în forțe ostile, omul nu mai este nici al lui însuși, adică al umanității sale. Nu-i stau la îndemînă decît anesteziantele momentane și inferioare ale celui alienat de propria sa conștiință, uitarea prin alcool sau nevoia disperată de perpetuare, trezită la orice specie amenințată cu extincția.

Pe acest fond de disoluție se dezvoltă tot soiul de excrescențe negativ-morale, tipul de *gaucho malo*, de *guapo*, de *compadre*. Sînt oameni care, într-un mediu de abisuri și goluri ale conștiinței — unde se prăbușește o umanitate ce nu mai poate urca sau coborî normal treptele unei scări etice — își impun respec-

tul printr-o degajare suverană de îndatoririle unei sensibilități evoluate, prin brutalitate, prin abuzuri, prin insuflarea fricii, chiar prin acte de delicvență directă. În mod simplist am înclina să integrăm asemenea manifestări în rubrica egoismului feroce. De fapt, însă, se surprinde aci o imensă tristețe, acea tristețe născută din pustiul afectiv, pe care-l lasă trăirea aspră în condiții inadecvate omului. Unde se află desrădăcinată simțirea nu poate exista decît o lume de rudimentare mijloace și scopuri, care sună stins, ca în cenușă, dar în nici un caz o lume de desfătări, de bucurii, de adevărată fericire. Omul rămîne complet singur, însoțit numai de pînda sa, de frica sa, de invidia sa, de lăcomia sa, de sărmana lui vanitate, atît de meschină în mijlocul deșertului de suflete. Restul a dispărut, înghițit în întinderea disperată a pampei.

Pînă aci totul e perfect. Deducțiile pe care le-am putut scoate de sub lupa măritoare a ideilor lui Martínez Estrada nu contrazic aproape cu nimic vechile vederi ale lui Sarmiento. Într-adevăr, noul gînditor ne dă o imagine și mai halucinantă a pampei ca sediu al „barbariei". De aci înainte, însă, începe ruptura. Imaginea fatalei întinderi, deși similară la cei doi gînditori, duce la finalități radical divergente. Energicul și optimistul Sarmiento a crezut că totul e remediabil, pledînd pentru „civilizație", pentru golful La Plata și pentru Buenos Aires, pe care îl și anexa, în minte, celor mai înaintate centre ale globului. Între timp anii au trecut și lucrurile s-au schimbat. Pampa a fost învinsă, zăcînd ferecată în lanțul drumului de fier, „los gauchos" au dispărut, orașul Buenos Aires s-a amplificat monstruos, fiind astăzi de 35 de ori mai mare decît acum un veac. Visul lui Sarmiento pare de mult împlinit.

Și totuși... și totuși... Aci intervine fundamentalul corectiv adus de Martínez Estrada. Pampa a fost numai aparent învinsă; în realitate ea este aceea care a cucerit Metropola, așa cum îi cucerise și pe toți cei care au voit să o supună. Pentru înțelegerea fenomenului ne-am permite aci o vagă comparație cu anumite împrejurări legate de istoria cetăților libere italiene din Evul Mediu. Acestea au înfrînt, la un moment dat, hinterlandul

lor feudal, și au desființat sediile nobiliare, de unde le venea primejdia atacurilor neprevăzute. Nobilii, însă, aduși în cetate, au făcut ca ambianța pașnic organizată a comunelor să se vadă răsturnată de vechile lor deprinderi, cu care au venit. Peste tot, unde se aflau, tulburau orașele, transformau străzile în cîmpuri de bătălie, își asediau unul altuia noile locuințe urbane. Desigur că în Buenos Aires-ul modern lucrurile nu s-au petrecut atît de spectaculos, ci au decurs pe un plan mai adînc, mai insidios, mai difuz perceptibil, dar nu mai puțin creator de atmosferă morală. Metropola argentiniană a devenit o sucursală a civilizației europene — apoi nord-americane — numai în ceea ce privește involucrul său. În fond, ea este o reeditare a pampei în alt costum de mediu și de epocă, o reeditare, adică, nu în cadrul marilor aparențe, care iau ochii, ci în acela al registrului existențial.

La conturarea acestui fenomen a contribuit un mai larg concurs de împrejurări. În primul rînd se cer semnalați locuitorii pampei, care, atrași spre capitală, și deveniți citadini, au adus implicit și ancestrala atmosferă morală pe care o purtau într-înșii. Am putea vorbi aci de înrădăcinarea tenace a unui anumit climat interior, rezistent la presiunile altui mediu de viață, dacă n-ar interveni și altceva, îndreptat să stimuleze continuarea acelui climat. Se pare că orașul Buenos Aires, sediul „civilizației", nu era chiar lipsit de orice contingențe cu unele trăsături din „barbaria" pampei, așa cum voia să-l închipuie Sarmiento. Fațadei formale a metropolei îi corespundea o identică fațadă formală în organizarea sa politică, economică, administrativă, fapt ce se va repercuta și în stilul de viață respectiv, în toată rețeaua de relații pe care locuitorii marei urbe o vor întreține atît între ei cît și cu instituțiile. De aci, iscarea reiterată a unui mediu de *inadecvare*, de deposedare morală a omului, ceea ce a contribuit nu numai să conserve noilor-veniți din pampa climatul anarhic cu care se deprinseseră, dar să-l și infiltreze în întreaga structură psihică a orașului. Totul înlesnea să se perpetueze aceeași încălcare a legilor, aceeași excludere a factorului afectiv din constituția omului, aceeași reducție la o lume a reflexelor interesate, a mij-

loacelor și a scopurilor, lume care-și mutase doar sediul dintr-o regiune de întinderi ierboase într-una de asfalt și cărămidă. Sărăcia și greutățile vieții — deși altele — au constituit de asemenea o punte de legătură între cele două medii succesive. Dar chiar și pentru cei mai favorizați de confort și de bunăstare, asemenea avantaje s-au minimalizat în simple coordonate exterioare. Bogații sau îmbogățiții se află supuși, în fond, aceleeași inadecvări la condițiile efectiv umane, inadecvare ce-i face să ignoreze iubirea, dăruirea, fericirea, și să perpetueze într-înșii lăcomia, pînda, vanitatea, invidia și mai cu seamă dezolata singurătate.

Desigur că asemenea simptome de criză sînt comune și altor actuale aglomerări urbane de pe glob. Este ceea ce se atribuie astăzi unui exces de „americanizare" sau, mai bine zis, de ceea ce cred europenii că înseamnă „americanizare". Să nu uităm, încă, că *Radiografia pampei* apare nu după cel de al doilea război mondial, ci acum patru decenii. Atîtea din trăsăturile detectate astăzi și în alte mari orașe se văd aci intrate sub privirea analitică a lui Martínez Estrada în Buenos Aires-ul anilor din jurul lui 1930. Faptul se datorește, cel puțin parțial, unei incubații din „barbaria" pampei, care a cucerit metropola.

Am semnalat epoca 1930 numai fiindcă pe atunci Martínez Estrada își elabora cartea. El nu transcrie, însă, numai acel moment, ci urmărește un proces care începuse să se manifeste, în toată amploarea, încă cu mult înainte. Conținutul *radiografierilor* sale poate fi, dealtfel, confirmat chiar de unele mari sinteze literare de pe la începutul secolului, sinteze operate asupra vieții din capitala argentiniană. O cuprinzătoare scrutare a acestei vieți am spus că ne aduce dramaturgia lui Florencio Sánchez. Cea mai ibseneană piesă a sa, drama *În familie*, vrea să prezinte figura reformatorului moral, care luptă să îndrepte o celulă socială coruptă, în speță a propriei familii. Depărtarea de Ibsen se poate, însă, măsura nu cu anii, ci cu secolele. Corupția familiei evocate de Sánchez nu-și inhibează manifestările în ipocrizie și în impostura demnității sociale, ci, dimpotrivă, ea se destramă în cinism și disoluție crasă, neacoperită. Întruniți în aceeași locuință „burgheză" din Buenos Aires, membrii unei ruine de

familie — ruină atît morală cît și economică — trăiesc anarhic, centrifugal, fără nici o identitate profesională, fiecare într-o completă singurătate, de la tipul tînărului parazit pînă la acela al delicventului, îmbătrînit în viciul care-l face să degrinzoleze vertiginos. Nici cea mai stinsă pîlpîire afectivă nu există între ei, așa cum nu există cu nimeni pe lume. Sub pojghița unor oameni „pretențioși" de oraș, putem descoperi tipul de *gaucho malo*, de *guapo*, de *compadre*, tipuri care n-au vrut să moară. Aceeași surditate afectivă, același dispreț față de îndatoririle umane, aceeași vanitate, invidie, singurătate. În mijlocul Metropolei argentiniene de pe la 1900, eroul cu veleități de reformator moral cade răpus sub povara acestui moștenit haos al pampei.

L-am invocat pe Florencio Sánchez numai pentru a confirma, ca un pătrunzător om al timpului, o stare de fapt, existentă cu mult înainte de a fi redactată *Radiografia pampei*. Dar în însăși cartea lui Martínez Estrada se văd analizate unele indicii prețioase, care duc la aceeași concluzie. Ne vom opri numai la un singur exemplu din lucrarea sa, exemplu care mi se pare îndestulător pentru a sugera exact nu numai atmosfera Buenos Aires-ului de pe la începutul secolului, ci și vagul început de difuzare a acestei atmosfere în lumea întreagă. Este anume vorba de faimosul *tango*, contemporan cu dramaturgia lui Florencio Sánchez. Analiza lui Martínez Estrada pătrunde pînă la însăși semnificația existențială a epocalului dans.

Autorul începe prin unele preliminarii explicative. În exodul ei către metropolă, o mare parte din fauna umană a pampei i-a alcătuit periferiile. Or *tango*-ul este tocmai un produs al acestor mahalale din Buenos Aires-ul de pe la pragul secolului, mahalale interlope, devenite adesea suspecte. Însăși sediile provenienței sale îi trădează caracterul.

Acest exemplu cu aparențe modeste spune, în fond, foarte mult. El se ridică la valoare de simbol nu numai pentru locul și momentul respectiv, ci și pentru depărtatele premise inițiale, care anunță actuala criză a umanului în atîtea părți de pe glob. De la început, deci, acelui Buenos Aires, arhiplin de încîntătoare promisiuni, i se refuză, ca și fatalei pampe, de unde și-a extras

măduva morală, accesul către iubire, către fericire, către grandoare lăuntrică.

În această scurtă expunere n-am intenționat și nici n-am putut să încheg㠄 o analiză propriu-zisă a cărții. Am vrut numai să detectăm calitățile autorului și să-i fixăm poziția atît în contextul gîndirii argentiniene, cît și al unei generale orientări de cunoaștere, specifice veacului nostru. Prin complexitatea polifonică, prin profunzimea și onestitatea ei, această carte nu-și găsește nicăieri echivalentul într-un similar registru de interese. De aceea, raportate la *radiografierea* patriei sale, Argentina, magistralele aplicații ale lui Martínez Estrada ne mai stimulează către formularea unor ultime concluzii personale.

Condițiile cu totul speciale ale pampei, așa cum ni se află revelate în cartea de față, ne fac să înțelegem din rădăcină calitățile argentiniene, precum și rolul activ cu care s-a integrat această țară în viața și cultura modernă. La cei mai reprezentativi oameni de valoare ai acestei țări, gînditori, literați, artiști, se află întipărite, cu toată evidența, aceste calități. La toți vom descoperi pasiunea pătrunderii în sensul cel mai adînc al lucrurilor, lipsa de iluzii deșarte, luciditatea rece și mereu trează, sinceritatea absolută, cultivarea exactității stricte, fără prejudecăți și menajamente. Ei luptă crîncen, disperat, cu barierele din calea adevărului — chiar dacă acest adevăr se dovedește cel mai adesea amar — așa cum luptau oamenii pampei cu stihiile neîndurate. Însușirile lor sînt cele specifice întregului nostru veac după cel de al doilea război mondial. Argentina le-a avut, însă, dinainte, fiindcă oamenii ei se aflau de secole în cel mai crîncen război cu viața. Asprimea loviturilor s-a văzut convertită de scriitorii și gînditorii ei în asprimea ideilor, cu care izbesc lucrurile pentru a scoate din ele scînteia sensurilor celor mai adînci. Martínez Estrada întrunește culminant toate aceste calități. De aceea, *Radiografia pampei* constituie una din marile încununări prin care spiritul extremității sudice a Americii îmbogățește întregul spirit modern.

EDGAR PAPU

TABEL CRONOLOGIC

În vara lui 1964, cu două luni înainte de a muri, Ezequiel Martínez Estrada declara într-o scrisoare trimisă revistei *Primera Plana (Prima pagină)* din Buenos Aires : „Lucrez cîte zece ore pe zi, încercînd să șterg petele de pe veșmîntul țării mele, și voi lupta neabătut pînă la moarte contra uzurpatorilor și impostorilor". Aceste cuvinte rezumă o întreagă biografie sau, mai bine zis, îi pot ține locul. Căci despre Martínez Estrada s-ar putea afirma că e un scriitor fără biografie, altfel spus, că evenimentele exterioare ale existenței sale nu au nimic spectaculos și prezintă o importanță minoră în comparație cu pasionanta aventură spirituală a unei vieți de mucenic, de scriitor combatant, apărător neobosit al justiției sociale și al libertății individuale, de franctiror tenace și incoruptibil. Și-a consacrat existența descoperirii identității argentiniene și latinoamericane, într-o polemică necruțătoare cu valorile false, cu miturile și deformările patriotarde pe care le oferea viziunea oficială, fraudulos edulcorată, a unor istoriografi, literați și gazetari interesați în perpetuarea unor regimuri oligarhice sau, în cel mai bun caz, intimidați de dictatura militară care se instaurează în Argentina, pentru multă vreme, în

1930, ca urmare a unei profunde crize economice şi politice.

1895 Viitorul scriitor se naşte în satul San José de la Esquina din provincia Santa Fe. La scară continentală, face parte din aceeaşi generaţie cu alţi mari eseişti latinoamericani : dominicanul Pedro Henríquez Ureña (1884—1946) şi mexicanii José Vasconcelos (1881—1951) şi Alfonso Reyes (1889—1959), de care se simte legat printr-o misiune comună : recuperarea grabnică a „timpului pierdut" de ţările Americii Latine în cele cîteva decenii de războaie civile devastatoare care au urmat cuceririi independenţei de sub stăpînirea spaniolă, în lunga perioadă a „barbariei" (după expresia compatriotului său Sarmiento, autor al celebrei cărţi *Facundo* sau *Civilizaţie şi barbarie),* prin încercarea de asimilare a „civilizaţiei" de tip european. Spre deosebire de generaţia anterioară, a scriitorilor moderniști, care, cu excepţia cubanezului José Martí, se simţeau dezrădăcinaţi şi descumpăniţi în urma unui similar efort de sincronizare, generaţia lui Martínez Estrada se simte solidară cu destinul Americii Latine şi aderă total la specificitatea viguroasă şi promiţătoare (chiar dacă este înapoiată şi mutilată) a unui continent încă periferic în raport cu lumea civilizată, dar nu incapabil să se adapteze la ritmul de dezvoltare al erei industriale, şi nici inferior în ceea ce priveşte creaţia spirituală. La curiozitatea intelectuală nelimitată a înaintaşilor, se adaugă acum, ca o notă specifică, încrederea în valorile proprii, în mare parte încă adormite, ale Lumii Noi, pe care încearcă să le trezească la viaţă. Dintre marile personalităţi ale generaţiei sale, Martínez Estrada este scriitorul cel mai intens preocupat de înţelegerea vieţii politice şi culturale a Argentinei şi, după cel de al doilea

război mondial, a întregii Americi Latine, cu un spirit critic de o inegalată acuitate, în același timp lucid și fervent.
Asemeni multor înaintași iluștri (Sarmiento, Leopoldo Lugones), Martínez Estrada este un autodidact, unul dintre acei autodidacți geniali care compensează lipsa unei educații sistematice printr-o extraordinară intuiție, alimentată permanent de vasta cultură pe care reușește s-o acumuleze în pofida unor împrejurări vitrege. Într-una din meditațiile sale asupra destinului Americii, Emerson întrezărea apariția unei viziuni originale și independente, preconizînd o filozofie a intuiției drept mijlocul cel mai potrivit pentru a înlocui cunoașterea exclusiv istorică în sens pozitivist de care suferea, după părerea lui, filozofia europeană. Martínez Estrada este unul din aceste talente intuitive de care avea atîta nevoie America Latină, și își dedică întreaga viață dezlegării tainei pe care o ascundea „sfinxul argentinian", după expresia fericită a lui Sarmiento. Avînd de ocolit permanent capcanele aplicării comode a unor norme europene unei țări „anormale" ca Argentina, fundamental deosebită de țările Europei occidentale, din a căror experiență socială și culturală fuseseră scoase totuși normele generale, aplicate ulterior, cu mai multă sau mai puțină adecvare, întregii lumi. În cursul analizelor sale, Martínez Estrada se declară nu o dată șovăitor și constată că țările tinere ca Argentina opun o rezistență enormă unei investigații de tip tradițional, pozitivist științifice, fiind „ușor de studiat, dar greu de înțeles". Pe de altă parte, autodidactismul devenit caz reprezentativ, ilustrat de unele dintre cele mai puternice personalități filozofice și literare, dezvăluie o suferință mai veche, încă nevindecată complet, a culturii latinoamericane : prăpastia care

desparte mediile universitare, adesea anchilozate într-un academism steril, de creaţia spirituală vie, care se iveşte periferic şi izolat, fără sprijin oficial, ba chiar în condiţiile unei ostilităţi sistematice. Ca şi Lugones cu treizeci de ani în urmă, Martínez Estrada îşi cîştigă existenţa timp de un sfert de secol printr-o modestă slujbă de funcţionar la poşta centrală din Buenos Aires. Serviciul îi răpea un timp preţios, dar cum întotdeauna a fost un solitar care a trăit departe de orice activitate socială, ca şi de cenaclurile şi grupările literare argentiniene, îşi consacra în întregime orele rămase lecturii. Cu o foame de cunoaştere nepotolită, devorează mii de cărţi din cele mai variate domenii : filozofie, religie, sociologie, antropologie, artă, literatură. Universitatea lui a fost biblioteca, graţie căreia a ajuns unul dintre cei mai culţi scriitori ai Americii. Operele sale impresionează în primul rînd prin imensul bagaj de cunoştinţe care-i permite cele mai surprinzătoare asociaţii de idei din domenii foarte deosebite şi aparent lipsite de legătură, dar în fond interdependente şi capabile să-l conducă la sinteze revelatoare.

În anii tinereţii, paralel cu această acumulare febrilă, scrie poezii de factură modernistă, amintind de Rubén Darío şi Leopoldo Lugones.

1918—1924 Apare primul volum de versuri (1918), intitulat *Oro y piedra (Aur şi piatră)*, urmat de *Nefelibal* din 1922 şi *Motivos del cielo (Motive ale cerului)* din 1924. Motivele răspund, precum se vede, unei angoase cosmice. Poetul încearcă să pătrundă cu inteligenţa misterul universului, căutînd dincolo de forme raţiunea de a fi a lucrurilor : „esenţa sub pielea semnului, / căci semnul dă legi / şi esenţa, norme". Alături de muzicalitate şi motive mitologice

tipic moderniste, apare un conceptism care amintește mai curînd de Unamuno decît de Rubén Darío. Pe măsură ce se desprinde de religiozitatea ornamentală a modernismului și adoptă un scepticism filozofic amar, Martínez Estrada își descoperă afinități profunde cu poezia lumii germanice mai mult decît cu cea franceză, cu poezia de idei decît cu cea imaginativă. Schopenhauer, Nietzsche și Ibsen îi oferă numeroase sugestii și motive de meditație melancolică. Volumul *Motivos del cielo* dovedește o bună stăpînire a mijloacelor de expresie, o perfectă „gimnastică de dicționar", cum va spune el mai tîrziu cu excesivă severitate. Dedicînd volumul lui Swedenborg și lui Bach, afirmă că „meditația este plăcerea supremă". De ce Swedenborg și Bach ? Nu avea viziuni mistice, ca Swedenborg, dar se gîndea la el atunci cînd încerca să afle ce se ascunde în spatele seducătoarelor aparențe trecătoare ale lucrurilor. E fascinat de splendoarea creației, dar caută, dincolo de forme, o consistență eternă. Se întreabă angoasat dacă nu cumva inteligența inventează figuri, asemenea norilor purtați de vînt : „și poate că norii sînt adevărul, / și noi, minciuna". Poezia lui Martínez Estrada este precumpănitor filozofică. Sentimentul estetic este pentru el intuitiv și logic, ca la Bach, și în mintea lui se armonizează perfect arta și știința. În 1924 e numit profesor la Colegiul Național al Universității din La Plata, unde predă literatura universală pînă în 1945. Nu renunță la slujba de funcționar la poștă, zilnic între orele 14—20.

1927 Face o scurtă călătorie în Europa, împreună cu soția sa, Augustina. Cunoaște Italia, Franța și Spania.

1927—1929 Publică volumul *Argentina* (1927), conținînd meditații lirice despre peisajul și istoria țării sale, meditații care se vor maturiza în opera eseistică de mai tîrziu. În 1929 apar alte două volume de poezii, într-un registru nou, umoristic: *Humoresca* și *Titeres de pies ligeros (Păpuși cu picioare sprintene),* în care mînuiește cu agilitate marionetele unui „înnoit teatru himeric", lăsînd să se întrezărească un fond de scepticism amar și iremediabil. Anul 1929 reprezintă o răscruce în viața lui Martínez Estrada. Aparent, nu există nici un motiv de nemulțumire. Cele șase volume de poezii îi conferiseră autorului un prestigiu indiscutabil. În *Istoria literaturii latinoamericane* a lui Anderson Imbert se afirmă că, după Lugones, Martínez Estrada este „cel mai complex poet argentinian", iar Jorge Luis Borges îl numește, în 1941, în prologul la *Antologia poeziei argentiniene,* „cel mai bun poet contemporan al nostru". Totuși, un scriitor atît de lucid și cu un spirit critic atît de ascuțit ca Martínez Estrada nu putea să nu simtă că poezia nu era genul cel mai potrivit pentru manifestarea spiritului său. Criticul cubanez Fernández Retamar observă pe bună dreptate că poeziile lui Martínez Estrada pot fi numite deopotrivă postmoderniste și preavangardiste prin caracterul lor de tranziție și oarecum anacronic, în comparație cu inovația majoră a epocii reprezentată de Vicente Huidobro, César Vallejo, Jorge Luis Borges și Pablo Neruda. În 1929, după ce apăruseră volume profund înnoitoare ca *Trilce,* din 1922, și *Fervor de Buenos Aires (Fervoarea orașului Buenos Aires)* din 1923, moștenirea lui Darío și Lugones aparținea trecutului. Acest moment de descumpănire în creația literară este însoțit de cîteva evenimente menite să schimbe radical cursul vieții și operei lui Martínez Estrada.

Primul dintre aceste evenimente este legat de prietenia strînsă cu scriitorul Horacio Quiroga, pe care-l stimează profund. Cînd Quiroga, îngropînd un trecut literar de mare rafinament european, se hotărăşte să părăsească lumea „civilizată" şi se retrage în pădurea virgină din nordul Argentinei, Martínez Estrada trece printr-o criză de conştiinţă, despre care îşi va aminti în articolul *El hermano Quiroga (Fratele Quiroga),* din 1957 : „Dacă cineva a fost afectat atunci, acela am fost eu. Aceasta se poate vedea uşor din schimbarea produsă în orientarea mea literară... Quiroga mi-a trezit gustul pentru lectura unor opere dezagreabile, pe care eu le ocolisem pînă atunci, şi a stins în sufletul meu flacăra poeziei, care de altfel abia mai pîlpîia."
La această experienţă personală, care determină o schimbare a concepţiei sale despre viaţă şi, în consecinţă, despre literatură, se adaugă un eveniment de importanţă naţională despre care va scrie în introducerea — *Prólogo inútil (Prolog inutil)* — la *Antologia* apărută în Mexic (1964), în următoarele cuvinte cu valoare de testament : „M-am înrolat în rîndurile celor care s-au simţit obligaţi să slujească libertatea în patria mea, în momentul cînd se produce o criză universală a valorilor morale în toate ţările civilizate, cînd se instaurează, după experenţa victorioasă a fascismului italian, un regim totalitar care îngăduie guvernelor democratice să supună propriile lor popoare ca pe nişte prizonieri de război. Pentru noi, argentinienii, schimbarea bruscă fusese marcată de saltul istoric de la o formă de viaţă mai mult sau mai puţin vegetativă la o formă de viaţă dinamică, în care guvernele îşi asumă hotărît nu numai administrarea bunurilor particulare, ci şi controlul întregii vieţi publice a cetăţeanului. Anul 1930 înseamnă pentru Argentina trecerea de

la un regim politic și economic postcolonial la un regim politic și economic al noii istorii fasciste a lumii. Pentru mine, îndepărtarea lui Irigoyen a însemnat înscăunarea la putere a unei caste militare, revelația faptului că, sub aparența unei națiuni cu un grad înalt de cultură, rămînea latentă structura unei națiuni de tip colonial, care nu-și schimbase decît formele exterioare."

1933 Rodul imediat al acestei experiențe este amplul eseu *Radiografia de la pampa (Radiografia pampei)* din 1933, „cartea cea mai amară din cîte s-au scris în Argentina", după expresia criticului Anderson Imbert. Martínez Estrada o consideră pe bună dreptate opera sa capitală : „Cu *Radiografia pampei* eu șterg, nu de tot, dar aproape definitiv, ceea ce aș numi adolescența mea mintală, acea epocă a vieții consacrată sportului, speculației și cultului pentru literatură. *Radiografia pampei* reprezintă pentru mine o criză, ca să nu spun un catarsis, în care viața mea spirituală capătă o direcție, pînă atunci nebănuită ; este, prin urmare, o revelație a unei realități profunde. Acum, după treizeci de ani, îmi explic și mi se pare firesc și logic faptul că a fost primită cu o adversitate pe care psihanaliza ar putea-o numi apărarea unei situații."

O adevărată conspirație a tăcerii înconjoară cartea lui Martínez Estrada. În jurul scriitorului se formează o atmosferă de neîncredere ostilă, menită să-l izoleze. După treizeci de ani se consola — în amintitul *Prolog inutil* — constatînd că astăzi Argentina îi „citește" *Radiografia,* dacă nu sub forma textului său, în orice caz prin evenimentele istorice care-i adeveresc diagnosticul și prevestirile.

Severitatea analizei întreprinse de Martínez Estrada nu constituia un caz izolat, dar prin calitatea sa

excepţională, în comparaţie cu alte opere similare ale momentului, *Radiografia* reprezenta primejdia cea mai mare pentru cercurile interesate în menţinerea unei ambianţe de euforie oarbă şi de falsificare sistematică a realităţilor naţionale.
Întreaga grupare liberală „de la 1922", căreia îi aparţine Martínez Estrada, se caracterizează printr-un efort eroic de definire a spiritului argentinian, prin meditaţii grave asupra trecutului şi prezentului dramatic al ţării, pe care le disecă fără milă. Pe drumul deschis de speculaţiile despre America ale unor gînditori europeni şi americani ca Hermann Keyserling, Waldo Frank şi José Ortega y Gasset, o serie de eseişti argentinieni simt nevoia unei analize lucide a vieţii naţionale, opunînd falsului patriotism apologetic patriotismul critic al recunoaşterii propriei identităţi. Eduardo Mallea, în celebra *Historia de una pasión argentina (Istoria unei pasiuni argentiniene)*, exprimă febrilitatea angoasată a întregii generaţii : „După ce am încercat în zadar timp de mai mulţi ani diferite paliative pentru suferinţele mele, simt nevoia să-mi sting angoasa disperată provocată de ţara mea, de ţara noastră", iar Homero Guillermini, cu trei ani înainte de apariţia eseului lui Martínez Estrada, constată în *Alma y estilo (Suflet şi stil)* profunda criză a valorilor morale şi politice naţionale : „S-au spus foarte puţine lucruri despre esenţa sufletului argentinian. Totuşi, argentinitatea este un fapt spiritual pe care-l palpăm zilnic, îl purtăm în sufletele noastre, cu încărcătura lui de virtuţi şi vicii, poate mai mult de vicii decît de virtuţi."
Radiografia pampei răspunde aşadar unei necesităţi acute. Denunţarea falsităţii vieţii argentiniene printr-o analiză spectrală nu mai poate fi amînată.

Prin forţa şi magia stilului (cascade verbale, alternînd cu formule lapidare şi paradoxuri fericite), Martínez Estrada reuşeşte să comunice cititorului conştiinţa indignată a unui moralist care înfruntă cu durere şi pesimism o realitate neîmblînzită, stăpînită de forţe ostile justiţiei şi adevărului. Glasul său este glasul acuzatorului care are de îndeplinit o datorie morală, aceea de a înfăţişa lucid realitatea naţională mincinoasă şi chiar abjectă : „Trebuie să o acceptăm cu bărbăţie, pentru ca să nu ne mai tulbure, trebuie să devenim conştienţi de această realitate, pentru ca să o putem schimba şi să ne putem uni forţele într-o atmosferă cît de cît respirabilă". Radiografia descrie fără menajamente inautenticitatea vieţii argentiniene. Determinismul teluric al viziunii lui Martínez Estrada porneşte de la Keyserling. Enormele spaţii geografice şi-au găsit expresia spirituală în sentimentul de singurătate (diagnostic reluat cu mijloacele „realismului fantastic" de García Márquez în romanul *Un veac de singurătate),* care caracterizează atît pe băştinaşul învins, cît şi pe învingătorul european, stăpînit de visuri nemăsurate şi irealizabile. O structură socială pe care astăzi am numi-o subdezvoltată încearcă să-şi acopere goliciunea cu veşminte de împrumut, obţinute prin frenetice importuri din Europa. Martínez Estrada are curajul să spună un adevăr pe care lumea nu voia să-l audă : că bogata ţară a imenselor cirezi de vite şi a holdelor de grîu nu e decît o „minciună birocratică". Totul e contaminat de falsitate : viaţa intimă, politica, ştiinţa şi arta, economia iau înfăţişări care nu corespund vieţii autentice. Polemizînd cu Sarmiento, Martínez Estrada arată că dihotomia barbarie-civilizaţie nu are sens, realitatea argentiniană fiind în fond una singură. Barbaria reală se ascunde sub o mască de împrumut. Pe un fond

anarhic se grefează formele caricaturale ale civilizației. Antinomia dintre un mod de viață barbar și un ansamblu de valori în care nimeni nu crede explică haosul politic, criza permanentă a existenței Argentinei ca națiune.
Prin concepția ciclică a istoriei, prin viziunea herderiană a omului privit în primul rînd în condiționarea lui geografică, la care se adaugă apoi alți factori : etnic, moral, cultural etc., prin asimilarea creatoare și aplicarea inspirată la realitățile naționale a unor sugestii din gîndirea europeană a momentului : Simmel, Jung, Nietzsche, Scheller, Ortega y Gasset, prin extraordinara sa intuiție și admirabilele analize descriptive, eseistul argentinian reușește o performanță remarcabilă : cea dintîi interpretare profundă și valabilă, în liniile ei directoare, pînă astăzi, a unei țări latinoamericane, interpretare care aparține deopotrivă poeziei și sociologiei. Criticul cubanez Fernández Retamar compară *Radiografia pampei* cu amplul poem *Cîntecul general* al lui Neruda și cu romanul *Secolul luminilor* de Carpentier, opere asemănătoare prin geniala „hibriditate" caracteristică pentru cultura latinoamericană.

1933—1940 Epuizat de efortul imens cerut de *Radiografie*, trece printr-o acută criză intimă care-l împiedică să scrie timp de șapte ani. Ocupațiile preferate în timpul liber sînt jocul de șah și vioara, despre care va compune mai tîrziu cîte un volum, ambele rămase inedite. Anderson Imbert, care i-a fost elev la Colegiul Național din La Plata, își amintește (revista *Casa de las Américas* nr. 33/1965) că îi era ușor să recunoască în conversația și prelegerile profesorului de literatură universală pe violonist și pe jucătorul de șah : „Jocul de șah îl ajuta să ne ofere regulile gîndirii limpezi ; vioara îl ajuta să ne ofere

concerte magice care ne duceau cu gîndul la Paganini. Algebră și muzică. Dualism al unei activități spirituale, asemănător dualismului faustic-mefistofelic din gîndirea lui Goethe și celui apolinic-dionisiac din viziunea lui Nietzsche."

1946 Publică volumul *Panorama de las literaturas (Panorama literaturilor),* rod al activității didactice la Universitatea din La Plata. *Panorama* este mai mult decît o operă de popularizare. Caracterizările marilor scriitori sînt memorabile prin concizie, exactitate și plasticitate, avînd valoare de aforisme. Martínez Estrada ne apare în această carte în ipostaza de scriitor umanist și universalist, capabil să retrăiască drama umană și artistică a trecutului în actualitatea ei vie și plină de învățăminte. Cîteva preferințe și afinități declarate (Aristofan, Kafka) îi prilejuiesc prețioase profesiuni de credință.
În același an apare monografia polemică închinată lui *Sarmiento,* în care dezvoltă și nuanțează cîteva din ideile susținute în *Radiografia pampei,* insistînd îndeosebi asupra necesității de a revizui termenii „civilizație" și „barbarie" pe care, așa cum am văzut, Sarmiento îi situase într-o opoziție facilă. De altfel, despre toate operele de maturitate se poate spune că nu fac decît să completeze viziunea inaugurată în celebrul eseu din 1933. El însuși declară în amintitul *Prolog inutil :* „E firesc să mă refer la *Radiografia pampei* ca la opera mea fundamentală, rod al unor îndelungi cercetări istorice, sociale și de psihologie colectivă, și sînt ispitit să cad în excesul criticilor care îmi aplică automat calificativul «autorul *Radiografiei*»".

1947—1951 Cu același patos al adevărului, cu aceeași inteligență pătrunzătoare, capabilă să se desfășoare

amplu și dialectic, cu aceleași hiperbole și paradoxuri impresionante este examinată viața argentiniană în eseurile *Los invariantes históricos en el „Facundo“ (Invariantele istorice în „Facundo“)*, din 1947, *Muerte y transfiguración de Martín Fierro (Moartea și transfigurarea lui Martín Fierro)*, din 1948, *La cabeza de Goliat (Capul lui Goliat)*, din 1950 — continuarea *Radiografiei* cu referire specială la Buenos Aires — și *El mundo maravilloso de Guillermo Enrique Hudson (Lumea prodigioasă a lui Guillermo Enrique Hudson)*, din 1951. Despre *Moartea și transfigurarea lui Martín Fierro*, care este o strălucită încercare de exegeză totală a poemului lui José Hernández, Borges scria că inaugurează un nou stil de critică a literaturii gauchești : „Generațiile viitoare vor vorbi de Cruz sau de Picardía văzuți de Martínez Estrada, așa cum astăzi vorbim de Farinata în viziunea lui De Sanctis sau de Hamlet în viziunea lui Coleridge. Mai curînd decît o interpretare a textului, avem de a face cu o recreare a lui ; în paginile cărții, un mare poet, care posedă experiența lui Melville, a lui Kafka și a romancierilor ruși, visează din nou, îmbogățindu-l cu umbre și lumini, visul lui Hernández.“ Considerînd că poemul se caracterizează în primul rînd prin omisiuni și absențe, Martínez Estrada poate aplica o metodă pe care o numește „intuitivă și rațională“, constînd în îmbinarea reconstituirii fidele a textului cu fantezia creatoare, declanșată îndeosebi de aspectul epic al poemului, care oglindește realitățile argentiniene.

Toate aceste eseuri, care tratează în fond aceleași teme cu *Radiografia pampei*, sînt primite de cercurile oficiale cu neîncredere și chiar cu ostilitate, contribuind la consolidarea faimei de scriitor nonconformist a autorului.

1951—1956 Scriitorul este ţintuit într-un pat de spital de o boală necunoscută. În această perioadă scrie o serie de schiţe şi nuvele de factură kafkiană, precum şi cîteva piese de teatru.

1956 Publică volumul *Tres cuentos sin amor (Trei povestiri fără dragoste),* şi cartea de eseuri *Cuadrante del pampero (Cadranul solar al locuitorului pampei),* unde aflăm un emoţionant „Medalion al lui Karl Marx", care a putut fi interpretat drept un autoportret spiritual : „Era un om cu o formaţie umanistă completă, poate unul dintre cei mai versaţi elenişti ai veacului al XIX-lea şi cunoscător al literaturii din toate timpurile ; poseda un intelect drept şi inflexibil care i-ar fi îngăduit să ajungă la o situaţie confortabilă şi onorabilă în lumea academică. În schimb, a preferat mizeria, osteneala unei munci imense, disprețul şi persecuţiile".

1958 Vizitează România, ca invitat al Consiliului Naţional pentru Apărarea Păcii.

1959 Primeşte invitaţia de a ţine un ciclu de conferinţe la Ciudad de Mexico. Timp de un an rămîne în Mexic, unde conduce la Universitatea Naţională un seminar despre problemele politice şi culturale ale Americii Latine şi scrie una dintre cele mai interesante cărţi de sociologie culturală, culegerea de eseuri *Diferencias y semejanzas entre los países de América Latina (Deosebiri şi asemănări între ţările Americii Latine),* publicată în 1962.

1960—1961 I se decernează premiul *Casa Americilor* pentru eseul *Análisis funcional de la cultura (Analiza funcţională a culturii),* şi primeşte invitaţia de a rămîne în Cuba, unde lucrează timp de doi ani la un

amplu studiu despre opera poetului și revoluționarului José Martí. În acest timp scrie cîteva articole în favoarea Revoluției din 1959, adunate în volumul *En Cuba y al servicio de la revolución cubana (În Cuba și în slujba revoluției cubaneze),* din 1963. Atitudinea de solidaritate cu transformările revoluționare din Cuba constituie o continuare firească a poziției politice liberale și democratice pe care a apărat-o consecvent în Argentina. Într-un articol mai vechi despre Pedro Henríquez Ureña se considera „un om de extremă stîngă". După plecarea din Cuba, în timpul unei scurte șederi în Ciudad de México, declară că poziția neconformistă din trecut nu îi este congenitală, ci a fost și este determinată de diformitățile congenitale ale societății argentiniene : „Într-o ambianță socială rău întocmită e firesc ca scriitorul să adopte o poziție neconformistă și să se simtă dator să spună o mulțime de lucruri neplăcute".

Figura lui José Martí îl atrage în mod irezistibil, prin clarviziunea istorică și diagnosticul exact pus realităților latinoamericane, prin descifrarea unui secret care a constituit o adevărată obsesie pentru Martínez Estrada : secretul națiunilor de tip colonial. Prin revendicarea dreptului la o existență demnă și liberă pentru „America metisă", Martí anticipase poziția pe care o adoptă, în urma experienței celor doi ani petrecuți în Cuba, eseistul argentinian. „Ultimii patru ani, îi scrie el din Argentina, unde se întorsese în 1962, criticului Fernández Retamar, ani pe care i-am consacrat lui Martí, au constituit timpul cel mai bine folosit din existența mea. M-am purificat și am învățat să prețuiesc înțelepciunea, sănătatea, eroismul, abnegația, toate aceste calități esențial umane ale marelui poet." Admiră mai presus de orice faptul că Martí

a putut să proclame „un război fără ură, un război al iubirii", purtat în numele libertății și demnității omului, că a fost un om „anacronic", în sensul că se simțea animat de idealurile umanitare ale antichității clasice.

1962 Scriitorului mexican Emanuel Carballo, care-i ia un interviu la întoarcerea din Cuba, îi declară că se simte ca un vin vechi, care a pierdut aciditatea mustului și a dobîndit un buchet mai puternic. „Am căpătat siguranța multora din ideile despre care mai înainte nu aș fi putut afirma că le credeam absolut certe, fiindcă ele constituiau simple ipoteze îndrăznețe, primite la vremea lor cu multe rezerve și provocatoare de scandal, dar aceste ipoteze, care au fost respinse și calificate drept afirmații arbitrare, și care constituie crezul meu politic, au primit o confirmare prin experiența mea cubaneză. După ce am stat doi ani în Cuba, acest crez nu mai este doar filozofic sau intelectual, ci a dobîndit un caracter uman și moral."
În ultimii ani ai vieții are satisfacția de a fi recunoscut drept precursor de către un grup important de scriitori argentinieni (eseiști și prozatori) ca bunăoară León Rozitchner, David Viñas și Juan Carlos Portantiero. Acesta din urmă consideră că „intuiționismul" lui Martínez Estrada este „cea dintîi asumare conștientă a dezagreabilei realități argentiniene, un punct de plecare, mai bine zis punctul nostru de plecare pentru o atitudine angajată, opusă izolării în turnul de fildeș".

1964 Apare volumul *Realidad y fantasía en Balzac (Realitate și fantezie la Balzac),* rodul unor preocupări constante cu privire la raportul dintre planul real și cel fantastic în creația literară. Subliniază

cu acest prilej cîteva idei mai vechi : importanţa intuiţiei, a simbolului artistic, a împletirii raţiunii cu intuiţia. Multe din consideraţiile făcute în această carte, ca şi în studiile despre Kafka, Dostoievski, Heine, Aristofan, Cervantes din aceeaşi perioadă (publicate postum, în 1967) sînt consideraţi *pro domo sua,* care acreditează tipul scriitorului intuiţionist. Pe Dostoievski îl admiră pentru că este cel dintîi romancier modern care se opreşte să examineze lumea cu lupa, iar la Kafka remarcă puterea de a crea o lume de mituri şi simboluri care este totodată o lume perfect logică, o lume care „posedă garanţia raţiunii, fiindcă e construită de o mînă de arhitect, şi posedă garanţia intuiţiei profunde, fiindcă e însufleţită de simboluri". *(En torno a Kafka y otros ensayos — În jurul lui Kafka şi alte eseuri).* Poetul cubanez Nicolás Guillén este elogiat, de asemenea, pentru „o capacitate de percepţie, o sensibilitate şi o putere intuitivă cu totul excepţionale". *(La poesía afrocubana de Nicolás Guillén — Poezia afrocubană a lui Nicolás Guillén,* 1967).

Retras la Bahía Blanca (Argentina), reuşeşte să încheie studiul despre Martí şi să scrie o prefaţă-testament la *Antologia* operelor sale pe care o publică editura mexicană Fondo de Cultura Económica.

Moare în toamna lui 1964.

Din *Prologul inutil* se cuvine să amintim emoţionantul final în care este exprimată conştiinţa destinului specific al popoarelor Americii Latine, diferit de al ţărilor colonizatoare. „Abia după ce am citit cărţile scrise de colonizaţii din ţările proletare ale Africii, ne-am dat seama că există diferite tipuri de istorie şi că valorile aplicabile vechilor popoare ale culturii greco-latine nu pot fi aplicate popoarelor colonizate din America, Africa şi Asia, a căror

viață naturală, antropologică, a fost întreruptă printr-un traumatism de dimensiuni planetare, cum a fost invazia și dominația unor forme de viață și de cultură de către altele complet exotice (...). Sper că într-o bună zi opera mea va putea fi citită și apreciată fără patimă, în primul rînd ca opera unui artist și a unui gînditor. Sper că acest lucru se va întîmpla cînd se va crea în America Latină o conștiință proprie a ceea ce sîntem, conștiința de popoare colonizate și indivizi colonizați, conștiința de națiuni subdezvoltate cărora le-au fost date constituții și legi pentru a putea fi ținute în captivitate fără a fi nevoie de gratii, cînd se va admite cu loialitate că am fost reduși, printr-o acțiune inteligentă și constantă a uzurpatorilor și banditilor, la condiția de dușmani ai propriilor noastre interese și aspirații, la condiția de slujitori fără plată sau prost plătiți ai stăpînilor acestei lumi."

ANDREI IONESCU

TRAPALANDA [1]

I Căile indicate de busolă
II Epoca pielii
III Drumurile

[1] Cuvînt ce desemnează un ţinut imaginar, o pampă himerică, îmbelşugată, aşa cum o visau conchistadorii.

I CĂILE INDICATE DE BUSOLĂ

AVENTURIERII

Lumea Nouă, descoperită de curînd, nu fusese încă plasată pe glob și nici nu avea o formă precisă. Era o întindere de pămînt instabilă și populată de închipuiri. Se născuse dintr-o eroare, iar drumurile care conduceau spre ea erau nesigure, cum sînt drumurile croite pe apă și bătute de vînturi. Cei care se îmbarcau soseau aici plini de vise ; rămîneau visători și cei de care se despărțeau. Și unii și alții aveau închipuirea înfierbîntată de America și, vrînd-nevrînd, această lume, născută o dată cu primii pași ai unui popor ce se trezea liber, trebuia să poarte amprenta unei deșteptări victorioase, pline de ambiție și de mîndrie. Este foarte greu de reprodus astăzi imaginea acestei lumi așa cum se contura în capetele înguste ale acelor oameni neciopliți, care tocmai atunci se descotoroseau de arabi și de tot ce era islamism. Ce proiecte imaginare plăsmuiau, ascultînd știrile fabuloase sosite din America, nobilul scăpătat, meseriașul fără pîine, mercenarul fără slujbă, cerșetorul și preotul unui ținut fără miracole ? Minteau, fără voie, pînă și cei care ascultau. Chiar o inteligență mărginită și un vocabular sărac nu puteau să nu îmbogățească aventura povestind-o. Hărțile vechi pe care le cunoaștem nu ne pot da nicidecum o imagine cît de cît apropiată a celorlalte hărți, hărțile marșurilor absurde, ale primejdiilor și comorilor descrise de povesti-

tori. Se întorceau puțini, pentru că foamea și ciuma îi decimau ; însă supraviețuitorul, pentru a nu fi luat în derîdere, făurea legende și astfel făcea noi prozeliți. Să te îmbarci însemna, în primul rînd, să fugi de realitate ; prin însăși acest fapt îți aduceai prinosul împărăției lui Dumnezeu, începînd să te deprinzi cu marea. În al doilea rînd, traversarea oceanului îl elibera pe cel care întorcea spatele Peninsulei și privea în față hazardul dezlegîndu-l de blestemul de neam izolat și bastard, de familia fără strălucire și fără bani. Lumea aceasta era pentru noul-venit opusul celeilalte, era o altă lume. Nici un gînd care ar fi putut să-l întoarcă din drum nu-l tulbura ; nici un proiect vast și cu termen lung, care ar fi cerut din partea lui moderație, chibzuință și așteptare. Navigînd atîtea zile și nopți într-o anumită direcție, care din cauza vîntului trebuia să fie mereu rectificată, călătorii soseau astfel preveniți asupra realității extrem de simple și de sărace a Americii, pe care ei și-o imaginau plină de monștri, de primejdii și de bogății. La debarcare, însă, America le apărea ca o cumplită deziluzie ; un contrast amar ce reușea să înflăcăreze iarăși speranțele zădărnicite și îi îndemna să recupereze resturile iluziilor prin exaltarea bunului obținut. Cîmpia era o altă mare, o mare fără drumuri. America nu era America ; trebuia făurită, trebuia să i se suprapună realitatea visului lor. Pe un teritoriu imens, care constituia o realitate imposibil de modificat, se vor înălța construcțiile șubrede ale oamenilor. De la o expediție la alta se descopereau dărîmăturile, și realitatea solului acoperea din nou edificiile utopiei. Nimic din ceea ce s-a construit, s-a zidit și s-a întemeiat nu avea o existență atît de sigură ca aceea a pămîntului. Proprietatea asupra lucrurilor, autoritatea asupra oamenilor, relațiile dintre locuitori, traficul de mărfuri, familia, totul era supus unor schimbări neprevăzute, asemeni plantelor de curînd transplantate care uneori prindeau rădăcini, iar alteori se ofileau.

Trebuia să se deschidă o cărare în pustietate. Aceste cîmpii distrugătoare de iluzii trebuiau umplute cu ceva. Ceea ce coincidea cu vechea structură a acestei lumi prospera ; ceea ce se ridica însă din voinţa omului se prăbuşea odată cu moartea lui. La ce altceva decît la pămînt putea jindui cel care sosea în aceste ţinuturi izolate fără nici o siguranţă că-şi va putea agonisi traiul, fără alte posibilităţi de supravieţuire decît cele ce puteau fi smulse pămîntului prin violenţă ? Idealul noului-venit nu era nici să colonizeze, nici să populeze. Să te gîndeşti atunci la asemenea lucruri însemna să concepi o maşinărie complicată în epoca furcii. Mediul era lipsit de acele caracteristici şi stimulente care suscită necesitatea de a popula şi de a coloniza. Noul-venit nu se putea gîndi la nici un fel de activitate cît de cît organizată, fiindcă nu ar fi fost în stare s-o ducă la bun sfîrşit. Nu dispunea decît de forţele sale primitive şi în felul acesta realitatea nu putea fi stăpînită de mîinile sale neîndemînatice, incapabile să-i imprime o formă. Indigenul trăise legat de această lume cît timp s-a supus cerinţelor ei. Tot ce putea realiza indigenul era însă tabu ; ceea ce era la îndemîna oricui : să semeni, să construieşti, să te resemnezi şi să aştepţi devenea deprimant şi în afara codului de valori al cuceririi şi dominaţiei. Să munceşti, să cedezi puţin cîte puţin exigenţelor naturii însemna să fii învins, să te sălbăticeşti. S-a născut astfel o falsă scară de valori, iar oamenii şi lucrurile au pornit pe drumuri deosebite. Prin clasificarea îndeletnicirilor în servile şi liberale reîncepe vechiul proces al ierarhiilor între cei care au şi cei care n-au, culminînd în cele din urmă cu posesiunea pămîntului, cu alte cuvinte cu supunerea totală faţă de ceea ce era mai uşor de obţinut şi nu cerea decît foarte puţină inteligenţă pentru a fi păstrat.

Pe această concepţie fundamentală s-au trasat căile de urmat şi de atunci etalonul de măsură a devenit hectarul

și *fanega* [1]. Cei ce nu mai aveau nevoie „să vîndă de după tejghea" îi considerau inferiori pe micii comercianți care depindeau de un cîștig derizoriu. Exista o mare deosebire între comerciantul care se ocupa personal de negoțul său, exclus de la funcții și posturi elective, și cel care, de la distanță, conducea întreprinderea și era apt pentru aceste însărcinări și funcții. Din nou distanța devenea o valoare. Să conduci o ceată de contrabandiști și să faci trafic de sclavi era mai onorabil decît să zidești o casă ; mult mai onorabil era să vinzi pînzeturi decît să vinzi cu amănuntul articole coloniale ; să furi era mai convenabil decît să muncești. Nici măcar nu se ținea seamă de averea pe care o posedai, așa cum se va întîmpla mai tîrziu ; se stabileau două categorii : patronul și salariatul. Posturile superioare ierarhic erau rezervate celor care aveau suficienți bani ca să le cumpere ; și tot astfel se urca pe nesfîrșita scară a funcțiilor oficiale. Administrația publică era Spania, și cetățeanul era tratat în conformitate cu jurisdicția spaniolă. Drumul spre funcțiile mai înalte era închis oamenilor de rînd. Slujbele judecătorești și didactice reveneau avocaților chițibușari și preoților, care formau categoria intelectualilor, fără ca oamenii înzestrați să aibă drum liber pentru a se putea afirma. S-au introdus formele găunoase ale unor instituții discreditate și s-au turnat în ele mentalitatea și modul de viață ale tineretului. Era persecutat și disprețuit tot ceea ce creștea în propriul său climat, conform propriilor sale legi de dezvoltare, pînă acolo încît profilul acestei ficțiuni de cultură și de bogăție impusă de metropolă nu mai coincidea cu trăsăturile autentice ale realității americane.

Era o lume naivă, în care faptele și lucrurile erau foarte simple, în ciuda ceremonialului birocratic foarte complicat. Stăpînirea încerca să pună o haină legală, a

[1] Măsură agrară, egală cu aproximativ 64,5 ari.

cărei raţiune era greu de înţeles, peste goliciunea acestei porţiuni uitate de planetă. Complicaţiile se iveau în mecanismul şi în felul de a proceda, în pudoarea rigidă cu care se masca dezamăgirea ; totul devenea nefiresc. Deasupra unei lumi fără complicaţii se înălţa o lume de complicaţii. Noul-venit accentua valoarea singurului lucru stabil în acest vîrtej de forme dialectice : faptul că numai guvernul, care îşi aroga dreptul de a exercita banditismul şi jefuirea pe scară largă, îl putea suprima. Pentru a cîştiga bunăvoinţa acestui guvern, omul se bizuia pe o reţea complicată de interese şi de influenţe. Aşa se face că, în pofida siguranţei sale de neclintit, acest unic bun stabil, ferm, trecea şi el la rîndul lui printr-o lungă aventură. Cîmpiile se măsurau prin acte, autoritatea se afirma în zapisurile regale, titlurile onorifice se căpătau în consiliile eclesiastice.

STĂPÎNII NEANTULUI

Orizontul nesfîrşit ce pare mereu acelaşi pe măsură ce înaintăm, sau mişcarea acestor mari întinderi ce ne însoţesc lasă impresia de ceva înşelător în realitatea aspră a cîmpiei. Aici cîmpia este întindere, şi întinderea nu pare să fie altceva decît o dedublare a unui infinit lăuntric, conversaţia călătorului cu divinitatea. Numai conştiinţa faptului că umbli, oboseala şi dorinţa de a ajunge la destinaţie pot măsura întinderea ce pare lipsită de măsură. Această întindere este pampa ; este pămîntul pe care omul se găseşte singur, asemeni unei fiinţe abstracte care ar trebui să reînceapă istoria speciei sau să o încheie.

Lipseşte peisajul şi lipseşte omul ; spre trecut şi viitor se deschid prăpăstii fără fund ; gîndirea improvizează arii noi pe teme cunoscute, creînd liber, după placul

său. Corpul este un miracol, şi prin simţuri pătrunde suflarea unei schimbări ce devine, pe nesimţite, o oboseală cosmică ce se prăbuşeşte din cer cu toată greutatea.

Peisajul cîmpiei, dacă putem să-l numim astfel, capătă forma propriilor noastre vise, forma unei himere ; şi devine steril cînd visul este viclean.

Pe măsură ce înaintăm, proiectele noastre de viitor, eternele noastre proiecte de dominare fără obstacole, dar care n-au ţintă, cresc nemăsurat. Omul nu opune rezistenţă naturii, a renunţat la luptă şi s-a predat. Pampa este o iluzie ; este pămîntul aventurilor dezordonate, create de închipuirea omului lipsit de profunzime. Totul alunecă însufleţit de o mişcare iluzorie în care se schimbă numai centrul acestei grandioase circumferinţe. Acolo, omul simplu o ia de la început ; omul cult piere. Părintele Guevara [1] spunea despre himericul teritoriu al Trapalandei : „Descoperirea acestui teritoriu, niciodată complet realizată, a fost molia care a ros bogăţii apreciabile, rămase nefolosite" ; oraşul imaginar, din aur masiv, care i-a făcut să-şi primejduiască viaţa pe oamenii plecaţi în expediţia lui Francisco de Aguirre [2] şi în cea a lui Diego Abreu, oraşul care i-a silit pe oamenii porniţi în căutarea lui să întemeieze aşezările La Rioja şi Jujuy, pentru ca de acolo să-l asedieze şi să-l smulgă din mîna băştinaşilor. Bunul Quijano [3] a fost şi el victima cîmpiei ; sterilitatea pămînturilor din La Mancha a făcut să-i încolţească în minte posibilitatea isprăvilor cavalereşti din lecturile sale solitare. Mînat de frămîntările proprii, este firesc pentru conchistador să nu conceapă gînduri de stabilire, de fixare,

[1] *José Guevara* (1719—1806), preot şi istoric spaniol care a trăit în Argentina. Opera lui de mare relief : *Instituciones elementales (Instituţii elementare).*

[2] *Francisco de Aguirre* (1500—1580), conchistador spaniol. A fost guvernator al provinciei Tucumán şi a fundat oraşul argentinian Santiago del Estero (1553). Acuzat de erezie de către Inchiziţie, a fost condamnat la moarte şi executat.

[3] Se referă la eroul lui Cervantes, Don Quijote de la Mancha.

de adaptare. Gîndul la urmaşi, continuatori ai neamului, la casa reprezentînd căminul strămoşesc, la familie sau la muncile potrivite anotimpurilor, nimic din toate acestea nu era posibil. Ca faptă istorică universală domnea isprava vitejească a individului ; biografia constituia istoria, şi ceea ce nu se manifesta violent rămînea înmormîntat, ascuns. În mintea lui mărginită această nemărginire a cîmpiei sau nesfîrşita monotonie a munţilor sterpi îi făgăduia, la fel ca asceţilor în deşert, apariţia sfinţilor sau a oraşelor miraculoase, pline de belşug şi de fericire. Nutrea nădejdea că va descoperi repede tezaurele ascunse în vreun loc nebănuit, gata de a fi transportate. Împărăţia lui Dumnezeu nu-şi trăda însă în nici un fel existenţa, deşi toţi credeau în existenţa ei. Lucrul cel mai logic era absurdul. Deocamdată nu se poate aştepta nimic din tot ceea ce în mod obişnuit oferă pămîntul atunci cînd omul îl populează şi se stabileşte aici, cînd urmează făgaşul lucrurilor abia făcute care încep să se pună în mişcare. Balaurul este încă animalul firesc pe cîmpia unde a păscut milodontul. Noul-venit nu întîlneşte nicăieri semne care să-l ajute să înţeleagă lumea ca sistem raţional şi continuu. Continentul apare în ochii lui ca o lume magică, ieşită din paharul unui iluzionist, în pofida faptului că e raţională şi continuă.

DEZAMĂGIREA LUATĂ DREPT IMBOLD

În faţa golului inexpresiv era zadarnic să te gîndeşti la popoare capabile să ducă o viaţă de muncă, la animale domesticite, la grădini de zarzavat, la pieţe. Singurul lucru firesc era Trapalanda, cu oraşul în care cezarii indigeni au acumulat metale şi pietre preţioase, elixiruri de tinereţe veşnică, femei frumoase şi o mulţime de lucruri tainice care ar fi putut răsări din pămînt, vrăjite de un

cuvînt cabalistic, şi nu ceea ce se dezvăluia privirii căutătorului de ideal. Pentru aceasta a venit el ; şi intenţia de a se război cu această Ţară a Făgăduinţii, cu tezaurele numai în parte descoperite îl îndîrjea în credinţa că undeva se găsea totuşi ceea ce dorea cu atîta patimă ; continua să închidă ochii în faţa realităţii.

Luase în posesie toate pămînturile ; conchistadorul era stăpîn pe o ţară învinsă, în care putea să-şi satisfacă orice capriciu. Nu venise să întemeieze un popor, nici să rămînă, nici să spere ; venise să ceară, să ia, să se facă ascultat. În felul acesta, el pierde orice simţ al măsurii, al ordinii, al timpului. Enormul, incomensurabilul, eternul devenit prezent îi umplu imaginaţia [1].

Mii de leghe, sute de mii de vite. Monarhul împărţea continentul : lui Pizarro [2] 270 de leghe la sud de Río Santiago ; lui Almagro 200 de leghe din interiorul ţării ; lui Mendoza [3] 200 de leghe, începînd de la concesiunea lui Almagro ; lui Alcazaba [4] 200 de leghe cît mai aproape

---

[1] „Te ocărăsc, popor al meu, pentru că spun că te-ai dus să-ţi impui credinţa cu lovituri de sabie, şi lucrul cel mai trist este că nu a fost tocmai aşa, căci te-ai dus mai ales pentru a smulge aur de la cei care l-au strîns ; te-ai dus ca să furi" *(Viaţa lui Don Quijote şi Sancho* de Miguel de Unamuno) (n.a.).

[2] *Francisco Pizarro* (1475—1541), conchistador spaniol. În 1524 se asociază cu Diego de Almagro pentru a întreprinde cucerirea Perului. Almagro intrînd în conflict cu el pentru posedarea oraşului Cuzco, a fost învins şi executat. Mai tîrziu, partizanii lui Almagro l-au asasinat pe Pizarro la Lima. Este considerat cuceritorul Perului (1535).

[3] *Pedro de Mendoza* (1487—1537), conchistador spaniol. A fundat oraşul Buenos Aires (1536). A susţinut lupte crîncene cu indigenii. A murit în timpul traversării Atlanticului în drumul de întoarcere spre Spania.

[4] *Simón de Alcazaba*, conchistador portughez. În anul 1535 navighează în apele australe cu intenţia de a cuceri şi popula zona Patagoniei şi a Ţării Focului. Finalul acestei expediţii a fost tragic. A murit asasinat de marinarii răzvrătiţi.

de hotarele teritoriului guvernat de Mendoza. Azara [1] a calculat că există pe aceste întinderi în jurul a patruzeci de milioane de capete de vite. Animalele n-au nevoie de prea multe luni pentru gestație, și nici pentru alăptare ; se înmulțesc vertiginos ; minereul nu necesită metode deosebite pentru a fi extras, deoarece se găsește la suprafața pămîntului, e îngrămădit în lingouri, transformat în monezi, în crucifixuri și săbii. Iluzoriul înlocuiește adevărul. Adevărul, întinderea nesfîrșită a acestui pămînt pustiu, singurătatea, toate acestea nu se observă, căci sînt asemenea cărnii și oaselor călătorului care înaintează mereu : materia neluată în seamă a trupului, în care se zbate un vis revărsat peste marginile acestei realități, dincolo de orizont.

Cînd aceste ținuturi se populează, visul devine mai modest ; începe doar, ca toate visurile nerealizate ale ambiției și voinței arzătoare ale omului incult, să umple interstițiile realității, să cedeze în fața evidenței pe care o impune realitatea materială, nu însă fără a o deforma, transformînd-o din echivoc în simbol.

Acest pămînt care nu poseda metale la suprafață și nu avea nici civilizații vechi de distrus, unde nu existau orașe fabuloase, ci numai grupuri de sălbatici goi, continua să fie în mintea urmașului conchistadorului un bun metafizic. Constituia un bun de posedat, de dominat, îngăduind o ierarhie. Să posezi pămînt însemna să posezi orașele care se vor construi în viitor, însemna să domini lumea care va popula aceste orașe, însemna să posezi fermele care se vor înmulți în chip fabulos în viitor. Restul nu avea nici o valoare. Pămîntul era un bon de credit pentru speranță ; și speranța, ipoteca sa. Prin acapararea pămîn-

[1] *Félix de Azara* (1746—1821), naturalist și navigator spaniol. A fost trimis în America pentru a arbitra problema limitelor teritoriale dintre posesiunile Spaniei și ale Portugaliei. A studiat fauna și geografia Paraguayului și din Río de la Plata. A scris *Eseuri de Istorie Naturală.*

tului nu se urmărea ceea ce putea fi produs imediat, ci ceea ce era susceptibil să fie produs cîndva, inclusiv orașele și tezaurele, care fuseseră ținta expedițiilor. Toate acestea nu existau, dar pămîntul avea să le facă să existe. Numai că orașele și bunurile acumulate, înclinînd spre forme mai înțelepte, încet-încet ofereau mai multe posibilități de îmbogățire decît aurul în lingouri. Acest viitor, schițat cu anticipație în prezentul de resentimente și de invidie, a produs delirantul vis de grandoare care l-a indignat atît de mult pe visătorul Alberdi [1]. Am trăit cu minele Trapalandei în suflet. Conchistadorul de altădată se răsucește încă în mormînt ; continuă să trăiască în sufletul nostru și privește, prin ceața viselor frustrate, această imensitate încă promițătoare, și ochii ni se umezesc de emoție. Sîntem în același timp mormîntul și piatra aruncată din praștia sa. Să posezi pămînt era ca și cum ai fi posedat o feudă, o insulă, însemna că posezi onoare. În Europa, să te legi de pămînt cu ajutorul proprietății înseamnă să te înrudești cu istoria, să sudezi o verigă genealogică, să pătrunzi în domeniul trecutului. În America, însă, în cea de Sud, care nu are trecut și din această cauză se crede că va avea viitor, a poseda pămînt constituie, pe de o parte, o răzbunare și, pe de altă parte, o lăcomie ; datorită lui pătrunzi în domeniul viitorului, și ipoteca este mijlocul bancar de a-l menține în prezent. La început pămîntul era stăpînit ca pradă de război ; acest pămînt, pe care sălbaticul, nevoit să fugă, îl părăsea, constituia singura pradă de război care mai tîrziu putea fi afișată ca un trofeu. Această pradă ajunge să fie premiul bătăliei ; acapararea pămîntului sporește rezistența și puterea învingătorului.

[1] *Juan Bautista Alberdi* (1810—1884), jurisconsult, scriitor și om politic argentinian. A scris studiul *Bazele și punctele de plecare pentru organizarea politică a Republicii Argentina,* care a influențat decisiv rezoluțiile Congresului Constituant din 1853. (Argentina este guvernată conform Constituției din 1853, cu caracter republican, reprezentativ și federal, elaborată după un model de Juan Bautista Alberdi).

Întemeindu-se pe această posesiune s-au construit noi trepte de valori bazate pe preț ; dar a fost un proiect al unui regat inexistent în afara proiectului însuși : etapa în care o pereche de tineri săraci are casă proprie, dar fără părinți și fără copii. Astfel pămîntul a căpătat o supravaloare, și prin eforturile imaginației o plusvaloare psihologică : valoarea fictivă la care ar fi putut să ajungă cu ajutorul ambiției. Pămîntul cu turme de vite sălbăticite era „un cîmp semănat și o mină de aur", cum zice Valdivia [1], acest nou geoman [2]. Era aur care va continua să se purifice și să-și sporească, cu anii, numărul caratelor. Pămîntul însemna, de asemenea, putere, însă de un ordin secundar. Conchistadorul, care nu a cucerit nimic pe podișurile nordice, înaintînd spre sud, pierdea din vedere filonul minelor ; navigatorul atras de bogății fabuloase, dînd peste indigenul sărac și primitiv, ca urmare a abstinenței sexuale și a lenii mintale privea pampa ca pe ultima aventură care-l putea scăpa de rușinea de a se declara învins. Cucerea întinderi nesfîrșite de pămînt, și pămîntul era putere ; stăpînea mii de leghe străbătute de sălbaticii fugari și număra imensitatea terenurilor ca pe niște *onzas* [3]. Atîtea mii de kilometri pătrați, de la ocean pînă la piscurile cele mai înalte ale Anzilor, în viceregatul de la Río de la Plata unde nu existau monezi de aur. Însă nu număra în *onzas*, ci pe propriile sale degete. Această stăpînire era stăpînirea orgoliului asupra propriei sale ignoranțe. Era un învins. Nu trebuia să mai cucerească, ci doar să populeze ; nu trebuia să jefuiască, ci să semene ; nu putea să ia parte la conducerea acestei insule, ci trebuia

---

[1] *Luis de Valdivia* (1561—1642), misionar iezuit și erudit spaniol, evanghelizator al indigenilor din Chile și autor al unei gramatici și al unui dicționar al limbii băștinașilor.

[2] *Geomanție*, ghicire superstițioasă practicată de arabi, care constă din examinarea unor linii, cercuri sau puncte formate întîmplător în urma aruncării unui pumn de țărînă pe masă.

[3] Veche monedă spaniolă.

mai întîi să muncească şi să sufere. A luat în stăpînire întinderea nesfîrşită de pămînt necultivat în numele lui Dumnezeu şi al regelui, însă în străfundul conştiinţei sale era un dezamăgit. Trebuia să se mintă în ceea ce priveşte rezultatele pozitive ale visurilor sale, aşa cum se mintea şi în privinţa denumirilor ridicole pe care le dădea ţinuturilor unde nu găsise ceea ce sperase. Înarmat astfel, anulînd tot trecutul şi sfidînd glasul conştiinţei, conchistadorul şi-a impus religia şi obiceiurile prin forţa sabiei şi ameninţările adresate unui duşman absent. Pentru că nu exista nimeni care să reclame stăpînirea neantului. Şi acest nimeni, care exista doar în sufletul stăpînitorului, era vocea nereuşitei sale.

STĂPÎNIREA SUB FORMĂ DE REPRESALII

Pămîntul nu era o minciună, cu toate că omul delirează străbătîndu-l, cere de la el mai mult decît îi poate da şi-l botează cu nume bizare. Este lucrul cel mai sigur pe care-l are sub talpa piciorului şi pe care-l simte atunci cînd se opreşte să se odihnească. Este dovada cea mai bună că trăieşti, atunci cînd te propteşti bine pe picioare şi cînd te hrăneşti cu roadele lui. Pămîntul este un adevăr definitiv, cel dintîi, aşa cum moartea este cel de pe urmă.

În loc să-şi ridice o casă, să împrejmuiască şi să are, cuceritorul a făcut legi pentru a dărui acestei sărace posesiuni o valoare teologică şi juridică. S-a purtat cu indigenul aşa cum s-ar fi purtat cu un balaur, dacă ar fi existat. Indigenul deochea comoara fermecată şi o risipea. Nimicirea indigenului însemna asigurarea netulburată a uzufructului şi în acelaşi timp distrugerea evidenţei eşecului. L-a tratat pe acest semen al său ca pe martorul prăbuşirii sale şi a început exploatarea indigenilor prin tributuri şi

muncă forțată, ascultînd de prevăzătoarele sfaturi ale iezuiților. Era modul de a domina natura și de a o sili să rodească pentru om, prin munca indigenilor, care nu făcuseră nici un efort, pe cînd erau încă liberi, pentru a o transforma și a-i da înfățișarea pe care conchistadorii ar fi dorit s-o găsească la sosire. În felul acesta i-a fost ușor să ia propriile represalii drept o înșelare a naturii și a omului de către legendă ; a naturii în favoarea Coroanei și a omului în favoarea lui Hristos. Posesiunea pămîntului îi oferea titluri, care îi aduceau și alte avantaje. Pămîntul era o feudă imensă, un domeniu ce implica noblețe. Din cauza aceasta chiar astăzi latinfundiarul este nobilul prin excelență, în ierarhia capitalismului nostru barbar.

Imensitatea nu este măreție ; este ideea de măreție. Nu este nici bogăție ; este posibilitatea unui credit ipotecar. Nu este nimic. A avut valoare deoarece era un ideal, și tocmai de aceea a ajuns la prețul imaginar al hectarului din Trapalanda. Să fii puternic prin posedarea pămîntului și să-l dobîndești în continuare este o rămășiță a furiei invadatorului, rămășiță, la rîndul ei, din evul mediu. Titlul de proprietate reprezintă o dovadă a propriei tale capacități de a porunci. Cine posedă pămîntul este un senior, nu prin banii pe care îi obține, ci prin titlul de proprietate, care este o baronie, un comitat, în forma pe care o iau ambiția și ura. Din vechime pămîntul a fost posedat de militar, drept răsplată pentru actele de eroism, pentru triumful armelor. E ca și cum ai stăpîni o parte din glob și în același timp te-ai răzbuna pentru propria ta suferință ; e ca și cum ai intra pînă la brîu în Oceanul Pacific și te-ai proclama stăpînitorul lui în numele regelui.

Așa făceau conducătorii ; trupa aflată în urma lor avea visuri ceva mai modeste. De la stăpînirea latifundiilor pînă la proprietatea asupra unui mic teren agricol exista doar o diferență de grad. Visul din zilele noastre

de a avea o casă proprie fără instinctul de a locui în ea, ca într-o reședință nobiliară, este forma degenerată și burgheză a acelor năzuințe de mare senior. Sînt visurile cotidiene ale aceluia care se simte incapabil să aspire la o fericire mai activă și mai îndrăzneață, incapabil să-și însușească alte bunuri. Dar așa cum în umila dorință de a avea o casă nu se află decît teama omului cuprins de nesiguranță (cu toată poezia cuibului de pasăre), în dorința de a fi proprietarul a mii de leghe există un impuls de senior (de animal digitigrad). Și una și cealaltă corespund acestor două tipuri comune, diferențiate de elanul aspirațiilor și identice prin atitudinea lor de stimă față de valorile apocrife. Unghiul al treilea al triunghiului este mormîntul, în care omul intră întreg, în starea de materie moartă, de pămînt. Sînt cele trei poziții ale aceleiași inconștiente renunțări la viață și la tot ce o face să ia înfățișare omenească ; ciuda de a fi distrus celelalte valori și dorința de a te afunda înăuntrul acestei unice valori egale cu cadavrul tău.

BĂTÎND ÎN RETRAGERE

Cel care sosea era, în fond, la fel ca astăzi, un făuritor al propriilor sale visuri. Cel care venea însă cu hotărîrea de a rămîne era un disperat, mai periculos decît acela care sosea să prade și să plece. Corăbii încărcate cu ocnași, cu oameni nebuni de ambiție și de credință traversau un ocean al uitării. Cei puțini care renunțau să se întoarcă și se resemnau, săpîndu-și făgașul vieții departe de drumurile adevărate, asemeni acelora care debarcă astăzi și acceptă orice muncă li se oferă, erau declasații fără nici un țel în viață.

Cu colaborarea lor, cel care se grăbea să se întoarcă făcea lucruri ce aveau să rămînă. Disperatul era mîna de lucru ; celălalt, născocitorul îndrăzneț. Grosolan și mărginit, știa să viseze numai într-o direcție ; poseda o sută de leghe de pămînt și dorea o mie sau zece mii ; poseda douăzeci de mii de capete de vite și dorea două sute de mii sau două milioane ; poseda o casă și dorea zece sau o sută. Întotdeauna erau cantități de același ordin, legate strîns de pămînt. Dorea tot ce se putea pipăi. Seria geometrică se oprea aici. În afara acestor lucruri, dorea multe altele ; toate însă în funcție de pămînt, ca accesorii ale acestuia, fiindcă totul era aici măsurat și cîntărit în hectare și *fanegas*. Ambiția sa consta în a adăuga zeci la unități, în a adăuga zeroui, la fel cum mai tîrziu va avea ambiția să înalțe etaj peste etaj, să publice carte după carte și să cumuleze funcții, catedre sau titluri. Pămîntul sau animalul, în imaginația acestui primitiv anacronic, se transformă într-o unitate dinamică ; celelalte forțe vitale sau economice se polarizează sau se prăbușesc, ori încep să se învîrtească în jurul unui ax central oarecare. În felul acesta se degradează pe nesimțite viața acestor ființe bidimensionale, fără ideal, fără dorințe spirituale, fără neliniști mistice, în schimb, stăpînite de teamă. Atașat de bunurile dobîndite atît de ușor, omul era străin de orice alte valori ; ca să prindă rădăcini în cîmpia nimănui, trebuia să se desprindă de un pămînt vechi, udat cu sudoare și lacrimi. Se află în centrul universului, dar este singur. În față, în dreapta, în spate, în stînga, de jur-împrejur are pămîntul, însă nici o perspectivă. Continuă să umple golurile acestea, produse de destrămare, cu materiale refractare persoanei sale umane, pînă cînd și gesturile instinctive i se impregnează de această substanță. Imploră de multe ori ploaia să cadă peste un pămînt crăpat de dogoarea soarelui și acum înalță ochii spre cer cu speranța de a descoperi nori negri ; privește spre depărtări ca de pe puntea unei corăbii, însă acum o face pentru a vedea

dacă la orizont nu cumva apar indigenii, perceptorul care îl despoaie sau lăncierul care îl recrutează cu forţa. Sub streaşina colibei, simte că se prăbuşeşte mult mai repede decît lutul şi paiele de care îşi reazămă umerii încovoiaţi ; lîngă el, copiii şi nevasta îl fac să înţeleagă că este singur. Nu-şi priveşte sufletul, fiindcă e mai gol decît însăşi pampa ; nici măcar nu priveşte înapoi, căutînd să-şi reamintească viaţa, fiindcă e departe de el însuşi. Lumea era alcătuită numai din ceea ce se găsea de jur-împrejur şi în faţa lui. Fusese înşelat şi îi mai rămîneau doar două căi, pentru că întoarcerea devenise imposibilă : să se considere alesul lui Dumnezeu pentru vreun scop înalt în religie sau în guvernare, ori să consolideze cu bărbăţie acea realitate fără formă pe care o descoperise de jur-împrejurul său. Acţiona împotriva realităţii şi prin însuşi acest fapt se transforma în instrument al acestei realităţi. Între timp, înverşunarea cu care se agăţa de realitate, încercînd s-o schimbe în sensul dorit de el, îl subjuga. Dădea înapoi şi credea că înaintează împingînd viitorul cu spatele. Istoria colonizării este un mers de-a-ndăratelea.

În scrisorile sale către viceregele Del Pino [1], viceregele Avilés [2] spunea că familiile care au fost aduse să populeze Río Negro au ajuns într-o stare jalnică ; bieţii oameni trăiau în caverne săpate de ei înşişi, fiind înmormîntaţi cu zile. Alte familii trăiau în colibe care nu erau altceva decît caverne în aer liber. Se afundau în caverne şi în trecut. Darwin a văzut saturnalele hunilor argentinieni, bucuria măcelului vitelor, beţia de sînge fumegînd [3].

[1] *Joaquín del Pino* (1729—1804), militar spaniol, guvernator la Montevideo (1773—1790) şi viceregе la Río de la Plata (1801—1804).

[2] Viceregе la Buenos Aires (1799).

[3] Cîinii părăseau casele stăpînilor şi deveneau duşmani feroci ai turmelor şi ai oamenilor. Grămezile de carne rămase pe cîmp în locurile unde vitele erau jupuite de piele şi li se luau coarnele şi grăsimea îi întărîtau. Formau împotriva turmelor haite imense : nu mai erau cîini, ci şacali. A fost nevoie să se organizeze expediţii militare pentru a-i stîrpi. În cîţiva ani, cîinii au regresat cu sute de secole (n.a.).

Era victoria pămîntului, triumful preistoriei ; înfrîngerea unui vis irațional, adus în sînul unei naturi în plină forță a Pleistocenului. Sub influențe greu de pătruns, populațiile au decăzut la un nivel inferior ; și aceste stadii de decădere, recidivele barbariei sînt mai brutale decît stadiul natural. S-a renunțat la civilizație, revenindu-se, pe diverse căi, care se ivesc la tot pasul în cîmpie, la străfundul animalității. Familiile care au venit să colonizeze Lumea Nouă au fost înșelate nu numai de către ele însele, dar și de întreprinderile de negoț cu sclavi care îi recrutau pentru a-i abandona în cîmpiile noastre fără de hotare. Se trimeteau înapoi peste ocean vite ucise și se aduceau ființe umane vii. Să te afunzi în cavernă, să tai vițe și oi însemna să iei măsuri de represalii împotriva ta însuți și împotriva agentului de imigrare. Dezamăgirea duce la distrugerea și la prigonirea a ceea ce amintește de vreun lucru sau de vreo persoană din stadiul superior pe care l-ai renegat. Dragostea pentru ceea ce ai este de obicei ura pentru ceea ce nu poți avea ; și invers. În mare parte, ceea ce s-a înțeles prin barbarie nu este altceva decît dezamăgirea unui visător de rînd. Cine își părăsea casa și orașul construit din piatră aspira fără îndoială la un alt cămin și la o altă proprietate.

ÎNȚEPĂTURA

Coloniștii au continuat emigrația dinspre pămînturile mai puțin productive și de la regimuri sociale mai exigente și mai constrîngătoare spre aceste latitudini promițătoare. Lăsau în urmă ceea ce era cunoscut, alcătuiri cu care nu se împăcau, și se avîntau spre necunoscut, unde încercau transmigrarea propriei lor persoane. Le scăpa din vedere cît de mult putea să-i înrăiască această realitate amor-

fă și înapoiată. Soseau fără arme, în falange neînfricate, pe drumurile deschise de conchistadori ; mai calici, sperînd mai puțin, mulțumindu-se cu și mai puțin, dar fără acel curaj de epopee, fără hiperbola cu care conchistadorii își realizau opera. Colonistul semăna cu conchistadorul, fiind în fond descendența peninsulară a acestuia ; se trăgea din plebea procreată de către fricoșii rămași acolo, pe cheiuri, așteptînd întoarcerea corăbiilor încărcate cu aur, corăbii care soseau pe vechiul continent infectate de resturi organice descompuse. Această plebe desprinsă dintr-un corp robust a ajuns, la rîndul ei, să viseze și să-și urmeze visurile. Speranța și ambiția, dorința de a evada din fatalitatea condiției de om sărac erau aceleași ; concavității trecutului digitigrad îi corespundea întocmai această convexitate de oameni încovoiați. Veneau să facă rost de bani, așa cum ceilalți căutaseră teritorii, titluri și faimă ; veneau să muncească, așa cum ceilalți veniseră să lupte ; veneau să strîngă și apoi să plece ca și ceilalți. Nici acest fiu bastard nu se stabilește. Umblă rătăcitor dintr-un loc într-altul, deoarece la început îl tîrăsc încoace și încolo cirezile sălbatice, și stăpînirea solului este foarte nestatornică, la fel cu picioarele vitelor. Dacă reușește să pună mîna pe vreun lucru, nu mai renunță la el ; e prada sa. Devine crud cu metisul cînd ajunge să se slujească de el și la fel se poartă cu toate ființele sau obiectele pe care le supune. În loc să iubească, posedă. Se înverșunează în posesie, nemaisimțindu-i plăcerea, cu acea ciudă bestială cu care zămislești un copil femeii pe care o urăști. Mulțumită averii ajunge să ocupe poziții importante, însă nimeni nu-l ia în serios, nu-i prețuiește calitatea și numele. Inspiră un dispreț respectuos. Numai în virtutea unei tacite complicități, îmbogățitul îl ademenește. În loc să-și arate moșia cu un gest larg, asemeni zării necuprinse, el ascunde tot ce posedă sub un zîmbet de fals cunoscător. A plătit cu averea condiția de ființă umană. Și-a văzut visul cu ochii cu prețul dezastrului. Ignorant, avar, a

vrut să-şi spele bălegarul de pe mîini în cristelniţa cu apă sfinţită şi a donat o bucată din îndobitocirea sa templului, trecînd astfel pe lumea cealaltă. Nu a făcut opere filantropice, nu a căutat grandoarea unei ţări pe care nu o cunoştea şi o disprețuia, pe care niciodată nu a iubit-o şi la care privea cu pizmă, învins de propriul său triumf. El era destrămarea familiei şi plata cine ştie căror ruşini părinteşti şi conjugale. În schimb nimeni altul nu cerea mai hotărît decît el, ca pe un drept legitim, locul cel mai bun, postul cel mai înalt. I-a înfruntat pe ceilalţi, corp la corp, hectar cu hectar, *fanega* cu *fanega*. Privilegiile sîngelui şi ale inteligenţei nu existau, de vreme ce nu izbuteau să te ridice deasupra unei vieţi mizerabile. Îl priveşte pe intelectual cu neîncrederea cu care vaca priveşte automobilul, se aşează în mijlocul drumului şi nu-l lasă să treacă. Această avere adunată în singurătate, pe întinderea nesfîrşită a cîmpiilor sau în spatele tejghelei, constituia zidul care-l separa de viaţa socială, ferindu-l de riscurile ei : depravarea fiicelor măritate cu muncitorul zilier care le-a sedus, ori nemăritate, şi pierderea deprinderii cu ideile abstracte şi cu adjectivele. Colonistul era numai ură şi pizmă ; însemna un salt înapoi. Interesul îl făcea să preţuiască tot ce era inferior, să răstoarne scara valorilor etice şi spirituale, să împingă ignoranţa şi cruzimea cîmpiei spre oraş, să-şi justifice victoria într-un joc inventat de el. La fel cu pionierul, deschidea drumuri prin hăţişul simţurilor, pe unde urmau să meargă urmaşii săi pînă la ultimele consecinţe.

Aceşti învinşi erau foştii visători victorioşi ; mulţi, cei mai mulţi dintre ei nu făceau avere. Îmbătrîneau, mureau ; iar urmaşii moşteneau dezamăgirea. Mitul bogăţiei îi descuraja pe mulţi, mai ales pe cei mai puţin îndrăzneţi şi ignoranţi, pe cei mai puţin apţi pentru a învinge într-o încercare atît de aspră. Şi nu exista alt drum de urmat. Recolta bogată şi preţul mare al produselor i-a înşelat, la fel cum l-a înşelat Trapalanda pe

conchistador. Realitatea era cîmpia, singurătatea, îndobitocirea ; ziduri ridicate pe pămîntul acelor babilonii de aur. Situaţia morală a acestui colonist dezamăgit era aceeaşi cu a conchistadorului zdrenţăros, famelic, în haremul său cu indigene dezgustătoare. Recolta era nesigură ; depindea de hazard ; preţul muncii sale era nesigur ; depindea de cererea de grîne şi de carne a unor pieţe de desfacere necunoscute. Se spetise muncind, şi pînă la urmă, din pricina preţului ridicat la care se făcea arendarea pămîntului şi a cheltuielilor de transport, rămînea fără nici o lescaie. Poseda oi, vite, avea crescătoria sa ; la rîndul său, însă, era şi el tot o vită în calculul latifundiarului şi al financiarului.

ETALONUL DE VALOARE : PĂMÎNTUL

Pămîntul ca ideal, pămîntul lipsit de istorie, devenit religie şi finalitate în conduită, ascunde o mare dezamăgire sau reprezintă renunţarea la multe alte aspiraţii care nu au putut fi realizate. La cealaltă extremitate se găseşte un alt ideal, care se împlineşte mai uşor : siguranţa unui cămin, cu o soţie credincioasă şi un fiu harnic. Aceasta este dorinţa unui suflet bolnav, pe cînd negarea hotărîtă a propriului trecut, a propriului tată este o provocare de celibatar desprins de societatea umană. Pasărea nu doreşte decît să-şi facă un cuib, fiara are ambiţia să domine natura. Se repede asupra celor care o înconjoară, deoarece vrea să fugă de singurătatea pe care o poartă în ea, întărîtată de lipsa de aliaţi şi de prieteni.

Neexistînd o ordine socială consolidată, o regulă decurgînd din experienţă, o putere a datinilor, el a vrut ca tot ce e bun să se întemeieze pe pămînt ; pe ceea ce

se afla de jur-împrejur, într-o formă foarte vagă ce nu depășea cuprinderea văzului și a auzului. Pământul are o valoare metafizică : spațiu. Putea să producă pentru noul-venit, fără ca el să cunoască modul cum se lucrează acest pământ ; fertilitatea solului suplinea muncile cîmpului, și nu era nevoie nici de osteneală, nici de inteligență. Pământul reprezenta pentru noul-venit singurul lucru care-i stătea la îndemînă, și, fiindcă venise să caute, ceea ce găsea avea suficientă importanță și merita riscul vieții ; aventura consta în chilipir. Îi oferea, în afară de aceasta, un fel de întîietate în descoperire, de prioritate abstractă, patru cincimi din roadele lui și autoritatea primului-venit, care lipseau celor aduși de valurile tîrzii ale colonizării. Acolo, în Spania, era socotit mereu al doilea, aici era cel dintîi ; pămîntul luat în stăpînire îl înalța la rangul de senior absolut, de întemeietor de dinastie. A fost de ajuns, la început, să lase slobode pe cîmp, sau pur și simplu să abandoneze, deoarece transportul era obositor, așa cum a făcut Irala [1], cîteva zeci de vaci și de cai, pentru ca acestea să se înmulțească uimitor de repede. Sosind puțin mai tîrziu și aducînd și el cai și vaci, Garay [2] va găsi aici cirezi nesfîrșite. Era suficient să azvîrli sămînța ca să obții spice și știuleți, să supui pe indigenul devotat și să-i răpești femeia.

Pămînturile acestea păreau cele mai sărace din toate cîte fuseseră cucerite în America și de aceea se credea că nu ascund bogății, bogății de viitor. Atunci cînd Irala pornește decepționat spre Paraguay, din rămășițele uitate

[1] *Domingo Martinez de Irala* (1500—1556), conchistador spaniol care l-a întovărășit pe Pedro de Mendoza în Río de la Plata. A fost guvernator al acestei provincii (1539—1556). În 1547 a organizat o expediție în Chaco.

[2] *Juan de Garay* (1527—1583), conchistador spaniol care a ocupat teritorii întinse în Perú, Santa Cruz de la Sierra și Paraguay. A fundat orașul Santa Fe (1573), pe malul fluviului Paraná, și a hotărît a doua oară fundarea orașului Buenos Aires (1580). A fost vice-guvernator și a murit asasinat de indigeni.

ale acelei sărăcii, din acele animale lăsate să trăiască în sălbăticie, avea să iasă la iveală aurul inexistent. Ele au constituit metalul nostru prețios, după cum guano-ul avea să devină pentru Perú aur adevărat. Nu existau metale prețioase, nici roade ale pămîntului, nici orașe înfloritoare. Soldații se întorceau din expediții goi, abia reușind să-și acopere trupul cu piei netăbăcite, înfometați ; devorau pînă și hamurile cailor și, cuprinși de disperare, se lăsau în voia dezordinilor afrodisiace. În Venezuela, care a dat tipuri și instituții analoge cu ale noastre, au ajuns la canibalism, trăgînd la sorți, zilnic, ca în poveștile cu pirați, pe indigenii care îi călăuzeau prin ținuturile muntoase ; la fel s-a întîmplat cînd a fost întemeiat pentru prima oară orașul Buenos Aires. Însă nici una din aceste mari dezamăgiri nu constituia realitatea ; realitatea însemna cucerirea unei lumi. Ei continuau să creadă că în fundul craterului Masaya, din Nicaragua, clocotește numai argint și aur ; că în Catamarca, în Neuquén, în Țara de Foc se găsesc comori ascunse în pămînt. Trebuia să nu te dai bătut și să continui căutarea.

Cei care l-au însoțit pe Garay au găsit nesfîrșite cirezi de vite, care, cu toate că nu erau strălucitoare ca metalul, reprezentau totuși o bogăție. O poseda indigenul sălbatic, cu care colonistul s-a amestecat, trăind în promiscuitate, împărtășindu-i destinul de singurătate. Sălbatici și animale formau o entitate curioasă de rezistență și de sprijin, căzînd de acord asupra normelor vitale pe care deșertul și dușmanul le impuneau. Această entitate a hotărît în termeni categorici conduita de urmat ; natura și ce se născuse sub legile ei aveau să lupte împotriva invadatorului ; va fi o luptă nemiloasă, se va renunța la orice pact și la orice înțelegere. Conchistadorul, care a impus această normă de ură, rîvnind aici ceea ce a disprețuit în alte locuri, s-a proclamat stăpînul pămîntului, al indigenilor și al lucrurilor, cu toate că nu a ajuns să le posede, nici să le prețuiască decît ca pe o bogăție ușor de transportat.

Fiindcă dorința de a aduna teritorii era exact opusul dorinței de a rămîne. Capturarea vitelor cerea alte metode decît cele folosite la extragerea aurului din mine. Întrucît indigenul le poseda, cirezile erau o bogăție, și să i le răpești era o acțiune mai meritorie decît să le crești și să le îngrijești.

Furînd vite și luptîndu-se cu indigenii, colonistul stabilește o legătură involuntară cu ei ; orice înfăptuire e posibilă numai în funcție de băștinași. Pe aceste pămînturi, seniorul a devenit pînă la urmă crescător de vite ; n-au mai existat după aceea seniori, ci doar oameni bogați, și pămîntul tot nu avea valoare decît datorită animalului. Astfel, mediul fizic a triumfat asupra ambiției și l-a obligat pe om să se conformeze ocupațiilor pe care i le-a impus : agricultura și creșterea vitelor. I-a impus chiar condiții teribile : spiritul rătăcitor, dorința de a strînge cît mai mult, idolatria cantităților imense, graba de a porni la drum, rușinea de sărăcie, dezmembrarea căminului, imposibilitatea culturii bazate pe simplul respect al valorilor și sfîșierea dragostei.

Era în același timp victoria pămîntului învins, răzbunarea băștinașilor, care asmuțeau realitatea uitată asupra omului triumfător. A fost prima dintre bătăliile victorioase ale Americii, ale deșertului, și primul pas al decăderii omului umilit sub aparența triumfului, în faza primelor ciocniri cu Lumea Nouă. Pămîntul i-a oferit carnea, porumbul și grîul : adică hrana, ceea ce înseamnă prea puțin pentru viața civilizată, și l-a silit pe fiul Europei și al secolului al XVI-lea să se supună, de acum înainte, modului de viață al omului primitiv ; îl făcea să se întoarcă înapoi la cavernă, ca să plătească bogăția cu degradarea. Cei mai docili la deformări prosperau ; cei care s-au supus cel mai ușor aveau dreptate. S-au transformat în mașini-unelte ale vitelor și ale cerealelor ; s-au transformat în ciobani și în parlagii care furnizau hrană

europeanului, de care aveau să se îndepărteze cu mii de secole.

După cucerirea teritoriului pentru Coroană a urmat o alta, absurdă : cucerirea hranei pentru cel absent și, în sfîrșit, încă una, care constituie al treilea aspect, cel actual, la fel de logic : cucerirea bogăţiilor pentru capitalul străin plasat în căile ferate, în industria frigorifică și în trustul cerealier. Aceștia au fost termenii în care s-au pus problemele și s-a dat lupta decisivă pentru soarta acestor ţinuturi pentru mulţi ani ; o luptă neîndurătoare cum poate nu există alta în istorie : pămîntul care cucereşte pe cuceritor, îl învinge și-l obligă să se transforme în sluga acelor lucruri care, pe el, în calitate de cuceritor, îl dezgustă profund.

VIAŢA ȘI MIȘCAREA PĂMÎNTULUI

Începe prima bătălie, în care la început iese învingător omul, deși în dauna condiţiei sale de fiinţă civilizată, dar pînă la sfîrșit el sucombă, biruit de forţa mai lentă și infinit superioară a naturii. Trebuie să se resemneze și să se aşeze, devenind proprietar ; să se supună legilor fixe ale pămîntului, să-l respecte și să se sedimenteze la fel ca straturile subsolului. Sufletul respinge din străfundurile existenţei etnice renunţarea la personalitatea sa și supunerea pasivă la această natură, care, ca pe un edificiu în ruină, îl înghite și-l domină. Nu dorește să decadă pînă la condiţia indigenului, rezultat al conjugării forţelor înconjurătoare ; se răzvrătește împotriva acestei forţe care-i pătrunde adînc în sînge, ca pînă la urmă să ia obiceiurile dispreţuitului băștinaș, să înveţe tactica sa de a lupta și de a trăi, să întrebuinţeze arma pe care el o adoptă, cuţitul, să se împreune cu femeia răpită din tabăra

indigenilor, să-şi construiască o colibă şi să lase urmaşi. Îi rămîne, cu toate acestea, un suprem drept de apel şi caută ca această avere inexpresivă, care nu avea altă valoare decît aceea a unui petec de pămînt, a unui fragment de mapamond, să se transforme în bogăţie, în ceva mişcător, în ceva portabil, venal. Idiosincrasia sa a rămas aceeaşi ca în Spania (Andaluzia, Castilia, Vizcaya), şi, găsindu-se în faţa unei lumi lipsite de fizionomie proprie şi care îi impune realitatea sa nudă, găunoasă, caută vicleşugul prin care orgoliul să-i rămînă neatins în mijlocul dezastrului.

Nu dorea ca aventura sa să se prelungească ; mai ales că această prelungire însemna foamea ; instinctul posedării, care în ultimă instanţă este forma avortivă a altui instinct, şi mai absurd, pune stăpînire pe el, pe măsură ce prinde rădăcini şi începe să vegeteze. Doreşte ca această bogăţie moartă, acest pămînt nesfîrşit, să se pună în mişcare, să se ridice, să trăiască. Munca agricolă îi repugnă, şi, la fel ca strămbunul din Peninsulă, o consideră umilitoare ; supunerea faţă de glie nu face parte din istoria vieţii sale. În ţara lui niciodată nu a fost robul pămîntului ; tradiţia neamului a dispreţuit orice statornicire într-un anumit loc, şi cultiva, începînd cu Cidul [1], nestatornicia, bogăţia şi puterea pe care i-o dădeau demnităţile. Trebuia ca norocul să iasă la suprafaţă şi să acţioneze pentru ca toată această cîmpie să se pună în mişcare sub forma nesfîrşitelor sale cirezi sălbatice. Animalele acestea, înmulţite în taina cîmpiei, aparţineau prin adopţiune indigenului. La dominarea acestuia, obligat să se apere [2], se adaugă acum aceea a vitelor. Ferma sa,

[1] *El Cid*, personaj semiistoric, semilegendar, născut lîngă Burgos (Spania) în 1043 şi mort la Valencia în 1099. A servit la curtea regilor Castiliei. A luptat împotriva maurilor şi în ultimii ani ai vieţii a apărat Valencia, care fusese cucerită de la mauri.

[2] Cînd s-a pornit războiul pentru cucerirea teritoriului, indigenul a fost aliatul său, dar atunci cînd războiul s-a purtat pentru puterea politică, pentru avere, a fost prigonit şi exterminat (n.a.).

întreaga sa avere, devenea pe nesimțite altceva, deși se numea tot fermă, la fel ca în vechea Castilie, și numele și l-a păstrat pînă în zilele noastre. Trebuia însă să se desprindă de pămînt spre a se lega de produsul spontan și miraculos al pămîntului, continuînd lupta de deposedare a indigenilor care adunaseră cirezi. Hoinar, fără ca nimic să-l rețină în ambiția ori drumul său, dat fiind că aici nimic nu avea limite, nici legea, nici proprietatea, nici viața, a devenit un parazit ce exploatează vaca și calul. Cu alte cuvinte, a devenit un pseudopod ambulant, un lăstar desprins de trunchiul seniorial și cocoțat pe cal. Pe de altă parte, stăpînirea vitelor includea pe cea a teritoriului, ceea ce era în fond unul și același lucru. Astfel încît vita căpăta valoare de monedă atunci cînd din Potosí nu sosea plata și nu exista o cantitate suficientă de metal în circulație. Ajunsă monedă în acele tranzacții de troc ce îngăduiau contrabanda, era transformată, prin forța lucrurilor și datorită prohibițiilor, în obiect de trafic uzual și, ceea ce este și mai important pentru un alt aspect al istoriei noastre, tranzacțiile au devenit o formă legală de comerț. Vînătoarea vitelor, care a ajuns să denumească o întreagă perioadă colonială, „perioada pielii", și să confere fizionomie definitivă vieții argentiniene, a fost una din cele două forme de latifundiu : cea dintîi continua proprietatea funciară, atașată tradițiilor, cu intenția de a construi aici o nouă Spanie, iar cea de a doua se întemeia pe proprietatea asupra vitelor, inventar viu, cu intenția de a valorifica și de a promova America.

II EPOCA PIELII

PRIMA ÎNSĂMÎNŢARE

Credea oare cu adevărat episcopul Lué — criticat de Castelli [1] în ajunul mişcării revoluţionare, la o şedinţă deschisă a Consiliului comunal — că în America conchistadorii şi colonizatorii spanioli au procreat oameni fără vlagă şi nu bărbaţi adevăraţi ? Episcopul Lué era un reacţionar îmbrăcat în haină preoţească şi nu putea să vadă adevărul aşa cum l-a văzut Castelli, care din întîmplare era, pe vremea aceea, unul din puţinii oameni capabili să deosebească pe cei neputincioşi de cei destoinici. Populaţia Americii nu era formată din oameni fără vlagă, însă urmaşii conchistadorilor şi ai colonizatorilor creşteau şi se înmulţeau pe cîmp, în micile oraşe din cîmpie, în fortăreţe şi în taberele de indigeni, fără să-şi poată transforma hrana în substanţă umană.

O neînchipuită lipsă de înţelegere a viitorului şi a responsabilităţii sale îl făcea pe alb să procreeze cu indigenele, ca şi cum astfel ar fi trecut la represalii

[1] *Juan José Castelli* (1764—1812), avocat şi om politic argentinian, membru al primei junte revoluţionare (1810). A preluat puterea de la viceregele Cisneros care, la o şedinţă a Consiliului comunal, face cunoscut că în urma evenimentelor din Spania — această ţară era ocupată de Franţa şi locuitorii Madridului s-au răsculat împotriva ocupantului — renunţă la calitatea lui, lăsînd astfel vacantă regenţa.

împotriva Americii. Stăruia cu înverşunare să-l umilească pe indigenul a cărui goliciune îi aţiţa instinctele animalice, şi în acelaşi timp îi sporea dispreţul faţă de mizerie. Însă din această nenorocită împerechere se năşteau duşmani, aşa cum se transformau dinţii balaurului în spartani. Înfrunta în acelaşi timp şi natura şi pe băştinaş, şi de toate acestea avea să dea socoteală mai tîrziu ; de tot ceea ce a făcut şi a zămislit.

Conchistadorul nu iubea acest pămînt şi nu-şi propunea să înfăptuiască ceva altfel decît prin desfrîu şi zgîrcenie. Popula pămîntul gol, lăsat în voie să producă ascultînd de legile fizice şi fiziologice ale naturii. Nu aducea din patria strămoşilor săi nici una dintre virtuţile care i-au permis să ţină piept timp de mai bine de o mie şapte sute de ani năvălirii popoarelor războinice ; virtuţile erau ale neamului, nu ale lui. Aducea cu el un eroism al neamului, al castei, al religiei, care, foarte curînd, a fost înfrînt de imensitatea unui spaţiu nemaiîntîlnit pînă atunci şi care îl împingea pe un drum fără nici un ţel.

Aproape niciodată nu-l însoţeau femei din neamul său, în a căror tovărăşie ar fi privit aventura cu mai puţină grabă şi cu mai multă indulgenţă. În planurile lui nu intra nimic din ceea ce ar fi cerut statornicie, respect, răbdare. Aducea cu el o anumită lăcomie de timp şi de pradă ce nu se potrivea cu felul de viaţă al băştinaşilor, făcuţi să trăiască în ritmul domol al pămîntului. Însă fiul zămislit aici, în această crudă realitate, reuşeşte să se stabilească şi să înţeleagă ceea ce ignora tatăl său, înfruntîndu-şi propriul destin de sclav. Reuşeşte să se împotrivească dorinţei de reîntoarcere din popasul său veşnic ; delirului de bucurie îi opune adevărul umil al corpului său îmbrăcat în zdrenţe.

Pe indigen nu l-a extirpat, şi nici măcar nu l-a învins. Prigonitorul a ales doar folosirea forţelor inferioare, iar pînă la urmă a ieşit biruitor băştinaşul, deoarece, chiar

mort fiind, supraviețuia în tactica pe care a impus-o înainte de a dispărea. Indigenul devine mai puternic ca oricînd din momentul în care începe să fie prigonit, deoarece în cele din urmă își înțelege situația reală și se pregătește pentru lupta cu ființe din carne și oase, care, asemenea lui, nu erau nici zei, nici demoni, nici suflete nemuritoare. Dacă prin bule și sinoduri albul îi acordase un suflet nepieritor, el îi va oferi albului, în urma experienței, un trup din carne și oase. Își întărește hotărîrea de a nu se supune și de a nu muri.

În cazuri extreme indigenul a fost deportat ; de dincolo de frontierele ținuturilor de unde fusese alungat, va azvîrli asupra dușmanului amenințarea, nelăsîndu-l să se bucure în tihnă de pradă. Acolo, departe, stă gata să pornească la luptă cu arma pregătită, amenințînd porțile orașelor, unde albul și-a înjghebat o viață sedentară, pînă cînd va începe năvălirea, răscumpărarea femeilor răpite, a fiilor supuși, a animalelor și a pămînturilor confiscate fără nici un drept.

Între oraș și frontiera ținuturilor locuite de indigeni apar însă creolul și metisul, care se alătură hoardei împotriva agenției comerciale de la oraș, la fel cum s-au alăturat apoi agenției comerciale împotriva metropolei, Americii împotriva Spaniei. A fost zămislit în infamie, cu dezgustul aceluia care-și satisface dorințele disprețuind-o pe femeia batjocorită. Dacă era recunoscut ca fiu natural, aceasta se datora exigențelor bisericii. Era mai mult indigen decît spaniol, supraviețuitorul și continuatorul rasei materne.

Tatăl, care aparținea neamului cotropitorilor, plecase ; mama, care aparținea învinșilor, murise ; însă el va constitui poporul care va rămîne. Nimic nu-l poate sili să respecte trecutul, căminul, familia, obiceiurile și legile stabilite de viceregi sau de biserică. Toate acestea purtau denumiri fără nici o semnificație pentru el. Urmînd dru-

mul mizeriei și al disprețului, recunoscut sau nu, era mai aproape de natură decît de civilizație, și trebuia să fugă mereu de trecut și să se năpustească asupra viitorului, năruind totul, spre a-și răzbuna stigmatul originii.

SĂMÎNȚA ÎN PĂMÎNT FERTIL

Cum indigenul gol nu poseda altceva decît corpul său pentru a sluji de stimulent ambiției, cucerirea s-a prelungit timp de mai multe secole. Rămînea, fără ca spaniolul cotropitor să-și dea seama, o populație născută din împreunări întîmplătoare, care, cu trecerea timpului, va înțelege toată rușinea trecutului. În ochii indigenului, spaniolul capătă înfățișarea unui animal lacom, măcinat de bolile mercenarului și de perversitățile marelui senior.

Împreunările întîmplătoare ale invadatorului cu femeile supuse lasă urme iremediabile asupra metisului, care, cînd îi va veni vremea, se va întoarce împotriva trecutului și a societății. Astfel vor încolți războaiele civile și convulsiunile politice de mai tîrziu, conduse de metiși sau aproape întotdeauna de oameni cu o concepție de metis. Mai dăinuia o urmă, a cărei rușine nu putea fi ștearsă și care cu fiecare împreunare perpetua umilirea femeii. Împotriva răzvrătirii mulțimilor s-au găsit întotdeauna mijloace mai mult sau mai puțin eficiente, și în primul rînd banii cu care poate fi cumpărată pacea. Dar împotriva acestor izbucniri datorate jignirilor îndelung mocnite, nici legea și nici banii nu au putut face nimic.

De comun acord, dispozițiile bisericii și ordonanțele regale desăvîrșeau ruina provocată de siluirea femeilor indigene. Între căsătorie și concubinaj se deschidea un

abis ; legea lui Dumnezeu nu era legea Americii. Cortés [1], Alvarado [2], Núñez de Balboa [3] și-au adus amante și au dat acest exemplu trupelor : legile Indiilor îi interziceau viceregelui să formeze o familie legitimă, consimțind însă ca el să curteze femei ușoare. Observăm în *Comentariile* lăsate de Alvar Núñez [4] că „prietenii, ocrotitorii și slugile (lui Irala) au avut permisiunea să meargă prin așezările și locurile unde se găseau indigeni, spre a le lua femeile și fiicele, hamacurile și alte lucruri de-ale lor". Dezonoare și jaf în același timp ; și ura pătrundea în adîncul sufletelor. Acestei uri i se zicea dragoste ; însă dragostea este o formă de adeziune și de înrădăcinare ; se naște din liniște, pentru că este transmiterea vieții nepieritoare

[1] *Hernán Cortés* (1485—1547), conchistador spaniol ; s-a îmbarcat spre Lumea Nouă și s-a stabilit în insula La Española (1504). A luat parte la cucerirea Cubei (1511), de unde organizează o expediție în Mexic. Pentru a-i împiedica pe oamenii expediției să se înapoieze în Cuba, a dat foc navelor, începînd marșul spre orașul Mexico. A încheiat alianțe cu diverse triburi de indigeni dușmane împăratului aztec Moctezuma și, pe data de 8 noiembrie 1519, a ajuns în capitala imperiului aztec. Moctezuma îl primește cu multă cinstire ca oaspete, însă Cortés, sub un pretext oarecare, îl arestează. După multe ciocniri cu indigenii răzvrătiți se retrage în mod dezastruos (1520). Mai tîrziu (1521), Cortés reia atacurile și-l arestează pe noul împărat Cuauhtemoc. Regele Carlos I îl numește guvernator general al Noii Spanii (Mexic). Cortés este considerat cuceritorul Mexicului.

[2] *Pedro de Alvarado* (1486—1541), conchistador spaniol, locotenentul lui Cortés în Mexic. Numit comandant al Guatemalei, fundează orașul Santiago de los Caballeros (1524). Organizează o expediție în Perú și explorează El Salvador.

[3] *Vasco Núñez de Balboa* (1475—1517), conchistador spaniol. Se autodeclară conducător al coloniei Darién ; după traversarea istmului de Panamá, descoperă Marea Sudului, denumită mai tîrziu Oceanul Pacific (1513). Acuzat de conspirație de către un alt conchistador (Pedrarias), este condamnat și executat.

[4] *Alvar Núñez (Cabeza de Vaca)* (1500—1560), conchistador spaniol. A făcut parte dintr-o expediție în Florida și a explorat fluviul Mississippi și nordul Mexicului. A fost numit comandant al regiunii Río de la Plata (1542). Și-a povestit aventurile în *Naufragii* și *Comentarii*.

și sigiliul veșniciei, și are nevoie de o așezare, cuibul, bîrlogul sau casa. Împreunarea întîmplătoare zămislește și seamănă în suflete nesiguranță ; actul realizat într-o formă incompletă generează o anumită formă a tulburărilor nevrotice : nemulțumirea, dezgustul, sinuciderea.

Indigena a servit invadatorului cu piele albă drept delectare nocturnă, după o zi de lenevie. Ea își oferea sîngele germenilor oboselii și ai dezamăgirii, și din plăcere se năștea neliniștea. Nu i se cerea dragoste, nici măcar fidelitate, deoarece masculul și femela nu erau legați decît anatomic ; cînd el se ridica din pat, femeia abia începea greaua ei muncă fiziologică. După aceea, mulți din ei au legitimat aceste împreunări, mai degrabă dintr-un impuls de pocăință și de milă decît din dragoste, și încă pînă nu de mult se mai formau comisii de sacerdoți menite să unească în cer ceea ce era dezbinat în trupuri și în suflete. Cert este că au apărut mai multe curtezane decît soții și că soțiile nu erau mai grozave în ochii stăpînilor decît concubinele, stînd împreună, sub același acoperămînt și fiind tratate ca niște animale de muncă și de plăcere. S-a ajuns pînă acolo, încît cronicarii au fost de părere că acest contact cu albii le-a depravat pe indigene, care pînă atunci duseseră o viață sălbatică, dar pură. Chiar și în zilele noastre bordelul și prostituția reprezintă, înainte de toate, o îngrozitoare problemă morală. Obligată să îndeplinească munci foarte grele, să alăpteze copiii și să satisfacă plăcerile trupești ale bărbatului, femeia a rămas în inferioritate și fără un control al conduitei, iar această lipsă de supraveghere i-a sfîșiat încetul cu încetul conștiința și demnitatea. Ea a urmat soarta tuturor idolilor în care nimeni nu mai crede ; respectată în ritul ei, nu reprezenta totuși o valoare care să-ți stîrnească entuziasm și în care să-ți pui speranțele.

America de Sud părea o mare piață a plăcerii, un proxenetism patronat de autorități și încăput pe mîna speculanților. Valparaíso, în 1844, era „o îngrozitoare piață

de femei", unde se adunau fetele din toate țările pentru a încheia căsătorii clandestine, deoarece în străinătate se interzicea căsătoria între persoane de credințe diferite. Concubinajul înlocuia căsătoria ; mii de prostituate împînzeau orașul, cu sutele pe fiecare stradă, îngrămădite în odăi [1]. Cunninghame Graham [2], povestește despre înflorirea bordelurilor, unde un personaj stimat de concetățenii săi și „din lumea bună", se ducea după masa de prînz să-și fumeze țigara și să-și bea cafeaua. În anul 1880 erau cantonați în piețe, complet lipsite de arbori, soldați din trupele de linie cu așa-numitele „drăguțe". La această dată, care fără îndoială marchează o epocă de vîrf în dezvoltarea țării, doamnele se duceau la Riachuelo, atunci cînd soseau vapoarele din Sud, și alegeau copii mici pentru a-i crește, așa cum astăzi sînt repartizați copilașii, de către judecător, la casa minorilor. Îi alegeau pe fiii indigenelor, care se despărțeau astfel pentru totdeauna de ei, la fel cum sînt separați mînjii de herghelie. Paz [3], în *Memoriile* sale, consemnează desfrîul și slăbirea forței fizice a armatelor lui Lavalle [4] în 1840. Aceste batalioane, care, în bivuacuri, formau lupanare sub cerul liber, nu aveau nimic comun cu cele din 1828—1829 și cu

---

[1] *Conflicte și armonii ale raselor în America*, de Domingo Faustino Sarmiento (n.a.).

[2] *Cunninghame Graham (Roberto B.)* (1852—1936), scriitor englez. A descris viața și moravurile argentiniene în interesanta sa lucrare *Portretul unui dictator*.

[3] *José Maria Paz* (1791—1854), general argentinian, șef al unitariștilor. Lupă împotriva lui Quiroga, șeful federaliștilor, și-l învinge (1830), însă este făcut prizonier de un alt general federalist (Rosas) în 1831. În anul 1843 conduce apărarea orașului Montevideo, pe vremea aceea aparținînd de Argentina, împotriva trupelor generalului uruguayan Oribe.

[4] *Juan Lavalle* (1797—1841), general argentinian. Unul din șefii unitariștilor (nume dat partizanilor Constituției centralizatoare din 1819, în opoziție cu cel al federaliștilor). A luptat în Chile și Perú ; a pus stăpînire pe guvernul provinciei Buenos Aires (1828), însă a fost învins de faimosul general Juan Rosas (1829).

cele ale lui Belgrano [1] și Urquiza [2], disciplinate și austere. În orașele de provincie, viciul din bordeluri este astăzi la fel de aprig ca și acum un secol sau două.

Ca urmare a disprețului, femeia se transformă în scurt timp în animal. Mereu umilită, devine un animal ca oricare altul, bună numai pentru a fi insultată și disprețuită. Iapa poate fi folosită ca animal de povară, dar nu pentru călărie ; femeia rămîne destinată veneticului, care nu cunoaște sensul ascuns al cuvintelor *soră* și *cumnat*, precum și treburilor mărunte, specifice condiției sale. Ea nu are menirea să iasă la plimbare, ci să fie în slujba bărbatului. Nici iapa, nici femeia nu trebuie duse la tîrg ; pentru amîndouă există un tabu sexual ; sînt deopotrivă disprețuite. Poezia gauchescă, începînd cu Martín Fierro, este contaminată de acest dublu dispreț : *gaucho* [3] a considerat întotdeauna dezonorant să iubească și să se unească prin căsătorie ori să călărească o iapă.

Sub corturile de piele, în colibele de stuf sau de paie, femeia își avea locul ei ca mamă, soție, soră, fiică. Era femeie în sensul social, sentimental, fizic. Nu reprezenta un sex, chiar goală fiind. Căsătoriile, în general monogame, se supuneau moralei indigene, lipsite de anomalii, iar adulterul se pedepsea cu strășnicie. Cînd albul ajunge însă pînă la triburile indigenilor, distruge această naivi-

---

[1] *Manuel Belgrano* (1770—1820), general argentinian. Este inițiatorul revoluției din mai (25 mai 1810 : data independenței Argentinei), și membru al primului guvern. Participă la mai multe campanii : cea din Paraguay (1811), Tucumán (1812) și Salta (1813), toate acestea împotriva regaliștilor. În 1814 face o călătorie în Europa cu misiunea de a obține recunoașterea independenței de către statele din acest continent. A fost creatorul drapelului național.

[2] *Justo José de Urquiza* (1801—1870), general și om politic argentinian, guvernator al provinciei Entre Ríos (1851). A fost proclamat conducător provizoriu al Confederației (1852—1854), apoi numit șef suprem (1854—1860). În 1861 este răsturnat. Moare asasinat.

[3] Locuitor al pampei argentiniene și uruguayene.

tate a obiceiurilor fără a o înlocui cu altceva. Albul a răpit femeile de la căminele lor şi le-a luat cu el pentru a-şi satisface plăcerile trupului sau pentru a i le oferi stăpînului. Dacă le găsea frumoase, le reţinea drept concubine. Cei foarte puţini care şi-au adus aici soţiile le-au păstrat sub acelaşi acoperămînt cu amantele metise. Copiii amîndorura, cei născuţi în legile lui Dumnezeu şi cei născuţi în legile Americii, creşteau privindu-se cu ură. Indigenele făceau parte din prada de război ; copleşite de copii, puteau fi repudiate şi obligate să se întoarcă la trib, unde erau ucise sau batjocorite. Femeile erau supuse la munci grele, ca şi cum ar fi fost predestinate să ducă toate poverile acestui pămînt. Metisul, *gaucho*, nu cunoştea compasiunea, şi nici iertarea. Cunoştea doar dispreţul. Darwin povesteşte despre omorîrea unor tinere indigene abia trecute de douăzeci de ani după ce fuseseră batjocorite de indigenii care formau grosul trupelor lui López. În vechi catrene li se cîntă nefericirea şi sînt pomenite pînă şi în textele tangoului, acest smoc de păr aspru pe creştetul de adolescent al artei. Le reveneau muncile considerate a fi cele mai umilitoare : semănatul, creşterea animalelor domestice, ţesutul, căratul apei şi adusul lemnelor, gătitul, curăţenia. Fiul nimănui, metisul, le aduna în coliba sa, atîtea cîte îşi putea permite să întreţină, şi se apuca să adune în cirezi vitele sălbatice, se făcea tîlhar şi „mascul" de meserie.

Femeia se ocupa de muncile casnice şi de cele ale cîmpului, şi, pe deasupra, zămislea copii. Bărbatul, în schimb, trăia mai mult în afara casei. Nu era al căminului decît noaptea, căci casa trebuia umplută cu copii. Femeia şi bărbatul trăiau despărţiţi, ducînd, cu sfială, o viaţă de care se ruşinau. Să fii drăgăstos, să munceşti pentru familie, să-i aperi onoarea, toate acestea erau considerate slăbiciuni. În schimb, prestigiul, bărbăţia, paternitatea erau conferite de asprime, insensibilitate, grosolănie. Valorile pozitive erau înăbuşite şi, ca o compensare

hidraulică, se înălțau cele negative. Rînduri de femei și de bărbați s-au născut în aceste cămine, situate în cîmpie sau în oraș, aici s-au înmulțit, și aceleași trăsături au apărut apoi la nepoți. Căsătoria legitimă a dobîndit astfel semnele exterioare ale concubinajului ; soțul, pentru a nu părea inferior, încerca să imite purtarea amantului ; soția accepta să considere ca un destin al sexului său soarta bordelului legitimat. Un anumit ton de dispreț, atunci cînd se referea la femeia și la fiul său, era un semn al calității de senior, de stăpîn și de bărbat. Pierzînd calitatea de senior asupra proprietății de bază, nu-i rămîne decît s-o exercite asupra inventarului viu : familia și calul. Femeia se resemnează să fie tratată cu acest dispreț pe care îl consideră firesc. Și-a părăsit cătunul și a încălecat pe cal, însoțindu-l pe soldat, îngrijindu-i rănile, dîndu-i căldura trupului său noaptea, pe cîmpul deschis, satisfăcîndu-i dorințele, atițîndu-i poftele. Mergea împreună cu trupele, cărînd proviziile ; făcea parte efectiv din trupă. Însă prin calitatea ei de ființă pasivă, vegetativă, reușea să domolească impulsul de dominare pe scară mare al bărbatului, reducîndu-l la jaf și la furtul de găini. Făcea din soldat o pasăre de pradă, din conchistador un avar, din expedițiile de mare anvergură doar o măruntă cucerire, urmată de un popas, din invazie, pînă unde îl ajutau forțele pe năvălitor, o incursiune. Grea era această rană pe umerii bărbatului.

Între băștinași și străini nu puteau să existe nici pacte, nici alianțe. Creștinul era permanent perfid, își călca mereu jurămîntul, era lipsit de morală, de demnitate, departe de tatăl sau de sora care ar fi putut să-l vadă. Promitea pace, recompense, promitea respectarea vieții și a prieteniei, dar apoi își bătea joc de toate. Între cel puternic și cel subjugat nu există pacte durabile ; una din părți poate să-și țină legămîntul, dar la fel de bine poate să și-l calce ; cealaltă parte are numai obligații prin simplul fapt al inferiorității sale. Între creștin și indigen

nu a fost posibilă nici o prietenie ; aveau interese deosebite, o concepție cosmică deosebită. Relațiile lor nu erau bazate pe încredere, și indigenul suporta consecințele. Băștinașul a ajuns pînă la urmă să transforme bănuiala într-o nevoie psihologică. Aproape toate tarele sale spirituale sînt cicatrice ale propriului său corp. Aceste suflete naive fac o circumvoluțiune din orice emoție adîncă ; pot fi prefăcute din prima clipă în tot ceea ce dorești, vor rămîne însă veșnic ele însele. Viața continuă să lase urme organice asupra lor, însă fără să le modeleze. Este păcălit o dată, apoi devine bănuitor ; este ofensat, și ofensa se transformă în ranchiună puternică. Este într-atît de maleabil, încît ajunge să încorporeze în caracterul său și să transmită descendenților orice înșelăciune care îi tulbură structura mintală ; posedă suflet de femeie. Germenul inoculat în sînge trece printr-o perioadă de incubație și se dezvoltă lent în întregul său organism. Indigenul devine neîncrezător, rezervat, ostil ; și metisul a moștenit, din partea mamei, aceste trăsături, pe care le poartă în corp și în suflet. Spaniolul l-a învățat să fie prevăzător, să nu dea crezare vorbelor, să adulmece ca un ogar cele mai mici detalii care l-ar putea orienta în cunoașterea profundă a acestor psihologii diavolești, puse în mișcare de pasiuni și de scopuri misterioase. Astăzi nu există poate un mai fin ghicitor de intenții. S-a deprins, deci, să caute urmele intenției în dosul cuvintelor și să fie mereu gata spre a lovi primul. A dat greș întotdeauna cînd a fost vorba de bună-credință, a avut încredere în ființa umană și în bunătatea care o face să-și ofere sprijinul fără șiretenie. Rana primită a atins ceea ce era mai sfînt în deprinderile și în spiritul său ; îl deruta și îl pervertea mintal. A învățat să răspundă cu vorbe imprecise, să-și ferească trupul și fața, să se țină de o parte într-o discuție, să doarmă pe cal, să imite șiretlicurile păsării care zboară departe de cuib, devenind o ființă neînsemnată, topită în mediul

natural înconjurător. Neîncrederea produsă de relaţiile cu albul l-a făcut pe indigen să poarte şi ziua şi noaptea cuţitul la brîu, a făcut ca fata să se considere ea însăşi un obiect care poate fi păstrat sau părăsit. În ţinuturile îndepărtate, împreunarea fără nici un fel de jenă, care ar fi putut să salveze măcar aparenţele externe ale pudoarei, îl transformă inevitabil pe copil într-un martor tăcut al dezonoarei. Într-o bună zi, el îşi va lua revanşa ; obiceiurile acestea le va perpetua batjocorind-o pe sora prietenului său ; promiscuitatea şi lipsa de respect sînt lucruri obişnuite. Sentimentul sîngelui şi cel al paternităţii dispar în mănunchiul de impulsuri orgolioase. Bărbatul preţuieşte în toate : caracter, limbaj, gesturi, calitatea de „mascul". Femeile şi obiectele sînt bunuri asupra cărora bărbatul exercită o dominaţie falică. Copiii rezultaţi din concubinaj continuă obiceiurile părinţilor, însă în adîncul conştiinţei nu sînt satisfăcuţi. Nu au cămin, sînt nişte paria ai cîmpiei, semănînd mai mult cu animalul fără stăpîn decît cu omul. Pînă şi creolii din oraşe, atunci cînd ajung la o situaţie mai bună, preferă să-şi lase fetele la bordel decît să le mărite cu metisul, abrutizat de viciile cîmpiei, de alcool, de desfrîu şi de hoţie. Părinţii cunoscuţi sînt mai răi decît cei necunoscuţi. Populaţia aceasta creşte, se înmulţeşte formînd gloate. Azara nu ne spune cîte suflete trăiau în viceregat. Era imposibil ca populaţia să rămînă pentru totdeauna în abjecţie. Singurul mijloc de a se elibera din acest infern rămînea revolta împotriva opresorilor. Însă răzvrătiţii nu erau uniţi ; le lipsea căpetenia care să-i adune şi să-i conducă.

EXECUTORII TESTAMENTARI AI INDIGENULUI

Amestec de sînge indigen şi european, metisul a produs un tip etnic inferior atît mamei cît şi tatălui. Era considerat spaniol ; nu plătea tributuri, cum nu plătea nici

fiul unui indigen căsătorit cu o europeancă. Acesta era viteazul, răzvrătitul. Cînd s-a ivit momentul să se împartă sinecuri și funcții, sau să se acorde dreptul de vot, el a fost exclus. Crescut fără nici o regulă de conduită, lipsit de instrucție, nesupus legilor, ajuns la vîrsta majoratului, cerea socoteală pentru abrutizarea la care ajunsese. Cînd îl întîlnea la oraș, în prăvălia sa, stăpînul alb își regăsea în indigen o rudă. Metișii erau afiliați în mod misterios la un ordin de cavaleri barbari. Indigenul nu le-a devenit un dușman înverșunat, nici măcar atunci cînd existau destule motive ca să nu aibă nici o legătură cu el, după legea deșertului ; n-aveau de ce să-l prigonească. El reprezenta pur și simplu o forță liberă, susceptibilă de a fi manevrată, capabilă să se organizeze și să se conducă singură ; o forță psihică. Aflîndu-l supus, misionarii și generalii noștri au știut să-l utilizeze. López [1] îi spunea lui Paz : „Indigenul este foarte util atunci cînd este bine strunit și ținut din scurt". Zeballos [2] și Mansilla [3] le-au descris obiceiurile, superioare din punct de vedere moral celor ale invadatorilor. Beau și se războiesc între ei ; însă respectă cuvîntul dat, nu violează femeia altuia, fură numai pentru a se răzbuna. Nu cunosc nici un fel de civilizație în afară de rămășițele civilizației incașe, rudimente ce dispar treptat, pe măsură ce înaintezi spre sud. Acești indigeni, cu o descendență hibridă, sînt triburi nomade, dușmane între ele, dar putînd fi îmblînzite, în stare să muncească și să se supună. Nu apărau nimic, deoarece nu posedau nimic, și orice li se oferea în dar li se părea vrednic de prețuit. Omul alb

---

[1] *Estanislao López* (1786—1838), om politic argentinian, a fost guvernator al provinciei Santa Fe și a luptat pentru cauza federală, întîi ca aliat al lui Francisco Ramírez și după aceea al lui Rosas.

[2] *Estanislao Zeballos* (1854—1923), istoric, jurist și sociolog argentinian.

[3] *Lucio Mansilla* (1786—1871), general argentinian al armatelor de independență.

s-a folosit de ei fără nici un fel de discernămînt ; au fost consideraţi prieteni atunci cînd era nevoie de ei, pentru ca apoi să fie prigoniţi. Şeful de trib Catriel a luptat ca aliat al lui Mitre [1] în nenorocita revoluţie din '74, cu trese de colonel ; mai tîrziu a fost învins, iar tribul său a fost nimicit. Cînd brazilienii ameninţau să năvălească dinspre Río Negro, Rosas [2] organizează apărarea împreună cu indigenii, apoi îi abandonează în voia soartei, dar ei continuă să-l respecte, căci Rosas reprezenta o idee de care se putea agăţa această forţă rătăcitoare. În nord, indigenii luptau alături de Güemes [3] ; pe coastă, alături de Ramírez [4], Hereñú şi Artigas [5] ; în vest, cu Facundo [6], Peñaloza [7], Aldao [8] ; în interior, cu Bustos [9], Ibarra, López ; în sud, cu Rosas, şi nu s-au făcut de ruşine. Îşi ocupau locul în coloană alături de metişi, vopsiţi cu roşu şi cu chipiul împodobit cu pene de struţ. Cavalerii dreptăţii

---

[1] *Bartolomé Mitre* (1821—1906), militar, om de stat şi scriitor argentinian. Cutreieră Bolivia, Perú şi Chile. În 1862 este proclamat preşedinte constituţional al Republicii. În 1865 s-a aliat cu Brazilia şi Uruguay în războiul împotriva Paraguayului care violase graniţa argentiniană. Părăseşte puterea în 1868. După tulburările interne din 1874, Mitre este învins în alegeri de Avellaneda — considerat pacificator al ţării — şi apoi părăseşte ţara. A scris : *Istoria lui San Martín şi a emancipării americane* etc. A tradus *Divina Comedie* a lui Dante. A fundat importantul ziar *La Nación*.

[2] *Juan Manuel Ortiz de Rosas* (1793—1877), general şi om politic argentinian. Şef al partidului Federal, ajunge guvernator al provinciei Buenos Aires (1829—1832), perioadă în care a organizat o expediţie împotriva indigenilor. De asemenea, organizează apărarea împotriva brazilienilor care aveau pretenţii teritoriale asupra părţii orientale a Argentinei. Reales în 1835, a menţinut un regim de violenţă care a durat pînă în 1852. Fiind răsturnat de la putere de generalul Urquiza, fuge în Anglia, unde moare.

[3] *Martín Miguel de Güemes* (1785—1851), general argentinian care, în fruntea unei armate de *gauchos*, a apărat provinciile din nordul ţării împotriva regaliştilor. A murit în timpul uneia din aceste lupte.

luptînd împotriva cavalerilor iluziilor grosolane. Ei aveau să redea adevăratul sens al conchistei, să-l trezească pe visător din reverie. Erau acolo, călărind, sunînd din cornuri și bătînd tobele lor de război, atrăgînd atenția că trebuie să se țină seama de ei, de această realitate respinsă, tabu. În mîinile conducătorului, ei erau buni la toate ; idealul lor era lupta împotriva goților [10]. López și Quiroga îi manevrau ca pe niște unelte, fie pentru a-și întări puterea, fie pentru a slăbi forțele răsculate. Nu aveau decît conștiința urii, a răzbunării secrete împotriva celor ce pretindeau că reprezintă simbolul civilizației și al idealului de grandoare. Jerpeliți, flămînzi, cu părul hirsut, desculți și înarmați cu *tacuaras* [11] și cu arme vechi, neutilizabile, simbolizau umilirea în masă. Se încheia însă un acord nefast pentru ei ; promisiunile, o dată făcute, nu mai puteau fi anulate sau înlocuite cu un alt vis. Așezările

---

[4] *Francisco Ramírez* (1786—1821), om politic federalist argentinian, guvernator al provinciei Entre Ríos. A fost asasinat de soldații fostului său aliat Estanislao López.

[5] *José Gervasio Artigas* (1764—1850), general uruguayan, conducător al independenței țării sale. S-a distins în luptele împotriva englezilor în Río de la Plata. În 1815 este numit conducător al primului guvern al Uruguayului. În 1817 luptă împotriva invadatorilor portughezi care ocupă capitala, Montevideo. Se refugiază în Paraguay, unde rămîne pînă la moarte.

[6] *Juan Facundo Quiroga* (1793—1835), militar argentinian ale cărui isprăvi în luptă i-a adus porecla de *Tigrul cîmpiilor ;* devine eroul poemului *Facundo*, al lui Sarmiento. A murit asasinat.

[7] *Angel Vicente Peñaloza* (1785—1863), militar argentinian care s-a răzvrătit împotriva guvernului național (1863) ; a fost împușcat.

[8] *José Félix Aldao* (1785—1845), preot și conducător federal argentinian, a cărui bravură în luptă a fost la fel de proverbială ca și cruzimea lui.

[9] *Juan Bautista Bustos* (?—1830), om politic argentinian care a participat la luptele civile ale țării. Guvernator în Córdoba (1821), a fost răsturnat de generalul Paz în 1828.

[10] Denumire peiorativă dată spaniolilor.

[11] Suliță folosită de indigeni, confecționată dintr-o specie de trestie de bambus foarte rezistent.

au adoptat structura indigenă, la fel ca toate compartimentele vieţii sociale. Ei, care reprezentau materia, vor da formă vieţii coloniale, care nu era decît ignoranţă. Generali şi oameni de stat şi-au pătat conştiinţa corupîndu-i şi înşelîndu-i, cerîndu-le ajutorul sau prigonindu-i, după împrejurări. Erau braţul înarmat, iar comandantul de care ascultau putea fi atras numai prin cumpărare, şi de aceea legislaturile erau întotdeauna gata să voteze credite speciale în sesiuni secrete. Trupele acestor căpetenii au continuat modul lor de luptă şi tactica lor războinică ; femeile însoţeau trupa şi rămîneau în tabără împreună cu soldaţii. Un rău imens s-a născut din acest obicei, care trebuia să se întindă mai devreme ori mai tîrziu. În armistiţii, indigenii au fost leali, iar albii, perfizi ; şi dacă perfidia a triumfat, victoria era totuşi a lor. Pămîntul ţării a fost populat prin luptă. Această reţea de aşezări, născute la voia întîmplării, în urma prigonirilor, a dat Republicii un aspect militar, nu politic şi nici economic. Harta aşezărilor este o hartă a transeelor transformate în hanuri şi cîrciumi. Indigenul a impus o structură arbitrară aşezărilor şi, implicit, căilor ferate care au fixat-o pentru totdeauna. Exterminaţi, au lăsat în urma lor aceste cadavre cu neputinţă de înmormîntat vreodată. Se puteau înfiinţa universităţi unde să se înveţe teologia şi dreptul canonic ; toate acestea nu erau altceva decît minciuni. Pe întinderea necuprinsă a cîmpiilor care populau la voia întîmplării cu animale şi cu oameni, adevărul se strecura pe întuneric, cu atît mai înverşunat cu cît era mai tare pus în inferioritate. Trebuiau umplute golurile lăsate de indigenii adaptaţi mediului lor. Expediţionarii nu aduceau oameni cu care să-i înlocuiască ; aduceau din nou celibatari senzuali, clerici care schimbau haina preoţească cu sabia, aduceau *coloni*. Urma apoi însămînţarea copiilor nimănui.

După năvala hoardelor care pînă la urmă au fost supuse a apărut o viziune mai clară asupra realității. Nu mai exista speranța unor chilipiruri întîmplătoare ; trebuiau căutate alte drumuri, mai anevoioase ; trebuia să are, să semene, să culeagă. Și această reacție a fost opera hoardelor.

Nu vom înțelege bine niciodată psihologia *gaucho*-ului, nici sufletul mulțimilor anarhice argentiniene, dacă nu ne gîndim la psihologia fiului umilit, la ceea ce un complex de inferioritate întărîtat de ignoranță poate ajunge să producă într-un mediu propice violenței și capriciului.

Așa-zisa conjurație a metișilor, în 1580, nu este altceva decît o răscoală sîngeroasă : șapte creoli au încercat să pună stăpînire pe orașul Santa Fe. Au fost executați. În 1711, în Venezuela, răscoala metișilor proclamă rege pe un mulatru. Acele trupe pe care Belgrano, San Martín [1] și Alvear [2] nu le-au putut disciplina, gloate hibride de indigeni, metiși și străini disperați, formau sămînța umană, replică a cirezilor de vite sălbatice. Răzvrătiții, metișii, i-au atras în rîndurile lor pe băștinașii dornici de răzbunare. Triburi întregi : *minuanes, charrúas* (care ajunseseră antropofagi numai din ură profanatoare), *taros, guenoas, quayacurues, ranqueles, puelches, tapes* și multe altele, amestecate cu *gauchos*, cu metiși și cu albi sălbăticiți, au îngroșat trupele aproape timp de un secol. Erau fiii răsculați împotriva părinților ; oamenii singurătății, ai deșertului, ai desfrîului, ai siluirilor, ca niște frînturi de coșmar ale unor bețivi ambițioși ce prindeau ființă în îndepărtatele pășuni și se năpusteau în galop asupra așezărilor. Urmașii acelor ocnași și ticăloși care, începînd

---

[1] *José San Martín* (1778—1850), general și om politic argentinian. Eliberator al statelor Chile și Perú.

[2] *Carlos María de Alvear* (1789—1853), general și om politic argentinian. A încurajat revoluția din octombrie 1812. A cucerit orașul Montevideo.

de la Ferdinand Catolicul [1] pînă la Carlos al III-lea [2], au populat această lume.

Ei apărau libertatea, egalitatea, distrugerea trecutului și a proprietății asupra acelor bunuri ale tuturor pe care proprietarul pămîntului nu putea să le reclame cu titluri autentice. Au suferit jigniri de tot soiul din partea tatălui care îi renega, considerîndu-i, cu toate că-i recunoscuse, drept fii ai păcatului și ai greșelii. Intemperii și nevoi nenumărate asaltau trupurile și sufletele. Mama nu găsea cuvinte cu care să risipească acuzațiile pe care societatea i le aducea : la spovedanie, simțea reprosul lui Hristos din spatele crucii de lemn gravat ; triburile de indigeni o priveau cu scîrbă. Toată această viață, în care erau disprețuiți fiu și mamă, nu avea nici un temei, și li se părea că sînt puși în lanțuri de un cod moral fals. Erau totuși stăpîniți de un impuls puternic, de un ideal ; și de o lege : curajul. Provincia, care era o feudă a *corregidor* [3]-ului, capătă în ochii lor un sens de patrie și de clan mai puternic decît toate lucrurile incerte ale conchistei, decît sentimentul naționalității și al credinței abstracte, insuflate adolescentului și catehumenului [4], în contradicție cu lumea pe care o avea în față, barbară, liberă și reală. Provincia se va ridica împotriva orașului, împotriva orașului Buenos Aires, care pentru metis nu

---

[1] Ferdinand al II-lea de Aragon, rege al Siciliei (1468—1516), și al Aragonului (1479—1516). În urma căsătoriei sale cu Isabela (1469), s-a realizat unirea Castiliei cu Aragonul (1479). Cu sprijinul bisericii (în 1480 a creat Inchiziția), a micii nobilimi și a orașelor, a luptat împotriva marii nobilimi. În timpul lui, Cristofor Columb a întreprins călătoriile care au dus la descoperirea și colonizarea Americii.

[2] Carlos al III-lea al Spaniei (1716—1788). Ocupă tronul Spaniei în 1759. A promovat o politică absolutist-iluministă, înfăptuind numeroase reforme.

[3] Magistrat care îndeplinea și funcția de primar cu puteri de guvernator.

[4] Persoană adultă de altă religie care se instruiește în doctrina catolică pentru a fi botezat.

era Argentina, ci Europa ; o bucată de Spanie cu vama, autoritățile centrale, curia și legile sale. Într-o asemenea clocotire plină de ură, America începea să capete conștiință de sine, și deșteptarea îi va fi la fel de violentă ca visul.

INDEPENDENȚA

Independența a fost o acțiune și o teză. La țară a fost o acțiune pregătită îndelung prin starea de inferioritate, de completă părăsire și de ignoranță în care a fost menținută populația ; la oraș, o teză, inspirată de doctrine democratice și liberale, deși încă în faza de tatonare. Ca idee, ea s-a născut în ședințele consiliilor comunale și în biserici, în mințile cetățenilor înstăriți ; a luat însă de îndată forme concrete și în lumea săracă din interiorul țării, fără de care nu ar fi putut să cuprindă întreaga Americă. Pînă în clipa aceea, cei din interiorul țării nu s-au gîndit la independență, deoarece nu era în proiectele lor o mișcare care să presupună unitate, conducere centrală, și care ar fi însemnat, într-un cuvînt, o problemă juridică și diplomatică. Erau nemulțumiți, supuși condițiilor aspre ale mediului, fără nici o coeziune, împrăștiați pe cîmpie, în sate, cătune și ferme. Nu constituiau un popor, nu aveau nici una din ideile pe care le zămislesc popoarele atunci cînd sînt organizate ; în schimb, orașul își dospea în taină proiectul, ca un cap decapitat și încă viu. Dar adevărata stare revoluționară era desigur cea din interiorul țării, neorganică, haotică, violentă. Ceea ce dorea orașul, și mai cu seamă portul, era să rezolve o problemă legală, administrativă, mercantilă. Imediat după proclamare, independența se divide în două : ideea revoluționară și mediul revoluționar. Faptul cel mai important nu era revoluția de principii, emanci-

parea, care se adopta pur și simplu ca un nou regim, ci conflictul ce se năștea prin dezbinarea acestei lumi sudate printr-o unitate fictivă.

Pentru ca promotorii orașului să considere că idealul revoluționar a fost atins era suficientă schimbarea cîtorva detalii privind guvernul și administrația. Nu trebuia schimbat nici măcar drapelul, care era considerat curat și sfînt. Credeau că e suficientă o modificare de nomenclatură și insigne și că problema poate fi rezolvată prin arbitraj, sau cu ajutorul textelor lui Helvetius [1], Filangieri, Mably [2] etc. Nu-și dădeau seama de măreția și însemnătatea pasului făcut, deoarece erau un fragment al metropolei, desprins de problemele vitale, etnice, economice, proprii interiorului țării. Pînă la 1840, nu putea fi bănuită dimensiunea panoramică, nici sensul național al acestei acțiuni. În 1853 triumfă, în sfîrșit, unitatea și teza. Revoluția orășenească pierduse din vedere faptul că, o dată lichidată vechea stare de lucruri, se năștea alta. Dacă ar fi prevăzut-o și ar fi putut s-o deducă pînă la ultimele și inevitabilele ei consecințe, luptătorii pentru libertate s-ar fi temperat. Cei care au ajuns pînă la rezultatele firești ale acestei declarații au adus totodată, implicit, și anarhia, așa cum spune Paz, chiar în declarația de independență. Dar ei aveau dreptate. Ceilalți aspirau să mențină un stat legal puternic și au recurs la monarhia moderată cu sofisme menite să ofere stabilitate guvernului și siguranță comerțului. Mai curînd decît un expedient, pentru a consolida o situație, a fost o încercare disperată de a perpetua o stare de lucruri care fusese

---

[1] *Claude-Adrien Helvetius* (1715—1771), gînditor materialist francez. Autor al lucrării *De l'esprit*. Concepția sa după care oamenii sînt produsul „împrejurărilor" și al „mediului" a influențat socialismul utopic din secolul al XIX-lea.

[2] *Gabriel Bonnot de Mably* (1709—1785), filozof și istoric francez. Comunist utopist. A condamnat proprietatea privată ca fiind potrivnică „naturii". Precursor al ideilor Revoluției Franceze.

răsturnată. Războiul civil nu numai că face parte din revoluție, dar salvează revoluția.

Căpeteniile mișcării de emancipare s-au transformat îndată în contrarevoluționari. Teza era revolta eșuată, din care însă vor lua naștere, cu o vigoare neobișnuită, consecințe iremediabile. Cine i-a împușcat pe Liniers [1] și Alzaga [2] a ucis un sistem, cine l-a împușcat pe Dorrego [3] a ucis o idee [4]. Nici una din aceste întîmplări nu părea să aibă vreo explicație și totuși au fost supuse unei logici pragmatice cu obiective complicate. Forțele din interior, forțele populare izbucneau dintr-o situație de fapt și nu de drept; reprezentau America. Această forță haotică a mulțimilor a reușit să tîrască în lupte tot ce nu a intrat în calculele patricienilor. În numele posesiunii vieților, al împărțirii pămîntului și al comerțului liber, litoralul și regiunile din interiorul țării începeau războaie permanente. Mai tîrziu abia s-a putut întrezări un ideal democratic, republican și federal în ceea ce nu era decît rezul-

[1] *Santiago de Liniers* (1753—1810), marinar francez în serviciul Spaniei, care s-a evidențiat în recucerirea orașului Buenos Aires ocupat de englezi. În 1807 este numit, prin decizie populară, vicerege al regiunii La Plata. Refuză să recunoască primul guvern al Argentinei independente din 25 mai 1810 și moare împușcat.

[2] *Martín de Alzaga* (1756—1812), om politic argentinian. A fost primar al orașului Buenos Aires și a organizat recucerirea și apărarea capitalei împotriva invadatorilor englezi. În 1812 a fost bănuit că a luat parte la o conspirație antirevoluționară, și acest erou popular împreună cu patruzeci de nevinovați au fost condamnați la moarte și executați.

[3] *Manuel Dorrego* (1778—1828), militar argentinian. A luptat în Perú; s-a opus lui Pueyrredon — conducător al provinciilor unite Rio de la Plata — pentru care motiv a fost exilat. Guvernator al provinciei Buenos Aires în 1820 și în 1827, este răsturnat printr-o revoltă militară condusă de Lavalle. Manuel Dorrego era partizanul autonomiei provinciale. Unitarii, strînși în jurul lui Juan Lavalle, l-au împușcat.

[4] Cele două acte hotărîtoare, de istorie autentică, sînt două execuții prin împușcare: Liniers și Dorrego. De asemenea, cele două episoade hotărîtoare: trecerea Anzilor și Tucumán, sînt două acte de insubordonare (n.a.).

tatul unei vechi vrăjmășii concretizate sub două aspecte : cel politic și cel al liberului schimb ; războaiele civile au fost de fapt războaie sociale.

Despărțirea Uruguay-ului și Paraguay-ului, sub pretexul dezacordului, n-a fost decît voința de a menține un liber schimb pentru produsele obținute din creșterea vitelor, care la Montevideo se realiza fără control, și de a reduce importanța portului Buenos Aires, care slăbea Asunción-ul amenințînd punerea în serviciul Europei a bogăției viceregatului, așa cum din nefericire s-a și întîmplat. Pentru interiorul țării, așa cum se va vedea, lucrurile au mers și mai departe : se aspira la o independență totală, inclusiv față de Buenos Aires, Córdoba și celelalte orașe pînă la Salta, pe motivul caracterului lor de redute străine, hispanice. Interiorul țării trebuia să devină independent față de mișcarea de independență de la oraș.

Revoluția a trezit, a răscolit și a pus în mișcare o lume paralitică, înjosită, înapoiată, și a produs o deșteptare simultană a conștiinței de inferioritate la toate nivelurile. Satul și orașul, venind în contact, deși doar prin intermediul mișcărilor de trupe, și-au dat seama cît erau de dezbinate și antagonice. Satul s-a trezit la trecerea oștilor, și imediat după aceea mișcarea revoluționară inițiată la oraș se transformă într-o mișcare reacționară. Rolul de protagonist trece automat de la Juntă [1], de la Directorat [2] și de la generali la mulțimi, de la capul deca-

[1] După răsturnarea viceregelui Cisneros, a luat naștere prima *juntă revoluționară* (25 mai 1810), prezidată de Cornelio Saavedra, cu scopul de a pregăti independența. Această dată este considerată ziua independenței Argentinei.

[2] Între anii 1813—1820 în regiunea Rio de la Plata se stabilește un guvern sub denumirea de *Directorat suprem al Provinciilor Unite din Rio de la Plata*. Primul conducător a fost Gervasio Antonio Posadas. Printre deciziile cele mai importante pe care le-a luat, au fost : adoptarea noului drapel național, suprimarea Inchiziției, eliberarea copiilor de sclavi, adoptarea imnului național, libertatea presei și alte măsuri liberale.

pitat la corpul acefal. Dezarmarea trupelor lui Belgrano la Arequito este o eroare simbolică prin excelență. Ideea de libertate care se năștea la trecerea oștilor a adus cu sine ideea și conștiința unui trecut josnic. Apărea necesitatea eliberării și de acest trecut. O perspectivă nouă se înfățișa sufletului obscur al urmașului din interiorul țării, al bastardului, prin posibilitatea de a ocupa un loc în sferele monopolizate pînă atunci de către puterea centrală. Primul imbold a fost acapararea puterii locale, separată de centru, adică dezbinarea. Din punct de vedere istoric, independența nu însemna altceva decît un pas hotărîtor și precoce într-un marș fatidic spre putere, pregătit de către embolia prelungită a comerțului și a inteligenței. Prin descătușarea ambelor forțe, se deschide o poartă torentului înghețat al unei populații ținute într-o cumplită înapoiere de către regulamentele și ordonanțele Coroanei. Perspectiva unei îmbunătățiri și promisiunea aducerii ei la îndeplinire într-un termen scurt au săpat în sufletul țăranului și în special în cel al metisului o prăpastie între prezent și trecut, între adevărul contemporan care se deschidea larg în fața ochilor și acest ieri umilitor, împodobit cu zorzoane grosolane și metaforice. Proclamațiile șefilor care au condus mișcarea pînă la frontierele Viceregatului au declanșat aspirația de independență personală, și acesta a fost, poate, în pofida dezordinilor care au urmat, efectul cel mai salutar. Traficanții clandestini, piratii pămîntului, și-au desfășurat drapelul sub pretextul naționalismului. Au avut în vedere reabilitarea morală și libertatea comerțului ; și, lucru ciudat, utilizarea fără măsură a cuvintelor eroice a făcut ca mobilul să se deplaseze spre politică și spre patriotism. Diversitatea drapelelor era, de altfel, o dovadă a unității de ideal.

Cînd izbucnesc revoluțiile, fiecare individ care participă la ele își atribuie imediat o parte din idealurile revoluționare, ca și cum ar face revoluția pentru sine ; într-un stadiu incongruent, amorf, individul era dator

să-şi asume rolul principal. Dar orice revoluţie reprezintă punctul critic al unei descompuneri şi este cu atît mai legitimă, cu cît pare a nu servi nimănui, şi cu atît mai profundă, cu cît pare mai de neconceput.

MOŞTENIREA ŞI DOBÎNDA SA COMPUSĂ

Cît timp a fost colonie, ţara a trecut prin foamete şi nenorociri de tot felul, a trăit în ignoranţă, în fanatism. În anul 1810, ea atinsese unul dintre cei mai scăzuţi indici economici, ajunsese la una din marile sale crize periodice, agravată de încercarea prin care trecuse nu demult : respingerea invaziilor engleze. Mulţi dintre coloni, e adevărat, erau stăpîni pe pămîntul pe care-l munceau, însă pămîntul acesta nu avea o valoare efectivă. Imensele latifundii, înconjurînd din toate părţile micile lor grădini de zarzavat, se întindeau pe sute de leghe. În timp ce bogăţia era concentrată în cîteva mîini, multe alte mîini diluau puterea.

Independenţa nu avea nici un sens pentru săraci, sau pentru ţărani ; cu toate acestea, ei au fost cei dintîi care au susţinut-o cu adevărat şi care au aprins incendiul purificator al anarhiei. Independenţa avea o semnificaţie majoră pentru comerciantul exportator şi pentru cei care sărau carnea pentru export, pentru contrabandist şi pentru hoţii de cai, interesaţi să nu se mai revină sub nici un motiv la epoca privilegiilor, a monopolurilor, a regiilor, a impozitelor şi a altor taxe. Atunci cînd generali ca San Martín, Paz, La Madrid [1] au încercat să proclame ca ideal

[1] *Gregorio La Madrid* (1795—1857), general argentinian care s-a distins în războaiele de independenţă şi a luptat alături de Urquiza la Monte Caseros, bătălie care a pus capăt dictaturii generalului Rosas (1852) ; în 1853 se proclamă o Constituţie liberală şi federalistă.

patriotismul și libertatea, n-au mai fost înțeleși. Ei înșiși nu au înțeles acest ideal decît limitat la obligațiile lor ; angelicul Belgrano, poliglot și economist, cădea în extaze mistice în fața enormității contrastului dintre realitate și ideal. Era un război social, nu de neatîrnare, un război în care această a doua față a lui, prevăzută doar de cîțiva, și ulterior învingătoare, a fost cu adevărat cel mai important lucru. Revoluția părea să aducă o alinare foamei și ignoranței, însă foarte curînd foamea și ignoranța s-au întors împotriva ei, și atunci revoluția a fost depășită și a apărut drept conservatoare și monarhică. Tratativele cu străinătatea, care au izvorît din necesitatea de a lua contramăsuri, și Congresele, care sancționau constituții mixte, fără posibilitate de aplicare, au demonstrat că succesul celei de a doua etape a revoluției era asigurat, căci teoria era lipsită de apărare în fața realității. Situația soldatului care slujește o realitate și o teorie aflate într-un dezacord profund și declarat, precum și cea a patriotului militant, formează scena de comedie din cadrul dramei.

În nici un moment al istoriei noastre militare, soldatul nu a putut porni la luptă dispus să se sacrifice pentru un ideal sau pentru o cauză care i-ar fi fost impuse prin ordin, căci l-ar fi depășit, contravenind instinctului său de conservare. Cu fiecare nouă bătălie, își risca iarăși viața pentru un țel neînsemnat, pe care nu-l înțelegea și care nu-i plăcea : o cauză nouă, care nu număra încă martiri, dar care începea să-i ceară, din motive pe cît de puternice pe atît de noi. Soldații noștri vor ajunge să-i transforme pe eroii care-i scoteau nevătămați din aventura războiului în conducători ce-și fac cauză și scop din ei înșiși și din armatele lor, ca și cum viețile oamenilor ar fi fost, în cele din urmă, lucrul cel mai de preț și mai primejduit, adică ceea ce de fapt apărau.

Acești militari, la fel cu politicienii vremii, nu luptau pentru a susține o cauză sau a instaura o ordine. Luptau pentru a crea un motiv de luptă care să-i convingă pe

toți și să-i întărîte ; purtau discuții în Congrese pentru a găsi o doctrină pe care s-o îmbrățișeze. Idealul se năștea, fără contururi, din aceste hărțuieli ale armatelor și ale discuțiilor, în așa fel încît era foarte posibil ca eroul să apară prea tîrziu sau prea devreme ; și, în ambele cazuri, să se dovedească un răzvrătit împotriva sistemului. Atît idealul cît și acțiunea au transformat pînă la urmă aceste mijloace de căutare în adevărate țeluri ; cînd a sosit clipa de a susține o cauză și de apăra o ordine, ei îmbrățișaseră de mult cu pasiune această căutare ca o finalitate. Dar, mai cu seamă, căutarea a fost plătită cu moartea și cu surghiunul ; ceea ce era suficient pentru a conferi cauzei legitimitate și patriotism.

PRIMELE ROADE ALE LIBERTĂȚII

Victoriile militare le-au deschis soldaților gustul pentru jaf. O mare ambiție de a poseda, de a domina i-a condus la formarea de partide, care se vor năpusti, sub pretextul că apără libertatea, împotriva celor ce au promovat-o cu adevărat. Fiecare Consiliu comunal devine centrul unei zone de acțiune cu interese proprii ; își fac apariția tot felul de oameni, ca, bunăoară, Bernabé Aráoz [1], care a proclamat autonomia Republicii Tucumán. Fiecare *caudillo* [2] aspira la hegemonia provinciei sale ; provincia

[1] *Bernabé Aráoz*, om politic argentinian. În decada 1810—1821 are loc în Argentina o dezagregare politică. Fiecare provincie își urmează calea ei. Atmosfera este de război civil. Profitînd de această situație incertă, Aráoz proclamă Republica Tucumán.

[2] Conducător, șef. În America spaniolă nu existau, în realitate, partide politice, ci partide în jurul unui om. Nu existau nici ideologii concrete, și diversele grupări ce se puteau forma urmau dispozițiile unei persoane, în loc de programe. Grupul căpăta coeziune în jurul șefilor militari sau civili.

era el. Dar numai provincia Uruguay a avut succes, favorizată de situația sa marginală și totodată de faptul că era producătoarea unei jumătăți din cirezile de vite ce se exportau și că stăpînea portul clandestin Montevideo pentru traficul produselor din Río de la Plata. *Caudillo* era ființa prin care provincia dobîndea conștiință. Este o nedreptate strigătoare la cer să-l numești tîlhar și contrabandist pe acaparatorul Artigas, care întruchipa, fără ocolișuri, un ideal general ; contrabanda și tîlhăria erau, pe vremea aceea, formele firești de a face negoț și de a guverna. Comerțul controlat de către Casa de Contractări și politica exercitată de către *corregidori,* judecători comunali și *blandenques* [1], erau în realitate sisteme dezordonate, anormale, care, fără îndoială, trebuiau să se prăbușească.

Numai o idee vagă, fără nici un fundament, îi făcea să accepte o uniune federală. Mulți dintre soldați erau înrolați cu forța sau luîndu-se după alții, care se înrolau din vocație, și dezertau sau își schimbau șeful, după cum părea că se înclină balanța victoriei ; după atacul împotriva orașelor urma jaful. La conștiința proprietății și a inviolabilității căminului se ajungea prin jaf. Locuitorii provinciei Corrientes, spune Paz, cunoscători ai sistemului, se grăbeau să se jefuiască ei înșiși, explicînd că făceau aceasta pentru ca adversarul, în caz că era învingător, să nu mai găsească nimic. Generalul Lavalle s-a făcut *caudillo* și a luat comanda unei armate de țigani, de evadați și de prostituate.

Nu exista nici popor, nici guvern ; singura valoare a armatelor stătea în numărul soldaților, îndrăzneala comandanților și iuțeala cailor. Bătălia de la Gamonal a fost pierdută din pricina cailor. Numai printr-o agitație neorganică, printr-o neorînduială fără seamăn se putea ajunge la formarea unui popor dintr-un conglomerat ; numai prin violență și printr-o samavolnicie sistematică se

[1] Lăncieri din provincia Buenos Aires.

putea forma un guvern. *Gaucho* a grăbit formarea unei conştiinţe a totalităţii, a unităţii, a funcţiei interne a ţării. Se obişnuise să trăiască în voia soartei, şi apariţia acestui germen de conştiinţă semăna cu formarea unei gastrule [1]. Era nouă izvorăşte din descompunerea totală a etapei precedente ; din acest motive, Rosas încarnează ordinea, şi Artigas, patriotismul. Rosas avea un sistem, ceilalţi nu. Alvear, Lavalle şi chiar Paz par, în comparaţie cu el, capricioşi, dezorientaţi şi chiar anarhici. Rosas sistematizase barbaria, iar ceilalţi, adesea fără nici un plan, înarmaţi doar cu o singură idee, cu care porniseră împotriva acestui sistem deschis, avînd forma realităţii înconjurătoare, se dovedeau a fi barbari. Aceşti generali de carieră aveau în cap o formă gata definită, cînd lucrurile abia începeau să prindă contur ; de aici eroarea lor şi statura uriaşă a lui Quiroga şi a lui Güemes. Nu era uşor să ghiceşti încotro se vor îndrepta, nici care va fi partidul cu adevărat patriotic.

În eroism rolul de cap de afiş nu poate fi menţinut timp îndelungat. Un militar care ar lupta la început pentru o cauză dreaptă şi şi-ar apăra idealul cu dîrzenie şi consecvenţă timp de cîţiva ani s-ar trezi la un moment dat luptînd pentru o cauză nedemnă. Un asemenea om se retrăgea din realitatea înconjurătoare pentru a-şi urmări ţelul său de la început ; în acest timp devenea retrograd şi refractar faţă de tendinţele generale ale ansamblului. San Martín [2] a avut dreptate atît timp cît lucrurile din ţară i-au îngăduit acest lucru, însă nu mult a lipsit

[1] Stomac în stadiu embrionar, la metazoare, în formă de sac, cu o cavitate prin care se face comunicarea cu exteriorul.

[2] Generalul San Martín, în ciuda marilor lui merite la consolidarea republicii Argentina şi ca eliberator al republicelor Chile, şi Perú, totuşi, în 1829, după o şedere de cîţiva ani în Franţa, în urma unei neînţelegeri cu Bolívar, încearcă să revină la Buenos Aires, însă renunţă cînd i se aduce la cunoştinţă dezordinea ce domnea acolo şi este sfătuit să nu debarce fiind considerat indezirabil.

ca ideile sale nobile și dezinteresate să nu degenereze și să nu apară drept trădare și mîrșăvie din pricina faptului că ascultau de un plan. Belgrano a avut norocul să moară atunci cînd, la fel ca Rivadavia [1], s-a pomenit în rîndurile opoziției ; nenorocirile pătimite de ei și ostilitatea conducătorilor, care au ajuns să-i acuze de insurecții și coruperea moravurilor, dovedesc că n-au fost înțeleși.

Acești generali și oameni de stat nu doreau barbaria, însă erau produsele naturale ale barbariei, și lucrau fără voia lor pentru ea ; erau barbari deoarece aceste idealuri de independență și de unitate națională, de disciplină și de ordine, nu erau altceva decît aspirații abstracte, fără o bază solidă în tradiția și în viața istorică argentiniană. Erau teze. Ei se opuneau cu violență realității și sporeau indignarea țării barbare, introducînd ultimele noutăți ale școlilor militare și filozofice străine, tactica napoleoniană, uniformele spaniole și ideile republicane ale Americii de Nord. Acțiunea lui Güemes a fost mult mai eficace ; el s-a adaptat *gauchos*-ilor săi ; dacă ar fi cerut să-i fie urmate planurile, ar fi dat greș. Avantajul acestor *caudillos* asupra militarilor de carieră consta în faptul că ei nu se luau de piept cu realitatea, ci o dădeau la o parte. În cel mai bun caz, chiar atunci cînd ideile erau clare și generoase, aceste idealuri civilizate (asemănătoare cu cele ale grupului de șefi militari cu care Mitre a dat greș la Cepeda), erau luate aici drept exotice și, din cauza aceasta, potrivnice ordinii firești a lucrurilor. Căci trebuie să ținem seama că întreg acest haos nu era un accident, ci o stare de fapt, organizată, și că cei care

[1] *Bernardino Rivadavia* (1780—1845), om politic argentinian. A luptat împotriva invadatorilor englezi la Buenos Aires. Împreună cu Belgrano a tratat în Europa recunoașterea Independenței (1814). În 1826 este ales primul președinte al republicii, însă opoziția Partidului Federal și pacea dezastruoasă cu Brazilia, prin care se ceda provincia Uruguay, și pe care poporul a respins-o, l-au obligat să demisioneze.

intenţionau să o facă să dispară se bizuiau pe o tehnică ce nu se potrivea acestui nestăvilit şuvoi de viaţă. Barbaria noastră, sub anumite aspecte, a fost favorizată de visătorii măreţiei, şi multe din tarele noastre cele mai grave se datorează faptului că această barbarie nu a fost înlocuită treptat şi din convingere de formele vieţii civilizate, ci, dimpotrivă, a fost înlocuită brusc şi brutal ; de fapt i s-a schimbat doar parafa.

NOILE VALORI

Limitele proprietăţii asupra pămîntului au fost marcate prin cirezile de vite. Crupa vacii arăta pe o întindere de douăzeci de mii de leghe că Rosas îi răpise lui *homo pampaeus* proprietăţile, şi constituia pentru toţi un avertisment că le era interzis să se stabilească acolo. Pămîntul era răscolit pînă în adîncuri de copitele dobitoacelor. Dacă pămîntul nu mai era o afacere rentabilă pentru descoperitor, creşterea vitelor continua în schimb să fie ; ba mai mult, oferea prilejul dezlănţuirii unui război împotriva stăpînului lor ocazional, urmat de bucuria victoriei. Pe vremea aceea, vitele încep să-şi arate valoarea şi să precumpănească asupra proprietăţii pămîntului, iar omul continuă să fie unealta naturii neînţelese şi trădate. Vitele umblau nestingherite pe cîmpie, şi stăpînirea omului asupra lor era ipotetică şi supusă obiecţiilor de tot felul. Ele aparţineau ca bunuri de pripas vînătorului, adică celui ce le mîna după ce le răpise de la indigen, care, printr-un drept legitim, le încorporase în ursita vieţii sale, nu în domeniul său (indigenul nu putea avea proprietate, el însuşi fiind proprietate). Vitele însemnau libertatea, şi foarte curînd omul, care a găsit în ele o sursă inepuizabilă de bani, a fost nevoit să răs-

toarne o structură legală : legile care îi interziceau comerțul cu piei, cu porci, cu carne, sau îl împiedicau să-l realizeze. A învățat astfel să dărîme încă o barieră : legea. Prin acest nou aspect al aventurii, a creat o nouă noțiune de boierie, tot atît de barbară, desigur, însă care a reglementat viața acestor ținuturi ce se întindeau la nesfîrșit. În această latură se face joncțiunea cu Independența (care a debutat prin trei proclamații în favoarea comerțului liber al pieilor și care și-a spus ultimul cuvînt la instaurarea autorității proprietarilor de pămînt), cu războaiele civile (care n-au avut alt scop decît posedarea legală a cirezilor de vite), cu suveranitatea politică (asigurată de către crescătorul de vite, guvernator al provinciei) și cu Acordul de la San Nicolás (care, dacă n-a fost un Congres de ciocoi, cum spunea Sarmiento, a fost un fel de pact de apărare a vacilor, cum spune tot el). În sfîrșit, o noțiune de boierie barbară, dar supusă aceluiași mecanism de brutalitate și de iluzie pentru omul Conchistei. Sub acest aspect s-a înfățișat aventura care l-a putut interesa pe acel nomad emigrat din Spania, dezrădăcinat cu sila, la rîndul său, de către arab. El și-a închipuit că va găsi aici și bogăție, și libertate, așa cum au crezut și cei care au venit după el și care ar fi trebuit să știe la ce se pot aștepta.

Străinul s-a atașat, încetul cu încetul, de pămînt, reconstruind civilizația abandonată din fragmente și reziduri ; metisul s-a ridicat împotriva lui și s-a alăturat, fără șovăire, taberei crescătorilor de vite împotriva taberei posesorilor de pămînt. Străinul, așa-numitul *got,* înclina spre unitari, cu programele lor de guvernare bazate pe posesiunea fiscală a pămîntului și a uzufructului său fără răspundere, inclusiv embaticul ; patriotul, noul american, înclina spre o concepție mai dinamică și mai îndrăzneață, cu programul său politic (federalismul) și cu armata sa (de voluntari), constituind astfel forma prin care bogăția turmelor de vite a luat poziție față de bogăția pămîntului,

elementul activ şi deschis faţă de ceea ce era static şi închis. Pînă şi mînzul fără stăpîn s-a ridicat împotriva legii, fiindcă legea reprezenta pentru el supunere, muncă şi sacrificiu. *Gaucho*, lipsit de un context de drept care s-ar fi impus conştiinţei sale, l-a înţeles pe mînz şi şi-a făcut din el un totem. S-a stabilit între ei misterioasa corespondenţă dintre Edviga[1] şi raţa sălbatică. Punînd stăpînire pe turmele de vite, nu a făcut-o pentru a le putea îngloba civilizaţiei şi a le preda duşmanului comun, care era omul de la oraş, ci pentru a-şi asigura propria lui libertate, cîştigată pe spinarea dobitocului.

SPRE ACCEPTAREA CONDIŢIONATĂ A REALITĂŢII

Pămîntul conceput şi deţinut în proporţii enorme nu cerea consolidarea familiei ; el aparţine celibatarului, nu progeniturii ; aparţine geografiei, nu instituţiilor particulare. Pe de altă parte, colonul venit mai pe urmă a trebuit să se supună acestor exigenţe ale naturii, care îl rupeau de originea, de neamul, de religia şi de peisajul său. Trebuia să cultive numai suprafeţe mari, deoarece numai cantitatea compensa distanţa şi izolarea. Nu putea să pătrundă mai adînc, nici să prindă rădăcini, nici să-şi înjghebe o familie sau să se ocupe de cultură ; trebuia să se împrăştie, să se dezagrege, să se extindă el însuşi şi să se transforme într-un număr, într-o cifră de statistică, să-şi capete semnificaţia de fiinţă umană după cantitatea pămînturilor sau a cirezilor. Făcea astfel parte dintr-o societate anonimă de valori subumane ; trebuia să renunţe pentru totdeauna la iubire şi să se lase pradă urii, pe faţă sau în ascuns, aşa cum o cere distanţa sau singurătatea.

[1] Personaj din *Raţa sălbatică* de Ibsen.

În faţa lui se găsea omul răzvrătit împotriva legii, care prospera şi se întărea. Nu poseda nimic, însă cu boieria sa morală, epică, simboliza o forţă de discordie şi de violenţă. S-a născut astfel seniorul fără feudă ; seniorul rătăcitor, fiu al cîmpiei şi frate fatidic al mînzului. Şi-a legat idealul de vechea tradiţie feudală. Nu avea putere (nu poseda pămînt, nici vite), cu toate că în faţa lui se afla pămîntul necuprins pe care păşteau nesfîrşite cirezi de vite, rătăcitoare şi ele. La conştiinţa sărăciei sale se asocia, într-un amestec hibrid, iluzia bogăţiei. Cutreierînd cîmpia călare, neavînd cu ce se acoperi, fără adăpost şi fără ţel, era călăreţul acestui neant incomensurabil, al cărui titlu de proprietate îl poseda omul de la oraş, la fel ca mai înainte regele din metropolă. Era un Don Quijote pe drumul de întoarcere, învins, epava unui vis ridicol. Se umple de orgoliu ; preferă să se ridice împotriva justiţiei care îi neagă proprietatea, dar nu şi posesiunea bunurilor ce-i aparţin în concordanţă cu legile naturii, bine cunoscute de vraci, de călăuză şi de *caudillo*. Asemeni cavalerilor de altădată, a înrolat gloata de pe cîmpie în ferma sa ; el era castelanul ; ridică oastea crescătorilor de vite şi se înfruntă cu latifundiarul, cu omul necunoscut de la oraş. S-a despărţit astfel spiritul cîmpiei, federal, barbar, de spiritul de la oraş, unitar, monarhic, atrăgînd în jurul magnetelor piliturile diferitelor interese. Preferă să trăiască în vastitatea acestui domeniu fără să capituleze, fără să se supună bunului plac al celuilalt venetic ; îşi contopeşte conştiinţa cu peisajul, reneagă tot trecutul şi aşa se naşte *gaucho*, seniorul flămînd, omul de trupă ignorat, urmaş nereuşit al unui vis frustrat. În singurătatea lui, consideră că a fost despuiat, că este o victimă a nedreptăţii legilor şi a unui tribunal îndepărtat. Face cauză comună cu indigenul, pe care continuă să-l privească cu ură şi cu dispreţ de bastard. El însuşi e un produs al acestui vis permanent de măreţie ; o victimă a mirajului din deşert, năluca sa vie. Dacă nu poate să-şi apere avutul

cu ajutorul legii, o face cu ajutorul cuțitului, unealtă a muncii sale ; dacă portul nu-i permite să încarce produsele și să le vîndă pentru trocul său de mărfuri, o va face întorcînd spatele vămii, cu ajutorul șperțului și al mitei, pînă ce va putea dispune de port. Aceste aspirații atît de vagi s-au închegat într-un program politic, așa cum s-a întîmplat cu multe alte aspirații, și lucrul acesta a constituit nucleul central al perioadei de organizare care a culminat în 1880, anul morții *gaucho*-ului.

Se naște astfel un adevărat cult al curajului, care și-a avut poeții și panegiriștii săi, entuziaștii săi, lesne de regăsit astăzi în exaltarea imaginii lor literare ; deși în realitate n-a fost niciodată o temă poetică, ci un exemplar etnografic. Mulți din ei au rămas niște *gauchos* răi ; alții, la început vătafi la marile ferme și îmblînzitori de vite, au ajuns comandanți și generali ; din îmblînzitori de mînji, președinți de Republică ; din vătafi peste argații care se ocupau cu săratul cărnii, tirani sau eliberatori. „La Pavón [1], spune Sarmiento, s-a hotărît soarta țării în favoarea celor mai curajoși."

Însă dorința aceasta de dominație lua uneori, ca urmare a faimei dobîndite printr-o crimă, drumul politicii, al influenței personale, al empirismului, drumul hoinarului cunoscător al pampei și al cîntecului popular, al speculațiilor financiare și al artelor pedagogice.

Provinciile marcau limitele proprietății funciare, deși cu un nou înțeles spiritual. *Caudillo* simboliza o dorință inconștientă de legitimitate în conduită, de siguranță în cîștig ; dintre toate formele de hazard pe care și le asumă instituțiile la originea lor, era cea mai puțin aleatorie. Întruchipa însă o revoltă împotriva civilizației, ce trebuia să se organizeze, să se sistematizeze. *Caudillo* reprezenta suveranitatea în domeniul faptelor, șefia pros-

[1] În bătălia de la Pavón (după numele fluviului), Mitre, care comanda armata din Buenos Aires, a obținut victoria asupra lui Urquiza, șef al armatei naționale (17 septembrie 1861).

timii și, în același timp, personificarea unui fenomen organic, superior [1]. Din vechiul ideal fărămițat, se ivește un personaj nou, întrupînd idealul de a stabili în acestă fermentație confuză o conducere, un sens, o lege. Devine apoi purtătorul de drapel al unei doctrine politice, și titulatura de federalism disimulează tocmai această dorință de a da o formă simetrică unui haos, mai exact de a justifica puterea dobîndită prin mijloace necinstite. Aceasta, cel puțin, reprezenta un ideal, forma concretă a barbariei care încerca să se eternizeze sub un nume respectabil. Nu era vorba de a schimba metoda de muncă, nici de a schimba o unealtă cu alta, deoarece mîinile care țineau armele n-au deprins niciodată o altă meserie (și nici măcar pe cea a armelor). Chiar cînd era vorba de trupă, a existat, firește, omul trupei, al aventurii războinice, care

[1] De obicei *caudillo* este privit ca o replică a baronului feudal ; dar el se aseamănă mai degrabă cu alt personaj, care îndeplinește rolul de deuteragonist în epica-dramatică a evului mediu : banditul. Banditul nu era în mod necesar o ființă antisocială. Forma o societate apocrifă împotriva alteia ; avea principiile sale, codul său, ritul său. În *Hoții,* Schiller a descris acest ordin cavaleresc cu arhetipul său romantic, Karl Moor, ce se crede chemat de Dumnezeu pentru a îndrepta, prin foc și sabie, o societate care a pierdut sensul justiției. *Caudillo* nu era un baron feudal, ci un bandit în care natura a sădit o înclinație socială înnăscută, fără să-i ofere, la fel de bine constituite și de puternice, societatea și conștiința adevăratei justiții, pentru a-i da posibilitatea să aleagă. Era foarte firesc ca în proclamațiile sale să invoce „providența" și să trimită oamenii să fie uciși în masă, iar preoții să încerce să le dea de urmă și să-i înlocuiască. Trecea prin orașe ca un înger răzbunător, și tenacitatea aceasta în barbarie putea să convingă pînă la urmă că avea dreptate. În cazul cel mai rău semăna leit cu eroii de epopee, care sînt și ei bandiți, adică tipuri antisociale, numai dacă sînt priviți izolat, rupți de mediul lor. Într-un loc prielnic, banditul și semizeul sînt unul și același lucru. În America, lipsind societatea, el constituia embrionul societății. Putea spune : statul sînt eu, deoarece nu exista stat. Era puterea și legea în patria haosului ; un Mesia cu destinul tragic de a fi încărcat cu păcatele poporului său, de a fi jertfit și, pe măsura trecerii timpului, de a nu mai fi crezut (n.a.).

a dorit să-şi schimbe ocupaţia, dar nu ştia cum, căci era mai degrabă vorba de a începe o muncă nouă, şi aceasta trebuia inventată, în lipsa unei experienţe care să dea rezultate pe acest pămînt nou. Înainte de toate trebuia eliminat tot ceea ce în această muncă l-ar fi putut pune pe om într-o situaţie deosebită de cea visată şi care ar fi fost departe de a-i satisface orgoliul. Fiindcă ar fi fost un eşec dacă s-ar fi resemnat să obţină bogăţia pe seama oprobiului, îndrumîndu-şi sîrguinţa braţelor spre îndeletnicirile plebeiene de a săpa, de a recolta, de a duce vitele la păscut, de a vinde. Se caută deci ca cel puţin munca să pară a fi altceva : un exerciţiu, reversul aventurii eroice ; şi unealta, atît cît era posibil, să pară o armă. La început, muncile grele au rămas în sarcina indigenului şi a femeii ; după aceea, stăpînul s-a obişnuit să le îndeplinească singur, mai degrabă în calitate de speculant şi de intermediar pentru propria lui persoană. Din clipa aceea, fiecare om care poseda ceva a fost păgubaşul propriului său cîştig, nimicitorul propriilor sale satisfacţii.

Creşterea vitelor a fost asemuită extracţiei de metale, negoţul de vite şi agricultura putîndu-se numi industrii extractive ; pielea servea drept materie primă unei industrii care o înlocuia pe cea a mineritului şi deşi nu s-a urmărit aceasta, a ajuns să le înlocuiască pe toate cele care întrebuinţează fierul, lemnul, pînă şi răchita, şi chiar în construcţia de locuinţe. Cuţitul a fost unealta acestei industrii ; dar folosit mai curînd ca sabia decît ca tîrnăcopul şi mistria. În *Facundo* ni se spune ce valoare a avut cuţitul în mîinile conchistadorului decăzut şi a fiului său, *gaucho*, şi ce semnificaţie a avut mai tîrziu, în timpul războaielor civile. Cuţitul a fost unealta care a servit pentru stabilirea unei „sfere de cultură", pentru a fixa fizionomia epocii ce se întinde de la prima înjosire a soldatului nevoit să-şi procure singur hrana pînă la războiul de independenţă din nord şi de pe coastă. Cuţitul a creat populaţia flotantă pe malurile fluviilor Paraná şi

Uruguay şi pe ţărmurile Antlanticului, în perioada care durează de la Artigas la López Jordán [1], gata să se înroleze sub drapelul celui dintîi conducător ce i-ar fi oferit avantaje economice la exportul produsului pe care era stăpîn fără să-i aparţină. Trupa, formată din ţărani care-şi apărau interesele, a rămas cu această tendinţă de a mînui o armă scurtă, încît oamenii şi-au distrus săbiile pentru a le transforma în cuţite.

Vînătoarea de struţi imită jocul, dar nu e joc, ci o formă de a-ţi cîştiga pîinea. Există ceva din corridă în lupta cu vitele pe cîmp deschis ; sacrificiul vitelor avea ceva din măcelul care în mod frecvent urma victoriei. Toate acestea erau un transfer : război-joc-muncă. Ucigaşul de vite a continuat să fie cumplit şi crud şi atunci cînd nu a mai fost, pentru a întrebuinţa cuvinte homerice, un ucigaş de oameni. Dar încetase oare de a mai fi, în timp ce sacrifica animalele, un ucigaş de oameni ?

În afara raţiunilor utilitare, păstoritul, în forma aceasta de imensă vînătoare, reprezenta un mod de a-ţi păstra orgoliul şi noblețea. Agricultura, care a început mult mai tîrziu, adusă de oameni de altă limbă, a constituit înfrîngerea finală a urmaşilor conchistadorului, adevăraţii colonişti, deoarece negoţul de băcănie şi de mărunţişuri nu era altceva decît tot o ocupaţie pentru venetici.

Mîna obişnuită cu munca impune pînă la urmă omului tehnica de a ucide ; este forma de existenţă a mîinii abile ; tiranul, ca un chirurg expert ce era în tăierea vitelor, ajunge virtuoz în măcel. Acea cavalerie rătăcitoare a pampei purta pumnalul la centură ; era o unealtă simbolică la cingătoare, era deghizarea desăvîrşită a mizeriei ruşinate. „Unitarii ordonau castrarea, federalii măcelăreau", spune Mansilla, şi toate acestea ţin mai degrabă de tehnica cuţitului decît de formele barbariei. Omul care

[1] *Ricardo López Jordán* (1822—1889), militar argentinian, şeful revoluţionarilor din provincia Entre Ríos, care l-au asasinat pe Urquiza, fost guvernator al acestei provincii.

învingea cu cuțitul era și paladinul învins a cărui mînă se răzbuna pe turmă. A devenit crud, deoarece cuțitul, ca instrument de muncă, este feroce, iar ca armă nu îngăduie iertare.

Renunță la plăcerile vieții liniștite și se transformă într-o ființă a depărtărilor ; nu-și iubește căminul, care constituie legătura cu părinții. Zămislește copii și-i reneagă ; apoi devine bogat, însă nu-și iubește averea, pe care o joacă într-o noapte la cărți sau o pune la chimir alături de cuțit, ca să cutreiere cîmpia. Trăiește singur. Cuțitul, ca mandibula fiarei, ne vorbește despre singurătate. Trăiește ca un fugar ; religia și însemnele lui Hristos sînt pentru el doar o alternativă a morții, și în bivuacul de luptă citește *Biblia*, cartea poporului solitar. Astfel se înfățișează, atunci cînd pămîntul l-a supus, acest creator de înșelătoare structuri, acest calpuzan de bunuri sufletești. Din noua sclavie putea înălța drept simbol doar sabia cu care și-a cîștigat pîinea și unealta cu care și-a salvat viața.

CUȚITUL

Cuțitul se poartă ascuns, căci nu e o simplă podoabă, ci face parte din însăși ființa bărbatului ; aparține trupului mai mult decît îmbrăcămintea, ține de caracter mai mult decît de poziția socială. Studierea lui corespunde mai degrabă culturii poporului care îl folosește decît heraldicei și istoriei vestimentare ; este obiectul cel mai prețios pentru a aprecia aria de răspîndire a unei tehnici.

Cuțitul este o podoabă intimă, ce se poartă între piele și lenjerie ; ceva ce ține de forul tău intim, de secretul persoanei tale și care este scos la iveală numai în cazurile excepționale, cum ar fi, bunăoară, insulta ; pentru că

reprezintă gestul de a smulge din tine un lucru ascuns și de a-l scoate la lumină. Cuțitul cere discreția falusului, cu care se aseamănă prin tot ceea ce trîmbițează o sută de povestiri obscene ; cine arată cuțitul fără motiv e un indecent.

Sabia presupune duelul ; cuțitul este pentru duelul pedestru. Cum spune Lugones [1] :

Cu patriotica lui spadă
acum ajunsă doar cuțit.

Prin dimensiunea lui, cuțitul nu admite amestecul celorlalți în luptă ; el indică un duel în intimitate și exclude martorul și mijlocitorul. Întrebuințat ca armă, este la fel de înfricoșător ca oricare alt obiect destinat aceluiași scop ; nu are forma unei arme cu folosire precis delimitată ; cu atît mai puțin cu cît dă greș numai atunci cînd dă greș brațul, de unde se vede că siguranța de sine măsoară eficiența acestui vîrf de oțel în punctul în care sfîrșește elanul. Nici o armă nu oferă o asemenea încredere în sine după victorie ; învingătorul simte că victoria este mai mult a mînerului decît a tăișului. Mînerul tot e cuprins de mîna făcută pumn, care îl strînge pînă la punctul de unde începe metalul ; are o formă perfectă pentru a fi apucat, și chiar dacă posedă caracteristicile armelor care se strîng în mînă, nici o altă armă nu este atît de bine potrivită pentru mîna goală ; mîna care îmbrățișează mînerul e ca o mandibulă închisă strîns, și în felul acesta accentuează în vîrf intenția forței concentrate. În luptă, mîna îl simte ca și cum și-ar simți însăși voința încordată la maximum, cu atît mai mult cu cît nu cere să se țină seama de forma lui, nici de tehnica mînuirii.

Lovitura bine țintită poate să-i aducă faimă pe toată

[1] *Leopoldo Lugones* (1874—1938), scriitor argentinian, principal reprezentant al modernismului în țara sa. Este considerat aproape egalul lui Rubén Darío. A scris : *Imn lunii, Ode seculare, Munții de aur* etc., precum și cărți de proză.

viaţa aceluia care ştie să lovească ; Necochea [1] povesteşte în mai multe locuri cum, pe cînd înfrunta o trupă inamică, călărind pe deşelate, a retezat pînă la coloana vertebrală capul unui *got* care a îndrăznit să-l sfideze, lucru socotit cea mai mare ispravă în arta măcelului. Rosas a decretat cuţitul instrument de prozelitism şi a stabilit un ritual pentru întrebuinţarea lui, interzicînd să fie purtat duminica, iar Darwin povesteşte cum Rosas s-a pedepsit singur deoarece, din neglijenţă, călcase propriile sale dispoziţii. Rivadavia interzicea în mod categoric întrebuinţarea lui, cu toate că atacă în felul acesta şi un aspect religios, decretînd suprimarea unui Ordin.

Teaca fereşte cuţitul de privirea lumii ; cuţitul apărat de teacă este sustras lumii şi morţii. Ete o unealtă în repaos, cu toate că niciodată nu îngăduie repaosul complet ; are ceva din visul enigmatic al felinei. Sub pernă, este cîine credincios, şi la centură, ochiul occipital al bănuielii, al acestei jumătăţi a omului care-l pîndeşte din spate. Valorează mai mult decît banii din buzunar şi decît femeia din casă ; reprezintă alimentul în orice loc, protecţia împotriva soarelui şi a ploii ; liniştea în somn ; fidelitatea în dragoste ; încrederea pe drumurile nesigure ; siguranţa de sine ; este prietenul care te apără cînd totul ţi se împotriveşte ; nu ai nevoie de altceva pentru a dovedi că-ţi meriţi faima sau că ai drepturi depline asupra bunurilor pe care le stăpîneşti.

Cuţitul conferă autoritate, căci în mîinile muncitorului el înseamnă competenţă, fără a înceta să fie un instrument de justiţie şi de libertate. Cu el individul poate, cum spune Alberdi, „să aibă tot guvernul de partea lui". Nu degeaba cuvîntul cuţit conferă, de asemenea, dreptul de a guverna şi de a judeca.

---

[1] *Mariano Necochea* (1791—1849), general argentinian, din cadrul forţelor lui San Martín, care s-a distins în bătălia de la Chacabuco, unde forţele regaliste au fost învinse de patrioţi (12 februarie 1817).

Prin lama metalului se simte, cu ajutorul brațului, la fel ca în actul inciziei anatomice, horcăitul victimei ; prin sîngele care udă mîna se simte agonia fierbinte, stingerea vieții dușmanului și afirmarea propriei existențe. Este arma scurtă care nu îngăduie să primești ajutor din afară ; eul mineralizat și obiectiv încredințat soartei, ursitei, nelăsînd loc pentru hazard ; arma individuală, arma omului solitar.

Cuțitul te ajută, bineînțeles, să-ți impui dreptatea, îți îngăduie să vorbești fără ocolișuri, iar în mîinile firave ale copilului și ale femeii se supune nevoilor gospodăriei. Taie pîinea și curăță fructul, dar e primejdios să-i cunoști secretul mînuirii și să-i stăpînești întreaga tehnică. Priceperea în „arta de a tăia" este fatală, ca și în arta de a face o poezie bună ; ajungi întotdeauna pînă acolo unde n-ai dorit. Te slujești de el ca să omori și mai ales ca să suprimi un dușman ; pentru asta e nevoie de apropierea corp la corp, eliminînd orice avantaj, orice imunitate datorită distanței. Este sinteza tuturor uneltelor pe care le-a mînuit omul de la originile sale. Ameghino [1] a întîlnit în pampa noastră cinci tipuri de cuțite mici din piatră.

Este singura armă care te ajută să-ți cîștigi pîinea cinstit și care, prin dîra de sînge uscat pe tăiș, dă în vileag crima. În anumite împrejurări este mai iute decît insulta și e foarte greu de stăpînit sau de domolit cînd se dezlănțuie, deoarece, chiar dacă sufletul ar vrea să bată în retragere, mîna a și îndeplinit, inconștient, primul impuls ; cuțitul este, astfel, mai iute ca gîndul și se supune voinței mai ușor decît gîndirea însăși. Pătrunde în corp pînă la prăsele ; degetul arătător și degetul mare ating corpul dușmanului. Acest contact, care ar fi putut fi un îndemn la iertare, indică faptul iremediabil săvîrșit.

Cuțitul are dimensiunea ciotului rămas în mîna spadasinului cînd lama s-a frînt ; aceasta este partea care-i

[1] *Florentino Ameghino* (1854—1911), palenteolog argentinian.

rămîne întotdeauna credincioasă, partea cea mai sigură a armei. O dată lama ruptă, dispare ceea ce aparţinea întîmplării, calităţilor de fabricaţie, muncitorului care a făcut-o ; ceea ce se poate rupe aparţine metalului şi este prisosul. Prin mărimea lui, cuţitul nu are nimic de prisos, nimic întîmplător sau bizar, prisosul i-a fost suprimat pe bună dreptate.

Spada, floreta, mînuite cu repeziciune, opun braţului rezistenţa lungimii ; există o forţă a inerţiei în funcţie de iuţeala şi traiectoria vîrfului, care sileşte încheietura mîinii să se supună jocului şi să nu poată sluji intenţia ; la cuţit însă puterea porneşte de la mînă spre vîrf, fără ca lama să opună vreo rezistenţă la impuls. Mînuirea spadei cere şcoală şi stil ; cuţitul nu este decît o intuiţie autodidactică. Maestrul nu poate transmite nimic discipolului ; totul se învaţă prin exerciţiu, se învaţă privind, dacă ai curaj şi un indispensabil dar înnăscut. E în acelaşi timp o artă a mîinii şi o artă a ochiului. Lovitura de cuţit, ca exhibiţie, este lipsită de sens (nu este un spectacol ; se petrece în intimitate), în timp ce în jocul cu spada şi cu floreta exhibiţia este însăşi scopul. Cuţitul nu admite simulacrul ; şi doar foarte rar jocul apare ca o simplă demonstraţie festivă. Singurul mod de exhibiţie a cuţitului, aruncarea la ţintă, denigrează caracterul acestei arme, deoarece trebuie lăsat din mînă, azvîrlit şi făcut să ochească, adică tot ce poate fi mai străin de natura şi de funcţia sa. Acestea sînt valabile chiar şi atunci cînd îţi ochești adversarul de la distanţă, lucru care cere mult sînge rece şi obligaţia de a ţine seama că în lupta corp la corp atacul se îndreaptă spre punctul vulnerabil pe care ţi-l oferă adversarul. Dar nici aici nu există nimic calculat, vreo intenţie lucidă, ci lovitura dintr-o ochire, spontană, intuitivă, gest care încolţeşte instantaneu şi inconştient în această mişcare de împotrivire, imposibil de descris, care la animalul urmărit se numeşte cabrare şi care există, cu aceeaşi valoare defensivă, la omul atacat.

La spadă, partea inerentă omului era aceea care ajungea pînă la vîrful actualului cuţit, parte ce forma cu braţul un singur tot. Redusă la această dimensiune, îl lasă pe om în voia forţei sale, a artei sale, a destinului său. Partea aceasta este, de altfel, cea mai importantă, cea mai neiertătoare ; viclenia armei se află în ceea ce a pierdut din lungime. Nu mai încape loc pentru neprevăzut, nici pentru vreo teorie.

Aşa mic cum este, poate fi purtat sub îmbrăcăminte şi atunci capătă însuşirea unei amulete lipite de piele. Cuţitul, ca unealtă „interioară", ţine de magie. Îi simţi fidelitatea pas cu pas în mersul pe jos ; este tovarăşul picioarelor. Poate fi purtat la centură, tocmai acolo unde se odihnesc braţele. Pe o latură se poartă cuţitul lat şi scurt întrebuinţat la jupuit. Cel care e purtat la spate şi se zăreşte sub haină, pitulat, este cel mai periculos, cuţitul de duminică, cel interzis. De capătul cuţitului poate fi atîrnată cravaşa, deoarece capătul este tot mîna.

Rareori e armă de sinucigaş ; este arma omului care se răfuieşte cu ceilalţi, îndreptată spre exterior de la mîner către vîrf ; nu se întoarce împotriva stăpînului, aşa cum n-o face ciinele, cu care seamănă cel mai mult. Dată fiind doza de superstiţie, care face din el o amuletă, este purtător de noroc prin excelenţă. Lama neacoperită reprezintă avertismentul primejdiei, indicînd mărimea rănii posibile şi adîncimea ei ; este măsura metalică a tăieturii în carne.

Între oţel şi piele există o misterioasă corespondenţă, ce reprezintă actul de a tăia, şi înainte de a intra în teacă previne că poate răni. Sîngele nu pătează oţelul, dar se îngrămădeşte şi se înnegreşte acolo unde lama se uneşte cu plăseaua (unde ceea ce aparţine lumii se uneşte cu ceea ce aparţine mîinii) ; sau e absorbit de mîner, dacă este făcut din piele sau din labă de cerb.

Există cuţitul de fiecare zi, cuţit de muncitor, cu mînerul de lemn sau împodobit cu piele, cu lamă tocită

și ascuțiș îndoit de atîta întrebuințare ; există cuțitul de sărbători, cu tăișul drept, aproape proaspăt ascuțit, de argint, cu inițiale și gravat. Aceasta este o armă ornamentală, cu S-ul care constituie stilizarea mînerului, ocrotește și nu înlătură contactul în timpul loviturii. Pe lama unora dintre ele, a celui din Chaco, bunăoară, încap două versuri întregi. Acesta este cuțitul mare, mai lat, cu două dungi longitudinale, cu ascuțiș dublu, cu muchiile tăiate și cu un arabesc arborescent, în mijlocul căruia este gravată marca fabricii ; armurăria trece înaintea posesorului. Acest cuțit are un singur tăiș, fin, desăvîrșit, trezind voluptatea bărbieritului cu un brici ascuțit pe o curea de piele sau pe lama altui brici. Tăișul se încearcă pe buricul degetului gros, și senzația subtilă indică o finețe fără cusur. Cu unghia se apreciază gradul de călire ; cînd arăți tăișul bagi spaima în cei din jur. Cînd saluți trebuie să amenințI că la nevoie va fi scos, și pentru aceasta e suficient să duci mîna la mîner, așa cum îți liniștești cîinele care latră prea tare la un străin.

Bine mînuit, poate zgîria ușor epiderma, și există o tehnică, de o dexteritate desăvîrșită, prin care îți tatuezi adversarul ca pe un sclav, înfierîndu-l ca pe vite, în semn de vasalitate fără posibilitate de emancipare.

Valoarea cuțitului constă în vîrf, la fel ca la floretă ; însă nu se termină acolo. Floreta este doar un punct ; cuțitul e vîrf care continuă de-a lungul lamei. Lovitura cu tăișul, ca de secure, arată indulgență sau dispreț ; așa îl rănește *peonul* pe patron și *gaucho* pe străin. Este lovitura călărețului dată celui care merge pe jos.

III DRUMURILE

CĂRĂRI ÎNTORTOCHEATE

Legenda l-a atras pe conchistadorul ignorant; mitologia măreţiei, a libertăţii şi a succesului îl cucereşte lesne pe colonul ignorant. Trapalanda şi Fortuna erau două din consecinţele visului şi lăcomiei nesăbuite. Nu exista decît un drum fără piedici, dar pe el nu puteai merge singur şi sărac. Colonului îi lipsea credinţa; nu era un mistic a cărui conduită să aibă vreun sens transcendental; era un fanatic, care în momentele grele se roagă lui Dumnezeu să-l ajute, pentru ca apoi să-l uite imediat. Nu avea caracter, o structură definită; era ca pămîntul necultivat sau ca mlaştina. A venit ca să-şi schimbe viaţa, nu ca s-o îmbunătăţească sau ca să-şi împlinească propriul destin; a venit pentru a se nega şi a se pierde. A vrut să dea o raită şi să simtă gustul aventurii, fără să rupă însă legăturile cu ţara lui de baştină şi cu obiceiurile ei, la care totuşi renunţase. Acorda un răgaz lumii pe care o părăsise şi voia să obţină cît mai grabnic un profit sau să tîrască omenirea după el, în prăpastie. Graba lui nu se sincroniza cu încetineala naturii. Ritmul pămîntului e lent; poate fi silit să producă în scurt timp ceea ce în mod normal dă şi singur, fără a fi grăbit, dar cu vremea se răzbună. Poate fi invadat sau ultragiat în solemna lui zăbavă; pînă la urmă, însă, îşi impune ritmul şi triumfă.

Agricultorul care l-a zorit a încercat cel mult plăcerea siluirii. S-a îmbogăţit, dar n-a îmbogăţit ţara, şi nici pe cei care nu reuşeau să se căpătuiască ; nu a lăsat moştenire nimic din averea sa, care era strict individuală. În mîinile sale, bogăţia aceasta nu a fost nobilă şi folositoare, pentru că n-a fost adunată în ritmul cîştigului firesc. Avea patruzeci de leghe de pămînt, în vreme ce patru mii de oameni nu aveau nici măcar unde să-şi întindă trupul ostenit. Pentru ca o regiune să prospere trebuia ca alta să sărăcească ; pentru ca unii să adune mari bogăţii, trebuia să domnească în jur sărăcia ; averea obţinută nu circula, se aduna doar în mîinile celor care o posedau. Toată această bogăţie, cu care s-au amăgit ani la rînd membrii guvernelor născute din această înclinare spre absurd, urmaşii analfabeţilor visători, jinduind o ficţiune hrănită cu latifundii de lire sterline, a ţinut în încordare ţara mai mult de o jumătate de secol. Au trăit anticipînd viitorul, aşa cum le plăcea să spună pe vremea lui Rivadavia, iar ipoteca pe libertăţile economice, contractată pentru a înălţa şi a înfrumuseţa edificiile publice, pentru a menţine şase universităţi şi întregul aparat extern al progresului, lăsa pradă uitării realitatea din cele patrusprezece provincii muribunde şi din cele zece ţinuturi moarte. Bogătaşul care a dat un impuls nesăbuit statului, îndemnînd naţiunea să se ia după capriciile lui, şi care cîteodată primea de la stat exemplul de a trăi ipotecat, nu dispunea de avere, căci de fapt nu era a lui. Lui îi aparţinea numai bucuria unei bogăţii de împrumut şi rolul de administrator al unui bun străin. Mulţi s-au bucurat de uzufructul acestor bunuri şi într-o bună zi le-au pierdut, ca şi cum nu le-ar fi avut decît în vis. Nu aveau nimic, aşa cum nu avuseseră nimic ; păstrau titlurile unei vaste proprietăţi ; însă bogăţia, ca parte a bogăţiei naţionale, cu ceea ce era argentinian în ea şi nu se datora lor, era o parte a imensei iluzii. Iluzia nu era legată de o stare generală de

bogăție ; în cel mai bun caz era o insuliță, și soarta potrivnică, care o dusese la pierzanie, era urmarea acestei situații economice, izolată, fortuită și empirică, o situație manevrată de jucătorii de bursă. Acești proprietari și bogătași puteau fi buni administratori, pricepuți oameni de afaceri ; însă bunurile și afacerile lor erau așezate pe un teren nesigur, construite pe o eroare. Aurul străin, aici, unde nu era aur, a reușit să scoată la suprafață filonul inexistent.

Bunurile lor erau ipotecate cu anticipație ; făceau parte dintr-o ipotecă generală. Bogăția lor era o iluzie ; făcea parte dintr-o iluzie generală. Dovada că era rău agonisită sau rău chivernisită și că nu se supunea unui plan organic este că s-a prăbușit. Ea reprezenta doar un premiu individual acordat capacității sau îndrăznelii individului. În mîinile urmașilor, aceste bunuri, în loc să strălucească, s-au transformat în fum ; le-a rămas cel mult o diplomă, mai bine zic o ficțiune de altă natură. Unii dintre ei, disprețuind averea părintească, agonisită cu prețul sîngelui, au plecat în străinătate, fără să renunțe la posesiunile de aici. Femeile au vrut să se înrudească cu nobilimea, și de fiecare dată cînd se înălța vreun nou edificiu public sau cînd curgea aurul împrumuturilor, strălucirea unui nume vechi devenea orbitoare. Se întorceau la pămîntul strămoșesc asemeni glasului disperat al tatălui care dorea să se reintegreze în sînul unei vieți renegate, dar nu uitate. Ceea ce se duceau urmașii să caute și să cheltuiască departe de țară distrugea ceea ce posedau aici. Pe punțile transatlanticelor luxoase, cu munca aspră de pe pămînturile strămoșești se petrecea o răsturnare de valori pecuniare și morale. Astfel, aurul se întorcea în Europa. Cînd proprietatea a rămas aici, a încăput pe mîna unor oameni reintegrați în sînul unei societăți care aprecia alte bunuri ; totul s-a risipit, ca un vis în zori.

Pe toate itinerariile, Buenos Aires era punct de sosire şi de plecare. Comunicaţiile între Buenos Aires şi Europa au fost stabilite cu mult înaintea comunicaţiilor cu interiorul ţării. Port de îmbarcare şi de debarcare pentru vapoarele ticsite de oameni în căutare de bunăstare, el a constituit de la început lupa prin care a fost privită ţara. Portul acesta era unit cu Europa ; acum trebuia unit cu interiorul şi pentru aceasta s-a trasat calea ferată, urmînd atît direcţia mîinii de lucru, cît mai ales drumul căutătorilor de bogăţii. La stabilirea definitivă a unora dintre aceste linii de comunicaţie, interiorul a început să se agite, şi diferitele regiuni care formează Republica au început să se aşeze, orînduindu-se diferit, după păşunile lor, după calitatea pămîntului şi după numeroşi alţi factori. Drumurile au produs deplasări ale pămînturilor şi ale cirezilor de vite ; în timp ce unele puncte stabileau un contact cu metropola, altele se îndepărtau spre ţinuturile trecutului şi ale singurătăţii. Bogăţia, populaţia şi cultura şi-au schimbat direcţiile, şi asistăm încă şi azi la atragerea lor spre centru şi spre sud. Cum cirezile de vite concentrau aspiraţiile cele mai adînci şi erau un fel de nucleu fundamental al vieţii economice, crescătorii se aşezau de-a lungul cîmpiilor fertile. Preponderenţa agriculturii, în anii de preţ bun pentru grîne, provoca refluxul populaţiei spre alte ţinuturi. Mişcarea acestui interior rătăcitor, instabil, se supunea cererii de produse pe pieţe necunoscute. Aşezările se organizau şi oamenii se împrăştiau potrivit fluctuaţiei preţurilor la aceste produse, servind interese al căror centru era situat de cealaltă parte a oceanului. De fiecare dată era tot mai greu să ne organizăm o existenţă independentă şi să producem alte materii decît acelea cerute de o lume ale cărei necesităţi de consum determinau natura producţiei noastre. Nordul

s-a deplasat, depopulîndu-se şi sărăcind; a dispărut hărnicia sa caracteristică, pînă acolo încît pampa, acest sud despre care Lavalle spunea că poate să-l bage într-un corn şi să-l astupe cu altul, însemna mult mai mult decît odinioară multlăudatele „provincii de sus". Portul conferea ţării o nouă fizionomie, ceea ce nu avea nimic de a face cu structura sa geografică. Între 1869 şi 1914, Córdoba, Tucumán, Corrientes, San Luis, San Juan, Salta şi Catamarca şi-au diminuat simţitor populaţia industrială. Încă în *Amintiri din provincie* [1] se întîlnesc următoarele cuvinte: „Aşezarea celor mai multe dintre oraşele americane arată preocuparea dominantă a spiritelor. Toate oraşele sînt etape menite să înlesnească tranzitul spre ţinuturile bogate în aur; doar cîteva oraşe de pe coastă au avut o situaţie privilegiată datorită comerţului. Agricultura s-a dezvoltat sub impulsul nevoii şi al dezamăgirii, iar roadele pămîntului n-au putut fi îndreptate spre regiunile situate departe de porturi, acolo unde se găseau oraşele." Fîşia lată de litoral, formată din cîmpie, este foarte roditoare. Imaşuri şi gospodării ţărăneşti care produc pentru o lume întreagă atrag mîna de lucru şi aurul; mînă de lucru şi aur ce produc pentru a lume întreagă. Republica rămîne în spatele şi la extremităţile acestei cîmpii fertile; între aceste două regiuni, cea străină şi cea argentiniană, cea periferică şi cea interioară, se stabileşte o rivalitate care o dezavantajează pe cea mai izolată şi mai săracă. Fertilitatea pămîntului a constituit, după cum spune Alberdi, cauza înapoierii noastre, fertilitatea pămîntului îl obişnuieşte pe om să aştepte totul de la pămînt şi de la cer, pe care le transformă în divinităţi

[1] *Recuerdos de provincia*, operă a lui *Domingo Faustino Sarmiento* (1811—1888), scriitor, pedagog şi om politic argentinian. Preşedinte al republicii (1868—1874), a înfăptuit o serie de reforme burghezo-liberale în scopul modernizării statului. Romane de factură romantică *(Facundo* sau *Civilizaţie şi barbarie)*; pamflete etc.

favorabile. Deşi această fertilitate a fost cauza esenţială a înapoierii noastre, totuşi a constituit unicul stimulent pentru imigrarea braţelor de muncă şi a capitalului. Păşunea reprezintă pentru bogăţie ceea ce pădurea reprezintă pentru viaţă ; un sîn la care sugi şi pe care poţi dormi. Istoria pămîntului arid este istoria civilizaţiei, pămîntul fertil ne dă istoria bogăţiei. Numai atunci cînd antropoidul a trebuit să-şi procure singur hrana şi locuinţa, avînd de înfruntat o climă nemiloasă şi o natură îndărătnică, a apărut spiritul inventiv, care este fertilitatea creierului. Progresul, care va trebui să pornească de la pămînturile fertile spre cele aride, de la coastă spre interior, va fi foarte lent, deoarece lipsesc forţele auxiliare, necesitatea şi credinţa. Aşezările învecinate nu-l interesează pe consumator, deoarece nu produc pentru el ; pe producătorul nostru îl interesează cel care consumă şi cel care îi procură mijloacele băneşti pentru ca să producă mai mult. Adeseori devine salariatul său ; primeşte drept venit simbria cu care cumpărătorul îl plăteşte, şi nu poate acumula bunuri decît prin economisirea salariului său zilnic. Pînă şi Rosas a văzut limpede această problemă, care este problema vieţii argentiniene luată în întregul ei, atunci cînd a rămas blocat şi a rezistat ca un erou. De la 1852 [1], dată cînd se sfîrşeşte epoca discordiilor armate şi se deschide ciclul violenţelor politice şi juridice, începe era unei tactici noi, care depinde de străinătate. Buenos Aires este invadat ; Republica a căzut pradă comerţului şi băncilor europene. Naţiunea, o dată constituită, devine un port sigur ; imigraţia şi capitalurile cunosc o afluenţă considerabilă, garantată de însăşi acest

[1] În anul 1852 se organizează Congresul Constituant din Santa Fe ; în anul următor se aprobă Constituţia cu caracter republican, reprezentativ şi federal. Curînd încep disensiuni între guvernatorii provinciilor care duc la declanşarea ostilităţilor, şi în bătălia de la Pavón (1861) Urquiza este învins de Mitre şi acesta este ales preşedinte constituţional.

curent migrator. Stabilitatea guvernului îl atrage pe colon ; forța de muncă, reprezentată de brațele, de spatele și de pîntecele familiilor colonizatoare, atrage capitalul, și guvernul devine stabil prin aurul și forța de muncă a Europei. Visul se întoarce spre exterior, și cuprinde acum nu numai pe noul-venit, cu credința și ambițiile sale, ci tot ceea ce privea viitorul său, ceea ce venea din exterior, ceea ce era de curînd sosit. Se guverna populînd, însă populația aceasta venea cu o parte de guvern propriu, o promisiune printre atîtea altele rămase neîmplinite, deoarece față de întreprinderile colonizatoare statul își asuma un rol pasiv, cedînd pămînturi părăginite, fără obligația de a repartiza, de a încuraja, de a educa populația nou-venită.

Pămîntul constituie o problemă, dar și un scandal. Congresul din 1826 [1], pentru a-și consolida creditul extern, sancționează legea embaticului ; de la 1822 se vede limpede că numai pămîntul poate oferi o garanție sigură pentru împrumuturile în lire sterline. Proclamarea Constituției cere din partea națiunii să fie demnă de ea. În 1853, guvernul contractează cu Brougnes transportul a 40.000 de muncitori, care trebuiau aduși într-un termen de șase ani, și în 1854 debarcă primele familii, recrutate la Bordeaux. În combinație cu firmele Vanderest & Co., din Dunkerque, Textor, din Frankfurt și Beck & Herzog, din Basel, Aarón Castellanos va organiza colonizarea provinciei Corrientes. Sosesc sute de familii care nu găsesc de lucru, și Urquiza trebuie să cedeze o parte din latifundiile sale, deoarece nu exista loc unde să se stabilească aceste familii. Corrientes mai era încă acea provincie întinsă, cultă și bogată, în care Echeverría și Paz și-au pus speranțele de salvare a Republicii. Colonizarea ordonată, rațională, a eșuat. La Santa Fe, Entre Ríos și

[1] Congresul din 1826 numește primul președinte constituțional al țării pe Rivadavia, dar întîlnește rezistență în diverse provincii care doresc să-și apere autonomia.

Córdoba s-a proiectat începerea unei imigrații de zeci de mii de coloni pe zeci de milioane de hectare. S-au format mari companii care speculau contractarea de brațe de lucru și al căror unic mobil era obținerea unor imense întinderi de pămînt și a costului de transport al încărcăturii umane. Acestea s-au petrecut pînă la sfîrșitul secolului trecut cu caracteristici identice. O dată debarcate în port și transportate pe cîmp, familiile erau abandonate, fără ca impresarii să aibă obligația să le despăgubească pentru gravele prejudicii aduse, sau ca guvernul să aibă posibilitatea să le apere. Astfel se însămînța singurătatea printre oamenii aceștia disperați și indignați. Colonul cerea dreptul să se stabilească, să-și facă o gospodărie sau să plece, să se dedice muncii celei mai utile, să-și încerce norocul ca om, nu ca simplu muncitor agricol. Mult mai tîrziu, după ce Aarón Castellanos își duce la bun sfîrșit planul de colonizare a provinciei Santa Fe cu agricultori și a provinciei Tendil cu crescători de vite, indigenii se năpustesc pînă la Azul și pradă localitățile La Carlota și Río Cuarto. Guvernul nu-i poate ajuta cu nimic pe locuitorii expuși unor pericole aît de înfiorătoare, însă, în cincizeci de ani, poate să cheltuiască o sută de milioane de *pesos* forte pentru apărarea frontierelor. Nu s-au făcut nici un fel de pregătiri pentru a-i primi pe muncitori, care pînă la urmă puneau mîna pe arme și se apucau să fure vite. Cîmpurile au fost îngrădite cu sîrmă, și se stabilește o rețea deasă de comunicații. Din Azul, în 1871, se exportă primul transport de vite ; primul transport de cereale se exportă în anul următor. Se stabilește un schimb de produse și de brațe de lucru ; muncitorul trebuie să-și improvizeze munca, la fel cum își ascute unealta și își ridică ferma. Singurul lucru care are formă este Constituția menită să-l ocrotească. Cîmpul nu are formă, guvernul și națiunea și mai puțin ; viața are aceeași inconsistență. În *Martín Fierro* este prezentată soarta acestor coloni care au ajuns de foarte multe ori

hangii şi vînzători de mărunţişuri. Aceasta a fost soarta pe care a avut-o tatăl scriitorului Guillermo Enrique Hudson [1]. Indigenul era încă o realitate mai puternică decît Constituţia în aceste ţinuturi aride, necultivate, sălbatice, care puteau fi populate numai de cei ce rămăseseră potrivnici civilizaţiei, departe de lumea civilizată. Sosesc cei mai îndrăzneţi, oameni fără căpătîi care aduceau în sufletul lor o părticică din natura asemănătoare peisajului nostru. Cei mai apţi reuşesc să-şi facă o gospodărie şi să se îmbogăţească, răzbind pînă la urmă în asemenea condiţii de viaţă. Sosirea acestor fiinţe pline de iluzii a creat iluzia unui potenţial economic foarte mare, din care guvernul s-a grăbit să tragă foloase prin numeroasele împrumuturi pentru lucrări publice şi de salubritate; dar aceste împrumuturi, după natura urgenţelor survenite, au fost investite pentru înăbuşirea rebeliunilor, cumpărarea de mercenari, distrugerea indigenilor şi potolirea mişcărilor din Paraguay, care s-a răsculat simţindu-se încetul cu încetul înghiţit de pampa. Acesta a fost drumul parcurs de oamenii aduşi să populeze deşertul, pînă cînd din această dispersiune s-au născut popoarele, şi din aceste popoare, forma actuală a naţiunii, care este şi ea provizorie.

HOTARELE ÎNAINTĂRII

Pionierul era bărbatul care pornea să cucerească natura şi care oricînd putea să zică „e de ajuns", sau putea să meargă înainte, căci nu mergea singur. Cît timp înainta, era conştient de ţinta drumului şi de sensul lui uman. Bărbatul ajuns în aceste ţinuturi nu era stăpîn pe voinţa lui, credea că poate înainta ori că se poate opri

[1] Scriitor de limbă engleză, născut în America de Sud.

cînd poftește ; dar, în realitate, pampa pustie îl silea să meargă sau să se oprească. Se ducea acolo unde îl mîna natura, în aparență fără gînduri ascunse ; mergea fără nici un plan, fără limite fixate dinainte, fără reguli de conduită. Nu înainta ca un cuceritor, ci ca un cucerit. Mergea mai departe numai atunci cînd nu dădea peste greutăți care să-i stea în cale ; dacă nu putea să-și urmeze drumul o lua în altă direcție sau bătea în retragere. Important era să nu se oprească din drum. Piedicile erau mari, răsăreau mereu în calea pașilor ori a privirii ; nu izvorau din sufletul sau din conștiința lui, din măsurarea distanței străbătute și a depărtării la care rămăsese locul de plecare, legat de el, firește, prin căile obișnuite de comunicație. Orice întoarcere însemna pentru el pierderea a ceea ce cîștigase ; astfel înaintarea lui nu avea nici sfîrșit, nici scop. Nu avea nevoie de busolă, nici de hartă. Cu cît ajungea mai departe, cu atît pierdea mai mult teren, fiindcă înaintarea aventurierului era o cucerire numai pe jumătate, cealaltă jumătate era să știi să te oprești. Această urmărire a indigenului, ce i-a servit mai degrabă ca pretext pentru a-și disimula trîndăvia instinctivă, era o evadare ; aidoma evadării indigenului. Pe măsură ce-l hăituia, era tîrît de el ; mergea pe urmele lui ca o arier-gardă a hoardelor fugare. De-a lungul drumului semăna așezări, după hazardul înaintărilor, iar victoria nu însemna nimic, căci nu făcea decît să profite de fuga sălbaticului. Itinerariul parcurs ar fi putut să fie altul, și atunci trasarea drumurilor, a căilor ferate și a telegra-fului ar fi fost alta. Cînd era ridicat un fort modest, cînd se așeza vreo tabără, nimeni nu se gîndea că punctul acesta va constitui veriga unui lanț, servind ca nod al unei rețele. Lipsea viziunea de ansamblu și nevoia unui plan. Nu era o cucerire, ci o împrăștiere în necunoscut. O dată făcută cucerirea, trebuia consolidată ; însă toată această cucerire era o construcție întîmplătoare, la care nu colaboraseră nici accidentele geografice, nici fertilita-

tea solului. Era drumul înfrîngerii și nimic altceva. După cum aceste locuri vor fi mai mult sau mai puțin potrivite pentru creșterea vitelor și pentru agricultură, vor forma zone de relativă prosperitate, rămînînd însă izolate. Puteau prospera sau puteau fi părăsite, în funcție de nenumărate împrejurări ; erau adevărate oaze cu existență capricioasă, ce rămîneau pînă la urmă distanțate și mai mult unele de altele din pricina zonelor aride care le despărțeau, din pricina costului ridicat al transportului și decepției muncitorului agricol.

Așezările fiind situate la întîmplare, calea ferată a trebuit să parcurgă distanțe foarte mari, pentru că prețul navlului pentru sute de leghe nelocuite ar fi azvîrlit produsul la o distanță economică mult mai mare decît distanța geografică. Animalele erau distribuite mult mai rațional. Ocupau terenurile cu pășuni bogate și erau strămutate întotdeauna cu prudență. Noi am populat pămîntul urmărind fuga băștinașului de la Salta pînă la Córdoba, „pe urmele civilizației *quechua* [1] și înființînd orașe la întîmplare" (Mitre). Prin vasta acțiune de nimicire a autohtonului, pornită de pe coastă spre interior, am reușit să-l izgonim și să-l izolăm în patru zone : Cuyo, hăituindu-l din Chile, dinspre vest și traversînd Anzii ; Tucumán, din Perú și Chile ; Buenos Aires dinspre țărm, din Spania. Regiunile de coastă, cele mai bogate, „nu sînt altceva decît Europa stabilită în America" (Alberdi). Catamarca, Jujuy și La Rioja au fost menținute numai pentru a înăbuși răscoalele indigenilor, mai mult chiar, fără nici o prevedere de ordin economic sau demografic. Orașele s-au născut din forturi, și așezările, din fortulețe. Legătura dintre fortulețe, la fel ca aceea dintre tabe-

[1] Popor indigen din regiunea Anzilor — Bolivia și Perú — care a fundat în secolul al XII-lea Imperiul Incaș. În America de Sud, în epoca precolumbiană, civilizația lor a fost cea mai înfloritoare. Urmașii lor, care mai păstrează și astăzi limba, sînt agricultori și păstori.

rele de indigeni, se făcea cu calul și depindea de rezistența de care dădea dovadă de la răsăritul la apusul soarelui. Distanța maximă era în funcție de posibilitățile de a obține apă potabilă. De-a lungul rîului Colorado, distanța era de zece leghe ; pe cîmpie de cinci. Pe distanța aceasta se desfășoară indigenul în luptă ; este perimetrul manevrelor de cavalerie ; îndemînarea brațului nu este de nici un folos aici. Există apoi diferite relații între o așezare și alta, la fel ca între alb și indigen și între indigen și peisaj, astăzi lipsite de orice sens. Jaloanele înaintării marcau intermitențele unei forțe pur orizontale, debordante, haotice ; localitățile create în mersul spre interior vor rămîne izolate, cu o așezare statică și rigidă, și va fi imposibil să se stabilească o legătură între ele. Locuitorii, azvîrliți fără nici o rînduială, în trei sute de ani nu au ajuns să ocupe nici a zecea parte din teritoriu. Atunci cînd s-a obținut o densitate mai mare, răul s-a dovedit iremediabil.

Natura accidentată este, chiar înainte de a fi populată, schema națiunii viitoare ; indică locurile unde se vor înălța marile orașe și orășelele intermediare, capitalele, căile de comunicație, terenurile industriale și cele pentru creșterea vitelor sau pentru agricultură. Este nevoie însă ca în sufletul celui ce o populează să existe conștiința sensului organic al acestui peisaj, și trebuie să înțeleagă deplin chemarea care l-a determinat să se stabilească acolo. La cîmpie, natura nu anticipează structura politică, ba chiar un guvern stabil este artificial înfipt în ea. Omul nu mai ține propriu-zis de cîmpie atunci cînd a încetat să meargă, nu are ce face aici dacă se oprește într-un loc ; cîmpia implică mersul.

Aici a venit să ne populeze un popor de cîmpie, rătăcitor ; de cavaleri, de peregrini, de cerșetori ; au venit singuri și în treacăt. Nicăieri n-au lăsat urmele voinței lor de a rămîne. Structura pe care au dat-o instituțiilor, populației, orientării generale a vieții este liniară și super-

ficială, amplă și tranzitorie. Trebuia fie să se încerce o consolidare a acestor instituții, fie să se distrugă totul și să fie înălțat un edificiu nou. În dorința de a ocupa în scurt timp întregul teritoriu, de a-l parcurge în goana calului, un număr mic de oameni s-a împrăștiat pe o întindere de multe mii de leghe. Din această poziție galactică a așezărilor a izvorît o necesitate intrinsecă din care s-au născut regulile vieții argentiniene : întinderea, suprafața, cantitatea, creditul. Latifundiul a fost forma de proprietate potrivită cu sufletul navigatorului pe pămînt și pe mare, forma adecvată cultivării și folosirii solului. Latifundiul era o fatidică rațiune geografică și etnică, agravată de distanța imensă ce desparte sudul continentului de regiunile dense ale Europei, unde se consumă mai mult decît se produce. În felul acesta a fost statornicit destinul sudului și consolidat acela al nordului, în armonie cu legile mecanice care au distribuit apele și uscatul pe suprafața globului.

Agricultura pe terenuri vaste și creșterea vitelor în cantități corespunzătoare cu această întindere planetară îl obligă pe colon și pe urmașii săi să ia în stăpînire spațiile enorme și să le umple cu vite, fără să se gîndească la oameni ; la om se gîndea Europa. Se accentua geodezic tonul pastoral și agrar al acestor regiuni, care erau complet subjugate economiei consumatorului de vite ; acesta putea de acum înainte să nu se mai ocupe de creșterea lor și să se apuce de alte activități, accentuîndu-și ursita industrială cu o identică fatalitate mecanică. Vitele n-au nevoie de populație, ele constituie populația. Sînt împotriva populației și o îndepărtează ca un dizolvant tipic al societății. Vitele nu sînt sedentare, cu toate că sînt greoaie ; își schimbă locul pe măsură ce consumă pășunea, și cum posesia implică în permanență apărarea și paza, păstorul își urmează vitele. Vaca rămîne legată de casă, însă cireada cară casa după ea.

În *Facundo* [1] se spune despre țăranii noștri că au obiceiuri asemănătoare cu ale tătarului și ale arabului; aceasta se datorează cîmpiei; cîmpia a fost într-adevăr cauza, însă prin intermediul calului și al vacii, care tot timpul stau cu botul în iarbă și înaintează încet-încet. Calul nu poate fi despărțit de hun și de *gaucho*, precum cîmpia de copita solipedului. Oamenii au fost nevoiți să se risipească și după aceea să se îndepărteze. Indigenul și cirezile de vite l-au obligat să se așeze în locurile în care se mai găsește și astăzi. Ulterior procesul a continuat la o scară mult mai mare. Calea ferată consacră apoi denumirea, fixează așezările și drumurile, eternizează eroarea, dă structură metalică fugii indigenului. Calea ferată spre nord marchează drumul invers al căutătorului de comori, iar spre sud și spre vest, pe acelea ale urmăritorului de sălbatici și vînătorului de vite, care de fapt era unul și același. N-a fost de ajuns că Republica noastră a fost rău construită și așezată la marginea planetei; a trebuit să fie și rău populată pentru a subzista. Rău construită și rău populată, convine de minune capitalului străin, care poate prospera aprovizionînd piețele îndepărtate. Oricum, ar fi fost dificil să rectifici natura prin distribuirea rațională a așezărilor; iar distribuirea demografică, care nu a ținut seama nici măcar de regulile topografiei, a agravat diformitățile acestei naturi pînă ce a transformat-o într-un obstacol pentru înaintare și într-o neliniște pentru odihnă. Toate dificultățile care în prezent se opun la dezvoltarea regiunilor îndepărtate din interiorul țării, la educarea locuitorilor, la trezirea la viața economică a unor provincii și teritorii imense, provin de aici. De pe urma acestei sărăcii și a acestei izolări, litoralul prosperă. Tot ceea ce nu este Europa este Argen-

[1] *Facundo sau Civilizație și barbarie*, celebră operă istorică și sociologică a lui Sarmiento (scrisă în 1845), al cărei protagonist este conducătorul *gaucho* Facundo Quiroga.

tina ; de aceea Congresul din '62 [1] declară teritorii naţionale pămînturile ce se găsesc dincolo de liniile de frontieră. Aceste regiuni necunoscute, care erau împărţite după paralele şi meridiane şi căpătau contur şi mărime după limitele provinciilor, constituie un stat înăuntrul altui stat şi formează teritoriul naţional, pe jumătate sălbatic şi pustiu.

Valoarea disproporţionată pe care o dobîndea pămîntul cucerit în mîinile speculanţilor era o formă de a-l feri de pericolul pămîntului fără preţ, pe care pînă de curînd vagabondase omul tabu. Valoarea capricioasă ce i se dădea a constituit o altă frontieră peste care a fost azvîrlit săracul, ca să populeze această paragină economică după voia sa. Şi săracul a populat-o, firește, în conformitate cu regulile pămîntului pustiu. Îşi construieşte ferma, care mai tîrziu devine o aşezare sau cade în paragină, din aceleaşi motive. Toate punctele acestea s-au unit, dar distanţele de toate felurile care existau între ele n-au putut fi micşorate. Drumurile indicau direcţia pe unde nu trebuia să mergi.

DRUMURILE DE FIER

Nici capitalul n-a venit pentru a sluji destinul acestui pămînt. A fost atras oferindu-i-se toate avantajele posibile, toate garanţiile şi perspectivele care puteau să-l tenteze să vină. Şi sub aceleaşi auspicii care au guvernat corăbiile tixite de oameni, s-au îndreptat spre America şi capitalurile. În 1857, pe trei milioane de kilometri pătraţi fără nici o urmă de drum există zece kilometri

[1] Este vorba de Congresul din 1862, de sub preşedinţia lui Bartolomé Mitre, care a preluat puterea de la Urquiza, după ce l-a învins pe acesta în bătălia de la Pavón (1861).

de cale ferată ; maşina cu aburi îşi începe călătoria cu aceeaşi grabă şi nesiguranţă cu care omul pornise spre necunoscut cu trei sute de ani în urmă. Locomotiva, puternică şi docilă, reprezintă un viitor spre care mergem încrezători de mai multe zeci de ani, cu toate că încă nu ştim cum va fi acest viitor. Maşina este imperativă şi parcurge drumul cu regularitate şi inteligenţă ; pare să fie în slujba locuitorilor cîmpiei şi a recoltelor, deşi în realitate a ajuns să-i domine şi să-i înlănţuie. În mersul ei nu întîlneşte obstacole ; străbate cîmpia, care, de cînd a sosit ea, îi stă la dispoziţie ; vrea ca totul să ajungă la Buenos Aires, unde aşteaptă ancorate transatlanticele, şi ele tot în slujba Europei.

Calea ferată nu traversează cîmpiile cele mai fertile, nici măcar pe cele mai populate ; nici nu constituie sistemul circulator al corpului ţării. În consecinţă, randamentul general este slab ; valoarea pămîntului este arbitrară ; viaţa omului, un hazard. Irigă un corp ce nu există, dar despre care s-a crezut vreme îndelungată că există. Randamentul scăzut sau excesul de abundenţă dovedesc, deopotrivă, că nu este decît o fragilă structură de comunicaţii peste un teritoriu aproape ignorat, căruia conştiinţa te obligă să-i dai o formă. Pînă şi calculul rece al banului acceptă tragica desfigurare a pămîntului şi reprezentarea iluzorie care s-a format despre el la început, cînd nu era cunoscut şi era ultragiat. Capitalul nu era interesat ca drumurile de cale ferată să slujească la ceva, ba chiar avea interesul ca aşa ceva să nu se întîmple ; pe cămătar îl interesa prea puţin dacă împrumuturile sale erau investite în lucrări publice sau în războaie civile, dacă războaiele civile îi asigurau dobînzile mai bine decît canalele şi digurile. Liniile care se construiau în regiuni cu producţie slabă aveau să joace rolul unor frîne pentru regiunile mai apropiate de port şi mai roditoare. Trenul este un vehicul pentru mărfurile foarte grele şi pentru călători ; serveşte ca punte de legătură între sistemul geografic

și sistemul economic, dacă urmărești ca el să fie socotit mai mult decît un obiect cu care să te poți mîndri. Folosește în primul rînd comerțului și în ultimă instanță turismului. O răspîndire absurdă a populației, care nu coincide cu desenul pe care natura l-a schițat, folosindu-se de formele ei : muntele, fluviul, deșertul și pădurea, dă liniilor de cale ferată un aspect fantastic. Deșerturi și stepe sînt traversate fără nici o altă rațiune decît aceea de a ajunge cît mai repede posibil în alte regiuni bogate și îndepărtate. Linia dreaptă, în asemenea cazuri, este mai lungă.

De-a lungul latifundiilor depopulate ai senzația că trenul patinează pe loc și că vagoanele merg aproape goale. Un vagon gol este o minciună pe roți, și călătorii care se află înăuntru cu bilete în regulă sînt ca personajele fantastice dintr-un basm. Deșertul, care părea că nu există, apasă pe spinarea muncitorului agricol prin ridicarea tarifelor cu care întreprinderea trebuie să echilibreze pierderile luate în ansamblu. Ceea ce nu reprezintă decît o speranță grevează profitul care s-ar putea obține din ceea ce s-a produs. Căile ferate formează o întreprindere financiară și nu una industrială ; nu sînt în slujba produselor și a desfacerii lor, ci în slujba capitalului investit în exploatare. În loc să servească ele comerțul, sînt subvenționate de el. Reprezintă un număr statistic, nu un imbold ; și cum interesele căilor ferate sînt foarte complexe, deoarece sînt legate de alte sisteme financiare, rațiunea deciziilor este aproape întotdeauna necunoscută. Dețin cheia acestui joc care ne pasionează. Căile ferate sînt echivalentele în oțel ale lirelor sterline care nu au alt scop decît să producă alte lire sterline ; nu sînt vehicule care trebuie să producă bogăție. Sînt puse în mișcare din Londra ; de acolo pornesc și acolo mor aceste ramificații subsidiare. E vorba de un capital static, inflexibil, care nu urmează curbele economiei noastre naționale, ci ale unei vaste economii internaționale. Umblă pe

şinele lor şi nu prin cîmpiile noastre, răspunzînd unor nevoi proprii, fără a se subordona unui mecanism industrial sudamerican. Capitalul are drept normă un divident fix, un repertoriu minim de utilitate publică, de asemenea fix, constituind un schelet ortopedic, căruia trebuie să i se adapteze celelalte activităţi, care depind întotdeauna de el.

Traseul de cale ferată nu a fost supus exigenţelor economice, nici studiului nevoilor ţării ; din această cauză capitalurile au fost nevoite nu numai să-şi sprijine cîştigul pe garanţia statului, ci să se sprijine între ele pentru a nu se ajunge aşa de departe, adică pentru a se putea crea o reţea de căi ferate cît mai logic distribuită în funcţie de utilitate. Inginerul proiectant al itinerariilor a fost şeful de trib a cărui tabără a creat localitatea ; inginerul constructor a respectat verdictul irevocabil al şefului de trib şi a dus şina de cale ferată pînă la localitatea născută din discordie. Reţeaua făcută pentru a servi un plan de transport justifică reţeaua făcută fără nici un plan şi cu simplul scop de a uni localităţi îndepărtate. Traseul, atît de accidentat, echivalează cu desenul constelaţiilor într-un zodiac.

CANALELE ATLANTICULUI

Căile ferate aduceau ţării bani cu împrumut ; cu garanţia acestor bani, guvernul contracta împrumuturi noi, care însă nu se mai investeau în scopurile propuse. Guvernul putea să le cheltuiască după bunul lui plac, aşa cum s-a şi întîmplat ; cheltuia pentru întreţinerea unor corpuri de gardă civică de care nu avea nevoie şi pentru cumpărarea de arme, ca şi cum toate acestea ar fi fost utile pentru garantarea împrumutului în şine de

cale ferată. Atunci cînd capitalul investit în material rulant şi în şine, transformat în trenuri, ar fi adus un beneficiu, căci interesul capitalului era să se lucreze, creditorul şi-ar fi putut asigura dreptul de a administra exploatarea. Cantitatea utilă de muncă interesa mai puţin. Cu ajutorul căilor ferate bine administrate se asigura plata cu bani gheaţă şi la termen a ratelor celorlalte împrumuturi, care proveneau din aceeaşi sursă şi care vor ajunge la aceeaşi ţintă prin realizarea exploatării. Acest mecanism permitea creditorului-acţionar să deţină cheia cea mai importantă a bogăţiei naţionale, dezvoltînd-o sau înăbuşind-o, şi, în acelaşi timp, să coordoneze noile credite conform puterii economice a ţării. Statul se obliga să-l servească fără greş, deoarece contracta datorii pentru alte proiecte, invocate şi justificate printr-o prosperitate care, din întîmplare, se datora căilor ferate. Capitalul, relativ foarte mare, de optsprezece miliarde de *pesos*, după cursul de astăzi al lirei sterline aur [1], era investit în proporţie de două treimi pentru a stimula producţia sau, în mod temporar şi pînă cînd producţia nu va mai avea nevoie de ajutor, pentru a-i pune piedici ; şi totul pentru un viitor utopic, deoarece prezentul epuiza posibilitatea unei producţii viitoare. Caracterul tranzitoriu, de turism şi de dezvoltare, al acestor linii anihila însă de la bun început probabilităţile unui randament mai mare în viitor. Să azvîrli locomotive la întîmplare înseamnă să sporeşti sterilitatea unor locuri sterile, înseamnă să cedezi deşertului zona care învecinează activitatea cu neantul. Pentru plugarul care este în posesia unei recolte bogate, dar care nu valorează nici măcar cît a costat, trenul care opreşte în faţa parcelei lui reprezintă mizeria. În acest caz, trenul este o maşinărie ucigaşă, şi ceea ce în calculul averii figurează ca un factor

[1] Cursul din anul 1923.

de progres rămîne în schimb pentru gospodăria țărănească un impozit al aroganței.

Calea ferată a accentuat sărăcia regiunilor îndepărtate sau cu randament scăzut, sau a celor bogate prin randamentul lor, însă cu produse de monocultură, deoarece a sosit prea devreme, și regiunile îndepărtate nu puteau înainta într-un ritm atît de rapid. Așa se explică de ce activitatea și optimismul s-au strîns în jurul centrelor de consum și de export. Plugarul și argatul au căutat apropierea de Buenos Aires și de Rosario ca să obțină recompense mai mari pentru eforturile lor ; unul și același tren îi transporta pe ei și aducea vagoanele încărcate cu bogății. Calea ferată aducea un progres nominal, teoretic, dar producea o întîrziere efectivă. Faptul acesta s-a putut observa curînd la Salta, unde sosirea locomotivei a desființat complet mai multe întreprinderi de transport și a deschis drum larg fugii țăranului, ducînd la depopularea și sărăcirea întregului ținut. Chascomús, Dolores, Mercedes și numeroase alte localități au paralizat. După aceea, migrația brațelor de lucru a accentuat izolarea geografică, economică și morală. Regiunile acelea îndepărtate nu mai pot produce cereale, nici vite, fiindcă cerealele și vitele se aduc spre vînzare pretutindeni. Neavînd produse regionale care să nu sufere de pe urma concurenței piețelor apropiate, nu au ce vinde. Trenurile acestea, care nu pot duce grîul, uleiurile și vinurile lor, pentru că ar costa mult aici, le aduc, în schimb, tot soiul de obiecte ale industriei străine, care îi face pe meseriașii de aici să-și părăsească locurile. Provinciile o dată deconectate, populația sărăcește și decade din clipa cînd calea ferată a pus-o în legătură și prin urmare în concurență cu piețele mondiale.

Conducătorul a împărțit Republica ținînd seama de voința consiliilor comunale, iar căile ferate au stabilit o diviziune pe baza tarifelor. Configurația absurdă a teritoriului a fost ratificată de către căile de comunicație.

Pe hartă, drumurile arată o diagramă de anomalii, foarte diferită de configurația nu mai puțin anormală a teritoriului. Structura aceasta defectuoasă înăuntrul altei structuri defectuoase face ca agricultura să se restrîngă, lăsînd locul liber pentru creșterea vitelor. Opera civilizatoare împotriva deșertului depinde astăzi de tarifele țărilor cumpărătoare de carne și de progresele industriei frigorifice. Perfecționarea frigoriferelor sau mărirea vitezei transatlanticelor de marfă ne-ar putea avantaja într-un anumit sens, dar într-altul ar putea distruge principalul izvor de bogăție. În fața scăderii vertiginoase a prețurilor la grîu, mari terenuri cultivabile au redevenit pășuni, în timp ce scăderea prețului la vite depopulează pur și simplu terenuri la fel de întinse. Un regres cu o semnificație profundă aduce cu sine, în ceea ce privește modul de a produce, de a trăi, de a face comerț, schimbarea semnului sub care se situează un întreg sector al culturii. Preponderența pășunilor aduce victoria forțelor inerte și învechite ale cuceritorilor, care pun piedici dezvoltării forțelor vii ; o înfrîngere cu urmări îndepărtate. Tarifele de navlu favorizează exploatarea cirezilor, deoarece carnea argentiniană este preferată celei din Noua Zeelandă sau din Australia.

Buenos Aires nu putea pune ordine în economia din interiorul țării, domeniu care îi este mai străin decît Europa. Trebuie să se renunțe, de asemenea, la visul de a crea puncte de schimb prin nord și vest, alte hotare ale lumii. Calea ferată, care este un sistem închis în mers, paralizează orice mișcare de eliberare locală. În condițiile stabilizării și închistării acestui sistem închis în mers, se produce inevitabila hemoragie a oamenilor de talent și de acțiune. Pot să rămînă pe loc doar acei care se resemnează la o existență vegetativă, iar această anemie este cea mai perfidă gărgăriță pentru grîu și cea mai păgubitoare epizotie pentru vite.

Calea ferată a conferit teritoriului vastitate și l-a fărămițat pentru a-l supune desenului liniar al drumurilor, iar cu rambleurile ei a stabilit frontiera dintre șină, care este Europa, și rest, care este America. Ceea ce nu se află la picioarele rambleului se află la o distanță incomensurabilă și, economic vorbind, în afara vieții comerciale. Calea ferată face imposibilă exploatarea coordonată a minelor și a pădurilor ; metale și lemne nu pot ajunge la fabrici, pierzîndu-și astfel, pe drum, din valoare. Păduri întregi și terenuri metalifere nu echilibrează navlul. Trustul transportului cu aburi face imposibilă, de asemenea, existența drumurilor naționale sau a celor asfaltate, fiind interesat ca acestea să nu existe sau, dacă există, să fie rezervate exclusiv turismului, și aceasta pentru simplul motiv că vagoanele asigură serviciul de turism pe două treimi din parcurs. Concurența dezastruoasă pe care camioanele și omnibuzele o fac căilor ferate în America de Nord, Anglia și Franța nu va exista niciodată aici, deoarece drumul este al nostru și căile ferate ale altora. Pentru a putea avea treizeci și opt de mii de kilometri de cale ferată a fost nevoie să renunțăm la sute de mii de kilometri de pavaj. Drumurile ar fi trebuit să fie de douăsprezece ori mai lungi decît căile ferate, și în realitate nu ating decît ceva mai mult din jumătatea lor. Fără șosele, automobilul este un balaur cu benzină ce se înfundă în noroi ; o mașină diabolică, pe care calul înhămat la șaretă o admiră cînd trece, fără să se mai sperie.

În corelație cu descompunerea în porțiuni economice ale interiorului, calea ferată a accentuat rolul ombilical deținut de Buenos Aires ; astfel, încetul cu încetul, și în mod ineluctabil, l-a transformat în capul unui trup decapitat. Fapt este că drumul de fier a fost un vis al metro-

polei, care a cuprins pampa cu lungi tentacule jefuitoare. Întreaga istorie politică, începînd de la primele colonizări, a condus aici, și calea ferată a realizat acest vis, tranșînd o dată pentru totdeauna o veche dispută, fiindcă trenul este un element unificator.

E de ajuns să privești harta căilor ferate pentru a înțelege destinul Americii de Sud. În ciuda așezării sale marginale, orașul Buenos Aires formează centrul unei circumferințe, întocmai ca în *Arghiropolis*. Această rețea seamănă foarte bine cu o pînză de păianjen. Problema fundamentală a vieții noastre economice este transportul, pentru că problema fundamentală a vieții noastre o constituie distanțele, cantitățile, proporțiile și singurătatea. Atunci cînd guvernul, care este o structură diformă prin excelență, a participat la lucrări privind comunicațiile, a făcut-o pentru a ne demonstra că ideile sale în această problemă concordă cu un vechi sistem de idei ; și nu este întîmplător faptul că repartizarea liniilor poștale și telegrafice, ca și a liniilor de cale ferată ale statului, au constituit cele două pete întunecate ale dorințelor sale, precum și semnele zdruncinării pe care o trăiește. A construit linii de lux, de turism, denumite de dezvoltare, prin regiuni complet sterile nu numai din punct de vedere geografic, ci și din punctul de vedere al economiei politice. Rezumatul concepțiilor sale astrologice în acest domeniu este ramificația din Huaytiquina, singurul drum care conduce, fără cotituri sau transbordaj, spre Trapalanda și care poate fi considerat un apendice pentru horoscopul conchistadorului. Fiindcă Huaytiquina este un adevărat program politic, cultural, religios și demagogic, și a devenit cuvîntul ce caracterizează o întreagă epocă de grosolană aroganță a progresului. Ramificații care nu duc nicăieri, peste pămînturi aluvionare, care se deplasează mereu și care transportă numai familii de călători cu permise și cu speze de deplasare. Închiderea tunelului și întoarcerea la transportul pe spinarea măgarului dove-

desc în acest complot orbirea cea mai nesăbuită. Statul plătește în felul acesta pentru ca funcționarii săi să admire, fără nici o cheltuială din partea lor, un peisaj lunar. Miopia aceasta se supune unei concepții politico-militare care conduce pe oamenii noștri politici la conceperea în bloc a tuturor problemelor argentiniene. Huaytiquina este mai logic decît o sută de drumuri pe uscat, după cum mai raționale sînt trei submarine decît un vas comercial. Numeroasele Dreadnoughtes și submarinele ancorate sînt gata să întreprindă un drum de caravele, și nu ridică ancora niciodată. Nu sînt, slavă Domnului, mașini de război ; sînt santinele și escorte ale trenurilor, puse acolo unde se întîlnesc trenurile cu transatlanticele și Lumea Nouă cu Europa. Căile noastre ferate sînt copii ale liniilor strategice vechi, însă nu sînt mercantile, nici agrozootehnice sau comerciale. Posedăm linii care răspund panicii, produse ale dorinței de grandoare și ale temerii de a le pierde.

În fiecare zi, trenurile parcurg același drum pe care l-au făcut Rondeau [1], Belgrano și San Martín. Se poate spune că, la o distanță de o sută de ani, urmăresc pașii lor și, din cauza aceasta, sînt cu o sută de ani mai lente. Capitalul străin, care a venit să slujească această veche necesitate politico-militară, și nu să răspundă unei necesități economice, a cerut în plus garantarea dobînzii împrumuturilor în materiale, în clauze care au fost acceptate, avînd în vedere urgența de a construi căi ferate acolo unde nu existau drumuri, și aceasta pentru că bazele concesiilor ne condamnau la perpetuarea condițiilor noastre originare de colonie. A cerut fie donația unei leghe de fiecare parte a căilor ferate pe întregul traiect, în afara terenurilor comune din jurul tuturor localităților, fie, global, un anumit număr de leghe. Ceea ce numim

[1] *José Rondeau* (1773—1845), militar și om politic argentinian care i-a învins pe regaliști (1812).

progres s-a construit în spaţiul unei leghe de fiecare parte a drumului de cale ferată. Pămîntul îndeplinea încă o dată rolul de înlocuitor al banului, al unei poliţe care urma să fie convertită mai tîrziu, al unei monezi troglodite. Şi era, pe de altă parte, o garanţie, asemenea unei plăţi şi unei încasări anticipate a dobînzilor pe trei ani, cum a pretins firma Baring & Co. cînd ne-a acordat primul împrumut, în 1824. În acelaşi timp, prin aceste împrumuturi, calea ferată stabilea pe flancurile sale un fel de frontiere naturale între pămîntul bogat al întreprinderii cu canalul său de fier şi pămîntul sărac al ţării fără drumuri. Cum această fîşie de teren, lată de o leghe de fiecare parte, era porţiunea cu cea mai mare valoare, ridicarea valorii pămîntului datorită căilor ferate nu slujea ţării, ci întreprinderii, pentru că nu se întindea dincolo de cele două leghe laterale. Restul era ogor negru, singurătate şi ignoranţă. Latifundiarul şi colonul priveau din depărtare cum trece trenul şi percepeau arendă speculînd bunul de la distanţă. Din clipa aceasta, trenul a fost un peşte remora, un sistem prins înăuntrul propriei sale reţele, ca peştele înăuntrul plasei. Un tren captiv. A stimulat lăcomia latifundiarului, care sporeşte arenzile, precum şi orbirea colonului, care se aventurează prea departe. Întreprinderea îşi asumă conducerea creşterii vitelor şi a agriculturii ; şi-o exercită în beneficiul unui capital care-şi are sediul la Londra, nu lîngă rambleu. A dat valoare pămînturilor după un sistem fantastic, ca şi cum locomotiva ar fi fost ceva fantastic ; a aţîţat dorinţa de pradă a avocatului şi a politicianului, ca şi cum locomotiva ar fi constituit o imoralitate. Guvernul de strigoi a fost amăgit de mirajul acestei false valori ; a crezut că a construi căi ferate înseamnă a popula, fără să-şi dea seama că ar putea provoca tocmai contrariul. Şi cînd a avut treizeci şi şase de mii de kilometri de drum de fier, a afirmat că în Republică domneşte pacea şi că pînă în străfundul pampei a pătruns cultura. În străfundul

pampei domneau însă mizeria şi ignoranţa, şi aceasta nu e o minciună, este adevărul adevărat.

Privit din tren, adevărul acesta pare un joc de cuvinte ; trebuie văzut cu ochii celui care rămîne după plecarea trenului. Trebuie să priveşti din afara vagonului, dinspre adîncuri, acolo unde se află viscerele şi organele unui corp cu trei dimensiuni, înfăţişat pe hărţi ca o reţea de linii negre pe un fond alb. Adevărul şi viaţa se găsesc în acest fond ce reprezintă interiorul nostru, cu viscerele şi urmaşii de mîine. Progresul Republicii este în opoziţie cu interesul celor care au făcut-o prosperă şi va fi o realitate pentru noi numai atunci cînd nu va decurge prin contrast cu ceea ce zace mort, cînd întregul corp social va fi sănătos şi cînd nu va mai fi doar euforia unui cap despărţit de trup...

SINGURĂTATE

I Izolare
II Distanţe
III Singurătatea lumii şi a omului

I IZOLARE

O LUME FĂRĂ EXPERIENȚĂ

America existase și-și trăise viața sa americană în ritmul specific diverselor popoare din care era formată. Unele semințe aduse de alte culturi au produs fructe sălbatice, care n-au dat în pîrg, n-au dobîndit vigoare, și nici gust. Populat încă din epoca preglacială, continentul a rămas izolat, străin de tot ce a însemnat evoluție mai importantă pentru omenire, fără o unitate în obiceiuri. Înaintea descoperirii, lumea aceasta era o lume deplină: lumea americană, cea mai veche, o lume care nu acumulase experiență, nu fusese frămîntată de fermenți externi, nu-și canalizase în vreo direcție precisă energiile. Era o arie botanică și geologică stagnantă, înainte de a i se fi deschis orizonturile epocii fierului. Ceea ce era pe cale de dispariție în alte regiuni, ceea ce pe alte meleaguri se transformase și se pusese în serviciul inteligenței, aici își păstra telurica sa virginitate și caracterul său mecanic de perpetuum mobile. Cînd au sosit caravelele, oamenii Pleistocenului se găseau intacți, cu industriile lor din epoca de piatră și cu limbajul lor din epoca de bronz. Sub orașele lor, călcate de tălpile lor de oameni hăituiți zăceau resturile mutilate ale unui capitol întreg din istoria vertebratelor; reuniți în cinci sau șase grupe neînsemnate, dacă ținem seama de vastitatea acestui teritoriu, se zbăteau în agonia splendorii de odinioară; erau naufragiații

unei culturi arhaice de mare valoare. Venind în contact cu ființe mînate de forțe distrugătoare, au fost suprimați în masă, în timp ce forțele pămîntului și ale atmosferei își continuau acțiunea ascunsă asupra invadatorilor, silindu-i să respecte ceea ce nu era pieritor.

Tot ce viețuia pe acest continent avea o rațiune proprie de a exista, mai puternică decît răsturnările care îl destinau pieirii. Întreaga Americă era pămîntul Terțiarului și forma o unitate cu imensele sale vertebrate, mormane ambulante de oase și țesuturi. Potrivite ca mărime și formă cu peisajul planetar, aceste animale gigantice au fost locuitorii autohtoni ai Americii. Atunci cînd caravelele au ajuns în Antile, animalele acestea nu mai existau ; luase sfîrșit de multe secole dramaticul interludiu al acestei vieți diforme și titanice ; cu toate acestea, rămîneau solul și clima, ca tipare goale ale corpurilor dispărute. Alături de unele exemplare care supraviețuiseră faunei și florei arhaice, pe un teren dintre cele mai bogate în fosile, ființa umană începea un drum de regres spre a stabili un echilibru total cu mediul. Ființele vii s-au împuținat ori au sucombat în decursul marilor epoci trecute, și natura, mult superioară lor, a continuat să le distrugă așa cum le-a creat ; efortul uriaș de a se înțelege cu ceilalți, de a trăi în pace, de a susține pe umeri povara de om împotriva curentelor magnetice ale Terțiarului, i-a doborît pe ultimii titani, puțini la număr, din orașele ancorate în mijlocul singurătății. Cîteva popoare : incași, azteci, maya, ocupau mici zone luate cu asalt de natură, iar America era întregul continent care se întindea vast de jur împrejurul acestor oaze.

Teritoriul era împărțit în mari zone naturale între care nu existau legături stabile, așa cum nici azi nu există între țările care și l-au împărțit. Contactul se făcea prin năvălire și prin luptă ; o dată jaful terminat, se încheia pacea, și popoarele se îndepărtau și se uitau

din nou unele pe altele. Pădurea era domeniul absolut al vegetalului ; muntele, al mineralului ; cîmpia şi povîrnişurile, al viviparelor. Cîteva tentative de civilizaţie, vagi reminiscenţe ale unor încercări mai vechi, s-au produs în ţinuturile muntoase, curînd sufocate de mediul total refractar. Cîmpia s-a menţinut, în general, în stare de barbarie. Pădurea era o lume ; muntele alta ; cîmpia alta.

Locuitorii aceştia trăiau singuratici, nomazi sau ţintuiţi locului, mereu gata să întîmpine nenumăratele primejdii care-i pîndeau din toate părţile. Maya, incaşi, azteci şi alte neamuri, cu toţii constructori dibaci, au ajuns la arhitectură şi la fortificaţii din nevoia de a pune o stavilă lumii ce-i înconjura şi pentru a deschide o poartă secretă spre infinit, acolo unde se aflau divinităţile, nu mai puţin crude decît natura. Teama i-a făcut să se înconjoare cu ziduri ; zidul era o a doua izolare, asemeni superstiţiei în incinta templelor. Un popor era un individ ; un individ era o monadă [1]. Individ şi popor pactizau cu natura ; spaima şi dorinţa de a se salva de răul ce-i ameninţa din toate părţile i-au făcut să încapă pe mîinile albului, care însă i-a anihilat. În Guatemala, Colorado, Texas şi Arizona, în Perú şi în Mexic, civilizaţiile acestea şi-au avut apogeul în epoca în care maurii intrau în Spania ; singură, poetica civilizaţie caraibă, din care spaniolul nu a mai lăsat să dăinuiască nici o urmă, se găsea la apogeu. Năvălind în acest spaţiu, urmaşul vandalilor şi goţilor, care nu s-a oprit să aprecieze valoarea acestor societăţi şi n-a putut să le învingă decît prin sabie, le-a exterminat sau le-a corupt.

---

[1] Termen care desemnează, la diverşi filozofi, unităţile simple, active şi indivizibile, materiale sau spirituale, din care ar fi alcătuită lumea. În sistemul filozofic al lui Leibniz, substanţă spirituală individuală, înzestrată cu o forţă activă, un fel de atomi spirituali.

America poseda civilizații, însă nu avea trecut, era o lume fără trecut și, pînă atunci, fără viitor ; își desfășura viața în forme asincronice și asimetrice cu ritmul și structura încercărilor cunoscute și valabile. Experiența ei, de la arhitectură și artă, pînă la drept și religie, nu a slujit marei încercări pe care omul a realizat-o sistematic în alte părți ; din cauza aceasta ar fi fost absurdă dorința de a le retrăi în sensul lor arheologic. Fără îndoială, au slujit pentru ca în acea mare aventură să poată fi îndreptate greșeli foarte grave. A fost punctul diplopic [1] care a permis rectificarea viziunii telescopice, perspectiva cosmică a acestui experiment. Față în față, aborigenul și spaniolul nu s-au înțeles, și din prima clipă conchista a luat drumuri greșite, pentru că a început prin a-l judeca pe aborigen în afara tuturor legilor cunoscute și, cum nu-l înțelegea, i-a fost suficient să-l vadă că rămîne indiferent în fața crucii și că ascunde metale și pietre prețioase, în ciuda sărmanei sale goliciuni, pentru a-l cotropi cu furie.

SPRE O REÎNTOARCERE ÎN TRECUT

Cu fiecare zi petrecută pe mare, caravelele se întorc cu o sută de ani în urmă. Călătoria s-a făcut înapoi pe firul epocilor, printr-o mișcare inversă, de la epoca busolei și a tiparului la cea a pietrei cioplite. Acestor pămînturi uitate în pragul epocilor antropologice li s-a dat numele de Lume Nouă, și această denumire greșită, ca și cea de America, a reușit să dăinuiască. Începînd de atunci, semnele senilității au fost considerate defecte ale copilăriei. Pămîntul acesta, care a fost populat și modificat,

[1] *Diplopie*, tulburare de vedere caracterizată prin perceperea dublă a imaginilor.

se transformă în ceva nou ; ceea ce este depopulat rămîne totuşi vechi şi se sedimentează peste ceea ce este nou printr-o anume eroziune, impalpabilă şi imperceptibilă : tendinţe atavice, care împing guvernele la greşeli sistematice, popoarele la abateri de la proiectele lor, toţi fiind puşi în mişcare de o forţă interioară imposibil de stăpînit şi, în general, slujindu-se de improvizaţie, nu de calcul, disprețuind valorile umane autentice şi preţuind un tabel primitiv de valori. Toate acestea se presupune că sînt defectele unei societăţi de formaţie recentă ; de fapt, sînt însă defecte foarte vechi, uitate de alte popoare ; o reluare după mai multe secole. La fel ca la copil, toate noutăţile sînt foarte vechi. În greşelile întîmplătoare nu trebuie să vedem altceva decît tiparele sistematizate ale unui anumit fel de a guverna, de a gîndi, de a trăi, dintr-o vreme îndepărtată, cînd natura era neînvinsă. Barbaria nu este o stare accidentală ; are normele ei, legile ei, morala ei, ascultă de obiceiul pămîntului, de impulsul unor izbucniri puternice de înnoire, toate foarte vechi.

Cert este că nu sîntem un popor nou, nici un peisaj nou şi nici o ultimă încercare de civilizaţie. Reprezentăm antichitatea şi am fost populaţi de o naţiune de tip antic, care era învechită în Europa anului 1500. Spiritual, moşteneam o cultură care a rămas staţionară şi era lipsită de puterea interioară necesară pentru a putea evolua cu îndrăzneală, în mişcarea generală a epocii, spre forme complexe de civilizaţie. Gîndiţi-vă ce a însemnat Spania la sfîrşitul secolului al XV-lea, comparată cu popoarele germanice, galice, italice, saxone ; era un popor sclerozat, pietrificat, rupestru. Era însă un popor „american". În timp ce la restul naţiunilor apăreau formele înnoitoare ale epocii moderne, purtînd germenii viitorului, Spania abia ieşea la suprafaţa vieţii politice, dezvoltînd o cultură de expansiune. Înflăcărată de biruinţa asupra islamului, a păstrat ca semne distinctive ale neamului toate energiile pe care le cheltuise pentru eliberarea sa.

Din Pirinei a făcut o emblemă, s-a izolat în graniţele sale şi la sfîrşitul anului 1500 şi-a reluat existenţa din anii 700 [1]. Şi-a făcut un titlu de glorie din păstrarea arhaismului, şi rămîne refractară progresului, ancorată în fanatism şi cavalerism, în prejudecăţi morale, nobiliare şi religioase, refuzînd cu îndărătnicie să privească înainte şi avînd grijă să nu se lase invadată de alte stiluri experimentate în afara frontierelor sale, să fie virgină şi mamă. Însăşi nepremeditata aventură a descoperirii a fost supusă nu voinţei cutezătoare de a da viaţă, ci mai degrabă dorinţei de a cuceri o relicvă : mormîntul lui Hristos, mai material decît corpul şi reprezentînd structura vieţii sale. Cîteva secole după cruciade, trezită prea devreme şi într-un moment nepotrivit, Spania a dorit să întreprindă o aventură anacronică, stăpînită de voinţa de a nu fi Europa. Alungarea invadatorului musulman o incita la fugă. În acest sens, providenţa se găsea evident de partea ei, căci i-a hărăzit să-şi răspîndească oştile himerice pe continentul care era şi el un mormînt. Expediţiile au adus cu ele un imbold sufletesc de a stăpîni avuţii, imbold ce nu putea fi satisfăcut cu nici o pradă de război. Aici îl aştepta lumea „nouă", pietrificată, cu fosilele, sălbaticii şi întinderile sale pe scară astrală. Conchista i-a căzut pradă în poală, aşa cum cade puiul nou-născut al cangurului ; nici unui neam nu i-a fost mai imposibil să devină independent faţă de America, deoarece nici unul nu se identifica într-atît cu ea, reuşind s-o menţină în barbaria ei iniţială. Aşezările noastre din sud erau foarte vechi ; aşezări de şes fără semne sau urme de culturi durabile, produse firești ale solului. Peste acest popor din Monte Hermoso s-a năpustit poporul din Tartessos [2], incapabil să modeleze şi să creeze, dar apt în schimb de a se contopi cu el, printr-o simplă transfuzie. Avea un sînge din aceeaşi grupă. Natura păstra încă fecundi-

[1] Momentul cuceririi Peninsulei Iberice de către arabi.
[2] Numele unui vechi oraş iberic de la gurile Guadalquivirului.

tatea neofilită a erelor de la început, întreagă, neepuizată : pășuni sălbatice, acoperite de vegetale, ale căror exemplare fosile identice zăceau intacte la sute de picioare sub straturile de humus. Natură foarte veche cu ființe foarte vechi ; invadatorul s-a adaptat la tiparele ei printr-un simplu fenomen de simbioză. S-a aclimatizat ; cu cît făcea lucruri mai nelogice, mai condamnabile, contrare cu ceea ce se înțelege de obicei prin a popula, realiza aclimatizarea. Toropeala, rutina, trîndăveala, ignoranța ca stare sufletească paradisiacă sînt dovezi neîndoielnice că poporul din Tartessos întîlnise peisajul care i se potrivea. Saxonul, flamandul și francul, refractari mediului, au luptat și au învins. Nici una din perspectivele americane nu-i împingea la descurajare. În schimb, lusitanul și hispanul au ajuns la punctul de plecare pentru a se odihni.

Acolo unde omul lunecă bucuros pe panta primitivității, supus asemeni plantei și fiarei sălbatice intemperiilor și tuturor forțelor telurice, domnește un ton arhaic în tot ceea ce gîndești și faci. Ceea ce se va adăuga mai tîrziu datorită altor influențe se absoarbe complet și poartă amprenta achizițiilor încorporate mai de mult în existența sa, care sînt întotdeauna esențiale. Iar lumii vechi, care-l obligă pe omul vechi să se conducă după regulile sale, în zadar îi vei pretinde să-și însușească simptomele și valorile tinereții și ale sănătății, ca și cum diferența dintre adolescentul neliniștit și cutezător și bătrînul egoist și viclean ar fi un simplu joc de cuvinte.

ȚINUTUL NIMĂNUI

În conștiința invadatorului a apărut o regiune inexistentă, pentru el pămîntul nimănui, izolată în această lume izolată pe care începea s-o populeze fără să-și dea

seama. În această regiune a fost deportat indigenul şi tot ce era indigen, atunci şi mai tîrziu. Indigenul, o dată instalat acolo, a fost considerat mort, inexistent. Lucrul grav era că regiunea aceasta, în care a fost expulzat indigenul, era mormîntul omului din America, regiune moartă ca şi indigenul, însă nedemarcată cu precizie, ci intercalată peste tot şi în toate.

La un moment dat a fost nevoie, pentru securitatea ţării, să se stabilească linii neutre la frontiere, şi acestea să fie cu atît mai neutre cu cît se urmărea îngroparea mai adîncă a primejdiei şi a ruşinii. Frontiera era digul ridicat în calea primejdiei flotante şi greu de identificat, şi aceasta nu pentru a opri înaintarea unei forţe organizate, ci pentru a stăvili o forţă oarbă, sălbatică, o forţă vie a unui lucru neînsufleţit, fantomatic, înăuntru şi în afară ; tot ceea ce nu a putut fi redus la termeni concreţi.

Centura aceasta de piatră sau de pămînt părăginit, de apă sau de munţi forma o distanţă suficientă pentru a face să reiasă şi mai puternic izolarea, separarea, care era dorită atunci. Înăuntru se afla ceea ce fusese cucerit ; afară, ceea ce nu avea valoare. Nevoia de a apăra cucerirea ducea la ridicarea de rambleuri, la săparea de şanţuri, la construirea de tranşee, la o viaţă cuprinsă între ziduri. În felul acesta s-a creat, odată cu asigurarea stăpînirii, un complex al conştiinţei zbuciumate de ură şi de dispreţ. Civilizaţia înseamnă contrariul izolării, şi primul colonizator a adus singurătăţii singurătatea. Popoarele înapoiate trăiesc în graniţe concentrice ; sînt îngrădite de limbă, obiceiuri, religie, monedă, stil artistic, patent industrial, pînă cînd se revarsă în lume sau sînt absorbite de ea. Totul tinde să reliefeze contururile naturale, şi oamenii se înconjoară de şanţuri, de la totem pînă la lege.

Din cauza izolării, America nu a cunoscut evoluţia. Rămăsese închistată în mediul ei, iar izolarea este încă şi astăzi forţa indigenă care ameninţă să distrugă civili-

zația, care s-a închis în sfere ermetice, create astfel de teama conchistadorului precum și de nepriceperea guvernanților ; în sfîrșit, la izolare s-a ajuns și prin proclamarea independenței pentru toate republicile în care s-a dislocat acest imperiu întemeiat de către sufletul taciturn al Spaniei. Vastitatea domeniului stăpînit crea impresia că ar fi unit, dar de fapt era împărțit în porțiuni nemăsurabile ; izolarea conștiinței s-a suprapus înșelătoarei unități a pămîntului. Unitatea geografică a rămas fixată la frontierele, trasate uneori după paralele și meridiane [1], și fiecare națiune a rămas încă de la naștere izolată de celelalte. S-au obținut astfel tot atîtea părți lipsite de legătură cîte bucăți s-au dezagregat, putînd fi mult mai multe sau mult mai puține. Singurătatea le era impusă de teritoriu, de ignoranța în care le-a ținut regimul colonial, de modul în care înaintea morții acelor visători care s-au numit Miranda [2], Bolívar [3], Monteagudo [4] și San Martín libertatea a făcut ca fiecare viceregat, provincie de frontieră, intendență sau căpită-

[1] Limita de apus a orașului Buenos Aires corespunde meridianului 64 ; teritoriile din sud sînt împărțite de paralelele 42, 46 și 52 ; Țara Focului, de o linie paralelă cu meridianul 68. Pampa urmează direcția meridianelor 68 și 64 ale paralelei 36. Delimitările pentru Chaco, Santiago și Santa Fe au forme geometrice, în acord cu împărțirile astronomice (n.a.).

[2] *Francisco Miranda* (1750—1816), general venezuelan și luptător pentru emanciparea americană. În 1870 ia parte la războiul de Independență nordamerican. A călătorit în Anglia, Rusia și Franța. Aici luptă în rîndul armatei Revoluției și obține gradul de mareșal. În anii 1806 și 1810 debarcă în fruntea unor expediții în Venezuela, însă aceste încercări sînt soldate cu eșec. Căzut prizonier, este arestat și moare în închisoarea din Cádiz (Spania).

[3] *Simón Bolívar* (1783—1830), general și om politic sudamerican. Unul dintre conducătorii mișcării de eliberare a popoarelor din America Latină (1810—1826) de sub dominația spaniolă. Președinte al Republicii Federative Marea Columbie (1819—1830).

[4] *Bernardo Monteagudo* (1785—1825), om politic și scriitor argentinian, unul din eroii Independenței. A avut diverse însărcinări în Perú și a murit asasinat la Lima.

nie să-şi închidă graniţele în faţa tuturor celorlalte. Nici înainte, nici după aceea, populaţia care trăia în colonii nu avea nimic de a face cu teritoriul.

Un popor răspîndit în interiorul unor perimetre incomensurabile, care nu a crescut în mod progresiv printr-un curent dinăuntru spre exterior, renunţînd la o sporire a suprafeţei care să echivaleze cu creşterea în număr şi în energie, nu poate avea forţă, nici unitate. Dacă la început teritoriul a fost mult mai mare decît poporul, poporul rămîne unduind între hotarele teritoriului. Aparţine naţiunii sale în sensul în care Pleyadele sînt cuprinse în constelaţia Taurului. Acest popor nu are formă, deoarece nu are unitate internă, şi a crescut pentru a-şi umple complet recipientul. Tot ce se întîmplă înăuntru seamănă mai degrabă cu aglomeraţia unei colonii de polipi decît cu gestaţia unui prunc în pîntecele mamei. Să te izolezi şi să contempli împrejurimile cu teamă constituie răul cel mare al singurătăţii şi al ignoranţei şi totodată cheia pentru interpretarea enigmelor Americii de Sud.

FRONTIERE ŞI PRIMEJDII

Lipsa primejdiilor la frontiere, atunci cînd s-a înţeles că în ţara nimănui nu se afla nimic, a risipit, psihologic vorbind, tensiunea unui popor aflat în aşteptare. Să fii atent la ceea ce te înconjoară înseamnă să fii permanent treaz. Lipsa motivelor care ar putea hrăni aceste nelinişti şi care determină limita adevărată a naţiunii înăuntrul căreia forţa se concentrează şi se organizează provoacă împrăştierea forţelor de apărare şi agresiunea în gol, ducînd la ceea ce noi numim revoluţii, războaie pentru restabilirea graniţelor şi starea de beligeranţă în timp de pace. Neliniştile acestea nu pot fi artificiale, şi nici

nu pot fi create prin mijlocirea tiparelor externe ale neliniştii. Dispărînd cauzele logice ale fricii, din inerţie graniţele au continuat să fie privite cu neîncredere, întrucît dincolo de harta naţională se găsesc ţinuturile întunericului, necunoscutul.

A îngrămădi armata la frontiere, a avea litigii pentru graniţe, a rupe relaţiile diplomatice, a ţine congrese şi a încheia tratate, cum sînt cele poştale şi A.B.C. [1]-ul, nu înseamnă, în fond, decît stabilirea de contacte într-un fel sau altul. În schimb, aceasta cere ca din interiorul teritoriului să se scurgă spre frontiere conştiinţa integrităţii naţionale, aşa cum tot ce constituie viaţa din organism se pregăteşte să ia contact cu exteriorul. Prin acest fel de sisteme se întăreşte sau se potolesc spiritele, fără ca în conştiinţă să apară convingerea că e vorba de un drept sau de o datorie. În rest, tot ce mai rămîne este vis, indiferenţă sau uitare.

O armată nu constituie altceva decît o falsă atitudine de veghe cînd neliniştea nu a izvorît încetul cu încetul din întrecere sau din dispută reciprocă, în contacte şi ciocniri imperceptibile, însă necontenite. Armata postată undeva, din simple motive strategice şi din abundenţă de materiale şi de trupe, este o santinelă care îţi permite să dormi ; dar unde rămîne doar deşertul să vegheze, acolo e sfîrşitul lumii ; nici într-un caz, nici în celălalt, un popor nu devine puternic şi nici nu capătă conştiinţă de sine.

Statele dispar din cauze mecanice, străine de voinţa omului ; astfel se formează şi tot astfel se menţin. Nu se pot menţine din propria lor substanţă, ca animalele cînd hibernează ; se menţin din ceea ce pierd şi din ceea ce cîştigă în jocul forţelor pe care le desfăşoară intrînd în conflict sau înţelegîndu-se cu cele din jur. Dacă rămîn cu puteri egale, sînt devitalizate.

[1] *A.B.C.*, pact de prietenie şi colaborare încheiat în 1915 între Argentina, Brazilia şi Chile.

Statul are nevoie de frontiere vii, nu de piatră, nici de apă, nici de pădure, așa cum corpul are nevoie de frontiera epidermei pentru a întreține permanent cu lumea relații avantajoase. Frontierele acestea, în patrii noi și nelocuite, sînt întotdeauna diferite de cele pe care le indică harta. Fiecare țară sudamericană posedă limitele sale politice și, alături de acestea, pe cele reale. Frontierele noastre efective, de exemplu, sînt hotarele provinciilor Buenos Aires, Santa Fe, Córdoba, Entre Ríos și contraforturile ce se întind pînă la vasta zonă neutră. Restul este pragul frontierei de unde se ia pieptiș lumea veche. Desigur, însă, că zona tangentă trebuie să fie într-un mod oarecare neutră, dar nu pur și simplu moartă. Hotarele sărăciei, pasivității și ignoranței creează noțiunea unei frontiere vagi dincolo de limitele teritoriului național, și aceasta nu este altceva decît o formă de invazie. În spatele Bermejo-ului și al Anzilor s-ar părea că se află marea și tindem să ocupăm prin extindere tot ceea ce nu cunoaștem. Forțele spirituale și dinamice care nu întîlnesc dincolo de frontiere, în spatele pietrelor de hotar, o societate organizată, preocupată de propășirea economică și culturală, luptîndu-se pentru hegemonia într-o sferă oarecare de stimuli, își pierde vigoarea și, acceptînd propria mizerie, caută să o transforme, din tembelism, în valori pozitive. Cel mai mare rău pentru o națiune nu este să aibă vecini mai puternici sau mai avansați în toate privințele și cu care să vină în contact, ci să aibă vecini aflați sau ținuți la nivele inferioare și care poartă doar denumirea de state, inexistente în realitate, sau avînd repere fixe situate pe o treaptă foarte joasă în scara valorilor. Cauza incertitudinii cu care înaintează Republica Argentina este această paralizie periferică, acest gol ce există dincolo de frontierele sale, de acolo de unde vin emanațiile unei toropeli profunde, ale unei existențe letargice și încărcate de amenințări.

Astfel, dacă este adevărat că prăbuşirea unui stat poate provoca dizolvarea sa etnică, este tot atît de adevărat că dizolvarea etnică poate provoca pierderea suveranităţii politice. În primul caz, fenomenul este rapid ; în cel de al doilea, lent şi abia vizibil pentru un presbit, iar statul decade şi moare, chiar dacă din interior continuă să fie considerat viu şi puternic. Se transformă într-un proces catabolic de lungă durată, şi descompunerea cadaverică este interpretată în mod greşit drept o clocotire de viaţă embrionară gata să izbucnească dintr-un corp sănătos şi puternic. Nu sînt însă decît larvele putrefacţiei.

IZOLARE

1. Ţările Americii de Sud nu sînt legate prin căi de comunicaţie şi aceasta în primul rînd pentru că n-au nevoie de ele ; nici în interiorul lor nu există căi de comunicaţie. Îşi ignoră complet inteligenţele, sistemele de guvernare, de mărire a bogăţiilor publice, de trai, ca şi cum s-ar găsi la antipozi. Trăiesc în mod independent o viaţă stinsă şi posomorîtă, cu toate că, văzută din interior, viaţa pare a fi luminoasă şi dinamică. Asupra acestei părţi a Americii se întinde o mare linişte, şi timpul care se scurge o învăluie în mari penumbre. Astăzi ţările Americii de Sud se cunosc, se stimează şi se ajută mai puţin decît acum o sută de ani, reprezentînd o masă amorfă de nume, de date şi de idei graţie atlasului, textelor şi scurtelor informaţii din ziare, care se înmulţesc în timpul dezastrelor. În esenţă, avem despre ele o noţiune vagă, conturul şi culoarea lor le găsim în hărţile lui Justus Perthes, iar lipsurile lor, în profilul dictatorilor.

De Chile ne separă o fîşie de piatră şi de deşert ; cu toate acestea, efortul de a se ridica deasupra fatalităţii legilor geografice este, dincolo de Anzi, la fel cu al nostru. Chile este poate naţiunea cea mai prost constituită de pe întreaga planetă, atît ca situaţie cît şi ca structură, semănînd cu o plantă ce răsare printre pietre. De-a lungul ţării se întinde Pacificul, care nu duce nicăieri, căci trebuie să-l străbaţi doar evitîndu-l, de la strîmtoarea Magellan pînă la canalul Panamá. În spate, Anzii îi stăvilesc expansiunea, şi rămîne prizonier al naturii, pentru că nu este altceva decît împreunarea oceanului cu munţii.

Exceptînd unele trecători pe care le cunoşteau şi le utilizau popoarele araucane, înălţimea şi lungimea compactă a munţilor interzic contactul dintre naţiunile noastre. De această interdicţie îşi bat joc doar contrabandiştii, care fac din zona limitrofă, mai ales din cea a Patagoniei, o aglomeraţie de naţionalităţi, ştampile, produse şi monede. Argentinienii şi chilienii deopotrivă îi urmăresc pe aceşti traficanţi clandestini, aşa cum i-a urmărit metropola pe cei care se sustrăgeau taxelor vamale exorbitante ; oricum, ei au dreptate. În timp ce avionul, care nu este o pasăre a acestor latitudini singuratice, străbate zilnic această fîşie a planetei, tunelul, deschis pentru a exploata un capital investit în căi ferate, care aduc dobînzi limitate, a fost iarăşi închis. Interesele chiliene şi cele argentiniene nu s-au pus de acord, şi cînd această nefericită ţară este ameninţată de ruină, se izolează şi mai mult, spre a se apăra, şi în cele din urmă comunicaţiile sînt întrerupte. S-a revenit la catîr şi la drumurile cunoscute de sute de ani. Drumul de fier transandin nu era făcut pe măsura genului de relaţii pe care trebuia să le menţinem, deoarece nu putea suporta singur greutatea întregii fatalităţi geografice şi etnice. Dacă nevoia noastră de contact era doar de ordin comercial, căci prin tunel plecau şi soseau mărfurile de fabri-

cație străină și produsele de aceeași origine, precum și cei care călătoreau pentru a le vinde, atunci drumul deschis în rocă nu servea decît pentru a ne izola și mai mult. Țările noastre nu au produse excedentare, nici curiozitate și nici simpatie una pentru cealaltă, așa încît acest tunel nu putea să însemne nici măcar ceea ce înseamnă tranșeele între două linii dușmane : o groapă în care, în răgazul dintre rafale, soldații schimbă țigări și dulciuri pe care le primesc de acasă, într-un gest de fraternitate umană ce înăbușe ura războiului și dorința de pradă. Prin acest tunel, noi nu ne cunoșteam, ci ne priveam cu neîncredere, într-o încleștare surdă de interese mercantile ; era exact contrariul canalului Panamá cu semnificația lui istorică, scopul și utilitatea sa. Au fost puse în comunicație două vase aflate la nivele economice diferite, și revărsarea, lipsită de participarea oamenilor, a produs mai degrabă un dezechilibru decît obținerea unor rezultate superioare prin amestecul lichidelor. Motive identice, care au dovedit absurditatea adjudecării provinciei Cuyo căpităniei statului Chile, pun piedici și azi, prin însăși natura lor, în calea unei uniuni spirituale. Cordiliera [1] și deșertul se interpun invincibile, în timp ce oamenii de aici și cei de acolo nu dispun de mecanismele necesare pentru a le învinge. Aceste mecanisme costă enorm, echivalînd cu bogăția ambelor noastre națiuni. Ariditatea pămîntului înghite întreg efortul, și Cordilierii intercalează greutăți împlîntate în piatră prin ciudate fenomene geologice și climatice. Pampa neroditoare cuprinde întreaga lungime a Anzilor, de la extremitatea teritoriului Santa Cruz, prin tot occidentul argentinian, pînă

[1] *Anzii Cordilieri*, lanț de munți în America de Sud, care se întinde din Țara de Foc pînă la marea Antilelor ; străjuiește coasta Pacificului și atinge o lungime de 8 500 km constituind cel mai mare șir de munți din lume. Vîrful cel mai înalt (Aconcagua) atinge 6 959 m.

dincolo de visul spulberat al provinciei Huaytiquina, înglobînd astfel Mendoza, San Juan, La Rioja, Jujuy.

2. Precordiliera este un fragment al planetei din a doua zi a creaţiei. Începe la sud cu ceţuri, o ceaţă de plumb ce pare că te duce în lumea umbrelor. Oamenii şi lucrurile sînt învăluite în nebuloasa fantomatică a ţării himerelor. Centrul şi nordul, cuprinzînd marea fîşie din Pampa del Monte, sînt mai luminoase, dar tot atît de aride. În interiorul cordilierei se găsesc planurile geosinclinale, care păstrează o ambianţă foarte veche sub o înfăţişare nouă. Chiar în mijlocul muntelui, Notohyle-ul oferă o masă compactă de arbori asemănătoare pădurii din Misiones ; acolo, în împărăţia pietrei, o pădure longitudinală, o fîşie umedă, îngustă, beneficiază de clima dulce de dinaintea apariţiei omului. Este o fîşie neîntreruptă de arbori uriaşi, de la paralela 38 pînă la Ţara de Foc. Sînt arbori contemporani cu animalele proboscidiene [1] sau cu pădurile fosile din Antarctica, aflate acum sub gheaţă.

Cordiliera acestei regiuni este structurată după un plan deosebit de celelalte. Mai bine zis, fără nici un plan ; este un haos de piatră îngrămădită. Bucata aceasta corespunde continentului antartic şi este un capăt de pol altoit în cordilieră pînă dincolo de Mendoza, pe o suprafaţă de mai bine de treizeci de mii de kilometri pătraţi. De acolo şi pînă în sud, toată cordiliera rămîne ca în ipotetica epocă a gheţarilor. Nicăieri, exceptînd polii, pămîntul nu a păstrat neatins acest fenomen de gheaţă şi de zăpadă, vast imperiu de acum cinci sute de mii de ani.

Tot restul este pampă nesfîrşită şi munte neîntrerupt. Peisajul este alcătuit din trei elemente ; arborele, piatra şi cîmpia. Însă fiecare din aceste elemente s-a izolat, diferenţiindu-se în trei grupe uriaşe. Cîmpia, cu puţine

[1] Ordin de mamifere cu copite şi cu trompă apucătoare, asemănătoare celei de elefant.

excepții, nu posedă pădure, nici munte ; fiecare element al panoramei este constituit în bloc, concentrînd caracteristici care, atunci cînd sînt distribuite armonios, au format peisaje și nuclee de localități. Însă nici unul din aceste blocuri nu constituie un peisaj, ci doar un element al peisajului multiplicat la nesfîrșit.

Din Patagonia înaintează deșertul, trece prin spatele Tucumán-ului într-o Sahară claustrată în piatră și, prin alt braț, moare în posaca Puna de Atacama. Această Puna este depopulată, cu un locuitor la fiecare treizeci de kilometri pătrați, și s-ar putea ca pînă la urmă să fie depopulată complet. Nu numai omul alb, dar chiar și indigenul, sînt ființe prea plăpînde pentru a putea locui în aceste regiuni rămase exact în starea în care se aflau atunci cînd pe pămînt nu existau nici animale, nici plante. Acolo nu există apă ; altitudinea produce îmbolnăviri endemice, care sînt înlăturate cu ierburi toxice, aducîndu-l pe locuitor în stare de idioțenie. Singur băștinașul, fiu al acestui pămînt, suportă, toropit, forțele telurice înconjurătoare. Mari întinderi saline, ținuturi nisipoase, friguroase și pustii împing spre sud pe cel care încearcă să se așeze. Totuși, acolo zac cele mai mari bogății metalifere : aur, aramă, argint. Această bogăție este însă apărată de singurătate. Deasupra minelor vegetează în promiscuitate păstori neînchipuit de săraci și turme de capre. Femeile își suprapun veșmintele, de la primul pe care l-a folosit pînă la ultimul, ducînd cu ele în mormînt acest giulgiu alcătuit din îmbrăcămintea lor de totdeauna. Omul nu poate suporta munca de la minele de aur, aramă, wolfram, bor, dacă nu este un animal silurian ; transportul e aici mai scump decît metalul.

3. Natura primitivă este vulcanică ; vegetația pămînturilor vulcanice este agresivă ; nu știe cum să se adapteze unui pămînt agresiv decît imitîndu-l. Ghimpele este, în ultimă instanță, un fenomen de mimetism. Astfel, botanica a fost modelată după chipul și asemănarea pămîntului și

nu după ale omului, deşi unul şi acelaşi plan regizează tot ceea ce constituie viaţă. Pămîntul acesta nu a produs fructe, ci doar tulpină uscată, frunză metalică, ghimpe otrăvitor. În aceste zone neutre care ne separă de Chile viaţa este dură, vrăjmaşă, fără sevă, fără sînge.

Acolo s-a refugiat indigenul, în mijlocul unei naturi potrivnice omului alb, deoarece acesta nu mai aparţine epocii aride şi bogate în metale, epocii de bogăţie în stare primară şi inutilizabilă. El trăieşte sărac, ignorant, ştiind pe de rost Codul Rural, pentru ca mîine să nu-i fie furate şi cele cîteva capre ce i-au mai rămas şi bucata de pămînt care ar putea să reprezintă o avere prin aurul aflat la o mie de picioare sub coliba lui. Cine jinduieşte acest aur trebuie să renunţe la binefacerile civilizaţiei, la cîştigul pe care pămîntul îl oferă oriunde. Trebuie să încerce să fertilizeze roca. Ar fi o luptă abstractă pentru bogăţie, în care ar fi nevoit să-şi consume întreaga viaţă ca pe un tîrnăcop pentru a fertiliza ariditatea. Fiecare zi de muncă este o pepită de mărimea unui bob de măzăriche ; un an înseamnă trei sute şaizeci şi cinci de pepite de aur ; o viaţă înseamnă o sută de lingouri de aur. La acest preţ, nu merită să-ţi vinzi viaţa şi să păzeşti la suprafaţă ceea ce ascunde pămîntul în străfunduri. A întreprinde cucerirea bogăţiei pe aceste meleaguri înseamnă a renunţa total la viaţă. Au fost dobîndite, susţinîndu-le stepei, care formează un tot omogen cu stepa patagonică, ce trece dincolo, peste cordilieră, cîteva spaţii irigate şi menţinute într-o fertilitate artificală cu preţul unor sacrificii uriaşe de vieţi şi de bogăţii. Vitele cresc firave şi pipernicite, omul devine aspru şi nu mai are randament. Sînt oaze care, la fel cu tunelul, trebuie ocrotite în lupta cu ostilitatea mediului. Pentru traversarea acestor distanţe topografice, nici locomotiva, nici avionul nu au putere ; e nevoie de forţa popoarelor îmbuibate şi puternice. Orice tentativă de a nesocoti această regulă a naturii va ajunge să se

pună în serviciul acestei naturi şi, în loc să unească, va dezbina.

4. Chile... a fost tîrîtă la sînul planetei de curente terestre şi oceanice ; din cauza aceasta a vrut să devină puternică, fără să-şi dea seama că toată această forţă disperată era slăbiciune, tentaculele plantei ivite între două roci. A crezut că primejdia, pe cealaltă latură a Anzilor, era încărcată cu praf de puşcă şi a devenit războinică ; primejdia era alcătuită, de fapt, din cuprul şi salpetrul său. Ca şi Paraguay-ul, şi-a închipuit că forţa consta în armată şi a fost distrusă sub aspect moral şi material de ea. Şi-a format cetăţenii la şcoala neîncrederii, şi acesta a fost al treilea obstacol pe care şi l-a creat, ajungînd la izolare. În timp ce salpetrul şi cuprul, bucăţile din planetă care formau belşugul şi averea statului aveau căutare, Chile se înarmează pînă ce devine stăpîna flotei şi a armatei celor mai puternice din America de Sud. Fie datorită firii poporului său brav şi integru, fie din cauza prostului exemplu dat de emigranţii din timpul tiraniei lui Rosas, îşi canalizează idealurile spre puterea armată. Întreţinerea acestei apărări, a unei armate aflate permanent pe picior de război, instruite de ofiţeri germani, ne-a costat atît pe ei, cît şi pe noi, mai mult decît puteam cheltui. Atunci cînd salpetrul şi cuprul n-au mai adus beneficiile scontate, poporul, care nu avea nici unitate, nici forţă, deoarece credea că e suficient ca ele să fie asumate de armată, s-a destrămat. S-a prăbuşit în haosul mizeriei şi al violenţei. Crizele economice ale întregii Americi de Sud produc în acelaşi timp, şi în mod automat, un regres cultural, deoarece banul este suportul familiei, al ordinii, al respectului şi al entuziasmului.

Această prăbuşire în el însuşi, potrivit parametrului forţelor sale de acţiune, lasă statul chilian izolat în faţa problemelor geografice, de unde izvorăsc toate celelalte. Astfel că închiderea tunelului a fost o consecinţă fatală

a disperatei tentative de a triumfa într-o acțiune împotriva căreia se ridica întreaga natură. Chiar dacă noi nu ne mai găseam pe panta unui regres analog, anunțat de aceleași simptome de descompunere a unei puteri fictive și a unei prosperități întemeiate pe prețurile cărnii și ale piinii, care sînt cuprul și salpetrul nostru, ar fi trebuit să vedem în această înfrîngere prevestirea unor nenorociri iminente. Alte țări pornesc războaie absurde, dînd ascultare unor complexe sinucigașe, unor energii organice de descompunere ce izvorăsc din lumea primitivă. Într-o asemenea aventură sînt lovite mai întîi punctele vulnerabile încă necicatrizate. La originea crizei economice chiliene, care a generat dezastrul, au stat împrejurări datorate naturii, și nu omului...

Celelalte națiuni vecine se găsesc și ele la distanțe telescopice de noi. Chiar accidentele geografice, cum sînt fluviile, care au servit întotdeauna pentru a uni popoarele, ne despart. O natură contrarie celei din apus dăunează nordului. Chaco, Formosa și Misiones formează bazinul pămîntului arid și al pietrei ostile, fecunde și virgine. Pădurea, care se extinde dinspre Brazilia, năvălește puternică și bogată ; însă se închide într-o respingătoare castitate. Iar această bogăție de lemn și această fecunditate constituie tot o izolare, pădure în sens geografic, nubilitate nevătămată. Pădurea îneacă sub masive conglomerate de arbori dărîmăturile arhitectonice ale unei încercări de cucerire pe scară largă, dar opusă vieții și forțelor spontane ale naturii. Zidurile cioplite ale acelor construcții ne vor reaminti mereu tentativa cea mai bine organizată de a exploata un ținut cu posibilități imense, tentativă eșuată însă, biruită de natura tropicelor și de singurătate. În aceste ruine există mai multă filozofie și mai multă istorie decît în toate cărțile scrise pentru a explica tainele Americii.

5. Pînă și drumurile nu mai duc nicăieri, atunci cînd nu există dorința și nevoia de a merge, și se transformă

în cordiliere de nepătruns, înțesate de argilă, de plante și de vipere.

Fluviile Bermejo, Pilcomayo și Uruguay sînt cordiliere de apă, deșerturi de apă, prăpăstii de apă. Fluviul Paraná varsă în estuarul La Plata pînă la 30.000 de metri cubi de apă pe secundă, făcînd posibilă navigația unor vapoare de mare tonaj. Cu toate acestea, e un fluviu steril. Paraguayul și-a irosit bogățiile pe apele lui și, pe două mii de kilometri de coastă, nici un oraș în afară de Rosario nu se poate sustrage destinului său hidrografic, Santa Fe și Paraná fiind subminate de el. Corrientes și Entre Ríos sînt provinciile cele mai puțin argentiniene, deoarece acest fluviu le separă de restul Republicii. Fluviile noastre din America de Sud, mai largi, mai bogate, mai lungi decît toate celelalte din lume, niciodată nu vor avea semnificația pe care o au Gangele, Eufratul, Rinul sau Dunărea, fluvii de luptă și de civilizație, de care depind destinul zeilor și cel al oamenilor ; și aceasta datorită faptului că fluviile noastre reprezintă distanță, izolare, hotar. Nu avem drumuri, fiindcă n-avem nevoia umană de a comunica și nici nu am privit fluviile dintr-un alt unghi, căci pînă și căile de apă navigabile, ca Bermejo, nu sînt drumuri, ci frontiere. Indigenul nu practică navigația, cu toate că a cunoscut-o, fiindcă evită legăturile cu celelalte triburi, fugind de ele. Civilizațiile americane s-au născut la adăpostul pietrei, nu la țărmurile fluviilor, lăsînd apa să le asigure izolarea, la fel de bine ca și stînca, și situația s-a păstrat și mai tîrziu. Fluviile Paraná și Uruguay, care, după cum spune Sarmiento, se întîlnesc în estuarul La Plata într-un mod simbolic, au avut o istorie tragică, după ce a fost întemeiat orașul Santa Fé pentru a sluji ca port de tranzit obligatoriu în Viceregat. Paraguayul și-a secătuit bogățiile, trimițîndu-le în josul rîurilor ; curgerea apelor spre est și vărsarea lor în Atlantic este, într-adevăr, simbolică și tragică. Încercînd să oprească această hemoragie pe calea fluviilor, statul Paraguay a

vrut să devină, la fel ca şi Chile, puternic prin intermediul armelor, dar puterea sa imensă l-a distrus. Acum luptă cu o altă ţară, care şi ea vrea să se apere cu arma în mînă de funesta presiune a forţelor geografice ; se războieşte cu Bolivia, care îşi constrînge raţiunea şi natura, din aceleaşi cauze care i-au dat naştere. Statul bolivian s-a născut din dezbinarea şi lipsa de inteligenţă a Americii de Sud. Lupta aceasta nu stîrneşte pasiuni, nici nu impresionează celelalte naţiuni ; la şapte mii de mile distanţă este lipsită de orice sens şi considerată drept ridicolă : *„En Europe, ce conflit endémique prête à sourire“* [1]. Soldaţii mor, acoperiţi de glorie, în mocirle, paludici şi flămînzi, fără alte arme decît *machete* [2]-le de pădure ; însă victoria şi înfrîngerea nu reprezintă nimic, deoarece nici una, nici alta dintre ţările beligerante nu au parte de o existenţă cu conţinut istoric. Participarea noastră afectivă nu este decît ură, compătimirea noastră este umilitoare şi de circumstanţă, deoarece, o dată cu pacea, totul va cădea din nou în uitare.

6. Nici cu Bolivia nu ne uneşte vreun sentiment de solidaritate ; poporul său este cel mai depărtat de Europa dintre toate popoarele Americii. Dezmembrată dintr-un corp teratologic [3], a suportat înlocuirea drumurilor terestre cu o cale ferată, şi lucrul acesta ne-a fost de ajuns pentru a nu ne mai păsa dacă există sau nu. Trenul, în loc să ne unească şi să ne ajute să comunicăm, are o funcţie birocratică, la fel cu tramvaiul care-l duce pe slujbaş la locul lui de muncă. O funcţie diplomatică, deoarece în America de Sud genul acesta de relaţii e bun pentru funcţionarii Ministerului Afacerilor Externe care locuiesc în străinătate. Tot ce se spune în plus este reto-

---

[1] În Europa, acest conflict endemic provoacă zîmbete (fr.).

[2] *Machete*, cuţit mare care serveşte la tăiatul trestiei-de-zahăr.

[3] *Teratologie*, ştiinţă care studiază monstruozităţile, viciile de conformaţie şi anomaliile de structură ale organismelor vii, încercînd să explice cauzele lor.

rică sau rea-credință. Cu această țară nu avem contacte temeinice, cum avem cu alți vecini, și trenul dă naștere la conflicte poștale ; acolo unde se întretaie drumurile, corespondența este spoliată ; fenomenul se cunoaște și la Berna. Totuși, ramificația de drumuri nu reprezintă pentru Bolivia primejdia pe care tunelul îl reprezintă pentru Chile, și ea nu are motive de îngrijorare, cu toate că primejdia există. Este drumul său obligatoriu de drenaj pentru a ieși în lume. Bolivia crede că nu se poate apăra decît obținînd pe apă un înlocuitor al drumului de fier. Un fluviu, un braț de mare nu o vor uni mai mult decît aceste două șine de oțel. Dincolo de rațiunile sentimentale și diplomatice, Bolivia este o absurditate, la fel ca și Chile, Perú, Ecuador și Columbia. Bolivia a putut să se nască numai într-un creier care lucrează incandescent, la temperaturi extrem de înalte, și în virtutea unei concepții unitare și interfuncționale asupra Americii. Odată cu dispariția acestei unități și a acestei funcțiuni vii, pasionate, febrile, se închide ca un chist. După moartea lui Bolívar și exilul lui San Martín, multvisata unitate a Americii Latine se destramă în gînd și în faptă, și Bolivia rămîne pradă forțelor terțiarului și lumii primitive înconjurătoare. Dacă Chile se izolează, Bolivia, în schimb, caută cu disperare o ieșire spre ocean, și dorința ei de a se pierde în imensitate este un impuls sinucigaș, la fel cu acela care îndeamnă statul Chile la izolare. Neîncercînd nici o clipă să se îndrepte spre națiunile vecine, unde ar fi găsit oameni mînați de același destin, lăsînd ca frontierele să o separe de țările limitrofe, punînd între ea și vecini mari zone neutre ale planetei, se lasă în voia acestei mișcări automate ce o mînă spre depărtări, a unei voințe de moarte pe care o poartă în însăși ființa sa încă de la origini, căci oceanul nu va fi pentru ea decît tot un drum spre singurătate, o altă verigă a lanțului care o ține legată de pămînt.

Nici despre Uruguay nu putem spune că este mai apropiat şi că ne despart de el mai puţine obstacole. Rivalităţi durînd de un secol, nestinse încă, îl menţin la mii de kilometri distanţă de noi. Sportul ne separă, identitatea muncilor rurale ne separă, şi ne separă tot ceea ce din punct de vedere material ne diferenţiază. Din punct de vedere economic Uruguayul este situat tot atît de departe de noi ca Buenos Aires, Entre Ríos şi Santa Fe de cele mai multe dintre provinciile şi teritoriile noastre. Din mai multe motive, Uruguayul ar fi trebuit să se afle mai aproape de spaţiul pe care îl numim Republica Argentina decît de San Juan, Corrientes şi Salta, fără îndoială foarte depărtate ; şi, cu toate acestea, se găseşte mai departe. Mult mai puternice decît această unitate geologică, economică şi politică, care a făcut din Uruguay o provincie dizidentă, guvernele şi sentimentele care izvorăsc din adîncul sufletului nostru fac să ne menţinem la distanţe nautice. Asemenea distanţe, mai degrabă imaginare, sînt uşor de înţeles faţă de alte ţări, deoarece fac parte din politica de independenţă a acestui popor. O independenţă care acum aproape un secol era inevitabilă chiar şi în stilul marilor idei ale conducătorilor mişcării de eliberare şi care şi azi are raţiunea sa de a fi. Aceeaşi raţiune pe care o are bazinul La Plata de a se menţine la distanţă şi a-şi păstra autonomia, pentru a nu deveni un cartier suburban al oraşului Buenos Aires. Uruguayul trebuie să-şi accentueze specificul local, să se îndepărteze psihologic de Argentina, pentru a nu fi înghiţit de un vecin atît de puternic, de dimensiuni atît de vaste şi totuşi cu o atît de slabă vitalitate. Din fericire, provinciile Entre Ríos şi Corrientes, despărţite de restul Republicii prin fluviul Paraná, fac mai profunde şi mai largi curentele de originalitate care străbat Uruguayul.

Vedem că cele mai multe dintre ţările sudamericane se scufundă în haos şi fiecare spune ce crede despre celelalte. În ciuda faptului că diferă mult unele de altele,

trăsăturile comune, luate împreună, formează un teritoriu cultural și geografic nediferențiat și asemănător unei imense peninsule heleno-turce. Caracteristica fundamentală este etnicitatea : Iberoamerica. Din ea derivă altele privind tehnica de a guverna, de a munci, de a trăi și de a fi liber. Tot ceea ce înțelegem prin unitate reprezintă Spania sau Portugalia ; și ceea ce ne diferențiază este nul în comparație cu tot ce ne aseamănă. Linia capricioasă a frontierelor a făcut în cele din urmă ca natura să ia pretutindeni aspecte dezolante prin lipsa de oameni, să devină sterilă, insalubră, periculoasă. Munți, fluvii și păduri de nepăsare o înconjoară.

DISCONTINUITATE

La fel se întîmplă cu faptele pe care le numim istorice. Statele acestea s-au născut dintr-o dezmembrare și au rămas cu excrescențe capricioase, necorespunzînd cu adevărata lor necesitate teritorială. Columbia, Venezuela și Ecuador formau o singură națiune ; alta ar fi trebuit să fie alcătuită din Argentina, Bolivia, Paraguay și Uruguay. Dacă alții ar fi fost factorii hotărîtori și, indiferent de importanța lor, harta ar fi avut o înfățișare complet diferită, împărțirile ar fi fost la fel de capricioase. De fapt, nu au existat niciodată legături între state și nici nu s-ar fi putut stabili ; din cauza dezmembrării, asemănătoare unor bucăți amputate dintr-un corp imens, ar fi existat și mai puțină unitate, care, de altfel, nu s-a putut stabili nici pe vremea stăpînirii coloniale.

După configurația lor capricioasă, Brazilia și Argentina mai mari decît celelalte, Paraguay și Uruguay foarte mici, s-au trasat hărți care nu sînt în concordanță cu viața popoarelor, și nici popoarele, deși constituite din

populații în general unitare, nu trăiesc în limitele granițelor stabilite de hărți. Atît hărțile cît și popoarele ar putea foarte ușor să-și schimbe înfățișarea și locul, fără să se bage de seamă că nu mai sînt populate de locuitorii lor firești ; și-ar păstra legătura cu pămîntul numai cei pe care Frank [1] îi denumește „copii ai stîncii". Astfel de popoare, în interiorul unor asemenea teritorii, duc o viață precară și perpetuează o existență de tip cosmopolit, deși sînt incapabile de a trece de la individ la colectivitate, de la colectivitate la popor, de la popor la provincie, de la provincie la națiune și de la națiune la omenire. Această universalitate sudamericană, de tip etnic, somatic și mintal, dă un ton comun unei jumătăți de continent ; cu toate acestea, nimic nu-l unește, deoarece lipsesc înaltele idealuri care crează prietenia între popoare. Din această cauză, pînă și războaiele au un oarecare aspect de revoluție, revoluțiile fiind, în ciuda frecvenței și utilității lor întîrziate, peripețiile sociale cele mai încărcate de sens. Nici un episod însă nu trasează o curbă prea mare, și aria lor de influență îmbrățișează intervale neglijabile de spațiu și de timp.

Evenimentele nu pot depăși anumite limite și posedă această natură neutră, planetară, care se interpune între o țară și alta, astfel că sensul lor este exclusiv local pentru fiecare din ele, în cadrul frontierelor proprii. Fiecare națiune are eroul său, și fiecare erou personalitatea sa. În afara conducătorilor care au avut o personalitate bine conturată, pentru că s-au supus unor influențe precise, toți ceilalți au acționat în interiorul unei lumi fără formă, după felul și asemănarea modelelor pe care și le-au luat. Născuți dintr-o dezmembrare, ei dăinuie ca niște zei terminus, apărîndu-și averea personală. Localități, meleaguri și provincii întregi sînt legate de episoade ale

[1] *Philipp Frank* (1884—1966), filozof neopozitivist de origină austriacă stabilit în America. A scris : *Adevăr relativ sau absolut ?, Filosofia științei* etc.

istoriei noastre asemeni cuvintelor unui dialect dintr-un ținut învecinat pe care nimeni nu-l mai înțelege. De la o provincie la alta, Urquiza, López, Rosas își schimbă fizionomia ; Sucre [1], O'Higgins [2], Artigas, Alvear, nici unul dintre ei nu înseamnă nimic în afara patriei sale.

Ceea ce au realizat interesează țara și epoca lor. Peste ei și faptele lor se așterne colbul uitării. Vieți și opere, desprinse din întreg, nu au cunoscut gestația în membrana fetusului, bogată în substanțe vitale și organice. Pe întinderea cîmpiei, omul care se mișcă este un punct liniștit. Întîmplarea se închistează și îngheață fără a primi și a transmite viață, la fel cum aceste meleaguri singuratice, în interiorul cărora s-a produs, se situează în perimetrul unei arii mult mai vaste și fără nume. Cei care sînt văzuți agitîndu-se, mergînd încoace și încolo, nu sînt decît o mînă de oameni hotărîți să-și urmeze șeful și astăzi nu figurează decît în anexele care cuprind partea anecdotică a istoriei. Ici și colo s-au întîmplat fapte pe care cei care le-au săvîrșit le-au ținut ascunse, așa cum stridia își închide valvele. Întregul merit al istoricului se reduce la relatarea exactă a faptelor ; la o muncă de naturalist și nimic mai mult.

Forțele care au intrat în joc nu aveau o semnificație definitivă, și faptul nu depășește meritul său intrinsec. Sub presiunea forțelor terestre și demografice, despre care conchista a crezut că-i aparțin, istoria țărilor din America de Sud oferă, în ansamblu, același aspect de arhipelag pe care ni-l dă harta reală : dezbinarea. Nu în toate locurile unde trăiesc oameni se produce istorie, deși se întîmplă ceva asemănător cu ceea ce istoria propriu-zisă a păstrat în paginile și monumentele ei ; nu se produce decît etnografie. Pînă în prezent istoria fiecărei țări sud-

---

[1] *José Antonio Sucre* (1795—1840), general și om politic venezuelian. Cel mai important locotenent al lui Bolívar.

[2] *Ambrosio O'Higgins* (1720—1801), militar și om politic născut în Scoția. Guvernator al statului Chile și vicerege în Perú.

americane este un eveniment, şi nu dintre cele mai fericite. Dacă soarta bătăliilor, la care se reduce totul, ar fi fost alta, n-am fi fost nici mai mult, nici mai puţin decît ceea ce sîntem ; eroul este timpul. Dacă istoria acestor ţări ar fi uitată, nu s-ar putea reconstitui doar cu o singură bătălie. Nici Cuvier [1], nici Goethe n-ar fi putut spune un cuvînt privind aceste bucăţi separate. Din două puncte de vedere antagonice, Cuvier şi Goethe priveau în jurul lor cu ochiul celui care ştie să deosebească ceea ce este „o repetare" în încercările vieţii de ceea ce este un salt în afara obişnuitului.

Trebuie să existe o stare de lucruri cu caracter istoric, o formă istorică completă, pentru ca fapta să aibă un sens viu şi să constituie mai mult decît un complement circumstanţial. Într-un asemenea mediu istoric, tot ceea ce se întîmplă este istorie neiertătoare. Există locuri şi epoci care prin simplul fapt că au existat au creat-o, ca un protest în balanţă cu restul umanităţii absente. De aici provine interesul pe care-l trezeşte, dincolo de spaţiu şi timp, faptul autentic istoric ce hotărăşte, infinitesimal, ceva din propriul nostru destin individual. Sînt apoi fapte sau persoane care leagă locuri şi epoci foarte îndepărtate, luînd asupra lor ceea ce trebuie salvat de dezastrul morţii.

Faptele acestea şi oamenii aceştia nu pot fi imitaţi fără ca cei care o fac să nu cadă în ridicol. Faptele eroilor noştri — şi aceasta se poate vedea limpede contemplînd peisajul în care au acţionat — au fost un episod al vieţii lor. O dată contextul pierdut, cu nici una din aceste piese izolate nu se poate reconstitui ansamblul anatomic. Belgano şi San Martín erau pentru Mitre istoria argentiniană, de la proclamarea independenţei pînă la

[1] *Georges Cuvier* (1769—1832), naturalist francez, creatorul anatomiei comparate şi al paleontologiei. Aplicînd principiile enunţate de el, a reuşit să determine specii dispărute cu ajutorul unor fragmente de oase, reconstituind în acest fel unele mamifere fosile.

consolidarea ei. El, personalitatea care în mod logic le continuă pe celelalte două, a introdus în ambele biografii tot ce e mai vrednic de stimă în istoria argentiniană. În titlul cărții lui sînt cuprinse cele două nume. Trebuie să reflectăm la aceasta, deoarece ni se oferă indicația cea mai prețioasă pentru a pătrunde adevărata semnificație a celor întîmplate și a ne putea da seama ce înseamnă viața noastră națională. Caracterul neistoric al peisajului, uriașa superioritate a naturii asupra omului și a forțelor înconjurătoare asupra voinței conferă faptelor înfățișarea unui gest fără răspundere, fără genealogie și fără urmași. În ținuturile acestea nu a existat nimic și nici nu s-a întîmplat nimic din punct de vedere tehnic. Ceea ce vorbește sentimentului nostru naționalist lasă indiferent pe acela care trăiește dincolo de Anzi, de fluviile Bermejo, Pilcomayo sau Uruguay, iar ceea ce îl emoționează pe el ne dăm bine seama că este mîndria și fapta vitejească. Nimic din toate acestea nu constituie America ; nici unul din aceste gesturi sporadice nu poate intra în alcătuirea unui ansamblu dramatic unitar. Dacă viața indigenului este în afara legii, istoria Americii de Sud este apocrifă. Sau înseamnă altceva decît ce credem noi. Chiar și războaiele de independență sînt episoade ale istoriei Spaniei ; nouă ne aparține biograficul și pasionalul. Ceea ce considerăm că ar fi prologul este de fapt epilogul unei serii de manevre care încheie capitolul dominației spaniole în America. Aceste întîmplări glorioase, întrezărite prin ușa de serviciu, nu sînt nici măcar istorie. De atunci istoria n-a fost decît un pomelnic al morților, tot atît de moartă ca și comorile etnografice sau profunzimea abisală a popoarelor de astăzi. Orașele Tucumán și Caseros recapătă în imensitatea acestei panorame pustii înțelesul unor fapte eroice personale. Oricare ar fi valoarea intrinsecă a bătăliilor noastre, ele rămîn rupte de arborele genealogic al istoriei. Ar fi suficient să citățm ca dovadă

decepţia care i-a cuprins pe eroii independenţei atunci cînd, reintegraţi sensului universal al lucrurilor şi aflaţi în pragul propriului lor sfîrşit, şi-au privit cu amărăciune faptele eroice. Oricît de mult întrerupe ritmul şi stilul istoriei, Napoleon constituie un întreg capitol al Franţei, în timp ce Ayohuma reprezintă o zi nenorocită din viaţa lui Belgrano [1]. Napoleon, pe insula Sfînta-Elena, redactează istoria pe care a făcut-o ; Belgrano, la azil, îşi scrie autobiografia. La fel a făcut şi Paz.

Aşadar, pe acest pămînt vechi, care nu are un trecut istoric, nu s-a întîmplat nimic nou. Am reprodus pînă aici, cu variante personale, multe poveşti uitate, poveşti omise în crestomaţiile mondiale. Trecutul geografic al acestei părţi a continentului, cu vicisitudinile popoarelor care au locuit-o, formează un hiatus în jurul omului, răscumpărat din comunitatea internaţională. Întîmplarea capătă configuraţia pămîntului ; liniile care alcătuiesc harta : muntele, deşertul, pădurea, oceanul sînt limitele care îl separă pe om de continuitatea istoriei. Această izolare este cauza datorită căreia naţiunile din America de Sud nu-şi pot desfăşura viaţa într-o independenţă adevărată, cauza pentru care, de fiecare dată, le este din ce în ce mai greu să se înţeleagă şi mai uşor să-şi închidă tunelele şi să pornească în largul mării pe drumurile iluziei. America de Sud este încă un episod subsidiar al Europei, dar are un suflet american, închis, mut, solitar. Istoria sa, de însemnătate mondială, se limitează la cîteva pagini de statistică, şi încă nu s-a gîndit cum să-şi îngroape morţii în această ţară a nimănui, unde morţii luptă permanent împotriva a tot ceea ce este străin, dorind totodată să rămînă singuri cu neantul lor.

[1] În anul 1811 generalul argentinian Manuel Belgrano a eşuat în încercarea lui de a domina Paraguayul şi a fost învins de către regalişti în faimoasa bătălie de la Ayohuma.

Aceste republici ale Americii celtiberice, indiferent de mărimea lor, au naufragiat pe un teritoriu mult mai mare decît ar fi trebuit să ocupe în mod normal, proporţional cu stadiul lor firesc de cultură, de bogăţie, de producţie şi de populaţie. Există excedent de planetă. Depopularea şi deşertul sînt corelative suprateritorialităţii, şi viceversa. Configuraţiile maselor de locuitori trebuie să se suprapună simetric structurii geografice; spaţiile goale înseamnă ignoranţă şi mizerie, zoologie şi botanică. Răul acestor naţiuni este, prin urmare, vastitatea teritoriului şi vastitatea aceasta poate fi înţeleasă numai prin izolarea lor de lume, adevăr pe care legea lui Newton îl stabileşte pentru relaţia dintre volum şi orbita planetelor. Cu cît uscatul este înconjurat din mai multe părţi de apă şi mai departe de emisfera de pămînt compact, dimensiunile sale sînt mai mari, ceea ce contează este cantitatea.

O naţiune este mare numai atunci cînd este populată, căci suprafaţa are sens numai în raport cu omul care o ocupă şi care participă la funcţionarea regulată, în interior, ca organe vii, a instituţiilor sale. Suprafaţa necultivată este astru. O naţiune slab populată este un popor slab. Pămînturile acestea nu au legături între ele pentru că sînt pustii, şi sînt pustii pentru că sînt înconjurate de două oceane. Oamenii le locuiesc fără să prindă rădăcini şi nu ocupă locul lor adevărat; ocupă doar spaţiul pe care-l umplu, şi între oameni se află singurătatea. Spaţiile fizice şi psihologice sînt, după indivizi, schimbătoare şi goale, deoarece nu ne putem gîndi la spaţiu fără a ne gîndi la suflet, iar întinderea nepopulată constituie, sub aspectul sensibilităţii, un spaţiu de singurătate.

Latifundiul, forma despotică de guvern, teama de neprevăzut, cultura extensivă a grîului, creşterea vitelor

și a inteligenței sînt necesități geografice, economice și psihologice care pot fi explicate prin formulele matematice ale gravitației. Toate aceste insulițe ce prelungesc arhipelagul Antilelor pe întreg continentul constituie așadar ceva nedorit și care, implicit, se neagă : colonii și domenii. Nici nu pot fi altceva, indiferent de ceea ce proclamă legile scrise. Colonii și domenii care se învîrtesc în jurul unor nuclee incandescente de interese financiare și industriale. Independența le privează de unitatea pe care le-a dat-o, fie și numai convențional, metropola, și acest lucru implică servitutea economică și culturală pe cont propriu. Odată cu autonomia a venit și izolarea. Marii visători ai Americii unite și libere au văzut în stabilirea unității, în acest fragment austral al continentului, singurul mod de a înlătura condiția colonială impusă de vastitatea teritoriului, de distanță, de sărăcie și de barbarie. Și-au dat seama că fără această uniune libertatea însemna minciună. Realitatea planetară și rasială a risipit pentru totdeauna aceste vise frumoase, și cei care au venit în urmă nu au mai avut puterea să se opună curentului cosmic ce răstoarnă America în Atlantic și în Pacific, comportîndu-se în consecință ca niște gazetari ai unei societăți anonime.

Pămîntul pustiu cere capitaluri și oameni în cantități astronomice. Capitalurile și oamenii sînt de obicei energii concomitente, însă nu se pot asocia decît într-o perfectă coordonare. Între un grup de activități favorizate de cîștig și alt grup de activități favorizate de viață se pot ivi mari goluri, imposibil de umplut, care sînt dezacordurile dintre metode și scopuri, formele de îmbogățire devenind incompatibile cu formele de viață. Între aceste categorii se strică echilibrul natural existent atîta vreme cît capitalul nu este dobîndă, ci muncă, și nu este nici titlu de rentă, ci mișcarea circulatorie de bogăție, acțiune, plăcere. Fiecare grup se transformă într-un organ independent, care tinde să creeze în jurul său o pseudostructură, asumînd o

funcţie care trebuie să fie bine repartizată şi corelată cu tot întregul. În America de Sud capitalul vine din depărtări ; centrele de bogăţie pe care le creează sînt exterioare muncii şi generează un ciclu de activităţi care duc pînă la urmă la soldarea dobînzii în calitate de materie primă şi de divident. Băncile, industria, comerţul lucrează în funcţie de creditorul anonim. Activitatea este reglată de beneficiul uzufructului, nu de utilitatea publică, de necesităţile vieţii interne ale ţării. Forma aceasta de a gravita în jurul unui centru îndepărtat seamănă cu relaţia dintre satelit şi planetă sau dintre colonie şi metropolă.

Cel care munceşte se află aici, însă salariul sau cîştigul său este fixat în străinătate şi suferă o descreştere egală cu dobînda şi amortizările primite de bancherul ce ignoră că banii săi se găsesc în America, la care se adaugă cîştigul intermediarului pe care-l considerăm în mod greşit adevăratul stăpîn. Astfel munca nu reuşeşte să formeze, la rîndul său, centre de forţă, ci rămîne cu atît mai individuală şi fluidă cu cît capitalul se concentrează mai mult ; pînă acolo încît se poate spune că existenţa luptei de clasă şi a problemelor sociale este camuflată.

Toate ţările sudamericane sînt subjugate de către centre de energie economică situate în emisfera nordică şi muncesc după rînduielile pieţei externe, unde trimit ceea ce este necesar acolo şi de unde aduc în schimb ceea ce altora le prisoseşte. Nu pot fi, aşadar, centre regulatoare şi, cu toate că produc alimente de primă necesitate, nu pot fi nici arbitri ai cererii şi ofertei. Sînt, prin forţa lucrurilor, zone mărginaşe ale unui bizar centru de consum şi de exploatare ce are nevoie de anumite produse, de unde şi obligaţia de a le produce. De aceea am rămas la condiţia de colonii şi domenii, căci producem ceea ce vor ei, şi ei vor ca noi să producem ceea ce lor nu le convine să producă sau nu pot să producă. Constelaţia aceasta de interese străine distruge breslele şi cooperativele. Fiecare din aceste ţări mai are şi o problemă

internă cu aspecte de dilemă, o problemă de organizare și de schimb : aceea a comerțului intern și a culturii interne ; și nu putem participa la un sistem de relații internaționale fără să ne rezolvăm mai întîi problemele interne. Cît timp soluția problemelor sudamericane va depinde de puterile străine, care au interes să nu le rezolve, țările Americii Latine nu vor putea să comunice direct între ele, deoarece numai uniunea va asigura adevărata independență a acestor republici. Astfel dezacordul pansudamerican este un rezultat al tipului de relații dintre Sud și Nord.

Republicile rămîn izolate, lipsite de sentimente de dragoste sau de ură, despărțite printr-o fîșie adiabatică [1], care acum nu mai este frontiera de piatră, de apă sau de pustiu și păduri, ci Europa care și-a făcut loc între ele. Nici una dintre aceste țări născute într-o vreme nepotrivită nu a putut obține o libertate mai mare în jocul acestor piese rigide ale mecanismului social ; însă dincolo de micile diferențe în ceea ce privește creditul obținut și pămîntul de care dispun, destinele lor sînt identice. Ipoteca ce le grevează este prețul barbariei pe care au întîlnit-o la naștere și al anarhiei fără ajutorul căreia nu ar fi fost posibilă emanciparea lor. Prin capitalul organizat în afară, munca se dezagregă fără a se bizui pe tehnicieni și pe meșteșugari. Fiecare muncitor devine propriul său mic capitalist și poate patronul său cel mai rău. Normelor crude ale barbariei evidente și primejdioase îi urmează descompunerea sufletului național, a idealului colectiv și a credinței în comunitate, sub ploaia de aur umilitor, care însemna o caricatură a prosperității.

Piere astfel întreg interesul omenesc pentru spectacol, întreaga curiozitate, ca urmare a izolării cu nenumăratele

[1] *Adiabatic*, se spune despre anumite fenomene fizico-chimice : transformarea suferită în interiorul unui sistem închis fără ca acesta să primească sau să cedeze căldură.

ei caracteristici în care se zbat republicile, bucurîndu-se, cu toate acestea, de o suveranitate pur nominală. Războaie, revoluţii, epidemii, cutremure de pămînt abia reuşesc să ne atragă atenţia. Nu ne cunoaştem, dar ne înţelegem. Producem aceleaşi materii prime ca şi ceilalţi, îndeplinim aceeaşi funcţie de proprietate suburbană a Europei, apărăm cu toţii posesiunile stăpînului şi ne îmbătăm cu licorile clandestine pe care tot el ni le trimite : aur, reviste, filme, arme. Ne interesează Europa şi copiem de acolo ceea ce a devenit America în Europa. Un serviciu telegrafic dezvoltat azvîrle în fiecare zi peste jumătate de continent reziduurile unei vieţi care palpită în alt ritm şi funcţionează la o altă temperatură. Ceea ce este al nostru nu ne interesează, deoarece încă urîm ceea ce sîntem cu adevărat. Telegraful nu ne transmite decît aspectul superficial, învelişul fenomenelor sociale, politice şi artistice ale Europei ; viaţa intelectuală a fiecărui stat din arhipelagul sudamerican este în relaţie cu abundenţa de ştiri. În funcţie de consumul de telegrame pe care îl realizează fiecare naţiune este apreciat gradul său de cultură. Sensul acestor imagini ne scapă şi toată această încorporare a formelor fără fond, de la îmbrăcăminte şi legi pînă la flirt şi sport, sînt pastişe groteşti. Şapte mii de mile de apă refractă figurile pînă ce le fac să pară că ar coincide cu ale noastre. Interiorul ţării, care este ceea ce nu dorim să fim, îşi urmează viaţa sa toracică, tihnită, imperceptibilă. Şi, fără îndoială, dacă va veni cîndva, libertatea adevărată va porni din străfundul cîmpiilor, barbară, oarbă, cum a mai pornit odată, pentru a lichida regimul sclavagist, servitutea intelectuală şi minciuna opulentă a oraşelor vîndute.

II DISTANȚE

SPAȚIU

Văzul este organul distanțelor și, ca atare, cel mai fin tentacul de percepere. Limpezimea cu care poți întrezări obiectele de la o localitate la alta determină un punct de vedere sentimental, și nu putem contempla o așezare vecină fără să locuim într-o oarecare măsură acolo. În felul acesta faci un popas pe drumul pe care-l constituie viața. Pe pămînturile populate de secole, localitățile sînt separate de pămînturi arabile, de animale înjugate sau trăind în libertate, de arbori ; de spații locuite, în orice caz, așa cum se văd în vechile picturi unde omul este reprezentat proiectîndu-se pe un peisaj populat. Astăzi lucrurile se petrec la fel ca atunci. Între localități se pot naște sentimente de rivalitate puternică ; dar noi știm că aceasta este o formă paralelă cu dragostea și că există o anumită oxidare firească a contactului dintre comunitățile umane. Societatea secretă asemenea diastaze. Rivalitățile reprezintă celălalt pol al dragostei, Anteros, dragostea contrarie. Lupta îl identifică pe om cu aproapele ; cînd e însoțită de invidie, rivalitatea se contopește pînă la urmă cu marele torent al simpatiei. Totuși, locuind un anumit timp în aceste vechi localități, observăm că senzația predominantă, tonică, este tihna datorată unei ordini, unei ocrotiri reciproce, așa cum se întîmplă cu casele de la oraș și cu bătrînii de la azil. Situația aceasta, născută din

vecinătate, creează cu timpul ataşamente, şi invidiile au rolul unor mici neplăceri familiale în comedia umană. Oamenii mor ducînd cu ei ura, iar localitatea continuă să lucreze pentru prietenie.

Mult mai rău este să fii izolat. Locuitorii aşezărilor noastre recunosc numele vecinilor, însă nu-i văd ; cîmpia şi cerul nu oferă odihnă văzului, nici sufletului un punct de sprijin.

Unitatea de măsură între popoarele izolate nu este văzul, afecţiunea sau rivalitatea ; este măsura geografică, mila, kilometrul, leghea şi orele de călătorie. Intervine o unitate de măsură străină omului, care ne atrage atenţia că omul şi universul sînt construiţi la scări diferite. Ceea ce coincide este doar poziţia : omul se găseşte în interiorul acestui spaţiu, care nu-l înconjoară, nu-l cuprinde, nici nu-l atrage. Mai curînd îl alungă, îndemnîndu-l să meargă. Disproporţia care provine de aici este pură distanţă exprimată în leghe, în kilometri, în ore. Începînd cu *Vedele* şi cu Homer, permanent *Natura Mamă* a avut sensul de relaţie între copil şi sînul mamei, între fetus şi placentă, relaţie ce trebuie să existe între om şi peisaj.

O aşezare ia naştere prin fonemene cristalografice şi la originea tuturor există, vizibilă şi astăzi, legătura cu locul pe care îl ocupă copilul, atunci cînd devine independent, după mărimea turmelor, după capacitatea de muncă şi după voinţa de a se sprijini pe forţa părintelui. Aşezările care au crescut în urma unei ocupaţii militare au şi ele cordonul lor ombilical, reprezentat de distanţa la care se găsesc de localitatea cea mai apropiată. Pînă unde a ajuns atunci independenţa copilului ajunge astăzi forţa lui ; ceea ce depăşeşte aceste raze ombilicale sînt distanţe de translaţie sau indici de capacitate economică obţinuţi prin calcul ; nu este dragoste.

Hipodam din Milet şi Aristotel au fixat limitele numerice ale unei aşezări. Homer înţelegea prin epitetul „cel-care-comandă-de-la-distanţă", atribuit lui Agamem-

non, o putere aflată sub semn juridic și care ajunge dincolo de acțiunea imediată, deci o putere ierarhică pură. Platon fixa drept capacitate maximă pentru populația orașelor numărul de oameni care încap într-o circonferință a cărei rază nu trebuia să depășească auditia clară a vocii oratorului.

Tot din cauza aceasta, sistemele de măsuri și greutăți, pentru care corpul era un modul, căci omul era măsura lucrurilor se bazau pe proporțiile omenești. Piciorul, iardul, stînjenul, livra etc. își iau etalonul nu din a zecea milionime a unui cadran de meridian terestru, ci de la picioare și de la brațe. Întrecînd o anumită măsură, distanța este geodezie, nu sociologie, măsură itinerară, nu vecinătate. Ceea ce depășește durata rezistenței omului la mers se găsește dincolo de el, și nu poți ajunge acolo decît folosindu-te de forța și de viteza mașini. Dacă mașina nu traversează așezările sau nu zboară chiar pe deasupra lor, atunci este un aparat de transport și nu de unire, iar călătorul se transformă în simplu conducător al mașinii. Aceeași judecată înțeleaptă, plină de vigoare și de tărie sufletească ce a stat la baza sistemului de măsuri și greutăți a creat un spațiu intermediar pentru localități măsurîndu-l după normele de cadastru.

Caracteristicile vieții moderne, care impun alte forme vecinătății, nu vor putea fi niciodată superioare exigențelor spiritului, nici ca sensibilitate, nici ca judecată. Popoarele vechi, într-adevăr, sînt de formație neptunică, iar cele moderne, de formație plutonică, dar în ambele cazuri așezarea lor se supune unei legi organice a omului, nu a singurătății. Atunci cînd America de Nord, pentru a lua un exemplu recent, s-a populat cu drojdia unei rase sedimentare [1], a luptat și ea împotriva sălbaticului și

[1] Se referă la primii coloniști sosiți împreună cu familiile lor, de rasă anglo-saxonă, proveniți din păturile cele mai deochiate ale societății, și care nu s-au contopit cu băștinașii, așa cum au făcut popoarele iberice.

naturii. Şi sălbaticul, şi natura îi indicau mai degrabă metoda decît itinerariul. Colonizatorii şi-au dat seama de la bun început că este altceva să învingi printr-o presiune continuă decît prin asalt. Luptînd alături de femeie şi de copii, bărbatul nu se îndepărtează de casa pe care o lasă în urmă. El defrişează pădurea, construieşte poduri, lucrează ţinînd seama de această unitate socială şi religioasă care se lărgeşte mereu şi pătrunde concentric, pe măsură ce avansează, cu proprietatea şi cu primogenitura ; a te îndepărta nu însemna a te separa, ci a te uni. A fost mai întîi un explorator care îşi asigură viaţa, şi aceasta este cauza pentru care a devenit feroce ; unealta de muncă devenea armă de luptă. Sarmiento gîndea că însuşi Dumnezeu trebuie să se fi emoţionat văzînd cum se trasau localităţile, formînd un arc de meridian, în aşa fel încît după stabilirea aşezărilor intermediare, toate alcătuiau o reţea armonică şi geometrică.

Atunci cînd lupta nu este îndreptată împotriva naturii, ci împotriva băştinaşului, împotriva fiinţei care trăieşte în ea, cu arma folosită în vreme de pace ca unealtă de lucru, şi nu invers, traseul nu poate fi pe placul unui bun geometru.

AŞEZĂRILE

Călătorind de la o localitate la alta, nu întîlnim nimic în cale. La marginea drumului, schelete lustruite, cu oase curate şi albe. Este scheletul patrupedului, în care pasărea se odihneşte ca într-o colivie goală. Numai calului, care se cabrează şi fuge speriat, îi spune ceva acest schelet conservat intact ca şi cum s-ar odihni după ce a scăpat de grijile vieţii.

Drumul nu interesează ca drum, este spaţiul de parcurs. Important este să ajungi cît mai repede posibil la desti-

naţie. Pentru a fi în mod firesc compatibilă cu viaţa omului, singurătatea trebuie să fie plină de substanţă umană. Plăcerea este să soseşti la destinaţie, nu să porneşti la drum ; de data aceasta locul de popas este mai plăcut decît drumul şi prevesteşte din depărtare călătorului liniştea pampei, zborul grăbit şi dezolant al păsării, hoitul culcat în şanţ.

Diferenţa dintre călător şi călătorie este infinită. Este foarte greu să obţii coeziune într-o ţară unde populaţia se aseamănă foarte mult cu păsările care poposesc după un zbor lung, în dezordine, căci două treimi din populaţie se găseşte în oraşe şi restul este deportat la ţară, alcătuind o lume lipsită de contacte. Punctul cel mai apropiat este oraşul îndepărtat. Ieşi dintr-o aşezare şi intri într-alta, iar ceea ce laşi în urmă se şterge ca urma paşilor. Mergi fără amintiri şi e mai uşor să continui drumul decît s-o iei înapoi. Călătorul nu întoarce niciodată privirea, nu din teamă, ci pentru că ceea ce îl atrage se găseşte înainte : este punctul de sosire. Amintirile constituie punctul de plecare. Oricare om al cîmpiei îşi are obîrşia în alt loc. Nici copacul ce creşte aici, falnicul *ombú* [1] nu este originar de aici. E un copac care se armonizează cu peisajul numai prin rădăcinile lui ; rădăcini noduroase şi în parte dezgolite, sub bătaia vîntului de la cîmpie. Crengile singure alcătuiesc o pădure. Se vede clar că aparţine unui pămînt muntos, accidentat. A venit aci pornind din nord, ca un călător singuratic ; şi de aceea este singurătate în singurătate. A sosit cu o bucată de pădure pe umăr, ca un vagabond ce-şi poartă pe umăr îmbrăcămintea. Tot ce îl înconjoară se exprimă în semne dintr-o altă limbă ; uriaş şi fără seamăn, *ombú* are nevoie de deşert împrejurul lui pentru a se putea întinde cît mai mult. Poate că înaintarea spre sud i-a fost impusă de nevoia rădăcinilor de a se ramifica ; căci aceste rădăcini au fost împietrite de vîntul pampei, care sufla împotri-

[1] Arbore foarte mare din familia fitolaceelor.

vă-le, de parcă ar fi fost azvîrlite de o voinţă eroică pentru a-i ţine piept. Rădăcina ar fi făcut din acest copac un exemplar ascetic. Ştim bine însă că un vînt nu prea puternic a adus aici această rădăcină şi că ea s-a oprit la graniţa climei ce-i este favorabilă. Puţin mai la sud, ar fi murit. Aici a prins rădăcini mari şi puternice pentru a nu fi doborît de vînt. S-a transformat astfel într-un plămîn ce respiră sub un cer imens, bucurîndu-se de aer curat şi de lumină.

Ombú este copacul care nu dă decît umbră, ca şi cum ar fi de folos numai călătorului ce nu poate rămîne, ci doar se odihneşte. Trunchiul său gros, puternic şi scurt, este nefolositor, spongios, moale. Pămîntul respiră prin acest plămîn vegetal, organ perfect al văzduhului. Din el nu se extrage cheresteaua, şi Vergiliu nu l-a cîntat în *Georgicele* sale. Din el nu se pot face grinzi pentru acoperişuri, nici scînduri pentru mese, nici cozi pentru sapă, nici coarne pentru plug. Nu conţine lemn, şi înainte de a fi arbore este umbră ; corpul umbrei. Frunzele sale sînt otrăvitoare, însă rădăcina, care este pămîntul, oferă de obicei cavităţi de grotă şi adăpost pentru fugari. *Ombú* este simbolul cîmpiei, forma corporală şi spirituală a pampei.

După un mers îndelungat, prima aşezare pe care o întîlneşti pare ultima, ca şi cum după ea nu ar mai exista alta. Te cuprinde un sentiment de apăsare, şi bucuria sosirii este întunecată de înfăţişarea tristă a satului lipsit de viaţă, făcut după chipul şi asemănarea cîmpiei. Uliţe largi din pămînt bătătorit, faţadele caselor din cărămidă netencuită, terenuri virane despart o locuinţă de cealaltă. Creşterea acestor aşezări se face orizontal ; o revărsare prin flancuri. Există şi colibe din chirpici sau acoperite cu tablă. Aşezarea este învăluită de cîmpie ; în lupta pe care a purtat-o împotriva singurătăţii, aşezarea a fost biciuită : asediată de cîmpie, s-a închistat şi a ajuns un curios caz de mimetism.

Cîmpia cu buruienile ei năpădește străzile și maidanele. Buruienile sînt crainicii prin care cîmpia își anunță lenta, neobosita sa invazie. Sînt tăiate mereu și mereu cresc, pînă cînd, prin cine știe ce întîmplare, pot invada locuințele (care de obicei au pămînt pe jos) sau își fac loc printre cărămizi. Cîmpia ajunge pînă în ogradă, și ograda intră în casă, ajunge la pat.

Casele nu sînt prea mici, însă par turtite de imensitatea perspectivei. De fapt sînt micșorate de pampa, printr-o iluzie optică. Pe stradă, omul pare mai mic decît de obicei, pentru că este raportat la lucrurile din jur, care, la rîndul lor, sînt raportate la pampa.

Așezările acestea par aeroliți, bucăți de aștri locuiți căzute pe cîmp. La sosire s-ar spune că intrăm iarăși în așezarea pe care abia am părăsit-o și că drumul parcurs a fost o iluzie. Cînd întrebăm care este numele așezării, localnicul zîmbește, crede că aceasta este singura așezare, singurul loc care poartă o denumire în mijlocul unui spațiu ce nu are nici o denumire. Nu există nici o deosebire între așezare și cîmpie ; așezarea depinde de cîmpie și atîta tot. Se găsește acolo, dar ar fi putut să se găsească mai la dreapta sau mai la stînga, sau ar fi putut să nu existe deloc. Așezarea nu există decît pentru a-l aproviziona pe țăran, care foarte rar posedă rezerve și provizii, și pentru a-i astîmpăra setea cu băuturi alcoolice. La sfîrșitul zilei, reintră în singurătate, ducînd cu el provizii pentru mai multe săptămîni și un gust acru în gură. Așezarea aceasta nu are o viață proprie, deoarece nu a apărut și nici n-a prosperat dintr-o nevoie care să o facă indispensabilă, asemeni pămîntului în care este ancorată. Există pentru acele ființe pe care le vezi cum apar și dispar în micile lor gospodării țărănești. Pe de o parte, așezarea e legată de acești oameni care nu au relații între ei și care se îndreaptă spre ea pentru a se aproviziona cu alimente ; pe de altă parte, e legată de Buenos Aires sau de alt oraș, unde sînt trimise recolta și vitele. Din

Buenos Aires sau din alt oraş primeşte mărfuri şi produse prelucrate, produse care cîndva au plecat din pampa şi se reîntorc după ce au făcut înconjurul lumii.

Noaptea este momentul cel mai important al acestor aşezări paşnice, pe jumătate adormite, liniştite, saturate de desfrîu, de lăcomie şi de invidie. Luminile caselor şi ale colibelor îndepărtate strălucesc ca nişte stele, la distanţe telescopice. Dincolo de aceste lumini, se aud urlete de animale fantastice şi misterioase ; sunete ascuţite şi fine care îmbibă timpanul ca un drog soporific. Cîmpia, care în timpul zilei pare inexistentă, recapătă noaptea o viaţă îndepărtată, potolită, convingătoare. Se populează şi se îmbogăţeşte, şi trebuie să faci un mare efort pentru a nu crede în fantome şi în duhuri rătăcitoare. Glasurile acestea hipnotice sînt glasurile umbrei şi ale somnului care te invită să dormi sau să mori. Sînt echivalentele zgomotelor nocturne ale mobilelor, prin care intrăm în contact cu forţele necunoscute ale lumii ; însă mult mai uşoare, infinit mai pătrunzătoare şi care abia inspiră teamă. Ele te desfată cînd le asculţi fără să-ţi spargă urechea, unde se adună, curate, aşa cum le emite singurătatea, care capătă, datorită lor, un sens desăvîrşit.

Teama aceasta a nopţii rămîne, în zori, lipită de case. E de înţeles tristeţea şi vrăjmăşia lor dacă ne amintim că ziua este o paranteză a nopţii, este odihna nopţii fecunde.

Casa din interiorul aşezării este scundă şi parcă strivită ; lasă impresia că ar vrea să se ascundă sub pămînt. Este o casă fără ornamente exterioare sau interioare, o locuinţă simplă şi schematică. Aşezările noastre sînt turtite şi lungi ; ocupă un teren mai mare decît ar fi necesar numărului de locuitori şi de clădiri ; de aceea au o înălţime mai mică decît e normal. O aşezare — oricare, din orice parte — pare dislocată de terenurile care se deplasează într-o mişcare centrifugă. Aşezările sînt parcă prăbuşite ; nu au intimitate, par gata să se împrăştie în dezordine. Casele au fost construite folosind acest spaţiu

neutru, care în orice proprietate este determinat fizic și psihologic prin garduri. Familiile par a avea taine care le fac să se izoleze ; teama de vreo vină, de cine știe ce greșeli, de boli contagioase, totul formează împrejurul lor o ambianță rezervată, enigmatică, care învăluie și casele, și așezarea. Undeva în împrejurimile așezării se află casa prin antonomază, Casa Boierească, cu storurile trase, tăcută. Casa aceasta este gîndul reprimat ale celorlalte, casa rea, casa tabu.

Ceva mai departe de așezare, de unde se întrezărește numai îngrăditura care o înconjoară, se află cealaltă așezare, mai scundă, tăcută, moartă. Așezarea aceasta nu are nimic de-a face cu cealaltă ; sînt două lumi deosebite. Cimitirul în mijlocul cîmpiei înseamnă uitare și părăsire. Rămîne departe și nu e vizitat nici de sărbătorile consfințite ; cîteodată mergi la cimitir parcă numai pentru a păzi pietrele funerare și crucile, expuse, în singurătate, furtului nelegiuit. Există de obicei un paznic, care îngrijește mormintele și care face pe groparul. Însă în așezările mici munca aceasta o îndeplinește cel care sapă puțuri de apă și care de obicei e și zidar. Construiește case sau face morminte. Cimitirul are mărimea potrivită așezării ; există o relație strînsă între perimetrul său și cel al așezării, relație echivalentă cu mărimile respective. Comercianții și bogătașii construiesc cripte, însă în mod obișnuit îngroparea se face direct în pămînt, înfigîndu-se o cruce de lemn cu numele scris pe ea. Iarba crește pe poteci și le năpădește ; curînd, crucea dispare, înghițită de intemperii sau de buruieni. Moartea este uitarea. După felul cum s-a afundat pămîntul se poate calcula timpul ; după cantitatea ierbii, ceea ce a lăsat defunctul. Toate aceste morminte te fac să crezi că sînt ale unor oameni fără familie, ale unor călători pe care moartea i-a surprins în așezare.

Cîmpia înconjoară atît cimitirul, cît și așezarea. Amîndouă sînt învăluite de aceeași noapte și luminate de

același soare. Așezarea are ceva din tristețea cimitirului ; casa morților este foarte asemănătoare mormîntului celor vii. Populația vegetează și pare că se hrănește din același pămînt.

Prin împrejurimi se găsesc colibele, care sînt niște locuințe mai sărace și mai izolate. Femeile și copiii nu ajung aproape niciodată pînă la așezare. Vegetează acolo, departe, și întîrzie o clipă înainte de a ieși atunci cînd călătorul în *sulky* [1] se oprește în fața porții. Își fac apariția mai întîi copiii și cîinii. Persoanele mai în vîrstă îl iscodesc și-și aranjează veșmintele înainte de a ieși. Cînd călătorul pleacă, se întorc în colibă. Femeile nu-și îndreaptă privirea către așezare ; nu le interesează. Colibele acestea se găsesc la jumătatea drumului între așezare și cimitir, indiferent de orientare sau de distanță. Copiii, de multe ori, nu cunosc numele gării sau al fluviului celui mai apropiat, cu toate că știu direcția drumului ca pe un nume. Numele așezărilor care nu se văd și care se află la capătul drumului este pentru ei un nume abstract. Lumea aceasta a colibelor nu a putut ajunge niciodată pînă la așezare sau a și fost izgonită de către ea. Alții au pătruns cu colibele lor, casele acestea din carton sau din tablă, pe care le vedem de-a lungul străzilor. Odăile sînt la fel distribuite, în interior te întîmpină aceeași posomorîtă singurătate. Sînt celulele unei mînăstiri distruse, părăginite, unde se zămislesc copii, unde oamenii locuiesc, îmbătrînesc și mor.

Încet-încet, se pierde obiceiul de a face vizite, și prieteniile nu ajung niciodată să fie trainice. Există sărbători care adună la un loc mai multe familii, însă la aceste sărbători fiecare familie pare să-și păstreze locul pe care îl are casa în raport cu așezarea. Sărbătoarea este însăși așezarea în care se adună, așezarea redusă la persoane, cu aceleași distanțe și terenuri virane împrejur. Dacă se

[1] Trăsură cu două roți.

dansează, perechile nu vorbesc, sînt atente numai la ritm. Şi, cu toate acestea, îşi comunică ceva, căci dragostea nu are alte prilejuri de a se înfiripa. Femeile ocupă un sector, stînd pe scaune aliniate ; bărbaţii se adună deoparte, beau şi aruncă vorbe de ocară. Orchestra, compusă din vioară, flaut şi chitară, îi face pe bărbaţi să se îndrepte spre femei, şi atunci bărbaţi şi femei stau îmbrăţişaţi atît timp cît cîntă orchestra. Imediat ce încetează muzica, fiecare din ei îşi ocupă din nou locul ; femeile într-o parte, bărbaţii într-alta. Sărmanele femei sînt obişnuite să se mulţumească cu puţin şi să se resemneze. Din contactul acesta trecător, superficial, pur trupesc, se naşte adeseori dragostea bogată în copii. Logodna începe în acest fel pe care nimeni nu l-ar fi bănuit, şi e curios cum pot ele ghici că sînt dorite de aceşti bărbaţi care se ruşinează în faţa lor. Se poate spune atunci că logodna este lucrul cel mai firesc, o necesitate inerentă în acest stadiu al lucrurilor. Femeie şi bărbat se iubesc în îmbrăţişarea dansului, şi nici logodna, nici căsătoria nu vor crea mai tîrziu mari complicaţii. Inclusiv adulterul, dacă survine, va fi o simplă peripeţie. Pasiunile, la fel ca şi viciile şi virtuţile, sînt forţe naturale. Înlăuntrul fiecăruia şi deasupra tuturor se găseşte natura ; această cîmpie întinsă, monotonă, eternă. Şi fiinţa omenească trăieşte pe bucata sa de pămînt o existenţă de geometrie plană, pînă ce moartea o duce de la o aşezare la alta, din casă în pămînt.

FIZIONOMIA LOCALITĂŢILOR

Oraşele se deosebesc între ele în funcţie de clima regiunii unde sînt situate şi prin vîrsta lor. Mar del Plata este o excepţie prin cosmopolitism şi prin aerul lui special,

avînd ceea ce îi lipseşte oraşului Buenos Aires ; formează un fel de prelungire a străzii Florida din capitala Argentinei pînă ce se pierde în valuri şi coline.

Cincizeci de ani înseamnă mult pentru oricare dintre aceste oraşe, şi data cînd împlineşte această vîrstă este sărbătorită ca o nuntă de aur ; în felul acesta se aseamănă cu viaţa omului. Cu toate acestea, caracteristicile pe care le dau anii se reduc la numărul de edificii şi de locuitori, la stilurile arhitectonice, îmbătrînite prematur, la dărîmăturile construcţiei, la tocul uşii, la gratii, dacă există, la înălţimea singurului etaj şi la curte. Sufletul tuturor oraşelor este identic : Spania rămîne în interior, ca nişte boarfe pe care le azvîrli într-un colţ la mutare. O descoperi în mulţimea bisericilor, în locurile pe care le ocupă pieţele, primăria şi dioceza, o simţi în tristeţea nopţilor cufundate în linişte, fără serenade, în posomoreala figurilor, în asprimea tindei neprimitoare, în salutul nesincer al trecătorului. Pe străzi nu circulă viaţa, care a rămas claustrată în locuinţele tăinuite de obloane. Din Buenos Aires treci spre Rosario, din Rosario spre Córdoba şi de aici spre Santiago sau La Rioja, spre Catamarca, Jujuy sau Salta, şi ai impresia că oraşul Buenos Aires este o retrospectivă şi că de fiecare dată apare mai mic şi mai vechi. La Plata, Bahia Blanca şi Mercedes te duc cu gîndul tot înapoi. Oricare oraş din interiorul ţării, împietrit cu cincizeci, cu o sută, cu două sute de ani în urmă, se aseamănă cu un altul de aceeaşi vîrstă. Le lipseşte sufletul şi expresia autentică ; în loc să şi le făurească în interior, se străduiesc să se asemene cu un Buenos Aires de album. Aspiraţia aceasta este vizibilă în sectorul comercial, cu prăvălii întotdeauna exagerat de spaţioase, în baruri la anumite ore, în îmbrăcăminte şi în faţada clădirilor. Nu reuşesc să fie, în tot ceea ce împrumută, decît copii rigide, sub care fără îndoială mocneşte, stînjenită, o psihoză locală ce nu a ajuns să ascundă amprenta forţelor naturii. Puţinul ce le este propriu,

izvorît din natura înconjurătoare, din ambianța locuințelor, sălaș al mai multor generații, din interioarele sau din fațadele lor, din experiența vieții locale, inclusiv cea împrumutată de la alții, se aseamănă doar cu o fosforescență. Singurătatea cîmpiei a răzbătut prin toate acestea și conviețuiește în spirite și în cămine. Orașele au devorat totul de jur împrejur pentru a exista numai ele, și acum au în interiorul suburbiei satul și coliba laolaltă.

Asemănarea izbitoare dintre aceste orașe, chiar și între Tucumán și Santa Rosa de Toay, nu este decît sufletul pampei ce apasă asupra construcțiilor strivite, dezvăluindu-se în pasul leneș al trecătorului și în curiozitatea vicleană pe care o citești în ochii străinului. Orice străin este identificat fără greutate după privirile pe care ochii săi, lacomi de a privi totul, nu le pot ascunde. Pentru călătorul care a părăsit alt oraș, înainte de a intra în acesta, s-au modificat doar cîteva semne exterioare și, cel mult, așezarea prăvăliilor. Culoarea clădirilor, lărgimea și pavajul străzilor, perspectiva largă, fețele oamenilor, îmbrăcămintea, pronunția, planul orașului, înălțimea caselor, toate sînt aproape la fel. Va observa, poate, o sărăcie ceva mai accentuată și o grijă mai evidentă sau mai disimulată de a o ascunde ; se regăsește, din nou, străin în patria sa. Fapt este că cei din Sud nu vin în mod obișnuit pînă în Nord, sau invers ; și foarte puțini au reușit să-și cunoască țara atît de întinsă, atît de tristă și atît de îndrăgită. Astfel că, din tată în fiu, aceiași oameni sînt mereu în aceleași locuri. Cel sosit de curînd va pierde multe zile pînă să stabilească legături cu ceilalți, pînă să se împrietenească cu cei ce stau la aceeași pensiune. E privit ca un străin, și e foarte greu să învingi o rezervă de cîteva secole. Dacă nu are bani, persoanele spre care a fost îndrumat vor căuta să se descotorosească repede de el ; asemenea celor care pleacă din America spre Europa, sau celor care pleacă din Buenos Aires spre

interiorul țării, trebiue să fie neapărat bogați. Pînă și rudele îndepărtate îl privesc cu dezgust pe oaspete dacă nu-l pot arăta în public ca pe un titlu de glorie, iar inteligența nu poate suplini lipsa banilor, fiind considerată o slăbiciune omenească. Toate orașele acestea fără însemnătate, aride, unde se citesc ziarele din Buenos Aires, dimineața cele din ajun și seara cele de dimineață, și care nu au decît o spoială de cultură, posedă bastioane de necucerit, racle cu oseminte din Spania. Nici un burghez nu poate pătrunde în așa-numitele lor cercuri sociale, înzestrate cu registre genealogice cu care își încarcă memoria ușurată de alte obligații. Sînt locurile sfinte în care s-a refugiat această lume gimnospermă, începînd cu perioada colonială, și care au fost denumite „societate". La fel ca în comediile lui Molière, fiecare oraș își are aristocrația sa, alcătuită din cei care poartă titlurile strămoșilor și se ocupă cu politica. Posedă moșii de cel puțin patru generații, moșii pe care bunicul le-a ipotecat și pe care ei le-au pierdut ; cîmpiile și proprietățile sînt cunoscute după numele acestor aristocrați — de altfel singurul lucru rămas de la ei. Paraná, Salta, Córdoba și celelalte orașe de provincie au în inima lor de mai mult de un secol acest nucleu de oameni cu vază care privesc cu dispreț lumea de rînd ; la rîndul ei, ca o ripostă, această lume nu-i respectă și nici nu-i invidiază. În afaceri și în administrație, bărbații pot să se amestece cu gloata, pentru că în cele din urmă toți, cu mici diferențe, se ocupă cu același lucru ; însă familiile lor nu au relații și nici nu se înrudesc decît în interiorul castei lor ridicole. *La Comtesse d'Escarbagnas* [1] ; sau, mai exact, *Georges Dandin* [2].

Pentru a putea înțelege orașele, e nevoie să te retragi puțin la țară, unde le regăsești reduse la elementele lor, în sat, ca și în cătun. Totul este identic, dar la o scară

---

[1], [2] Comedii de Molière.

redusă ; în aceste locuri însă poţi vedea cum se cristalizează sentimentele şi împrejurările care mai tîrziu vor constitui oraşul şi orăşeanul. Într-un anumit fel, etapele acestui proces de cristalizare rămîn la ţară. Omul de la oraş nu are de învins greutăţi mari, dacă-şi dă osteneala să fie bogat sau să simuleze bogăţia ; inteligenţa este o piedică de care scapă repede, neluînd-o în seamă dacă nu este atît de puternic încît să-l atragă spre metropolă ; forţele aflate în joc sînt astfel foarte simple, dar tocmai din această cauză li se supune mai greu cel care nu consimte să fie instrumentul lor docil. Ţăranul se găseşte în centrul fizic al acestui sistem, chiar în locul unde se produc aceste forţe înainte de a se acumula şi de a deveni orăşeneşti.

PIONEERS CARE FAC HALTĂ

Ţăranul, foarte redus la minte, apare mai complicat decît lumea aceasta simplă care îl înconjoară. Pe scurt, oricît ar fi de neînsemnat, în mediul său este un semizeu. Află în sufletul său impulsuri şi forţe care tind să supună tot ceea ce vine în contact imediat cu el, asemeni copilului, fiindcă judecă tranşant valorile existenţei : a fi sau a nu fi. În primul rînd e importantă viaţa, apoi bogăţia, şi abia în al treilea rînd, puterea. Pînă şi cel cu o fire străină de orice complicaţie, pus în mediul acesta de secrete mărunte, face să se trezească în personalitatea sa adormită facultăţi de cucerire care ajung să provoace uimire ; însă în tumefacţia acestor personalităţi create prin exercitarea unor facultăţi foarte restrînse se găsesc încorporate întotdeauna materiile pe care le-a dominat, uneltele pe care le-a făcut inutile. El este, deocamdată,

un ins care trăiește și dorește ; care poate influența autoritar tot ce e în apropierea sa și are dreptatea întotdeauna de partea sa. Păcat că nu dorește niciodată mai mult decît poate, căci în loc să ajungă animalul cel mai potrivit așezării în care s-a născut, s-ar fi putut transforma, făcînd să se nască în sufletul lui neliniștea rodnică și aspirația spre ceva nemuritor. Colaborînd cu forțele înconjurătoare, ajunge să le domine, pînă cînd într-o bună zi forțele înconjurătoare îl înghit, deoarece nu constituie altceva decît o jucărie.

Sentimentele asemănătoare ale eului grosolan și sălbatic zămislesc pe coline dragostea caracteristică pentru pămîntul natal, pentru tradiția neaoșă și pentru mitul eroic. În cîmpie se clocește excesiva stimă față de tine însuți, proiectată peste tot ce-i aparține, și revolta împotriva ordinei impuse din afară și împotriva legii. Bogătașul așezării este întotdeauna puțin viclean și îl adoptă pe cel îndrăzneț cu o ascunsă simpatie. Dezacordul cu contextul imediat îl previne împotriva a tot ceea ce i se pare o imixtiune în lumea sa, în care se mișcă în voie. Adună în jurul său forțe înrudite și tinde să împrăștie pe cele încărcate cu electricitate contrarie. Ca agent catalizator, transformă o cantitate oarecare de componente sociale și anulează acțiunea altora, pentru ca pînă la urmă să aibă în întreaga așezare un sprijin și să fie el omul reprezentativ.

La început a trebuit să lupte, muncind din greu, împotriva unui mediu încărcat de ostilitate ; însă pe măsură ce lucrurile înconjurătoare și-au pierdut virulența, așezarea și locuitorii au dobîndit asprimea care înainte era numai a mediului. A alungat singurătatea din cîmpie, introducînd-o în case și în suflet, de unde nu mai poate să o scoată.

Munteanul trăiește total neinformat și se predă ; abia îl ajută voința de a merge înainte, de la o zi la alta. Puți-

nul pe care îl are îi ajunge, căci lipsindu-i totul, nu are cunoştinţă decît de existenţa sa la nivelul simţurilor şi trăieşte călăuzit de un bagaj de superstiţii pe care îl consideră satisfăcător, cu scapularul şi icoana sfîntului venerat. În schimb, ţăranul de pe cîmpiile noastre, unde averea, înainte la fel de uşor de obţinut ca pămîntul şi apa, a atras pe cei mai curajoşi, trăieşte cu frică de ceilalţi, pe care îi respectă, şi stă încordat ca un resort, gata oricînd să se apere. Nu întîmplător această cîmpie a noastră este levigaţia [1] vechilor munţi. Îşi ia viaţa în propriile mîini, şi ştim că mîna este una din armele cele mai vechi. Singurătatea îl transformă pe individ în centrul acestei circumferinţe imense constituite de cîmpie şi în cheia bolţii absurde pe care o desenează cerul. În sufletul individului se naşte un sentiment de diastolă, care-l scufundă în propria sa ignoranţă, şi de sistolă, care îl face să se contracte faţă de ceea ce reprezintă o constrîngere din afară sau cere disciplină. În situaţii identice, se ascunde sau o ia la fugă, în funcţie de amestecul moleculelor sufleteşti imponderabile. În el se găseşte înnăscută, dar în stare latentă, curiozitatea animalului de pradă, cuprins de dorinţa de a explora şi de a prospera, dorinţă care-l obligă să se informeze despre tot ce-i iese în cale, culegînd detalii necesare pentru confruntarea şi măsurarea mărimii şi a forţei lucrurilor pe care le aude şi le vede. Duce o viaţă neliniştită şi e permanent cu ochii în patru. Îl interesează cantitatea şi mărimea lucrurilor, intenţiilor, garanţiilor şi riscurilor. Se informează despre aproapele său şi despre viaţa pe care o duce, fără alt motiv decît acela de a pune stăpînire şi de a

[1] Transformarea unui material în pulbere fină, prin fărămiţare în apă sau în alt lichid, urmată de o sedimentare fracţionată.

pătrunde într-o lume pe care o bănuiește la fel cu a lui și care îi este interzisă prin faptul că nu o cunoaște. Blîndețea cu care cercetează este mișcarea primară a vitalității insurgente pe care o face copilul cînd dobîndește capacitatea stereoscopică a văzului, cînd deosebește volumele pe planuri diferite de distanță și tinde să le apuce cu mîna. Sufletul infantil al omului matur din șesurile argentiniene și, fără îndoială, din alte locuri asemănătoare se oprește aici, impuls transformat într-un complex de curiozitate care în mod obișnuit se confundă cu naiva abdicare. Asemeni animalului, este curios în singurătatea lui ; atunci cînd pare că se interesează de lucruri fără importanță, de fapt iscodește, și ochiul care-și îndreaptă timid privirea spre pămînt ne scrutează.

Din asemenea stări de spirit și din urgenta necesitate de a stabili relații licite cu lumea decurge aspirația spre un trai îmbelșugat, am putea spune, într-o casă și într-un trup străin. Toate aceste încercări de a stabili legătura cu semenii săi eșuează însă, fiindcă este un ins singuratic. Chiar și ceea ce este mai valoros în sentimentele sale își schimbă brusc orientarea și se transformă în dorință de apărare sau de atac, provocată de primejdii imaginare, adînc înrădăcinate în subconștientul său. La întrebarea : „Ce faci aici ?“, care este de fapt tentaculul întins spre pradă, te poți feri fără să-ți dezvălui gîndul răspunzînd : „Ia, fac ce e de făcut !“

Mișcarea aceasta, subconștient defensivă, sau mai curînd subconștient socială, nu este însă izvorîtă din dragoste, deoarece aproapele îl interesează numai ca un obiect necunoscut. Dimpotrivă, oferă variante noi la tema depărtării, cum ar fi teama exagerată, tradusă printr-un mutism firesc la țăran, sau lipsa de respect pentru tot ce este intim. Personalitatea oferă o carapace puternică, atunci cînd este atacată fățiș ; omul de la șes este dibaci

cînd trebuie să dea tîrcoale pînă-şi lasă adversarul fără acoperire, la fel cum ştie să lovească dintr-o dată în grumazul vitei. Reprezentativ pentru acest mediu este tipul numit *guapo* [1].

EL GUAPO

Guapo este organul atrofiat al aşezării, rezumat al unei epoci şi executorul testamentar al indigenului. Dăinuieşte fără a fi influenţat de nici una dintre forţele care determină existenţa omului şi dirijează succesiunea fiinţelor, nu-i pasă de trecut sau de cele ce vor urma. Extrage din el însuşi raţiunile în virtutea cărora acţionează, şi nimic din ceea ce îl înconjoară nu-l învaţă ceva şi nici nu-l schimbă. Se blindează în pielea groasă a temperamentului său şi, asemeni animalului sau filozofului, ascultă de sistemul său propriu, închis, criptogam. Lipsit de orice ornament didactic sau convenţional, seamănă mai degrabă cu un tip schematic, aşa cum este copacul uscat faţă de cel verde ; căci, fără îndoială, posedă într-o doză superlativă puterea bărbătească. Lipsindu-i supleţea şi caracterul ambivalent, nu păstrează nici măcar urma marionetei care trăieşte în noi toţi. De aici seriozitatea absolută a gesturilor sale. Îşi trăieşte drama pe cît de înfumurat pe atît de veridic, ca şi cum ar fi autorul piesei.

Tîlhar dibaci, nelegat de nimeni, fără complici, dispus să tolereze pînă la un anumit punct ordinea stabilită a lucrurilor, din orice unghi l-ai privi descoperi la el o logică masculină care-i guvernează întreaga persoană. E curajos din fire şi nu are legături cu societatea, ci numai cu el însuşi. Nu face parte din nici o grupare, nu are de-a face cu nimeni, căci nu poate avea prieteni pe potriva

[1] Curajos, îndrăzneţ, dar şi : fanfaron, lăudăros

lui. Este bărbatul care posedă numai trăsături masculine ; cele feminine și cele infantile au fost amputate ; ceea ce înseamnă că nu se lasă influențat de lume și nici nu muncește pentru lume. Din această cauză este numit „îndrăzneţul“ [1]. În consecință, este o ființă stearpă, care nu procreează și care se consumă în propria sa postură, independent de contextul activităților sociale. Pe o insulă pustie ar vieţui în același chip. Individ și nu ființă reprezentativă, schemă și nu om, încarnează o idee, nu un ideal. Hagen, mai curînd decît Siegfried [2]. Eroul are o mișcare parabolică, avînd înfățișarea unui vîrtej, la fel ca aceea a animalului cu gheare încercuit de ineluctabila sa singurătate. Cum acțiunea nu se proiectează în social, dispare împreună cu cel ce o execută. *Guapo* nu găsește alt mod de a-și exercita influența asupra celorlalți decît tăindu-le drumul. Omoară și terorizează fără să fie provocat ; limbajul gesturilor sale ignoră premeditarea și căința. Niciodată nu este satisfăcut pe deplin, deoarece nu se contopește cu acțiunea sa, și cu fiecare ispravă o ia de la început. O dorință nestinsă îl îmboldește să se amestece în toate lucrurile cu care din aceleași motive nu poate fuziona prin alte mijloace. Femeia este considerată o ființă oarecare ; el nu o compătimește, nici nu o disprețuiește : se folosește de ea. Posesiunea materială îl scutește de răspunderea paternă ; un act material fără pasiune este lipsit de urmări. *Guapo* este un monstru aprig, trecător ; e o ființă inferioară, care nu se proiectează. Dacă s-ar adăuga la această însușire sălbatică, pur

[1] Ca tot ce este personal, valoarea tipului *guapo* este de esență sexuală. Îndrăzneala implică virilitatea, care în limbajul bărbaților se exprimă organic. Faptă vitejească pentru care e nevoie de curaj, nu are nimic de a face cu acțiunea eroică, ci pur și simplu cu bărbăția, și se referă strict la cucerirea femeii. De unde curajul capătă cruzime de animal care și-a scos ghearele, aflat în călduri (n.a.).

[2] Eroi ai dramei muzicale *Siegfried* de Richard Wagner. Siegfried, erou nobil, puternic, este asasinat, prin trădare, de Hagen, instigat de Brunhilda.

zoologică, sentimentul socialului, al finalității acțiunii, dînd naștere noțiunii de datorie, am avea de a face cu un conducător și, la bătrînețe, cu un patriarh. Însă natura l-a privat de organele de legătură și de înțelegere ; în fond, nu înțelege nimic din ceea ce formează orizontul vital al carnivorului.

Guapo este un ins solitar, unicul urmaș al *gaucho*-ului viclean, omul asemănător fiarei. *Habitat*-ul său firesc este satul, în care reprezintă forța cîmpiei ; umblă fără să salute pe nimeni și nu atacă decît atunci cînd este provocat. Răutatea îi este înnăscută, la fel ca puful la păsări, sau mirosul pătrunzător la animalele de munte ; constituie o stare naturală. *Guapo* poartă responsabilitatea absolută a actelor sale. Tot ce face este iremediabil și nu se poate spune că ar fi putut să se întîmple altfel ; simplă fatalitate. Merită respect, la fel ca tot ceea ce nu poate fi schimbat, orice s-ar întîmpla ! În simpatia ascunsă cu care este privit astăzi există, așadar, un anumit respect pentru puterile neînduplecate pe care le deține. Și mai există apoi o secretă simpatie pentru ceea ce este dăunător.

Într-o societate rău întocmită sau nemulțumită cu întocmirea sa, elementul antisocial reprezintă o bună parte din sentimentele reprimate ale acestei societăți : societatea ascunsă. De aici caracterul eroic și simpatic care în unele cazuri nu țin seama de răutatea *guapo*-ului. Este o forță de răzbunare a întregii comunități, care se realizează prin intermediul acestui nenorocit. Prin curajul și îndrăznelile sale, prin pasul său tăcut, el face ca masa îmblînzită a locuitorilor să-și recapete sensul forței și al protestului, sufocate în fața ordinei și a justiției.

În aproape toate aceste așezări există cel puțin un astfel de om, spectru al vremurilor trecute. Deși este un fugar, umblă în libertate ; îngăduința acordată de autorități, fără să fi fost cerută, îl transformă într-un personaj cu funcție oficializată, integrată ilicit în administrația

publică ; circulă cu gîrul tribunalului. Deşi nu face caz de cei pe care i-a omorît şi nu-i face plăcere să se vorbească despre asta, el este deasupra legii, îndulgenţei şi fricii.

Firește, e sărac şi nu cunoaşte alte meserii în afară de cele specifice cîmpiei. Adesea trăieşte pe spinarea vreunei femei uşoare, care, înainte de toate, admiră în el bărbăţia. Atunci devine parazitul bordelului, unde puterea sa este nelimitată. Pe această cale, prostituata îşi ia asupră-şi o sarcină bănească şi socială, scutind astfel de orice răspundere pe oamenii cinstiţi ; banii cu care îl întreţine pe *guapo* te duc cu gîndul la o plată a tributurilor. Fiara aceasta are tot ce îi trebuie : mîncare, îmbrăcăminte şi posibilitatea de satisfacere a viciilor ; foarte rar cere bani. Firește, i se acordă un credit, pe care niciodată nu-l soldează şi din care cheltuieşte cu prudenţă : numai pentru ceea ce are el nevoie.

Poliţia este neputincioasă faţă de el şi, în mod paradoxal, îl ia drept model de cinste, de corectitudine, de putere neostentativă şi absolută, imitîndu-l chiar, atunci cînd este posibil. În casele proaspeţilor îmbogăţiţi poţi găsi tablouri reprezentînd un *guapo ;* Moreira este replica sa romantică şi literară ; *Don Segundo Sombra* [1] este un fel de *Cantar de Mio Cid* [2].

Produs firesc al micilor aşezări sau al aşezărilor care au avut parte de o dezvoltare rapidă, simte nevoia de a trăi aproape de cîmpie, într-o colibă de la periferie. În contact cu fiinţele supuse, degenerează. În oraşele şi în localităţile mari, decade, ajungînd un cumătru, cu ticuri retorice, de birocrat şi om politic. Nu mai este urmaşul

---

[1] *Don Segundo Sombra,* roman al scriitorului argentinian Ricardo Güiraldes (1886—1927), în care se descrie în mod magistral viaţa în pampa (1926).

[2] *Cantar de Mio Cid,* prima lucrare mai importantă a literaturii spaniole (1140), în care sînt prezentate faptele eroice ale lui Rodrigo Díaz, erou castilian cunoscut sub numele de Cid.

gaucho-ului rău, ci al străinului sărac, care vrea să facă din oraș moșie.

VRĂJMAȘII ALE SINGURĂTĂȚII

Micile așezări din marile șesuri, unde întîmplarea face să se întîlnească ființe de origini diferite care ajung să se unească și să aibă copii, în loc să-și întărească tot mai mult coeziunea pe măsură ce devin compacte, produc sentimente dizolvante, ce nu dau naștere nici măcar unor resentimente rodnice, căci și ele sînt superficiale. Pampa este un loc de împrăștiere. Singurătatea, cu toată împotrivirea voinței, se dovedește mai puternică decît munca, fiind o stare constantă și stabilă, iar munca, o stare nesigură, care nu se coordonează în profunzime cu elementul social, unanim, mistic. Casa se construiește pentru a sluji de adăpost cît timp durează munca, dar apa și vîntul sînt eterne. Șesul nu oferă materiale bune pentru construcție, și lumea care se îngrămădește în așezări e stăpînită de gîndul de a face avere, cît mai repede cu putință. În loc să facă avere, face copii, iar copiii pleacă și așezarea rămîne mereu cu aceiași locuitori. Din toate semnele care completează formula vitală a fiecăruia, sînt identice și se adună numai acelea egoiste și ostile. În această privință, așezările noastre sînt, psihologic vorbind, mici forturi. Forța care, în micile forturi, s-a împotrivit uneltirilor din afară, acum, cînd nu mai există vechile primejdii, s-a întărit și luptă împotriva centrului. Locuitorii nu doreau cîtuși de puțin să eternizeze prezentul, să se întoarcă înapoi și să ia totul de la început. Ei se găseau acolo deoarece căutările lor coincideau cu ale altora, și intenția lor era să rămînă pînă aveau să obțină răsplata. Dobîndirea cîtorva bunuri

i-a supus în cele din urmă, şi acum îi reţine aceeaşi căutare, care a devenit mai puternică decît propriile lor intenţii. Caută pentru a căuta; rămîn în proprietatea lor ca într-o capcană, în timp ce sufletele lor nemulţumite plutesc fantomatic printre lucruri şi fiinţe; formează arhipelaguri vii, înconjurate de indiferenţă şi de ostilitate, stăpîni ai unei averi care îi izolează într-o crustă de teamă şi în invidie, ai unei case în care locuiesc ca oaspeţi, cu copii ce îşi urmează viaţa lor morală emancipată, copii ai singurătăţii. Sînt daţi la şcoală şi după aceea rămîn la Buenos Aires, ruşinîndu-se de părinţii şi de numele lor. Băştinaşul priveşte cu dezgust mîrşăviile la care se dedă străinul pus pe căpătuială; străinul nu concepe, nu acceptă ca şi băştinaşul să se îmbogăţească. S-ar simţi deposedat; fiindcă, deşi ignorant şi sărac, mai este încă un vlăstar al conchistadorilor şi al colonilor şi consideră că paşaportul său este biletul de liberă trecere spre triumf.

Aşezările acestea sînt pline de tristeţe, şi nu poate fi concepută aclimatizarea omului în condiţiile unui asemenea celibat spiritual. Am putea menţiona toate aşezările: toate sînt la fel; diferă numai ca nume şi ca număr de locuitori. Configuraţia lor este aceeaşi; aceleaşi par a fi persoanele şi casele; s-au aşezat la fel ca păsările după un zbor lung. În aceste case intri ca într-o închisoare cu ziduri groase; din clipa în care s-a închis poarta, este imposibil să evadezi, dacă ai ceva înăuntru. Noii-veniţi iau locul celor bătrîni care mor sau pleacă; se cunosc unii pe alţii din vedere sau după nume; cunosc mult mai bine ce posedă şi ştiu cum au obţinut locul. Se primenesc mereu, ca şi cum totul ar începe din nou cu fiecare generaţie, şi nu există nimic din trecut care să poată fi transmis şi care să rămînă în picioare, să fie mai durabil decît trecătorul. Nici măcar amintirea.

Este tot atît de greu să desăvîrşeşti, în aceste aşezări de echipaje, o operă solidară, să uneşti spiritele şi mîinile,

pe cît este de ușor să urăști sau să distrugi. Comercianții își pun în joc bogăția pentru ca să-și ruineze vecinul, și falimentul unei case de comerț, prăbușirea bruscă a unui țăran bogat aduce o rază de soare și o adiere proaspătă în aceste suflete întunecate. Nu sînt mai răi decît ceilalți oameni ; sînt așa cum sînt. Nu vă așteptați să întîlniți un artist, un scriitor de talent, un visător de orice fel, un îndrăgostit de păsările, care să trăiască și să moară acolo. Sufletele artiștilor naufragiază pînă la urmă, oferind spectacolul unei vieți mizerabile. Toate aceste așezări își au vecinii lor inutili, bețivii lor decăzuți, care-și arată organele genitale copiilor și care înjură de te îngrozesc. Distruși de alcool, prăbușiți lîngă un perete, îi auzi cum fredonează fals, printre bale, vreun cîntec școlăresc. În acest stadiu au ajuns spiritele create de Dumnezeu pentru cîntec. Cîteodată, în sufletul unora se petrece o miraculoasă limpezire a spiritului ; atunci simt că se sufocă de atîta grosolană necuviință și fug fără să se mai întoarcă, sărmane păsări lipsite de bucurii.

În așezări stau mereu cu arma pregătită. Dezamăgirea și dezgustul, resentimentul și sărăcia apasă asupra sufletelor ; o nemulțumire difuză îi face să se baricadeze împotriva unor primejdii nevăzute, în așteptarea unor agresiuni închipuite. Partidele politice incendiază spiritele, făcîndu-i pe oameni să-și arate colții, asemeni fiarelor sălbatice ; lupta electorală este exercițiul calistenic [1] al acestor suflete, care nu se sperie de nimic și care discută pe un ton jovial despre asasinate și sinucideri. Pitulați, adulmecînd zvonurile răspîndite cu înverșunare, își fac o pradă din scandal și-și înfig colții în el, deoarece aceasta constituie hrana lor zilnică. Politica are acolo un sens absolut și vital.

---

[1] *Calistenie*, gimnastica necesară pentru dezvoltarea forțelor musculare și împlinirea frumuseții.

Rivalitatea constituie starea permanentă, normală ; desemnarea candidatului, numirea unui medic sau a unui comisar, împrejurările în care trebuie să se facă toate acestea nu sînt decît pretexte pentru ca bestia ascunsă sub înfăţişarea omenească să se dezlănţuie fără scrupule. Şi totuşi cruzimea şi ura aceasta atît de cumplită provin în fond, fără nici o îndoială, din înclinaţia spre simpatie şi dreptate, care întîlneşte stavile pe albiile pe unde ar vrea să-şi facă loc. Căci ura nu este altceva decît dragostea zădărnicită. Din cauza acestei alotropii, a lua apărarea cuiva înseamnă a descărca arma împotriva altcuiva, şi bucuria, aproape întotdeauna, se manifestă prin împuşcături în aer ; iau naştere societăţi de tot felul, centre atletice şi cercuri de cultură care ajung pînă la urmă simple comitete sau se dizolvă, deoarece rivalitatea este mai puternică decît dorinţa de solidaritate ; se înfiinţează ziare care ajung în serviciul discordiei, căci sînt roadele singurătăţii. Prost scrise, născute din invidie sau din ambiţie, nu ştiu să-şi întreţină cititorii cu articole şi informaţii, iar coloanele lor sînt încărcate cu o dinamită inutilă. Virulenţa lor denotă o totală lipsă de experienţă, limbajul lor exprimă o permanentă opoziţie. Să nu căutăm în aceste patru sau opt pagini infame altceva decît diatriba ; ele apără interesele localităţii, şi directorul lor trăieşte ca un condamnat la moarte. Nu ştie să apere decît atacînd, aşa cum nu pot exista partide politice decît ca adversare ale unui ideal. Bărbaţii care ajung în guvern folosesc aceste şarje de cavalerie pentru a-şi apăra propria persoană, nu idealurile, pe care nu le au, deoarece şi ei sînt fiii singurătăţii. Cînd sentinţa este executată şi directorul se prăbuşeşte ciuruit, deputatul naţional soseşte pentru a asista la înmormîntare şi rosteşte un discurs josnic, pentru ca rana să nu se cicatrizeze niciodată. Oamenii aşteaptă după aceea să vadă ce scriu ziarele de mare tiraj şi, puţin mai tîrziu, se aşterne uitarea. Deoarece mortul face parte dintr-o breaslă ; nu era un con-

ducător al presei, ci un ziarist oarecare ; era un membru izolat al unui corp avînd o unitate organică. Pentru toate aceste motive, sacrificiul său a fost, așa cum a subliniat deputatul, „un tribut plătit cauzei civilizației". A căzut deci luptînd împotriva spectrului reprezentat de indigen, în micul fort al așezării.

Animalul este mult mai resemnat în izolarea sa ; trăiește în pielea lui și nu are în sînge germenii simpatiei și ai altruismului, care sînt în stare să-l pervertească. Se teme sau atacă fără a aștepta permanent agresiunea, fără a se gîndi timp îndelungat și în taină la răzbunare. În epoca rutului se împreună, își apără puii, și după aceea se întoarce la singurătatea lui.

Toate acestea constituie cîmpia ; depărtarea așezărilor și violentul lor amestec de pasiuni înseamnă victoria postumă a indigenului, deposedat de o forță anarhică, etnic mai slabă decît el. Așezările acestea noi sînt bastioane de vechi violențe, care se infiltrează prin pereții poroși, de pămînt. Cînd această forță, sălășluind în limitele sale, se află în repaos, închide ochii și îngaimă un răspuns vag și timid. Trează însă, fără să se ridice, își descarcă, de acolo de jos, vicleana sa întrebare plină de intenții răzbunătoare, care ajung pînă în străfundul sufletului.

NEÎNCREDERE

Locuitorii acestor așezări pe care le cunosc foarte bine sînt naivi și bănuitori. Nu au încredere în nimeni din ignoranță, și n-aș putea descrie resentimentul, fruct poate al singurătății ostile care-i înconjoară, existent în fizionomia și în gesturile lor. Au o politețe reținută și întrebuințează formule de salut și de rămas bun amintind un ceremonial care se folosea, fără îndoială, cu multe secole în urmă. Sînt ființe incomplete, lipsite de o struc-

tură psihologică precisă, avînd doar integritate și unitate corporală. În sufletul lor găsești zone sterpe, vegetații sălbatice. Chiar și ceea ce știu este tot ignoranță ; pînă și bunăcuviința este o podoabă ieșită din uz. Nu trăiesc din plin viața, chiar dacă sînt inteligenți ; și nici nu profită de bogăție, dacă sînt bogați. Le lipsește o dezvoltare armonioasă, care să dea formelor mărimea și soliditatea cuvenite. Au fost azvîrliți în locul unde se găsesc acum pe vremea bunicilor, sau și mai înainte, și parcă păstrează o ciudă secretă care și-a pierdut sinceritatea. Ne pîndesc căutînd un motiv ascuns de batjocură ; ne cercetează pînă ce găsesc punctul vulnerabil care să le redea conștiința unei plenitudini a ființei. Tot ceea ce știm, ceea ce reprezentăm din punct de vedere moral, tot efortul cheltuit pentru a dobîndi acest puțin pe care îl putem arăta fără să ne rușinăm nu înseamnă nimic pentru ei.

Le lipsește, de fapt, ceea ce prisosește unei ființe complete, lucrul acela unic, soldul favorabil obținut atunci cînd se compară ceea ce ar fi trebuit să fim cu ceea ce am ajuns în ciuda tuturor greutăților întîmpinate. Dar tot acest avantaj trece neobservat. Le lipsește bunăstarea, confortul, generozitatea, indulgența, interesul pentru faptele glorioase și orizontul larg al comunităților umane armonios unite. S-au format fără a conjuga persoana lor la toate timpurile și modurile verbelor a iubi și a trăi. Cunosc o sumedenie de lucruri pe care oamenii de la oraș le-au uitat de mult ; cred în ceea ce nimeni nu mai crede și devin suspicioși pentru aceleași motive care îi îndeamnă la dragoste. Fapt este că rămîn neînfricați, asemeni naturii, asemeni cîmpiei, asemeni animalului căruia îi poartă grija, asemeni așezării însăși.

Vor să petreacă și nu știu cum ; vor să iubească și devin grotești, deoarece în gesturile cele mai gingașe se întrezărește goliciunea sexului. Singurătatea i-a înșelat, învățîndu-i să mintă. Confundă numele și faptele, și orice răspuns îi satisface ; citesc ziare și reviste, sînt mai

mult sau mai puţin la curent cu ceea ce se întîmplă, însă le lipseşte sensul continuităţii ; înţelesul zvonurilor care ajung pînă la ei se amestecă în mintea lor, învălmăşind absurd ştirile cele mai disparate. Ştiu să vorbească şi să gîndească doar cuvinte. Din cauza aceasta, faptele întîmplate cu două-trei zile în urmă, se află pentru ei la distanţa care ne desparte pe noi de o pagină din Tucidide, pe care credem că o înţelegem, dar, de fapt, n-o înţelegem încă. Radioul le aduce sunete dezarticulate din gîtlejul oraşelor cosmopolite ; iar îmbrăcămintea pe care o poartă li se potriveşte ca rochia bunicii ; admiră tot ce este detestabil şi ignoră restul. Pentru ţărani se tipăresc pagini întregi în marile ziare, care sînt pline cu colaborări speciale ; pentru ei sînt încărcate cu praf de puşcă ştirile de la faptul divers, cuprinzînd o mulţime de detalii respingătoare ; cele mai tari, pentru ei se scriu, şi se declamă versuri de prost gust. În felul acesta, oraşul colaborează cu pampa ; distanţa imensă pe care o au de parcurs şi amploarea difuzării dau ideilor o mare putere de înrîurire a spiritelor. Scriitorul poate să nu ţină seamă de cititorii din provincie şi muzicianul poate să considere că nici nu există, dar cei de la cîmpie vin în taină, se aşază alături şi le cer să plătească tribut pămîntului. De-a lungul acestor distanţe de toate felurile, imaginile se deformează şi identitatea limbii nu este suficientă pentru a crea un înţeles identic pentru cuvinte ; deşi dispunem de acest vehicul, rămînem tot izolaţi unii de alţii.

SĂRACII

Toată această circulaţie de monezi false care se bat pentru interiorul ţării înseamnă sărăcie spirituală. Sunetele armonioase ale muzicii, formele dătătoare de emoţie

ale artelor plastice, gîndirea senină şi adîncă nu valorează acolo decît atît cît valorează şiragurile de monezi false sau argintăria ieftină. Săracul visează vise de sărac. Singurătatea înseamnă sărăcie. Cu toate că posedă pămînt şi vite, locuitorii acestor aşezări sînt săraci ; cu toate că au gospodării, vite şi pămînt, sînt săraci. Bunurile acestea înseamnă sacrificiul integral al persoanei, o izolare într-un mediu dioptric [1], a cărui înclinare deformează sentimente, idei, valori. Bogăţia lor nu este o cheie pentru a pătrunde în lume, ci o fortăreaţă pentru a se izola de ea. S-au retras în străfundul cîmpiei împreună cu prada lor, unde le este teamă şi se ascund. Averea aceasta, lipsită de strălucirea luxului, lipsită de prisos într-un sens artistic, fiind doar bogăţie, îi izolează de ceilalţi. Nu este un belşug care inspiră milă. Săracul de la oraş, pe scăunelul lui din piaţă, este incomparabil mai bogat decît omul de la cîmpie. Banii lui poartă semnul singurătăţii ; cînd pătrunde în oraşe şi vrea să se bucure de ei, este pîndit şi furat, deoarece e socotit nedemn de ceea ce posedă. Printr-o operaţie chirurgicală i se taie o bucată din bulgărele de aur pe care l-a strîns ; o ceartă îl deposedează de multe leghe de pămînt ; un prieten îi ia puţinul ce i-a mai rămas. Bogăţia lui nu are nimic comun cu sărăcia noastră, nici cu bogăţia celor cu adevărat bogaţi. Ar fi putut intra în lume, şi lumea s-ar fi aruncat la picioarele lui, îi este însă peste putinţă. În jurul lui se deschid fălci lacome şi batjocoritoare. Nu poate cheltui această avere, care este preţul vieţii lui, al femeii şi al copiilor. A devorat totul, şi tocmai de aceea lumea ameninţă să-l devoreze pe el, recuperînd în acest fel partea sustrasă. Mai există apoi, firește, cei cu adevărat săraci, săracii care nu posedă nimic, nici măcar

[1] *Dioptrică*, parte a opticii care se ocupă cu studiul fenomenelor de refracţie.

siguranța sărăciei lor. Dar și ei nutresc o vagă speranță, deși însoțită de nefericire și de indiferență. Noi am azvîrlit sărăcia în interiorul țării, ca să nu urîțească străzile orașelor și ca să nu întrerupă, cu strigătul ei puternic, un vis de cinematografie.

Chiar și sărăcia are ceva sigur atunci cînd ceea ce îi înconjoară pe sărac este puternic legat de sol și constituie mizerabila solidaritate a aceluia care nu posedă nimic. În țările cu veche tradiție catolică, cerșetorul ascunde ceva din Dumnezeu ; aici, într-o vreme, umbla pe cal și cerșea cu demnitatea celor aleși, fără a descăleca și fără a mulțumi.

Am putea spune că săracul orașelor este cetățeanul care consideră orașul drept casă, iar țăranul adăpostit în coliba sa este deșertul însuși. Sărăcia izolată este dublă : rămîne închisă în interiorul ei și e lipsită pînă și de asistența socială dintr-un mediu organizat. Săracul acesta al cîmpiei este o ființă izolată, prin singurătatea sa, de tot ceea ce îi lipsește ; ligamentele care îl unesc pe om de semenul său s-au rupt. La noi, săracul este un dezertor, un transfug care nu are dreptul la nimic și de care ne rușinăm. Este tatăl nostru, care a muncit cincizeci de ani fără să agonisească nimic și de care ne e rușine. Reamintiți-vă de acești săraci care umblă cu traista pe umăr, ducîndu-și în spate catrafusele și tîrîndu-și după ei familia, dintr-o localitate într-alta, pe șosele sau de-a lungul căii ferate. Umblă în căutare de lucru. Nu sînt vagabonzi, sînt muncitori. Nici măcar nu au sărăcia lor, deoarece sînt *peoni* [1] lipsiți de pîine, flămînzi și cu mîinile bătătorite. Nu cunosc nimic mai singuratic, mai trist decît acești pietoni ai pampei care străbat distanțe enorme, unul după altul, despărțiți unul de altul, departe de noi. Iată-i adăpostindu-se la umbra rambleurilor și abia atunci

[1] Muncitori cu ziua.

observăm că în traistă își duc resturile caselor : ustensile de bucătărie, pături de dormit, farfurii. Dorm strînși unii într-alții, ca animalele, deoarece noaptea este din cale-afară de friguroasă pentru suflet și pentru suferință ; dar în zorii zilei următoare unul din ei pornește iar la drum, și ceilalți îl urmează după ce aproape nu-l mai zăresc. Se pare că ființa lor este părăsită de divinitate.

La țară sărăcia își pierde aspectul de lipsă de organizare socială și pare o incapacitate a individului, o pedeapsă pentru un păcat ascuns. Societatea nu poate fi învinovățită cu nimic, deoarece nu există ; fermierul, micul proprietar al unei moșii sau al unei livezi, ce legătură au ei cu săracul ? Îi oferă adăpost, dar distanța care există între cel ce are și cel ce nu are este atît de mare, încît nu se știe care dintre ei ar trebui să reproșeze celuilalt ceva, atunci cînd pleacă săracul. Nevoiașul de la cîmpie are la noi mai multe asemănări cu animalul decît cu omul bogat. Animalul este săracul prin excelență, lipsit pe dinafară și pe dinăuntru de tot ce e de prisos. Nu are nimic, nu cere nimic și pentru a muri nu are nevoie de nimic. Mizeria sub cerul liber este un accident personal și, prin urmare, o necunoscută, o amenințare. Te ia prin surprindere și, pe deasupra, asemenea bogăției, nu se observă că a fost produsă, sub presiunea mediului înconjurător, potrivit funcționării unui organism care secretă asemenea deșeuri. Acești săraci ai cîmpiei, care se hrănesc cu ceai și pîine neagră, procreează sărăcie, exală sărăcie. Cum atît așezarea cît și oamenii înstăriți lucrează numai pentru ei, săracii rămîn de fiecare dată mai izolați și se înmulțesc mereu ca număr. Atîta vreme cît acești oameni trăiau în singurătatea lor, formau un sistem aparte, împreună cu mediul înconjurător, fără trepte și forme deosebite, și aceasta fiindcă le lipsea legătura cu o stare socială mai bună. Distanța îi menținea rupți de ceilalți, și erau total izolați, căci punctele de reper care țineau legate firele vieții lor erau coliba, copa-

cul, fîntîna, ciinele, calul și familia. Însă îndată ce așezarea, și împreună cu ea, coliba, copacul, fîntîna, cîinele și calul s-au contopit cu marele oraș îndepărtat, au început să facă parte dintr-un sistem mai mare ; tot ce-i înconjura s-a pus în mișcare, și liniștea lor a căpătat o rigiditate cadaverică. Atunci cînd se mărește distanța și se adîncește deosebirea dintre îngusta lume locală și întreaga lume imensă, singurătatea săracului crește. Tot ceea ce slujește pentru a uni : telegraf, cale ferată, automobil, îl separă și mai mult. Metropola începe să tîrască după ea toată cîmpia, plasîndu-l pe sărac, cu fiecare zi, tot mai departe, spre granițele lumii primitive.

III SINGURĂTATEA LUMII ŞI A OMULUI

LUMEA ŞI OMUL

Chiar şi mormintele şi cimitirele, care în Río Negro, sau în valea Calchaquí, sau în Campana sînt vestigii ale unor oraşe preistorice, nu ne spun nimic, sînt un simplu obiect de curiozitate ori de studiu, pentru că indigenul este prin excelenţă omul fără istorie. Urme de oraşe şi de cimitire sînt legate de un anumit loc prin semne terestre şi nu de timp, prin semne vitale. Indigenul nu are trecut pentru că nu are viitor, el ocupă pur şi simplu spaţiul pe care îl umple corpul său, viu sau mort, şi, la fel cu animalul, chiar şi în societate, desfăşoară o viaţă ce nu depăşeşte limitele simţurilor. Indigenul se naşte şi moare în taină. Cimitirele acestea, puţinele urme de locuinţe ce ne-au rămas, oalele, uneltele, armele şi podoabele lor, care ca şi ei au purtat un nume, aparţin azi arheologiei, reprezentînd pur şi simplu un nume, într-un mod intranzitiv şi formînd epilogul unei alte epoci, care acum nu ne mai interesează şi rămîne la marginea istoriei, ca şi speţa prosimionilor [1] care trăiesc departe de oameni.

Istoria înregistrează momentul cînd omul începe să producă şi să lucreze coordonat şi, cu atît mai mult, cînd producţia şi munca aceasta coordonată concordă cu stilul

[1] *Prosimion (lemurion),* mamifere primate asemănătoare maimuţelor, de talie mică ; se mai întîlnesc în Madagascar şi în India.

de a produce și de a munci specific omului în general. Istoria este, așadar, tot ceea ce capătă viață independentă datorită muncii omului și trăiește atît de intens, încît ajunge să-l oblige să-și dezvolte suprastructura socială. Existențele laterale, care nu colaborează la această unitate de forme, aparțin etnografiei ; și urmele lor de asemenea fac parte din natură. Le lipsește puterea de evocare spontană, care, dezvăluindu-și sensul intim, reînvie trecutul din interior. Cu atît mai puțin ne poate spune ceva fosila, care aparține altei ordine a existenței, încă și mai îndepărtate, deși tangențial urmează aceeași direcție. Fosila ne arată istoria și vîrsta pămîntului chiar mai bine decît istoria speciei dispărute și este, în calitatea sa de fosilă, o piesă anatomică care interesează mai puțin filogeneza speciei sale decît istoria naturală în sens larg. Este o piesă unică sau multiplă, iar pentru paleontologie nu are valoare decît ca exponat. Ea dezvăluie victoria forțelor atotputernice ale naturii asupra slabelor și fragilelor forțe ale vieții, al cărei sens este lupta împotriva naturii. A existat aici o fractură în favoarea pămîntului și împotriva vertebratului. Animalul dispărut și stingerea totală a speciei presupun o paranteză în domeniul definitiv al cosmosului inconștient, exact opus istoriei, care nu înseamnă numai succesiune și schimbare, ci supraviețuirea, salvarea unui *quantum* etern în procesul transformării provocate de scurgerea vremii. Existența fosilei dovedește brutala victorie a pămîntului și faptul că ființa ridicată temporar împotriva lui a fost învinsă. Acest fel de comportament a fost un episod trecător în lungul monolog al materiei, care, întîmplător, a atins stadiul vieții. Și după cum mormanul de pietre ale edificiului în ruine stă mărturie pentru voința omului împotriva forței orizontale a naturii, osul pietrificat arată întreaga greutate inertă care l-a tras la fund. Natura a învins toate rezistențele ce se opuneau legilor sale, și rămășița zoologică nu este decît o stare, ceva mai puțin decît cadavru, este pămînt, cu

care se înrudește în calitatea sa de astru. Fosila este un corp astral.

În procesul de evoluție au existat, între aceste ființe și cele care trăiesc acum, spărturi profunde, rupturi izolate și fără legături în lumea vie de astăzi. În osul de piatră este închisă singurătatea. Însă acele specii fosile care mai au încă cel puțin un reprezentant pătrund în istoria vieții și îl salvează pe strămoș de la o eventuală scufundare în istoria planetei. Indigenul face parte din istorie, deși e legat foarte strîns de condiția pur planetară și geografică ; el reprezintă istoria bastarzilor sau istoria apocrifă. Cimitirul în care este îngropat constituie vestigii etnografice și erudite ; îi revine de drept un loc în vitrina muzeului și e socotit un capitol în biografia vertebratelor. Ruinele imperiilor aztec și incaș, aflate în Guatemala și Columbia, ne spun mai puțin decît cel mai neînsemnat cimitir de țară și mult mai puțin decît o țesătură manuală de lînă. Nu este vorba de o distanță în timp ; este afinitatea destinului celor ce au trăit aici cu al nostru. Restul ține tot de erudiție și de știință. Pentru noi nu poate aparține istoriei nimic din tot ce s-a întîmplat în afara focarului experienței trăite, nimic din ceea ce nu se găsește pe direcția *de unde* sau *spre ce* a traiectoriei noastre. Pe acest pămînt fără trecut uman, noi sîntem primii locuitori ai lumii.

Singurătatea peisajului implică o alta, din care, în parte, derivă, ținînd seama că pînă și pămîntul cel mai neroditor poate da impresia bogăției, dacă a fost în alte vremuri locuit. La ariditatea naturală se adaugă această ariditate pe care numai sufletul omului o simte, însă o simte foarte adînc, cînd sub picioarele lui există doar suportul fizic al lumii. Singurătatea care se cuibărește în suflet, asemeni unei triste nemotivate, și care răpește orice interes uman spectacolului încîntător oferit de o priveliște panoramică nu este altceva decît lipsa de istorie. În aceste regiuni, omului nu i s-a întîmplat nimic

deosebit şi profund, iar acesta nu simte, aşa cum îşi închipuie Spengler [1], că este împins înainte pe drumul marcat de urmele paşilor săi. Acolo omul e izolat, la fel ca pe cîmpul vizual al unui microscop sau al unui telescop. Ceea ce întreprinde este începutul sfîrşitului. Frank simţea sub picioarele sale, în Colorado, cum cele trei civilizaţii suprapuse, astăzi dispărute, îi năpădesc mintea ; şi Barrès [2], de asemenea, înfăţişa această vecinătate neîntreruptă a civilizaţiilor asupra păşunilor din Santa Odilia ca „voinţa mută a morţilor săi". Străbătînd cîmpiile şi aşezările noastre cu nume inexpresive, ne simţim fiinţe fără trecut aflate în trecere pe aici, şi ne dezgustă pînă şi ostentaţia denumirilor găunoase şi neînsemnate. Şi astăzi numele oamenilor cu vază şi al episoadelor istoriei, devenite nume de aşezări, conferă anumitor locuri impresia de noutate. În alte părţi, oamenii iau numele locurilor, adesea nume de oraşe, ajungînd pînă la cele mai neaşteptate forme şi rezonanţe ; aici, localităţile poartă nume de persoane sau, foarte frecvent, sînt anonime, au porecle în loc de nume.

Putem schimba aproape toate denumirile acestor localităţi, şi denumirile vor continua să fie la fel de potrivite sau de nepotrivite. Cînd le citeşti pe tăbliţele indicatoare sau în nomenclatoare, bagi de seamă că ele au fost puse fără nici o justificare lingvistică sau morală. Cum ar fi, bunăoară, numele unui luptător străin care s-a războit aici şi a fost tîrît de împrejurări cînd încoace, cînd încolo, dar a cărui amintire nu este pomenită nici măcar în manualele de istorie ; sau un nume de origine deosebită, purtat de un negustor ambulant care s-a îmbogăţit şi a obţinut o decoraţie din partea ţării sale ; sau altul

[1] *Oswald Spengler* (1880—1936), istoric şi filozof german, reprezentant al „filozofiei vieţii", înfăţişînd istoria ca o succesiune de culturi independente unele de altele.

[2] *Maurice Barrès* (1862—1923), romancier, eseist şi om politic francez.

care, fără îndoială, spune ceva în limba *guarani* sau în *quechua* sau în *teheulche*, însă nu știm ce, și nici nu ne interesează : nu este decît un cuvînt. Numele acestor localități au valoare de cifre diferențiale și nu se nasc din lăuntrul sau din adîncul vieții înconjurătoare sau dintr-o particularitate a terenului sau a localității care le poartă.

Părinții noștri au cunoscut persoanele indicate de tăbliţele de pe peroane și de ghiduri : erau aceiași oameni ca și azi, morți înainte de a muri în realitate. Proprietarul terenurilor pe care se înjgheba o comună a oferit un hectar pentru piață, o mie de *varas* [1] pentru biserică, un teren de dimensiuni potrivite pentru cimitir, sau spațiul dintre două semafoare pe linia de cale ferată ; așa se căpăta nemurirea topografică pe un preț de nimic. Localnicii însă știu foarte rar ce vor să însemane sau pe cine reprezintă cuvintele și numele, și nici măcar nu sînt curioși să afle. De la o localitate la alta sînt vreo treizeci de kilometri și, de multe ori, se vorbesc două limbi deosebite. Niciodată locuitorilor acestor ținuturi nu le-a trecut prin minte că ar fi putut fi altfel ; trăiesc retrași, departe de viața, de operele și de accidentele geografice care pot uni sau separa localitățile în cadrul aceleiași națiuni sau a două națiuni deosebite.

Purtîndu-și numele ca pe o povară, localitatea rămîne așadar anonimă, căci nu este altceva decît un conglomerat de case și un grup de oameni aflați în trecere. Deprinși să trăiască într-o permanentă tensiune, stăpîniți de un anumit tip de pasiuni, în care predomină ura, seamănă cu acele rămășițe arheologice pe care le considerăm acum deviate de la drumul umanității, deși sînt mai puțin autentici și mai puțin ei înșiși. Dacă vreo catastrofă seismică i-ar îngropa, ar rămîne niște piese etnografice în vastul osuar comun. Și numele se va adăuga ulterior.

[1] *Vara*, măsură de lungime care variază după provincii (în Castilia are 0,835 m).

Teritoriul nostru este foarte vechi şi foarte nou; lumea primitivă, a singurătăţii, constituie teritoriul vechi; cel foarte nou, al măreţiei şi al robiei, este cel actual. Lumea actuală poate fi delimitată de zona ploilor abundente sau zona cerealelor şi a crescătorilor de vite. De la graniţele acestei zone sfîrşeşte ceea ce aparţine albului şi cuceririi omului, şi intrăm în planeta neatinsă care e mormîntul indigenului. Înăuntrul teritoriului nostru se găsesc, de asemenea, accidente orogenice [1] extreme, bunăoară Puna de Atacama, dintre cele mai vechi, şi Anzii, dintre cele mai noi.

Puna de Atacama şi grupul brazilidelor sînt precambrice, contemporane cu Scutul Canadian, cu Scutul Finoscandinavic şi cu masivul siberian, la care, pe bună dreptate, se pot alătura culmile tetraedrului Lowthian Green. Acolo putem pipăi derma astrului nostru, cu misterele sale tectonice şi ecliptice în aşezarea masivelor şi în cutele versanţilor. Cu gondvanidele [2] şi patagonidele atingem epoca paleozoică, aproape în stil cambric-siluric pur. Vîntul şi apa au ros culmile, însă ochiul reconstituie linia frîntă a flancului şi desenează pe cer profilul timpurilor stelare; inevitabil. În schimb, Anzii, care ajung pînă la cretaceic, au fost văzuţi în perioada formaţiei lor de către ochi ca ai noştri. Atunci s-au scufundat centrul şi nordul, pînă în Brazilia, şi s-o format solul pampei.

După cum între munte şi podişuri, care sînt domeniul indigenului, şi cîmpii, domeniul albului, există inter-

---

[1] *Orogenie*, parte a geologiei care studiază procesele de formare a lanţurilor muntoase cutate.

[2] *Gondvanide* — platouri. *Gondvana*, numele unui continent ipotetic care reunise, în epoca primară, America meridională, Africa, Arabia, India, Australia, Madagascar şi Antarctica. Platou în India centrală.

vale de perioade lungi — întreaga Eră Terțiară, bunăoară — tot așa între băștinaș și alb se află India, Egiptul, China și Europa.

Oceanul, care a acoperit aproape toată suprafața continentului, a lăsat urme în diferite locuri : dune mișcătoare de nisip, care invadează terenurile agricole, și mari saline împrăștiate pe întregul teritoriu. Ceea ce mai aparține încă oceanului își restrînge din ce în ce mai mult suprafața. Peisajul capătă tonuri primitive și de un lugubru biblic în locurile unde sarea se amestecă cu nisipul. Scaieți, nopali și numeroase exemplare ale florei de pe terenurile sărate își apără singurătatea de niște dușmani imaginari, morți cu multe secole în urmă. Vîrful ascuțit al ghimpelui evocă pielea de toval a uriașei reptile dispărute de veacuri. În pustiurile acestea s-au înălțat orașe biblice ; construite acolo unde pășunea biruise salpetrul : San Luis, Córdoba, La Rioja, Catamarca, San Juan, Mendoza, San Rafael, Santiago del Estero. Dar orașele au rămas înconjurate de deșert, și trebuie să muncești din greu și să irigi zi și noapte pentru ca, din străfundul secolelor, deșertul să nu pătrundă din nou pe străzile lor și, printr-un simplu fenomen de osmoză, să nu îngroape casele în nisip și în sare.

Temelia, piedestalul îl formează muntele. Dedesubtul pampei se află muntele transformat în cîmpie : Chaco și Misiones, care par că-și cufundă rădăcinile pînă în mîlul Genezei, au bază stîncoasă. Din prăbușirea vechilor nuclee continentale ale Braziliei — din nord pînă la Río Colorado — și ale Patagoniei — de la Río Colorado spre sud — anterioare devonianului, platforma de piatră scufundată ce constituie aproape totalitatea teritoriului argentinian a rămas sub apă în oligocen și sub loess în cuaternar. Pe depresiunea din ținutul Chaco, care a dat întinderea nesfîrșită a pampei pînă la podișurile patagonice, s-a sprijinit largul masiv Atacama, cu vîrful Puna, care sparge unitatea geologică corticală. Împreună cu Pampa

del Monte şi Patagonia, el este pămîntul primatelor. Atunci cînd albul a ocupat cîmpiile fertile, indigenul alungat s-a retras în interior, ajungînd pînă acolo şi întemeind aşezări. Dar după ce a fost izgonit şi de acolo, fără despăgubire s-a refugiat în vasta zonă neutră, în mijlocul unei lumi care nu cunoaşte viaţa. Aici se află frontiera dintre America şi Europa, la limita terenurilor sedimentare. În zona aceasta se găsesc fosilele cele mai vechi pe care le cunoaştem, zăcăminte de petrol, mine metalifere şi plante xerofile multimilenare. Acum, lumea indigenului şi rezervorul forţelor primitive sînt ca o răsuflare ce se răspîndeşte pe nesimţite prin oraşe, face să se prăbuşească zidurile şi să crească buruienile, pregătindu-şi înaintarea. Indigenul s-a izolat în ţinuturile acestea pentru a muri, căci pămîntul de aici înseamnă pentru el moarte.

A ŞAPTEA SINGURĂTATE

A contempla mapamondul e ca şi cum ai privi, în străfundurile fiinţei tale, schema istoriei omului. Priveşti scheletul pămîntului. Ceea ce se observă nu se poate explica, nu are nici o semnificaţie pentru gîndire şi sensibilitate, este adînc şi îndepărtat, vorbeşte cu glasul sîngelui. Înţelegerea intuitivă a ţării noastre pe harta lumii desprinde mintea din contextul raţional care ne leagă de omenire în calitate de fiinţe gînditoare. Această desprindere produce groaza singurătăţii, niciodată resimţită într-o izolare voită sau în reprezentările imaginaţiei. Cine nu este adînc stăpînit de impresia organică şi cosmică de fatalitate cînd cercetează globul pămîntesc ca pe un astru, masele acestea solide ca pe suportul unei rase olimpice şi viaţa ca pe un fenomen momentan în existenţa unui

astru nu poate înțelege adevăratul sens al lumii și al omului și nu-și poate explica cum lucrează forțele biologice pentru a determina regiunile în care viața va apărea sau va dispărea pentru totdeauna. Impresia aceasta glacială, care pătrunde prin ochi, organul de simț al spațiului, se accentuează la trecerea de la emisfera boreală la cea australă. A călători înseamnă a te afla mereu în locul ocupat de corp ; a ține sfera în mînă înseamnă a o privi cu ochii divinității. Emisfera boreală apare ca o suprafață omogenă de viață. Stepa rusă, deșerturile Indiei și Chinei par solzi de planetă înfipți în țesutul gînditor și dureros. În rest, mai cu seamă pe țărmurile Mediteranei, clocotind de viață, pe țărmul cald al nord-estului și în răsăritul Asiei există o viață intensă și compactă. Cuprinzînd într-o circumferință cu o rază impresionantă o mare cantitate de pămînt, Europa, Asia, Africa și trei pătrimi din America, insula Dumet este centrul său geometric. Cei dintîi oameni, și cei mai valoroși, au apărut foarte aproape, pe malurile canalului Mînecii. Învîrtind sfera, avem o emisferă cu nouă părți apă și numai una singură de uscat, cuprinzînd Australia, Noua Zeelandă, Noua Guinee, arhipelagul Sondelor, și cealaltă emisferă, cuprinzînd a patra parte din America, cu Argentina și Chile în totalitatea lor. Centrul său geometric rămîne foarte aproape de insulele Warekauri, în mijlocul Pacificului. Această emisferă de apă este cea mai veche a planetei, lumea silurică. Europa este polul uman ; există nouăsprezece probabilități pro și una contra în dovedirea faptului că fiecărui punct de uscat al planetei îi corespunde un punct de apă la antipod. Pe de altă parte, tropicul Capricornului închide un ciclu morfologic ; în fișia sa zac depozitele cele mai bogate de fosile, și tot aici mai trăiesc încă unele exemplare din specii mai vechi chiar decît fosilele. Patagonia, care pînă la eocen a format un singur teritoriu cu pămîntul polar, coincide geologic cu sudul Africii, cu insula Tasmania și cu Noua

Zeelandă. De asemenea, sare în ochi o surprinzătoare identitate de forme structurale. Prin reliefurile gondvanide, lanțurile de munți ale pampei se identifică cu cele ale Asiei britanice [1] și ale capidelor din Africa de Sud ; există o corelație strînsă și între structurile osoase ale ființelor care au populat tropicul. Forțe analoge s-au exercitat asupra uscatului și asupra ființelor din emisfera de apă. Sînt încă palpabile urmele muncii neptunice ; surpăturile și cicatricele se pot pipăi. Lupta dintre om și mediul înconjurător este mai grea aici decît în emisfera uscată, lucru pe care-l simțim în adîncul sufletului nostru.

Patagonia, pînă la Río Negro în special, precum și toată cîmpia pe care o cunoaștem cu numele indigen de Pampa constituie tot un fund de ocean, pustiu și amar. Zona aceasta este un promontoriu care se scufundă plecînd din Țara de Foc și care foarte posibil a fost legat de masivul antarctic. Mai tîrziu, cînd apele care acoperiseră aproape întreg teritoriul s-au retras, în zonele ofelotermice s-au adunat nenumărate specii zoologice, de mult dispărute în alte părți ale lumii. Climatul s-a schimbat, și atunci au fost nevoite să emigreze, prin Arquelenis, dacă a existat, sau să meargă pînă la ecliptică [2], încă nefixată. Alte specii, cetaceele și pinipedele, au supraviețuit, acomodîndu-și organismul forțelor oceanice care încă predomină : laba li se transformă în aripioară.

Gîndindu-te la ținuturile Atlanticului și ale Pacificului, nu poți contempla mapamondul fără să nu simți fiori ancestrali de-a lungul șirei spinării, în care epocile geologice au lăsat întipărite peripețiile chipului uman. Privirea înțelege mai bine decît inteligența că această parte a lumii, deasupra căreia strălucește cerul cel mai

---

[1] Această carte a fost scrisă în 1933, cînd o mare parte a Asiei se afla sub dominația colonială engleză ; de aici denumirea de *Asia britanică*.

[2] *Ecliptică*, orbita aparentă a Soarelui, parcursă în timp de un an.

bogat în stele și în nebuloase, se găsește la hotarele planetei. În Urhuaia trăiesc oameni aflați la extremul sudic al globului ; este un loc uitat de lume ; cerul este punctul cel mai apropiat.

DOMENIILE APEI

Patagonia, de la Atlantic și pînă la Cordilieri, se cațără ea însăși pe terenuri care formează „pampele aride", cu văi a căror adîncime ajunge pînă la o mie de picioare. Pămînturile acestea s-au format cu intermitențe în eocen, masele de apă care se retrăgeau din adîncurile situate în părțile apusene se izbeau de cele pe care oceanul le împingea spre înălțimi. Formarea terenului din Santa Cruz începe cu aceste straturi udate alternativ, cînd de apa mării, cînd de cea a ploii. Rămîn doar cîteva lacuri sălcii, reminiscențe geologice ale unei lungi perioade oceanice, care păstrează tonica fundamentală pentru jumătatea australă și occidentală a Republicii. Accidentele acestea, care în topografia specială a sudului fac ca apele să ducă mereu aceeași luptă, păstrează, în același timp, în cîmpie, vestigii ale convulsiei care, ceva mai departe, a dat naștere munților Anzi, ieșiți tot din fundul oceanului. Urme ale acestei tentative frustrate de răzvrătire sînt malurile înalte, terenurile accidentale și grindul. Este poziția în care Patagonia a fost surprinsă în clipa înfrîngerii. Subzistă ca cicatrice și apofize la suprafața pielei din acea epocă îndepărtată care pare actuală. În adîncul defileelor zac albiile fluviilor vechi, care au încetat să mai curgă de mii de ani, mult înainte ca omul peșterilor să-și fi găsit adăpost în fața vînturilor reci sub carapacele gliptodonților. Mergînd în sus pe albia acestor fluvii dispărute, atingi podișurile centrale

ale Patagoniei, nesfîrşite şi sterile. Litoralul, cu fîşii mari de plajă, care despart oceanul, aflat în aşteptarea unui moment potrivit pentru represalii, de malurile înalte care l-au învins, este, ca şi ocnele din Pampa del Monte, format din nisip şi din salpetru.

În aceste locuri, viaţa impune un sacrificiu pe care individul nu poate să-l realizeze decît în acte de supremă renunţare, pe care însă specia, pînă la urmă, le refuză. Pămîntul acesta aparţine oceanului, nu omului.

Pe podişurile acestea nu există păsări, nici animale mari şi nici arbori. Fiinţele care le-au populat odinioară au fost înghiţite, contopite cu pămîntul în care zac. Fosilele arată că de sute de secole condiţiile prielnice vieţii cuaternare au dispărut o dată cu ele şi că aceste condiţii au dat înapoi, reintrînd în era Cenozoică. Peisajul care astăzi este aproximativ cel din eocen sau din cretaceicul superior, îşi conservă fauna.

Au existat, de asemenea, păsări, însă păsări enorme, cu cranii mai voluminoase decît cel al calului [1]. Ele au dispărut o dată cu emigrarea lui *homo pampaeus*. Astăzi, prin aceste văzduhuri înnourate, străbătute de nevăzute cuţite care rănesc carnea crestînd-o cu tăişul frigului, nu zboară păsări, şi lipsa totală de zgomote acoperă timpanele cu o peliculă de surzenie şi cu senzaţia de apăsare a unui clopot cu aer comprimat.

---

[1] „Păsări alergătoare şi de pradă, care-şi măsurau forţele cu cele mai mari mamifere ale epocii" (Ameghino); nişte coloşi: Brontornis, Eucallornis, Liornis şi Phororhacos, ale căror nume evocă monştrii mitologici. Păsări cu aripi lipsite de pene, groase şi scurte, servind ca ampenaje la alergat şi nefolositoare pentru zbor. Erau la fel cu ceilalţi monştri ai pampei: megateri, milodonţi, toxodonţi şi puternicii gliptodonţi, contemporani cu *homo sapiens*, cu *homo ates*, care poate l-au urmat ca giganţi domestici în exodul său spre nord, de-a curmezişul pădurilor, şi spre est, de-a curmezişul ipoteticului Arquelenis. Erau păsări asemănătoare mamiferelor, cu mandibule puternice, ascuţite spre extremităţi şi îndoite în sus, avînd un cioc solid şi triunghiular, curbat în jos ca un formidabil cîrlig de atac (n.a.).

1. Asupra acestei lumi a eocenului a suflat un vînt ce părea că vine din străfundul erelor geologice. Un vînt persistent, puternic, încărcat cu ozon cosmic, cu oxigen chimic pur, în rafale semănînd cu niște gulfstreamuri atmosferice. Astăzi nimeni nu-i poate ține piept, și probabil că el a împins în direcția în care bate emigrația mamiferelor placentare. Este un vînt tăios, glacial, care tocește munții, particulă cu particulă, frecîndu-i și pilindu-i ca în perioadele de început ; împinge avalanșe de praf fin în vîrtejuri și în nori care te orbesc, ridicîndu-te de la pămînt cu puteri levitaționale. Torentul acesta de aer este mașinăria eolică în toată puterea sa primitivă, în plină acțiune de eroziune, fabricînd terenuri cuaternare și ascuțind arbuștii pînă îi face să semene cu o jurubiță de sîrmă ghimpată. Vîntul se află încă în perioada muncii mecanice a jurasicului și de aceea dă acestei părți a continentului o fizionomie a primelor epoci, înfrîngînd înaintarea timpului. Vîntul numit pampero nu este altceva decît un braț aerian. Nu-i îngăduie omului să trăiască, iar dacă acesta se înverșunează să-i țină piept, pînă la urmă înnebunește. Străpunge craniul și-ți insuflă nevoia fugii, o nevroză a singurătății, o panică care te împinge la fugă fără oprire sau la sinucidere. Mersul căruțelor și al camioanelor nu este posibil : vîntul șterge urmele vehiculelor care au trecut pe acolo și lasă din nou pămîntul neted ca podul palmei, fără amprentele anvelopelor și ale potcoavelor.

Vînturile acestea suflă dinspre vest și sud-vest cu atîta violență, încît distrug orice cultură ; nu există rădăcină în stare să rețină un arbore, și de aceea nu există nici arbori. Turme întregi de animale mor. Doar oaia rezistă. S-ar zice că vîntul este corpul sensibil al singurătății : dens, la fel cu acela din cercul al doilea al

Infernului dantesc pentru ca îndrăgostiţii să nu se poată întîlni şi nici auzi, sau ca acela ce separă flăcările cadavrelor lui Eteocle şi Polinice, după o veche legendă pe care nici Eschil n-o cunoscuse. E vîntul sterp ca şi marea, vîntul mării, e marea transformată în vînt.

Animalele îi presimt apropierea ; înalţă capul şi sînt cuprinse de nelinişte. Cu mici întreruperi, vînturile acestea încep primăvara şi se prelungesc mult pînă după sfîrşitul verii. Aleargă cu o viteză ce atinge nouăzeci de kilometri, străbat Patagonia pe toată întinderea ei şi pătrund în Atlantic, venind din fundul Pacificului.

2. Direcţia aceasta e urmată şi de ape. Fluviile se varsă în Atlantic, la fel cu vînturile. Este drumul urmat de forţele întunericului pornite din centru şi din sud : de la Cordilieră spre ocean. Nu există cursuri de apă cu debit mare ; adevăratul centru hidrografic se sfîrşeşte în ramificaţii înghiţite de pămîntul însetat, care continuă să fie o albie de mare, avidă de apă. Nu plouă aproape niciodată, şi setea este un alt duşman invizibil. Regiunea aceasta nu are apă dulce şi fructe zemoase, ci apă sălcie, nepotabilă ; apă chimică şi hidraulică ; sau petrol. Puţurile nu se sapă aici pentru aflarea apei potabile, ci a curentului precambric din adîncuri. Cu toate acestea, setea l-a descoperit. Nu omul perforează, ci sonda electrică cu mii de cai putere. Capitaluri fabuloase mînuiesc aceste tîrnăcoape de sute de metri de oţel. Forţa motrice a lumii maşinilor, în cantităţi inteligibile numai în cifre, sapă puţurile arteziene de petrol, care constituie apa acestui peisaj.

Fertilitatea acestei lumi primitive este mineralul ; ingineria şi societatea anonimă sînt forţele mondiale care îl utilizează, nu omul. Omul este o simplă unealtă ce se deteriorează în munca aceasta, în care sînt asociate capitalul şi subsolul.

3. Surprinde faptul că omul se aventurează pînă în ținuturile acestea, care sînt ale primului didelf [1], și că vine aici în căutare de bogății. E o încercare de rezistență pentru corp și pentru minte în fața vitregiei climatice și a luptei deosebit de aspre pentru existență. De obicei, este un individ care pornește singur, fără dragoste, fără scrupule. Se duce să înceapă lupta pe viață și pe moarte împotriva acestei naturi neîndurătoare. Dar omul vrea să-și încerce norocul punîndu-și ca rămășag viața. Dacă dă greș, se întoarce, distrus, dar hotărît, să învingă la oraș cu forțele care-i mai rămîn.

Alteori omul este doborît crunt și rămîne acolo, vegetînd, împreună cu turmele de oi străine, într-o viață de păstor de reni. În sufletul lui se trezesc pofte ascunse și vechi, așa cum din puțul de petrol țîșnește o viață ascunsă și veche. Rămîne redus la formele mărunte ale existenței, aceleași de-a lungul a mii de secole. Simte urlînd în trupul său o ardoare sexuală care-l împinge la toate dezordinile imaginabile. Există și femei mînate în aceste locuri tot de febra de a face avere, femei care cer pentru corpul lor prețul unor fructe. Urîte sau frumoase, tinere sau bătrîne, au aceeași valoare în acest comerț deznădăjduit al plăcerii care este femeia. Bărbatul nu le pretinde să fie altceva decît femei. Instinctul de a dăinui, de a nu fi răpus de la rădăcină se manifestă în dorința lacomă de perpetuare a speciei. Îmboldit de singurătate, se dedă unei desfătări fără frîu ; teama morții totale și anonime îl împinge la acest act simbolic al vieții. Frenezia sexuală este febra cîmpiilor aride și friguroase. O altă febră a acestui climat este alcoolismul, balsam împotriva singurătății. Alcoolul constituie un mod de a evada din singurătate, de a face un salt în lume, așa cum pofta sexuală este modul de a pătrunde în ea, de a o poseda, de a rămîne în ea. Omul acesta, care, pe de o parte, cu

[1] *Didelfe*, ordin de mamifere din care face parte cangurul.

toate forțele sale de animal dorește să procreeze, pe de altă parte, cu toate forțele sale omenești dorește să moară. Prin ambele beții el se sustrage unei realități care încearcă să-l distrugă și o apucă disperat pe drumul viitorului și al vieții.

Populații întregi trăiesc în starea somnambulică a amorului liber și a beției. Acestea sînt pustiirile singurății. Mineri sau păstori, oamenii aceștia constituie o primejdie permanentă ; cînd se răscoală, pentru că n-au ce mînca, sau pur și simplu pentru că se adună într-un număr suficient spre a se răscula, pornesc la asalt împotriva localităților și a turmelor ca niște ocnași evadați. Atunci sînt omorîți prin împușcare. Dacă e nevoie, se întrebuințează împotriva lor forța armată. Trăiesc și mor ca lupii.

4. Seceta continuă dă acestei regiuni caracteristicile zonelor de deșert, înfățișare de vechi astru. Plouă numai iarna, în averse de scurtă durată. Atunci albiile se umflă și fluviile aleargă încolăcindu-se ca șerpii peste pămîntul permeabil, care le absoarbe. Astfel pier înghițite de pămînt îndată după pornirea lor în goană aprigă. În colaborare cu pămîntul însetat de apă, vîntul din vest grăbește evaporarea ; și din fluviu nu rămîne decît un vis. Intervalul geologic care vine de la terțiarul inferior spre cel superior a semănat solul cu bolovani rostogoliți. De la miocen, torente impetuoase, coborînd din Cordilieră, au presărat aceste bucăți de munte, cărora după aceea apele dulci le-au desăvîrșit împrăștierea. Acești bolovani, desprinși din Cordiliera distrusă și risipiți pe un teren mai vechi decît ea, alcătuiesc spectacolul cel mai caracteristic al cîmpiei patagoneze, începînd de la strîmtoarea Magelan pînă la Río Negro. Pe acest teren pietros cresc plante rezistente, pline de spini. Este stepa argentiniană, asemănătoare cu Siberia și din care nu lipsește nici ființa umană care pătimește din pricina vitregiei naturii. Flora

aceasta nocivă se extinde, rară și veninoasă, începînd de la precordilieră pînă la Neuquén. Apoi pătrunde prin Pampa del Monte și ajunge pînă la lanțul de munți ai pampei, această bucată de planetă mai veche decît Anzii. E alcătuită din plantele care cresc pe dunele de nisip și pe terenurile silitrice ; pitice, fără fructe și fără floare, lipite de pămînt, avînd culoarea reptilelor. Cu frunzele lipite și mici, par arahnide și crustacee de metal, amintind de vegetația din cercul sinucigașilor [1]. În spatele acestor tufe se ascundeau sufletele pline de groază, care erau găsite și sfîșiate de cățelele negre. Deseori, între aceste tufe omul își dă sfîrșitul, încolțit de boli groaznice, singur, ca un cîine care-și mușcă propriul ficat sau peritoneul.

Unii arbuști ajung pînă la patru metri înălțime ; dar sînt aceleași plante uscate, cu ghimpi, cu spini, cu tulpină diformă și lemnoasă. Lemne combustibile care se evaporă la foc, la fel ca fluviile în aer ; „tufe negre", zbîrlite, veninoase, cu tulpini abia ramificate și care se termină printr-o lanțetă ; plantele *stipa, festuca, poa, sampa, neneo,* care seamănă cu un arici de mare. Frunze cilindrice și ascuțite ca niște ghinuri [2], ca niște instrumente de chirurgie, cresc printre pietre, pe spații nesfîrșite. Numai în văi, unde apa se adună și formează mîluri umede, sau în defileuri, fosile ale vechilor torente, vegetația se strînge într-o solidaritate de turmă abandonată și-și îndreaptă o privire plină de blîndețe către cer. Sînt oazele spre care aleargă animalele și oamenii, în căutarea unei bucăți de sol cuaternar și a unui adăpost împotriva frigului și a vîntului, oaze care au mai mult de o sută de milioane de ani vechime.

---

[1] Se referă la *Infernul* lui Dante.

[2] *Ghin,* cuțit cu lama curbată în formă de unghie, folosit pentru cioplit în lemn.

Tot acest domeniu al naturii, incinta în care pămîntul își păstrează intact regatul său anorganic, flora și fauna, delimitează hotarele în care a fost azvîrlit fiul cîmpiei și unde se va stinge. Restul, pămîntul neted, pampa centrală și cea învecinată cu coasta, formează Argentina, pămîntul Europei, pămîntul albului. Însă între această pampă fertilă, nouă, și acea lume obscură, veche, se găsește fiul albului și al indigenei, care trebuie să opteze și întîrzie de sute de ani să ia o hotărîre, lăsînd astfel totul în suspensie pînă în ziua de astăzi.

FORȚE PRIMITIVE

I Forțele telurice
II Forțele mecanice
III Forțele psihice

I FORȚELE TELURICE

TIPARELE PĂMÎNTULUI

Cu cît omul pampei a jinduit spre mai bine, cu atît a fost mai subjugat și mai închis într-un cerc de sîrmă ghimpată. Ambiția îl ținea legat de mîini și de picioare, deoarece n-o concepea ca pe un copil, ci era o excrescență a propriei sale persoane. Omul pampei are o concepție îngustă despre lume și rămîne închis în limitele acestei concepții, în colivia orizontului său. I se pare că domină un sector din realitate, asupra căruia își exercită, din întîmplare, stăpînirea, dar de fapt este transformat într-un simplu instrument al acestei realități din care nu are nici o ieșire, deoarece nu e nici măcar norocos.

Luptînd împotriva mediului său, variabil și mișcător, care are forma perfectă a informului, dobîndește condiții de instabilitate, de nesiguranță, pe care, prin reflex, le transmite astăzi mediului excesiv de plastic care-l înconjoară. Ceea ce îl înconjoară îl exprimă ca individ în mod firesc, fără îndoială, căci lucrurile pe care le-a făcut au păstrat amprenta mîinilor sale ; iar el, fiind exponentul a tot ceea ce îl înconjoară, a dobîndit, așa cum am mai spus, forma perfectă a informului. Acestui lucru îi putem spune cerc de sîrmă ghimpată.

Tot ce se petrece este o reluare, după multe secole, a ceea ce a avut loc de mii de ori ; lumea și omul au știut să-și frămînte aluatul fără să aibă nevoie de drojdie.

Lumea primitivă își impunea formele omului primitiv ; în același timp, această lume se schimba cu mare ușurință sub modelarea degetelor lui. Mai mult, carnea trupului său era ca lutul moale. Îi erau de ajuns mîinile. Mai tîrziu a făurit unelte complexe. Aici nu există nimic care să corespundă schemei unei mașini, exceptînd poate numai forțele anonime care o oxidează. *Gaucho*, de exemplu, nu este o ființă în curs de formare, ci tipul finit al unei naturi care posedă, în mare, aceleași forme. Nu este un embrion pentru un viitor posibil, ci o ființă deplin închegată. În lumea noastră, fără structuri mecanizate, sufletul, fiind elementul cel mai slab și mai maleabil, a cedat mai ușor. Meșteșugarul, crescînd animale, s-a transformat în păstor. A trăit împreună cu ele, ducîndu-le la păscut, tunzîndu-le, jupuindu-le, mîncîndu-le, vînzîndu-le, ca și cum ar fi învățat să le înțeleagă. Atunci cînd l-a văzut Azara, juca și bea ; acum face negoț și umblă fălos, ceea ce este același lucru, pentru că, în timp ce vacile și oile pasc, el își omoară timpul tot cu jocurile de noroc și băutura. Mai tîrziu s-a transformat într-o ființă cu voință slabă, legată exclusiv de turmele de vite, și blîndețea, atunci cînd reușește să și-o păstreze, capătă înfățișarea unei virtuți ierbivore. Nu face altceva, nu știe altceva. Dar animalul rapace nu se poate supune ierbivorului și din blîndețea rumegătorului își extrage numai vigoarea.

Creșterea vitelor, care a constituit baza marilor noastre bogății, a fost pricina războaielor noastre civile, scheletul națiunii și motivul de scandal al guvernelor. Am trăit sub semnul pielii de vită.

Există un mod de a face comerț, de a încheia contracte, de a se înrudi, un fel de a fi melancolic, de a iubi, de a dansa și de a privi lucrurile, și acest mod, acest fel are stilul materiei vii sau moarte. Între guvern și conducerea unei ferme, între funcționar și vătaf, între orașe și fabricile de carne congelată există asemănări izbitoare. Toate s-au format în același timp, fiecare specie trecînd

prin stadiul de nebuloasă, pînă la constituirea unor constelații delimitate în aceeași figură de zodiac : Taurul. În timp ce părinții noștri peregrini credeau că dau formă acestei lumi, care avea încă pe atunci o formă, implicînd și informul, care era maselota acestei forme, această lume îi modela după chipul și asemănarea ei. Pentru acest proces de formare a unui temperament, a unui personaj, a unui capitol de istorie, a unei superiorități de castă, totul condensîndu-se dintr-o Cale Lactee agrozootehnică, cel mai bun exemplu ni-l oferă capitularea provinciei Buenos Aires față de Santa Fe. Nici Dorrego, nici López, nici Rodríguez [1], și nici Rosas nu se gîndeau că asistă la un act simbolic, înfăptuit pe meridianul epocii de piele. Capitularea, după cum se știe, s-a încheiat prin plata a 25.000 de vaci, pe care Rosas se obligă să le livreze, și această cifră a fost întrecută, printr-un gest de dărnicie, cu 5.146 de capete, dictatorul rămînînd în felul acesta învingător pentru treizeci de ani. În clauzele capitulării, vitele figurau ca o indemnizație pentru pagubele pricinuite provinciei Santa Fe [2] ; de fapt, era o pradă de război și o lovitură măiastră. La prăbușirea morală a lui López, care acceptă darul otrăvit, Rosas, mult mai abil, organizează, în onoarea lui, în orașul Los Cerrillos, o petrecere cu verighete și cu dansuri tipice gauchești. În toate acestea sînt amestecate politica, economia, arta, America, preistoria și diplomația ; altfel n-ar putea constitui un fapt simbolic. Pentru plata indemnizației stipulate, Rosas a

[1] *Rodríguez Martín* (1778—1844), general argentinian. Guvernator al provinciei Buenos Aires (1820—1824). A murit la Montevideo, prigonit de Rosas.

[2] Provincia Santa Fe lupta pentru autonomia provincială și s-a ridicat împotriva autorității provinciei Buenos Aires. Același lucru s-a întîmplat și cu provinciile Córdoba și San Juan. Din această luptă internă iese învingătoare teza autonomiei, iar Buenos Aires este obligat să se supună. În perioada aceasta, la Buenos Aires se afla la conducere Rosas care, pentru a împăca lucrurile, oferă în dar provinciei Santa Fe un număr de vite. Această înțelegere amicală a rămas în istorie sub denumirea de Pactul vacilor.

trebuit să recurgă la subscripţia altor moşieri, deoarece cirezile sale, mult mai norocoase, au fost prădate de indigeni şi decimate de secetă. I-a obligat în consecinţă pe ceilalţi, ca la un act de onoare, slujindu-se de manevre politice, de acord cu concepţia expusă în al său *Manual al fermierului,* adevărat cod al lui Hammurabi [1] şi tablă de legi pentru noi. Contribuţia aceasta era de altfel foarte obişnuită, şi partea interesantă a constat în strategia prin care acest mare bărbat al pampei a reuşit să dea informului o formă finită. Asemănător cu acest episod au fost toate celelalte, deşi conduse cu mai puţină măiestrie şi fără să aibă sensul simbolic pe care l-a dobîndit Pactul Vacilor.

S-au purtat lupte cu ajutorul lor, împotriva lor şi pentru ele ; despăgubirile materiale şi pagubele morale sînt plătite în această monedă ; în balanţă rămîn doar cîţiva morţi de o parte şi de alta. Forţele care intră în joc sînt, totuşi, eterne ; vin de mai departe decît protagoniştii dramei şi continuă să tîrască totul în vîrtejul lor. Peste oameni şi instituţii suflă o adiere bucolică dinspre cîmpiile populate ; dar, totodată, îi pătrunde un frig milenar, care se ridică din mormîntul indigenului. Viaţa civică se plăsmuieşte cu substanţa vie a pampei ; oameni, lucruri şi fapte pot fi reprezentate în forma alegorică a bestiarelor medievale ; statul îşi face o cuirasă de piele groasă şi crudă, la fel cum se proceda altădată cu păcătoşii, care erau băgaţi într-un burduf şi expuşi după aceea la soare ; miros de sînge proaspăt şi de îndepărtate cîmpuri de lucernă impregnează politica, finanţele, armata slujbaşilor, învăţămîntul, literatura şi relaţiile dintre oameni. La fel ca Aiax [2] cu grumazul de bou, instituţiile, societăţile,

[1] Rege al Babiloniei (1730—1685 î.e.n.), adevăratul fondator al imperiului babilonian.

[2] Erou grec legendar care participă la războiul Troiei. Disputîndu-şi cu Ulise armele lui Achile (după moartea acestuia), este învins. Cuprins de furie se năpusteşte asupra unei cirezi de vite pe care le ucide luîndu-le drept duşmani.

centrele urbane, cluburile, toate își trag forța din pampă, din pustiu și din neîncrederea ierbivorului.

Pentru susținerea armatelor, cîmpia contribuie cu fermele sale, și sîrma ghimpată a fost prima lecție de drept pe care a primit-o vînătorul de vite. Herghelille de cai și țarcurile de vite aprovizionau armata cu toate cele necesare ; industria tăbăcăriei, manufacturile de sărat carnea și curelăriile — situîndu-se printre cele mai bune din lume — au prosperat în umbra războaielor civile, ca în cele mai bune timpuri ale Romei. Proprietarii de moșii, pentru a căror apărare împotriva indigenului și eventualilor rivali s-au înființat corpuri regulate de miliție, contribuie în natură la susținerea lor ; cu ele se făceau după aceea războaie pentru confiscarea altor ferme [1]. Lipsite de ornamentul lor filozofico-istoric, războaiele civile nu sînt decît furturi de cai și de vite organizate atît cît îngăduia gradul de indisciplină al armatelor. Aici au ajuns trupele lui Lavalle, ale lui Rosas și ale expediționarilor lui Alsina [2] și Roca [3], care au cucerit teritorii mai ales pentru creșterea vitelor. În sfîrșit, pentru înființarea Facultății de litere și filozofie a fost nevoie mai întîi de crearea Facultății de agronomie și de medicină veterinară, fără de care cea dintîi ar fi fost considerată o entelehie [4].

[1] „Vacile, amenințate de indigeni, aveau nevoie de prezența unei armate. După aceea, fiecare crescător de vite dădea o parte din vacile pe care le poseda pentru ca în felul acesta să poată păstra restul". „...ceea ce numim apărarea vacilor de către ele însele" (Sarmiento). Se poate spune, însă, cu aceeași îndreptățire, că dacă vacile susțineau armatele pentru ca să poată lupta pentru cele din tabăra adversă, ele se atacau unele pe altele. Este o contraprobă. În zilele noastre se formează brigăzi de comercianți pentru a dobîndi arme cu care să se apere de tîlhari, secundînd poliția (n.a.).

[2] *Valentín Alsina* (1802—1869), om politic argentinian ; a condus revoluția din 1852. A fost guvernator al provinciei Buenos Aires.

[3] *Julio Argentino Roca* (1843—1914), cuceritor al Patagoniei (1879). De două ori președinte al Republicii.

[4] Noțiune introdusă în filozofie de Aristotel și preluată de diverse concepții finaliste, desemnînd perfecțiunea, desăvîrșirea ca scop lăuntric al dezvoltării.

Şi păstorul era un soldat ; precum soldatul un păstor. Timp îndelungat nu a existat nici o deosebire între vînătoarea de animale şi vînătoarea de oameni, între *potlach* [1]-ul şi regimul său de viaţă, între poligamia şi religia sa. Vînătoarea era un fel de război dus împotriva fiinţelor a căror dominare era impusă de motive de utilitate, de siguranţă sau, pur şi simplu, de superstiţie. Războiul a dezvoltat la om această tendinţă de dominare a aproapelui, fie pentru ocuparea teritoriului acestuia, fie pentru despuierea lui de bunuri, fie din superstiţie. În istoriile unor popoare aceste trei mobiluri capătă pseudonimul de politică, însă în cărţile de etnografie primesc nume mai modeste. Poporul de vînători care trăia jefuind pe cîmpiile nimănui, fiindcă fiecare se putea socoti aici stăpîn pe vitele furate, era un popor războinic şi, desigur, şi-a pus în valoare calităţile luptînd cu armele împotriva altora, ca urmare firească a însuşirii noţiunii de putere sau de bogăţie. Hicsoşii [2] pampei noastre au trăit pîndind o conjunctură favorabilă pentru un război, jefuind zilnic turmele şi omorînd vite, cai şi oi. Au format pe nesimţite un clan, cu o *mană* colectivă şi cu forme mai mult sau mai puţin clare de totemism. Îşi grupau loturile de pămînt după caracteristicile topografice, alcătuind o societate precară, mult inferioară celei existente în triburile indigene. Îi însufleţea însă acelaşi spirit şi erau capabili de solidaritate împotriva duşmanului. Orice urmă sau ecou de viaţă civilizată era suficient pentru a da acestor incipiente grupări de păstori războinici şi acestui spirit de clan pseudostructura armatei şi a idealului de partid ; astfel forţele instinctive, ajutate de cele geografice, au dat naştere unor iniţiative eroice, comerciale şi juridice. Dar în fond faptele lor ascultă de cele trei imbolduri elementare.

---

[1] Sărbătoare religioasă a indigenilor din America, prilej cu care se fac schimburi de daruri.

[2] Triburi nomade asiatice care au invadat Egiptul şi l-au stăpînit în secolele XVIII—XVI î.e.n.

Religia unor asemenea grupări este în mod obișnuit fetișismul și totemismul, în pofida încercărilor de a sădi în sufletul oamenilor neliniști mistice, și aceasta se vede în îmbrăcăminte, în obiectul cu care se înarmează pentru îndeletnicirile zilnice, dar și pentru luptă (cuțitul), în cultul curajului și al libertății. Animalul pe care călăresc, pe care-l mănîncă și care îi însoțește s-a transformat în Noa, în spirite favorabile ; dușmanii turmei au fost Tabu. Dușmanii turmei și ai libertății erau în primul rînd crescătorul de vite, proprietarul manufacturilor de sărat carnea și, mai tîrziu, moșierul ; cei trei au guvernat fiecare la rîndul său. Pentru aceste formații politico-religioase popoarele băștinașe aveau aptitudini care s-au accentuat, fără îndoială, în contactul cu animalele mari și rezistente pe care le-au adus înaintașii. Într-un mediu atît de predispus totemismului transferat, chiar dacă nu sincer, misiunile iezuite au exacerbat tendința abătînd-o spre drumuri deschise artificial. Totemism și fetișism, latente chiar la *gaucho*, au fost îndrumate, așadar, pe alte căi mai scurte, începînd cu venerația lucrurilor legate de pămînt și, în interior, a chipurilor care s-au transformat în amulete. Credința în amulete de substanță totemică și o idee confuză, profund dăunătoare, despre religie și un guvern liber, pe de o parte, iar pe de altă parte însărcinările și favorurile socotite drept contraidealuri au dat un aspect totemic comercial vieții fermierului și hoțului de cai, a căror putere economică și personală creștea vizibil o dată cu tăierea vitelor [1]. Trupa de bandiți și

[1] Obiceiuri urîte ale acestor epoci preistorice cereau să se etaleze ca trofeu capul dușmanului. De multe ori războiul nu se făcea, între primitivi, decît pentru a poseda, ca trofee, un anumit număr de capete. Pentru un popor războinic, numărul capetelor omenești însemna ceea ce însemna pentru un popor de păstori numărul capetelor din turmă : victorie și pradă de război. Peñaloza, Ramírez, Aberastain, Avellaneda, Cubas și alții au fost decapitați. În aceste crime, precum și în capitularea lui Rodríguez și în cea a lui López trebuie văzute cele două aspecte ale aceleiași forțe (n.a.).

tirania au adăpostit și au elaborat substanța *mater*. Tăierea vitelor transformată în îndeletnicire zilnică, tăiatul și spînzuratul devenite obiceiuri ale pămîntului, cu tehnică și beneficii proprii, oferă parlagiului o *mană* de dreptate, libertate, putere și bogăție. Instinctele acestea religioase s-au amestecat cu instinctele economice, singurele care pot fi transmise. Sarmiento a evaluat la cel puțin două sute de ani purgatoriul pentru asemenea păcate. Forțele acestea primitive acționează încă pieziș. Astăzi la Mendoza și la San Juan, la fel ca porcii posedați de diavol, aceste forțe sînt întruchipate de gloatele pe care le mînuiesc politicienii totemici.

Clanul, cu puterea sa coagulantă, adună trupa țărănească, și din rîndurile ei îl alege pe conducător, dintr-o necesitate automată de coordonare și de apărare, precum și dintr-un imperativ idolatric. Conducătorul este omul-amuletă care apără interesele clanului, așa cum politicianul este acum un *pater familias*-amuletă, care apără căminul și drepturile călcate în picioare de funcționari.

Un fenomen și mai curios este furtul de vite, cu o evoluție extrem de interesantă, fiindcă ajunsese să fie pînă acum cîțiva ani o industrie lucrativă în provinciile de crescători de vite, și mai este și azi pe pămînturile Patagoniei și în nord-est. Hoția de cai și contrabanda au fost și ele forme derivate ale unui sistem legal de comerț [1] practicat înainte de Independență, și în același timp rămășițe și forme atrofiate ale conducerii totemice și ale credinței în Noa. Misiunea de șef la aceste triburi de

[1] Acești bandiți erau traficanții dintre Río Grande și Banda Oriental. „Erau tineri de familie bună, care, din trîndăvie și stricăciune, vicii proprii unei țări fără industrie și fără viață politică", căutau acest gen epic de viață. Starostele Confederațiilor îi urmărea cu trupe de cavalerie și de lăncieri. Conducătorul care ieșea învingător împotriva unora dintre ei era foarte prețuit (V. P. López). Pînă în anul 1880 expedițiile au fost numite *Indiada* și, în 1910, *Patota* (n.a.).

chiripá [1] cădea în sarcina celui care poseda mai multe vite, sau o rasă mai bună de vite, sau o cantitate mai mare de şei de călărie. Ceea ce în jargonul sălilor de consiliu se înţelege prin politică, prin democraţie, prin sufragiu liber nu însemna nici ceva mai bun, nici ceva mai rău : era în fond acelaşi lucru [2], şi legea electorală nu este decît mitologia învingătorilor de la oraşe în care s-au încarnat demonii cîmpiilor.

Figurile reprezentative ale acestei perioade sînt călăuza şi adulmecătorul, ale căror ultime avataruri se pot vedea urmărindu-i pe conducătorii de azi ai mulţimilor şi pe oamenii de ştiinţă improvizaţi şi şarlatani.

CĂLĂUZA ŞI ADULMECĂTORUL

Călăuza posedă organe fine de orientare şi calităţi de medium. Prin el s-ar părea că pămîntul a luat cunoştinţă de tainele de care ascultă formele, culorile, consistenţa, distribuţia. Fiecare accident de teren este intuit de călăuză şi legat, fără doar şi poate, cu alte date, în aşa fel încît îi este suficient să privească o mică parte dintr-un peisaj pentru ca să-l înţeleagă în întregul său. Posedă un dar de a gîndi logic, după forma cîmpiilor, a pădurilor, a munţilor, şi simte intuitiv apropierea apei, a arborilor şi a fiinţelor. Prezicere şi rabdomancie [3] în acelaşi timp ;

[1] Un fel de şorţ în formă de pantalon, purtat de *gauchos*.

[2] După lucrările lui Waldemar Bogoras, şefia se acordă în funcţie de bogăţie la eschimoşii din Siberia şi din triburile Chukchee. La triburile Reindeer Chukchee şefia este determinată de bogăţia în turme, iar la triburile de pe malurile apei ea este în funcţie de posibilitatea de a construi o navă acoperită cu piei *(Sur l'institution du potlach,* R. Lenoir) (n.a.).

[3] *Rabdomancie,* căutarea unei ascunzători cu ajutorul baghetei magice.

în plus, o memorie stereoscopică infailibilă, care îi dă posibilitatea să se orienteze după semne abia vizibile, fără a putea, totuşi, să le transforme în date sensibile sau în deducţii conştiente. Fără a se gîndi, fără vreun efort de memorie, ştie să aleagă drumul pe care trebuie să-l parcurgă, şi noaptea are în mers siguranţa somnambulului.

În războaiele de independenţă şi în cele civile, el a fost tacticianul şi topograful. Cuvîntul său era crezut orbeşte. Rivera a fost un militar norocos deoarece cunoştea litoralul ca în palmă, iar Facundo şi López, cîmpiile. Generalii, inclusiv Güemes şi Paz, au fost nevoiţi să lase orientarea trupelor în grija călăuzelor din regiune. Fără planuri, pe pămînturi depopulate, strategia rămînea subordonată cunoaşterii nepremeditate a terenului. Ramírez, Hereñú, Ibarra se puteau deplasa în ţinuturile lor, fiind singurii cunoscători ai peisajului, ca nişte bandiţi. Dorrego a fost învins la Gamonal deoarece tacticienii lui López l-au atras pe locuri de păşunat otrăvite, unde i-au murit toate animalele. Rosas cunoştea după gust păşunile celor patruzeci de moşii ale provinciei Buenos Aires. Toţi aceşti oameni erau mult mai aproape de realitate decît cei care o studiau. Ştiau unde vor găsi puţuri cu apă potabilă, ferme şi cai de schimb.

Călăuza nu are nevoie să treacă de mai multe ori prin acelaşi loc ; poate chiar să nu-l vadă niciodată. Dar avînd o anume experienţă a ierburilor, a culorilor pămîntului, a culmilor îndepărtate, asociind presimţiri cu sugestii infinitezimale, poate lega porţiunea de cîmp sau partea de pădure pe care o are în faţă de un tot imens, şi aceasta pe distanţă de multe leghe. Cunoaşte vadurile şi epocile cînd se scurg apele, presimte furtunile cu mult timp înainte, iar primejdiile, cu multe zile înainte de ivirea lor, îi apar cu o claritate uimitoare ; calculează distanţele cu precizie de teodolit, şi sfaturile lui sînt infailibile.

Este înzestrat cu acele organe subtile pe care le au insectele și păsările, și sistemul său nervos înregistrează vibrații foarte fine ; căci toată știința lui misterioasă poate fi atribuită, fără îndoială, domeniului sensibilității magnetice. Mai curînd decît pe cunoașterea lucrurilor exterioare, se bazează pe aflarea tainei acelui *modus operandi* al naturii, care-i oferă cheia de rezolvare a problemelor. Este ceva asemănător cu mirosul copoiului, transpus în domeniul mult mai complex al intelectului. Dacă-l întrebi, foarte greu ar putea răspunde de ce o pornește pe un anume drum și nu pe altul, sau pentru ce bănuiește că la zece leghe de punctul X se află un rîu. Argumentele pe care le aduce ni s-ar putea părea ridicole sau înșelătoare, el însă merge la sigur ; pe cărarea aleasă de el se ajunge la destinație, și la zece leghe depărtare există, într-adevăr, un rîu. Dacă dorește, scurtează drumul, apucînd-o pe cărări neexploatate încă, și poate spune ora cînd vei întîlni plante de nutreț sau așezări omenești. Îi sînt suficiente cîteva note sau diagrama ritmică a unei fraze pentru a înțelege o întreagă simfonie de coline, de stînci și de mlaștini. Cu ajutorul unui femur sau al unui dinte din aceeași speță anatomică, reconstituie scheletul unui peisaj a cărui secțiune se articulează în fața ochilor săi cu o ușurință de neînchipuit.

Un individ geamăn cu călăuza este adulmecătorul. Adulmecătorul își are antenele în nervii optici și totul sălășluiește la el în privire. Dacă celălalt este intuitivul, descoperitorul, rabdomantul, adulmecătorul este analiticul, logicul, porumbița sau peștele căruia îi este de-ajuns un semn abia perceptibil de referință pentru a deduce un important silogism de orientare. Sarmiento îl prezintă ca pe un personaj grav, circumspect, convins de capacitatea sa de a face minuni și de puterea cuvîntului său.

Înfăţişîndu-ni-l pe Calîbar [1], i-a fixat o dată pentru totdeauna trăsăturile şi demnitatea. Darwin a relatat şi el extraordinarele minuni ale adulmecătorului. Organul suprem pentru a palpa, pentru a mirosi, pentru a gîndi, pentru a asculta, pentru a imagina este ochiul, natura înzestrîndu-l cu o pupilă înţeleaptă, cerebrală. Cunoaşte diferenţa dintre iarba care se vestejeşte singură şi aceea care se vestejeşte cînd a fost călcată de piciorul omului sau de copita calului ori a vitelor ; după urme vede dacă animalul e obosit, sătul sau flămînd, dacă duce greutăţi sau este de tracţiune, dacă este mascul sau femelă, dacă este condus de o mînă sigură sau nepricepută, dacă este mînat uşor sau cu greutate. Priveşte pămîntul şi deosebeşte grămezile de praf aşezate de vînt, de ape, sau de paşii mulţimilor răzvrătite. După urma copitei, deduce un întreg roman poliţist, şi criminalul îşi lasă întipărit drumul pe un plan pe care numai el ştie să-l citească. Pe crengile copacilor va găsi atîrnate particule impalpabile şi invizibile dintr-un corp care a trecut pe acolo, şi pe frunze, semnul imperceptibil al mîinilor care le-au atins. Nu poţi să te sprijini de trunchiul unui copac, cînd eşti ostenit, fără să fii descoperit de adulmecător, nu poţi să treci un rîu, să avansezi căţărîndu-te din creacă în creacă ; în fiecare loc urma rămîne proaspătă multe zile la rînd, şi el o vede. Aplică lupele şi lanternele pupilelor sale şi îndată ştie încotro să se îndrepte, cîştigînd timp. Natura rămîne pătată şi ofilită în locul unde a fost atinsă. Este imposibil să dezintegrezi acest instinct care se află atît de aproape de magie, de haruspicină [2] şi de viziunea onirică. Şi totuşi, totul este clar şi logic.

---

[1] Personaj din cartea *Facundo* a lui Domingo Faustino Sarmiento.

[2] *Haruspicină*, (de la *haruspex* — ghicitor), practică a preoţilor vechii Rome, care consta în examinarea măruntaielor animalelor sacrificate pentru a prezice viitorul.

Acel care vine să facă avere, fără a avea trecut şi nici planuri de viitor, şi care îşi propune foarte puţin, are şanse de izbîndă. Nu va putea însă niciodată să-şi croiască, cu ajutorul banilor, un destin, iar obsesia averii servindu-i drept ideal îi pretinde ca, mai devreme sau mai tîrziu, aşa cum aurul ia forma a ceea ce nu există, inexistentul să ia forma aurului. Cunoaştem cu toţii pe aceşti transfugi ai idealurilor umane la care lăcomia îmbracă, la bătrîneţe, aspecte pitoreşti de altruism. Este pionierul nostru, proprietarul pampei, căutătorul de comori din zilele noastre, cel ce răstoarnă valorile şi dirijează marile centre de bunuri falsificate.

T'ot ce pare să dorească pionierul pampei cu adevărat : să dobîndească, să fie iubit sau temut, să se remarce, să afle cît mai mult, nu reprezintă altceva decît pofta de lucruri pe care nu le-a avut. Nu există decît un singur bun concret, pozitiv şi ispititor : averea sub nenumăratele sale denumiri ; şi o dispoziţie fagedenică : forma concavă a ceea ce nu se oferă posesiei. Dorinţa de a poseda adînceşte şi mai tare golul pe care doreşti să-l umpli. Golul pe care omul pampei îl are în suflet devine uriaş atunci cînd doreşte să pună stăpînire pe întinderi nesfîrşite de pămînt, pe numeroase edificii, pe nenumărate cirezi de vite, pe titluri de opere scrise, pe femei, pe funcţii. Lucrul pe care-l caută este un pretext ; de fapt, are nevoie de ceva cu care să umple golul. Aspiră la realizări spirituale dincolo de bunurile materiale dobîndite ; dar reuşeşte cel mult să multiplice ceea ce reuşeşte să obţină. Lucrul obţinut este un substitut al lucrului la care aspiră, făcîndu-l să fie permanent nemulţumit şi din ce în ce mai însetat.

Trăieşte o stare difuză de nelinişte, chiar de tulburare din pricina unui lucru pe care nu-l posedă, nici nu ştie exact ce este, în ce constă, însă dorinţa de a-l obţine îl

roade continuu pe dinăuntru. Caută ceva și are nevoie de altceva. I-ar fi de ajuns puțină liniște în cămin, un copil inteligent, dar el simte nevoia, în schimb, să îngrămădească *fanegas* peste *fanegas* de grîu, să vîndă cît mai mulți saci de zahăr, să construiască un oraș. Tot ceea ce îi lipsește în ordinea socială, mai precis toate nevoile colective le resimte ca pe niște erori de nutriție : tot ceea ce nu este nutritiv în atmosfera pe care o respiră el și cei dragi încetează să mai hrănească organele vitale, care slăbesc și-și caută hrana în substanțele imponderabile ce te ajută să trăiești, fac moartea mai puțin brutală și îți îngăduie să privești lumea cu bucurie și fără invidie. Îndată ce obține un triumf în ordinea lucrurilor materiale (onorarii mari, rente, faimă, bunuri), această parte a ființei lui ce rămîne permanent nesatisfăcută, nu asimilează și nici nu se consolidează, îl îndeamnă să dorească mai mult decît poate obține. Atunci, văzînd tot ce nu a putut atinge, supraevaluează ceea ce obține și se arată foarte mîndru de lucrurile dobîndite, exagerînd meritul tuturor realizărilor. Astfel, în mod automat, idealurile nesatisfăcute, bunurile rîvnite, satisfacțiile căutate în zadar sînt devalorizate și considerate în cele din urmă potrivnice idealului său. Puțin cîte puțin, la fel ca apele torentelor, cară particule de pe înălțimile munților la cîmpie, de la ceea ce îi este interzis la ceea ce i se oferă. Aspiră să fie bogat, fără să se gîndească la ce îi va servi averea ; aspiră să fie președintele Republicii sau al unui trust, fără ca la baza acestei dorințe să existe ceva care să-i dea imbold și să-l susțină. Investitura sau bogăția obținută în felul acesta este o ficțiune, este cadavrul unei vieți cheltuite fără înțelepciune.

Razele limpezi ale spectrului în care se descompune chipul sluțeniei sale trădează culorile puterii și ale bogăției.

Ambele fișii se aseamănă cu prisma în totalitatea ei numai atunci cînd chipul lumii și al valorilor este incom-

plet ; deoarece valorile eudemonistice [1] ale lumii nu se găsesc localizate în fîşiile foarte restrînse ale spectrului, ci în toată claritatea luminii ; restul sînt reverberaţii. Dorinţa nedefinită şi oarbă de a te înălţa şi de a progresa trădează o mare dezolare. Seamănă cu visurile trezite de cinematograf în mintea servitoarei. Nu există drum pentru a ajunge la asemenea extreme, şi de aceea mersul cel mai logic este saltul. Se poate presupune că febra de a avea cît mai mult nu este decît reflexul foamei şi al setei.

Atîta timp cît nu şi-a atins aceste ţeluri, care, ca şi orizontul, se îndepărtează pe măsură ce înaintezi spre ele, individul trăieşte într-o permanentă călătorie, încercercînd să străbată fără oprire o întindere ucigătoare, făcîndu-şi drum cu coatele şi cu pumnii. Viaţa pe care şi-o trăieşte în această atitudine de încordare şi aspiraţie permanentă spre mai mult şi mai bine constituie o piedică ; de aceea în fiecare visător bidimensional sau cinematografic se ascunde sinucigaşul care asasinează singur, fără luptă, ceea ce are şi ceea ce doreşte să aibă.

Aceste teritorii de tranzit sînt trepte de ierarhie şi de putere care duc la o culme lipsită de valori umane, fiindcă nu-l ajută pe om să realizeze binele colectiv, îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă ale semenilor, prosperitatea tuturor, progresul ştiinţei şi al artei şi nici măcar satisfacţiile egoiste. Viaţa însăşi, aflată în joc, se transformă în *machete* pentru croit drumul în pădure, dar în realitate deschizîndu-şi drum printre oameni. De-a curmezişul scării de valori umane, intelectuale şi economice, individul, împins de această forţă sinucigaşă, trece asemeni unei raze catodice. În jurul lui produce un vîrtej psihic de teamă şi poate de admiraţie, căci o anumită rezonanţă intimă zguduie materia vie pe care o străbate şi o răscoleşte. Traiectoria sa cutezătoare este

[1] *Eudemonism*, doctrină morală care identifică virtutea cu bucuria de a realiza binele.

un proiectil ce trece prin spațiile intermoleculare ale acestei materii sociale în stare gazoasă, dacă nu cumva este, în fond, un proiect acționat de aceleași forțe intermoleculare pe care le numim spațiu. Idealul restrîns al celui care visează putere și avere este chipul mintal al acestei lumi de interstiții ce ne înconjoară. Instituțiile fără coeziune, relaxarea moravurilor, lipsa unui context eroic și superior sînt primejdii care-l pîndesc pe individ pînă cînd ajunge să nu mai aibă scrupule și, rîvnind tot spre mai bine, se prăbușește în mreaja visului care îl înghite ca pe o victimă fascinată.

EROZIUNE ȘI OXIDARE

În spațiul acela fără sfîrșit, din care aproape trei pătrimi este nepopulat, pare un lucru ușor să trăiești, să lupți și să reușești. Posibilități nemăsurate ți se oferă, ca și cum această lume informă poate ceda în fața voinței omenești. Dar lumea aceasta vastă, nepopulată, are un tipar dur ca piatra ; voința care se opune voinței invadatorului ; o voință străveche și sigură. Spațiul stă la pîndă și-l lasă pe invadator să se deprindă cu el ; însă din cauza dificultăților pe care le întîlnește după aceea, născute parcă subit și dincolo de orice previziune, voința informă și statică își afirmă puterea nelimitată, lentă, coordonată cu forțele astronomice, climatice și geofizice, la fel de imperceptibile, deși sînt în plină acțiune. În fața acestui spectacol, cel care luptă are impresia că triumfă, că viața obține un fel de victorie ; dar, oprindu-se totuși să privească, intrusul își dă seama că servește drept nutreț omenesc pentru forțele oculte. În urma unei judecăți greșite, care consideră lipsit de formă tot ce nu are forma omului, natura apare trădătoare, întinzînd parcă la tot pasul impalpabile capcane. Fiul pămîntului știe prea bine

că e foarte periculos s-o constrîngi ; de aceea, se mulţumeşte cu crescătoria sa de vite sau cu îndeletnicirile locului, în timp ce reverberaţia cîmpiei continuă să producă vise amăgitoare de abundenţă în ochii arşi de aridităţea cîmpiilor europene, asemănătoare urnelor funerare ale trudei seculare a omului. În oraşe exercită o mare atracţie această abundenţă reverberată ; te face să fii întreprinzător, să te azvîrli asupra ei, căci ea te prăbuşeşte şi te ridică ; te face să realizezi un anumit lucru, îţi înăbuşă conştiinţa şi, în cele din urmă, mori lăsînd moştenire lingourile acestor vise amăgitoare. Lumea aceasta înseamnă uşurinţă, lipsă de ordine umană în forţele imperceptibile ; este capriciu, lipsă de vigoare în ceea ce s-a constituit mai de mult aproape de la sine ; este o simplă posibilitate, lipsă a unei direcţii precise şi a unui sens intim.

Imigrantul, pătrunzînd în interior, contemplă drumul parcurs leghe după leghe şi simte că face o excursie în care trebuie să se bizuie numai pe propriile sale mijloace ; că se îndreaptă spre antipodul Latiumului, fără a avea în urmă penaţi şi lari. Înconjurat de peisajul melancolic al singurătăţii, fără să întîlnească în drumul său oraşe, e cuprins de idei şi sentimente de bucurie. Pentru că e liber, s-a rupt de o lume care-l observa şi-l urmărea pas cu pas, prins cum era în cleştele unei vieţi regulate şi mecanizate. Începe să asculte de legile nescrise ale cîmpiei fără limite, fără obstacole, fără formă. Aici se poate apuca de oricare din îndeletnicirile ce îi oferă un cîştig imediat. Să învingi înseamnă să lupţi cu mîna goală, fără răgaz şi fără să-ţi impui restricţii ; pentru aceasta sînt făcute legile, ca să construieşti, să dai unui lucru inform o formă concepută pe măsura ta. Însă această aparentă lipsă de formă, de structură şi de forţă a cîmpiei, a satului şi a ţăranului, care guvernează sistemele de cultură şi chiar felul de a privi lucrurile, este o placentă incomensurabilă a informului ; germenii care se aşează pe ea, în lungul

proces al gestației, se dezvoltă potrivit legilor ei ; trebuie să trăiești aici mulți ani și după aceea să pleci în alte locuri și să privești înapoi din depărtare pentru a înțelege cum au fost modelate carnea și sufletul deopotrivă în acest uter al informului.

Mediul acesta fără fizionomie proprie și în aparență fără energie plastică absoarbe și transmite individului substanța grosolană din care este alcătuit. Forța lui plastică constă în deformarea caracterelor și căptușirea lor cu puf. Ceea ce cade în marsupiul uriaș al cîmpiei se hrănește din seva anodină a informului.

Sentimentul nepedepsirii faptelor, această senzație intimă de a fi singur pe care o ai în pampa iese la suprafață prin crăpăturile personalității ca din glandele sudoripare. Ceea ce se vede și ceea ce se aude nu inspiră respect ; este ceva nou, care nu se potrivește cu caracterul nostru, nu reprezintă o parcelă de viață, de știință, de credință ; nu există nici o statuie, nici o arcadă, nici o piață pe care trecerea timpului să fi lăsat urme întipărite.

Mediul e lipsit de viață proprie, de funcțiuni regulate, de substanță, de energie ; omul nu și le poate făuri. Individul este, în fața defilării imensității de lucruri și de fapte, o necunoscută a întîmplării în care există eroare, cruzime și egoism. Încearcă să stea în picioare și să rămînă integru, dar pe măsură ce e măcinat de forțe distrugătoare și erozive se prăbușește în chip năpraznic.

Într-o asemenea stare de indiferență și de precauție, pînă și sentimentele cele mai nobile, cum ar fi dragostea, prietenia, altruismul, se transformă în motive de disoluție, fiindcă dragostea nu absoarbe adîncul ființelor, ci se localizează în zonele erogene, fiindcă prietenia nu este decît un pretext pentru a despuia pe un necunoscut în favoarea complicelui, și altruismul, o formulă abstractă pentru a lăsa ca semenul de lîngă tine să se zbată în sărăcie și să nu se poată bucura de dreptate. Pînă și avîntul care îl conduce pe om dincolo de interesele sale

personale, de familie, de clasă şi de naţiune, se frînge şi dispare, fiindcă omul este demoralizat din cauza lipsei de clarviziune a tot ce ar putea constitui un ţel mai îndepărtat. Dragostea devine un simplu contact, patriotismul, o uniformă, şi umanitarismul, orizontul în care se pierde propria ta persoană, adică toate aceste sentimente fără de care specia nu poate vieţui, deşi procreează, se reduc la pielea sufletului, la epiteliul său. Pe cîmpiile noastre, gîndurile, la fel cu bumerangul, cad la picioarele celui care gîndeşte. Nici o clipă nu umblăm învăluiţi de undele largi ale simpatiei, nu facem proiecte eterne, nu avem idei nepieritoare ; în afara contactului imediat, aceste zone sînt reci şi sterile, şi din cauza aceasta trebuie să fii mereu cu ochii în patru ; prietenii noştri sîntem noi, şi tot noi sîntem şi criticii noştri. Societatea nu se ocupă de interesele individului, care se vede lipsit de ceea ce la furnici şi la castori creează unirea : forma arhitectonică a instinctului. Fiinţele trăiesc împreună fiindcă se află în imediată apropiere, ca şi cum s-ar găsi într-un tren sau într-un teatru ; şi nu invers. La o oarecare distanţă de noi se găsesc adevăraţii judecători, puşi în mişcare de coduri într-o lume ermetică, fără nici o legătură cu normele obişnuite ale existenţei ; şi dincolo de noi, departe, prietenii, mişcaţi de impulsuri proprii, autonome, într-un spaţiu ce le redă propriile imagini. Deşi toată această apărare este de prisos, o purtăm cum îşi poartă Siegfrid pielea, şi graţie pielii intrăm în contact cu lumea.

UNELTE FOLOSITOARE

Pentru a pătrunde într-o asemenea natură inexpresivă, trebuie să ai dinainte o conformaţie adecvată ei, susceptibilă să se deformeze, să se niveleze, să devină

încăpătoare și sălbatică, dacă nu este încă. Posibilitățile de a întreprinde ceva care să se soldeze cu succes sînt nenumărate, dar cei ce se încumetă află foarte repede că succesul nu e îngăduit decît dacă te pleci în fața naturii ; și atunci vine momentul să capitulezi sau să-ți iei tălpășița.

Pămîntul acesta are un stăpîn ; numele lui e proprietate, nu libertate ; proprietarul este și el o forță ocultă, îndepărtată. De la distanță el impune celui ce se aventurează în aceste locuri un fel de a munci, de a trăi, de a se resemna, de a accepta, cu toate că dă impresia că nu vede și nu aude nimic, că nu dispune de această paraginā, și nici că ar putea să-i dea vreo formă oarecare. La început, aventurierul va cîștiga foarte puțin ; poate va ajunge un mic fermier, sau numai peon, angajat cu ziua ; tributar unui proprietar absent, pe care nu-l cunoaște și care dă dispoziții considerîndu-l un număr, nu o ființă ; el va fi prizonierul libertății, sclavul capriciului și al hazardului. Scrisoarea următoare pe care o trimite va consemna lucruri deosebite de cele de pînă acum ; cu trecerea timpului nu va mai scrie deloc, și ușa va rămîne închisă pentru totdeauna în urma sa. Rușinea de a se fi înșelat îl face de multe ori să stăruie în greșeală ; dar din această clipă nu mai are importanță dacă triumfă sau dacă dă greș. Stăpînul invizibil al acestui pămînt trimite pe cineva să încaseze arenda și să le plătească argaților simbria ; nu iubește acest pămînt, care pentru unii înseamnă sacrificiu, pentru alții, rentă. De la distanță, el hotărăște totul ; intendentul său primește instrucțiuni, supraveghează, încasează sau concediază. Nu iubește nici el posesiunile celui care își administrează de la distanță o viață ușoară și independentă. Micul fermier și peonul vor porni, într-o bună zi, cu sacul pe umeri sau cu banii în buzunar, să cutreiere acest pămînt triumfător cu care n-au putut avea un contact mai profund, ca și cum n-ar fi trăit acolo niciodată. Vor fi doar cu cîțiva ani mai bătrîni și vor lăsa multe greșeli uitate în urma lor. Pier-

derea voinței poate fi considerată primul simptom de invazie a cîmpiei, treaptă preliminară a oricărui mimetism ; iar plecarea fără regret, fără măcar să întorci capul — ultima lui fază. Pămîntul nu mai are taine, e curat, e simplu, e neversatil. Cel care trăiește pe acest pămînt îi seamănă. E foarte posibil ca acolo, departe, să fi lăsat o lume plină de obstacole, plină de încurcături și dificultăți, care nu valorau această simplitate, dar lui, acum, îi este totuna. S-a predat sau se înverșunează și rezistă. Înfige călcîiul în pămînt și refuză înfrîngerea ; cînd îi stă în cale o dificultate, o înlătură cu hotărîre. Nimeni nu știe cine e, cum îl cheamă, de unde vine, nici ce ființe scumpe a lăsat acolo de unde a venit, nici dacă e singur. Trebuie să bată în retragere, și se retrage ; trebuie să se lase învins pentru a învinge, și se predă fără luptă, lăsîndu-se prins în cursă. Joacă pentru a cîștiga și la sfîrșit triumfă, după ce a sacrificat totul ; și-a atins idealul său inuman, asemeni unui Brand fără inimă și fără minte. Este învins, distrus ; pampa îl ia cu asalt, pune stăpînire pe el din cap pînă-n picioare, face să-i amuțească glasul, îi întunecă privirea. Este el însuși pampa, acoperit de pampa : cumpără animale, seamănă, vinde, semnează contracte, se face temut. Ceva mai tîrziu, după ce și-a atins țelul, se întoarce în neant, se prăbușește, ca un automat lipsit de nervi, în anonimatul acestei lumi. În jurul său nu s-a potolit și nu s-a așezat nimic ; doar mai multe case și mai mulți oameni ; vechile forțe impalpabile, împreună cu ploaia și vîntul, lovesc din exterior, cad pe acoperiș, răsună plăcut în pereți, amuțesc gîtlejurile și încordează privirile, șoptind la urechi sfaturile pentru o vastă și nedeslușită răzvrătire.

E preferabil să te găsești față-n față cu orașul Buenos Aires, să pătrunzi în interior și să-l înfrunți. Mirajul cîmpiei, farmecul poetic al aurului și-au pierdut forța lor hipnotică și îl dezgustă pe imigrant. Cu ce program vine astăzi cel ce debarcă atras de un nume răsunător ?

Cu nici unul. Orice va întreprinde este pereferabil trecutului lăsat în urmă. E un dezertor. A sosit prea tîrziu, cînd pămîntul are maximum de populaţie pe care o poate suporta, cînd pînă şi în provinciile bogate în animale şi cereale nu există carne, nici pîine, şi este obligat să se adreseze autorităţilor pentru a-şi asigura viaţa ; a sosit în momentul în care ţăranii se refugiază la oraşe şi abandonează singurătatea ; cînd oraşele sînt pline şi nu au de lucru pentru el, căci aici e loc de găzduire, nu de muncă. Această alternativă este mai rea decît cealaltă, căci deschide calea tuturor posibilităţilor. Imigrantul a venit cu vreun proiect ? A venit doar să-şi încerce norocul.

Punînd piciorul în Buenos Aires se nasc în sufletul lui dorinţi nelimitate şi o energie pe care nu a simţit-o niciodată pe pămîntul lui natal, nici atunci cînd traversa oceanul, atît de prielnic visurilor zadarnice de putere. Toate posibilităţile i se deschid, i se aştern la picioare, cu generozitate. Îşi reîncepe viaţa eroică, de parcă ar fi pătruns în pădure. Venise pregătit pentru orice ; acum îşi dă bine seama. Pentru prima oară — fapt nebănuit şi extraordinar — se simte egal cu ceilalţi oameni, trăieşte printre fiinţe care nu-l privesc ca pe un străin, nici ca pe un om inferior, cu o indiferenţă cosmopolită. Nu există bariere, nu există clase, nu există locuri unde să nu poată intra, nu i se pretinde certificat de capacitate şi nici de onestitate, nu există norme de viaţă care să-i impună vreo capitulare. Pătrunde în marea casă de joc care este Buenos Aires şi rămîne acolo. Cînd condiţiile de muncă sînt rele, se acomodează, le acceptă pentru început, cînd sînt suportabile, îşi oferă braţele şi inteligenţa la licitaţie celui care plăteşte mai bine. Se supune acum, pentru ca mai tîrziu să se poată răzbuna de pe o altă poziţie, în care se simte mai puternic.

Din clipa în care începe să înţeleagă cum stau lucrurile, noul-sosit devine un adversar de temut ; acest om al unui pămînt secătuit şi al unei mahalale nenorocite care se

lansează într-o aventură, lăsînd totul în urmă, renegîndu-şi destinul, porneşte la conchistă pregătit ca pentru represalii, avînd de răzbunat jigniri ancestrale. Toate activităţile oraşului, telefonul, teatrul, administraţia publică, fabrica, închirierile, sînt arme de care se slujeşte, căci este asemenea tuturor necunoscuţilor. Ignorează, în timp ce noi sîntem conştienţi de ele, convenţiile de care ascultăm şi care fixează atît limita de jos cît şi pe cea de sus a traiului şi prosperităţii. Pentru că, într-adevăr, şi noi am renunţat cîndva, asemeni lui acum, la multe libertăţi, supunîndu-ne oraşului, statului, prieteniei, căminului ; oraşul ne-a făcut să ne adaptăm obiceiurilor sale, şi acum mergem împreună cu oraşul. Noul-venit ignorează pînă şi renunţările pe care am fost nevoiţi să le acceptăm şi vede numai drumuri largi şi porţi deschise acolo unde noi ne-am dat seama că există ziduri şi zăbrele. Întîlneşte în oraş satul pe care noi am încetat de a-l mai vedea ; descoperă crăpăturile pe care noi nu le mai observăm, se vede pe sine pe piedestale, pe efigiile timbrelor fiscale, pe plăcuţele care indică numele străzilor, deoarece nu vede decît adevărul ce se află dincolo de edificii, de vehicule, de mobile şi de slujbe. Îi este suficient să verifice unde se găsesc frontierele celor îngăduite, pentru a se mişca înlăuntrul acestui teren al nimănui ; se plimbă pe aleile de centură ale închisorilor, şi atunci lumea obscură, care e invizibilă, îl înconjoară cu o simpatie ascunsă, pentru că este un distrugător. Dacă nu poate ajunge dintr-o dată, printr-o lovitură de maestru, la vreun post de oarecare importanţă, la conducerea unei întreprinderi în centrul capitalei, la o slujbă bine retribuită, va ajunge, totuşi, mai devreme sau mai tîrziu, mergînd mai încet ; are nevoie doar să posede cheia care deschide toate uşile, adică banii.

Femeia şi bărbatul se pot deda oricărei aventuri ; şi ea, şi el se pot sluji de un nume de împrumut, dacă vor, deoarece adevărata personalitate este abolită. De pe

schelă și de pe capra trăsurii, străinul ne privește cu dispreț ; asimilat perfect, asemeni unui membru anonim al unei secte, afiliat de fapt din clipa în care face prietenii, renegă tot ce presupune răbdare și puritate și are de partea lui toată munca endocrină a orașului. Dacă această lume pe care o măsoară după statura lui și pe care o privește fără să se simtă deloc stingherit i-ar fi fost prin esență superioară, ar fi sucombat ; și, cu toate acestea, încetul cu încetul, triumfă. Îl vedem că ne-o ia înainte, că ne împinge la fund, că are dreptate. Sufletul său mic, însă expert în luptă, ca valoare zoologică, a pus stăpînire pe toate ligamentele și pe toți nervii acestei lumi în care căutăm sîngele cald și deprinderile liniștite. Pentru asemenea ființe, lumea este construită după organele și simțurile lor ; nu i-a descumpănit aspectul edilitar al orașului ; au pus stăpînire pe toate maidanele lui. Au venit să ne demonstreze că nu eram atît de puternici, că nu eram atît de uniți, că viața nu era atît de complicată cum ne-o închipuisem.

Privind spre înălțimi vezi că totul îți este îngrădit ; valorile spirituale devin, de îndată, forțe negative. Privind în jos, găsești posibilități nesfîrșite, ispititoare, atrăgătoare. Din cauza aceasta noi plutim ca niște fantome, de treizeci de ani, și el se acomodează imediat ; fapt este că există un cuantum universal pe care nu-l vedem și care stabilește o corespondență perfectă între omul de rînd și lumea reală. Tot ceea ce are nevoie de o capacitate deosebită, de anumite aptitudini, de aclimatizare morală, de stăpînirea tehnicii, de o funcționare regulată, de desăvîrșire, de limpezime, de transparență începe mult mai de sus.

II FORȚELE MECANICE

ADAPTAREA INSTRUMENTELOR

Versiunea defectuoasă a Constituției [1] nordamericane, aclamată la 25 mai 1853, sub dictatura lui Urquiza, însemna în realitate mai puțin decît oricare din pactele precedente. Exceptînd Buenos Aires, care, dintre toate juntele federației, avea cea mai mare importanță, celelalte provincii erau reprezentate în Congres prin oameni de vază cum astăzi n-ar mai fi cu putință să aduni la un loc ; inteligența și inima lor era însuflețită de un foc sacru pentru pace și ordine ; provinciile însă continuau să fie guvernate de aceiași conducători ca înainte de Caseros [2], și corpul Republicii zăcea mutilat și dezmembrat. Ceea ce nu s-a putut obține în realitate a fost instituit în teorie, și națiunea născută din haos era un rezultat al celor 107 articole ale Legii Fundamentale. Nici stăpînii între-

---

[1] Argentina este condusă, pînă în zilele noastre, după Constituția din 1853, cu ușoare modificări suferite în anii 1856, 1860 și 1898, constituție inspirată de Alexander Hamilton, om de stat nordamerican (1757—1804), colaborator al președintelui Washington. În anul adoptării Constituției, Urquiza era conducător provizoriu al Confederației, iar în 1854 Congresul îl numește Președinte al Republicii.

[2] Localitate din Argentina în apropierea căreia Urquiza a învins trupele lui Rosas și a pus sfîrșit regimului instituit de acesta (3 februarie 1852).

prinderilor agricole, nici comercianții, nici proprietarii imobiliari nu puteau avea încredere într-o parafrază rău întocmită, nici într-un stat compus din Trei Secțiuni și un Preambul. Însă conducătorii s-au declarat de acord cu exemplarul care li s-a dat și au continuat să facă parte din conducere [1].

Mult înainte ca apariția statului să-și fi asumat conducerea relațiilor de drept, ecleziastice, juridice, militare și economice, exista un stat cu *s* mic care se conducea după pactele obișnuite existente și dovedind mai multă sau mai puțină bună credință. Constituția crea un stat în interiorul altui stat și excludea în schimb Republica Buenos Aires și pe Mitre. Din această clipă, religia, dreptul, comerțul, miliția se supuneau unor norme teoretice, în timp ce contrabanda și furtul de vite își aveau clauzele lor empirice și imperativele lor etice. Confederația însă, în calitatea ei de organism central și regulator al acestor relații, în care intervenea pentru a le fiscaliza și a le reglementa, anula aceste norme și îi punea pe toți în gardă. Un pericol nou se năștea din cenușa celuilalt, și acest stat teoretic, asupra căruia provinciile și-au transferat cu nesocotință autonomia și vitalitatea, era un Leviatan cu 107 articulații și trei gîtlejuri [2]. Această slăbire a încrederii i-a determinat pe săraci și pe bogați,

---

[1] „Dacă sudamericanilor le-am face cadou constituțiile noastre, ar fi necesar să trimitem împreună cu ele un număr suficient din țăranii noștri pentru a le face să funcționeze și a-i învăța mecanismul lor" (Brackenridge) (n.a.).

[2] Dacă primul guvern național a luat numele de Juntă, s-a datorat faptului că astfel au fost denumite instituțiile în Spania pe vremea guvernării lui Fernando al VII-lea ; dar după ce s-a înrădăcinat în noi ideea de independență, au fost preferate denumirile adoptate de Revoluția Franceză. Primele noastre Corpuri legislative din 1812 și 1813 au fost denumite Adunări, asemeni Adunării constituante din 1789 și celei legislative din 1791 în Franța. În 1811 a luat ființă o putere executivă cu trei membri

deopotrivă, să dea o importanţă exagerată la început apărării împotriva indigenului şi după aceea apărării împotriva Leviatanului. Trebuiau să se apere de acest fiu al haosului care se hrănea din haos, refugiindu-se pentru totdeauna alături de Vamă, în spatele edificiilor enorme, aproape de vărsarea bogăţiilor Republicii în Atlantic. Statul acesta, cu simpla sa cartă de cetăţenie, nu avea nici o tradiţie şi nici un fel de solvabilitate ; era un fiu vitreg, străin, care intra în posesia unui şes întins, nepopulat, cuprinzînd trei milioane de kilometri pătraţi.

Parcă pentru a mări neîncrederea firească, primele sale acte au fost uzurpatoare şi violente ; statul l-a despuiat pe posesorul paşnic de bunurile sale, a trecut din mînă în mînă, sub pretexte inexistente, proprietatea pămîntului, denumind barbarie o perioadă capricioasă care a luat sfîrşit abia la 3 februarie 1852, şi numind civilizaţie contrariul ei. Surghiuniţii s-au înapoiat în patrie, iar alţii au plecat o dată cu schimbarea gărzii. Dacă panica n-a dat exodului adevăratele sale proporţii, aceasta s-a datorat greutăţii de a ieşi din ţară ; căci să ieşi din ţară era tot atît de greu cum era să intri. Sosise momentul ca legea şi ordinea, economia şi cultura, cristalizate în Carta Magna şi în sufletul a cincizeci de oameni extraordinari, să declanşeze represalii împotriva lui Rosas şi

---

şi cu trei secretari, imitîndu-se cei trei consuli ai C.F. anul VIII ; în 1813, Puterea executivă supremă a fost denumită Triumvirat... Denumirea s-a adoptat probabil în amintirea uniunii dintre Robespierre, Lameth şi Barnave, în Adunarea constituantă, şi dintre Robespierre, Couthon şi Saint-Just, în timpul Convenţiei, fără să fie exclusă posibilitatea ca ea să fi derivat din Tribunat, creaţie a C.F. anul III. În sfîrşit, în 1814, Puterea executivă a fost investită cu un Director suprem, autoritate ce a durat pînă la dizolvarea naţională în 1820, şi, neîndoios, denumirea aceasta corespunde celei de Guvern al Directoratului (compus din cinci membri), care în Franţa a urmat Convenţiei" (Carlos A. Aldao) (n.a.).

a epocii sale, împotriva barbariei[1]. Acesta exercită întreaga putere publică, fiind un instrument al forţelor anonime ; chiar din surghiun, înseşi guvernatorii, aşa cum s-a petrecut sub Legislatura sa, au împuternicit un organism străin şi perfect să exercite întreaga putere publică şi au continuat să-şi joace rolul de forţe anonime. Tot ceea ce pînă atunci avusese valoare ca putere devine o valoare ca preţ ; pămîntul încetează să mai fie o seniorie şi se transformă în tranzacţie şi bani, fiind cumpărat şi vîndut la fel cu un titlu la purtător. Proprietarii şi micii fermieri obţineau pentru recoltele lor împrumuturi cămătăreşti de 12 procente şi jumătate pe lună. Împrumutătorul era un intermediar între bancă, ce-i oferea credit cu 7% anual, şi agricultor, care îl căpăta cu 5 procente lunar, pe lîngă obligaţia ca suma să fie recuperată cu produse al căror preţ urma să fie fixat de el însuşi. Dar bogăţia pe care pămîntul o generează în interiorul său are nevoie de mai mult timp decît cea care se produce prin generaţie spontanee în mîinile cămătarului şi la tej-

[1] Rosas făcea parte integrantă din viaţa argentiniană, şi toate actele sale au reflectat temperamentul naţiunii. A şterge şi a suprima tot ceea ce a însemnat barbaria lui Rosas ar fi fost un lucru absurd ; din această cauză au fost lăsate, cu dibăcie, să subziste sistemul şi metoda proceselor interne, viscerale, schimbîndu-se doar semnele. Tactica a fost consolidarea cît mai completă a acelor idealuri înscrise în edicte şi proclamaţii, care au primit numele de legi, stări normale şi guvern. Urquiza a avut clarviziunea şi abilitatea necesare pentru ca acest organism teoretic să nu lezeze organele vii ale realităţii preexistente ; a lăsat la putere pe conducătorii regimului răsturnat şi i-a numit guvernatori constituţionali ; a ridicat apoi un om de paie, complet şters, reprezentantul său mut, cu numele de Derqui, şi i-a dat rolul de insignă. El ar fi trezit bănuieli firești. De aceea a pus în locul său pe cineva care bineînţeles nu era Rosas, dar nu era nici rivalul său, în timp ce o dată cu Mitre se trezea din nou sentimentul de revoltă. Mitre, care era un Rosas transfigurat, a văzut la rîndul său ce interese şi sentimente nestăvilite fuseseră lezate şi s-a ridicat în fruntea informului, adică a stărilor existente înainte de Rosas, şi în felul acesta a triumfat (n.a.).

gheaua negustorului. Speculanţii se îmbogăţesc repede ; micii şi marii moşieri îşi vînd bucuros grînele şi proprietăţile şi, prin intermediul banului, dobîndesc puterea la care înainte se ajungea prin forţă şi viclenie. Guvernul se transformă în speculant, care obţine împrumuturi în străinătate şi apoi le plasează cu o dobîndă mare în lucrări ce primesc denumirea de progres ; în acelaşi timp posedă maşina de tipărit bancnote, armata şi marina care dau curs legal acestei bogăţii de hîrtie şi totodată reprezintă efortul ţăranului şi al muncitorului ca instituţii de pace. După Pavón, cîmpul, casele, îndeletnicirile, bunurile devin o valoare de garanţie în actele guvernului federal şi valori superlative ce se cîştigă şi se pierd la fel ca la cazinou. Nimicirea băştinaşului şi împreună cu el a forţelor indigene, care dădeau proprietăţii pămîntului şi bunurilor imobile valori aleatorii, reprezenta cîndva pentru stat forţă şi pentru posesor siguranţă ; era însă o forţă primejdioasă, care descreştea, făcînd în schimb să crească forţa patriarhală a statului, care transforma valorile circulante în hîrtie-monedă cu efigia sa. Monstrului Leviatan i se azvîrleau materiile combustibile ale barbariei şi se înălţau edificii publice, lucrări de salubritate, căi ferate şi instituţii ; şi totuşi, forţa pe care o extrăgea din alimentele sale nu era decît slăbiciune. Problema pămîntului uşor de pierdut se îmbina cu problema pămîntului uşor de cîştigat. Primejdiile şi tarele care decurgeau din nesiguranţa generală, din modul de trai dinainte, aflat la discreţia întîmplării, s-au transformat în alte primejdii şi tare, în urma posibilităţii de a obţine, cu puţină abilitate şi răbdare, tot ceea ce doreşti, dar nu şi de a trăi în siguranţă. Este inconvenientul răsturnării lucrurilor, ca şi cum ai îmbrăca hainele pe dos. A avea sau a nu avea însemna a fi sau a nu fi în graţiile guvernanţilor ; prietenia sau rudenia confirma dreptul posesorului asupra bunurilor sale, la fel cum înainte vreme bunurile erau confirmate de relaţiile bune cu şefii de trib. Întinderi

mari de pămînt, prin caracterul lor de pradă luată de la indigen, au trecut în mîinile militarilor, ale eroilor campaniilor celebre şi ale semieroilor deşertului, ca adevărată pradă de război a barbariei şi în acelaşi timp ca ofrandă a păcii. Dacă nu a contribuit la formarea unei caste teritoriale, a dus în orice caz la consolidarea unei caste militare reprezentînd ordinea şi garanţia proprietăţii, deoarece poseda atît forţa armată, cît şi autoritatea proprietarului. Pentru noii proprietari ai pămîntului obţinut ca recompensă şi decoraţie patria însemna proprietate. Şi din această cauză, ideea de apărare a proprietăţii a fost legată de ideea de apărare a teritoriului, şi fiecare stăpîn al cîtorva sute de leghe de siguranţă a altoit pe conceptul de patrie sentimentul de glie, de feudă, de posesiune, de lege, de progres. Forţa primordială a dezordinii s-a metamorfozat în forţă primordială a preceptului juridic şi a autorităţii statului, prin care scopurile sale s-au redus la apărarea frontierei, la consolidarea ordinii interne şi la stabilizarea unui *statu quo* al prezentului. Din acel moment, latifundiarul şi militarul au fost lipsiţi de viziunea clară a unui destin parabolic pentru naţiune, începînd cu nevoia de a pune în mişcare ceea ce rămăsese rigid şi urma să fie parcelat, pentru a reda ţării aceste întinderi de cîmpie fără viaţă, rămase de la patrioţii plecaţi spre Europa. Naţiunea însemna întinderile de pămînt, numărul de vite, recensămîntul populaţiei şi al bunurilor, statisticile despre export şi import, numărul de funcţionari capabili să asigure bunul mers al administraţiei publice, edificiile. Creşterea vitelor şi agricultura, mai mult decît guvernatorii provinciilor, au împuternicit guvernul federal să le reprezinte interesele, şi interesele naţionale au luat forma şi sensul pămîntului. Colonii şi muncitorii nu aveau nici un drept, cu toate că drepturile lor erau garantate de legi şi de coduri desăvîrşite ; indigenii nu le mai răpeau vacile şi recoltele, şi nici nu serveau drept unelte tăcute în mîna patronului ;

erau însă bieţi arendaşi, fiinţe care trudeau de dimineaţa pînă seara, zdrelindu-şi mîinile şi sufletul în munca pămîntului care înmagazina singurul bun autentic: averea. Nenumăratele neplăceri şi întîmplări neobişnuite ridicau valoarea solului arabil şi de păşunat, fără ca banii obţinuţi să compenseze munca neomenească, frămîntările unei existenţe obscure, ameninţate, singuratice, lipsite de dragoste, fără scopuri înalte, departe de căminul adevărat. Confederaţia naţională era vastă şi părăginită ca un latifundiu, deţinea o mare putere militară, posedînd un arsenal de săbii şi de puşti înmagazinate prin provincii; însă asupra sufletelor nu avea decît puterea celui ce aplică pedepse şi trezeşte spaimă. Deoarece îşi propune să asigure bunăstarea, multiplică valoarea a tot ceea ce nu poate fi smuls şi desfiinţat, ca şi cum bunăstarea ar consta în posedarea unor bunuri de bază. Este lăsat în părăsire şi sălbăticie tot ceea ce nu slujeşte direct ca o armă sau o unealtă, tot ceea ce este inutil şi, în definitiv, reprezintă veşnicia. Nu există nici o preocupare pentru asemenea lucruri, şi statisticile arată că exportăm ceea ce producem şi importăm ceea ce nu putem produce. Fiu al latifundiului şi al haosului, statul preţuieşte tot ce e mare şi confuz; toate astea proveneau din faptul că a dat o valoare tip monedei, primul lucru pe care a reuşit să-l stabilizeze într-o lume de fluctuaţii şi de catastrofe. În rezumat, latifundiul a dat forţă naţiunii, autoritate guvernului şi aur visteriei publice. Ferma producătorului şi inteligenţa artistului vor ajunge în mîinile latifundiarului şi ale statului, care le cumpără pe un preţ de nimic. Împreună cu tot ce achiziţionează prin ipotecă şi prin slujbă, prin forţa deşertului ascunsă în el şi a pămîntului nimănui, a pămîntului fiscal, statul va ajunge să posede şi să paralizeze aproape jumătate din teritoriu, o dată cu tutela gîndirii, exercitată prin intermediul universităţilor, al ziarelor devotate şi al funcţiilor publice. Bunurile so-

cietății și intelectul au putut fi cotate la fel ca pămînturile eliberate de primejdii și dezordini, și politica a dat și a luat după cum știința și faptele oamenilor au slujit sau nu drept hrană celor trei gîtlejuri ale Leviatanului.

INTEGRAREA IMPALPABILULUI

Pînă ce provincia Buenos Aires nu a obținut victoria asupra Confederației, punînd capăt la țară unei vechi dispute între unioniști și federali și unei clauze a codului politic, unitatea națională rămînea un ideal de surghiuniți. Marea masă a locuitorilor era departe de a fi însuflețită de ideea unității naționale ; și cu atît mai puțin exista în capul acelora care trebuiau s-o înfăptuiască. A fost de folos ceea ce au realizat mai întîi Urquiza la Cepeda, și apoi Mitre la Pavón, unde din întîmplare a obținut victoria o idee care nu se găsea înscrisă în nici o clauză a codului politic. În ciuda eforturilor unor patrioți înflăcărați și a îndărătnicei opoziții a altor patrioți înflăcărați, portul liber, șanțul care între Melincué și Río Negro separa cîmpia albului de ținuturile indigenului, căruțele și bărcile, Gorra Colorado [1] și învățătorul de țară începeau să constituie națiunea așa cum puteau. A fost suficient ca guvernul federal să absoarbă în departamentele și în celulele sale primejdia pornită de la țară, anihilînd-o prin împărțirea unor sarcini împovărătoare, pentru ca acest corp ciuntit să rămînă ciopîrțit în paisprezece bucăți. Prăbușirea lui Rosas a valorat și ea mai mult decît cele cinci președinții, dacă scădem două, dintre anii 1862 și 1880 ; la prăbușirea lui Rosas ceea ce a rămas în picioare era civilizația. Este adevărat însă că Rosas s-a

[1] Lagună în regiunea pampei (Argentina).

prăbuşit atunci cînd s-a dovedit incompatibil cu stările şi formele de guvernămînt ale naţiunilor europene ; trupele Europei, vapoarele, diplomaţii şi aurul ei n-au putut face nimic împotriva acestui paladin al pampei, dar, în schimb, au putut face totul împotriva lui Mitre, Sarmiento şi Avellaneda [1], deoarece planul acestora coincidea cu planul Europei ; cu ajutorul armamentului, al vapoarelor, al diplomaţilor şi al aurului Europei au reconstruit naţionalitatea pe care barbarul ar fi vrut s-o susţină numai cu resursele americane ale ţării sale. Ceea ce făcuse Rosas din pămînt, au construit ceilalţi din cărămizi şi din fier ; Rosas a început să promoveze capitalismul naţional, ceilalţi au ajuns să fie agenţi şi administratori ai Băncii Mondiale. Ca urmare a imigraţiilor, *gaucho* a devenit zilier, s-au organizat justiţia, comerţul şi instrucţia publică şi s-a impus respectul proprietăţii aşa cum figura în actele legalizate la notarul public, reglementînd în felul acesta viaţa locuitorilor. Şi totuşi, naţiunea încă nu exista. Împrumuturile, capitalurile particulare statornicite prin mari garanţii însemnau intrarea victorioasă a invadatorilor care aşteptaseră timp de cincizeci de ani această clipă prielnică.

Rosas însemna pampa, Confederaţia însemna provincia Buenos Aires ; guvernului de tip pastoral îi urma guvernul de tip municipal. Iar celor paisprezece provincii ciopîrţite li s-a asigurat autonomia pentru a fi reduse pe nesimţite la paisprezece suburbii ale municipiului federal.

În felul acesta, statul a ajuns să fie forţa integrală, totalitatea puterii publice, arsenalul violenţelor sustrase circulaţiei ; cu toate acestea, era lipsit de forţă şi de dinamism. Statul nu dădea viaţă, ci o anihila prin paralizie. A fost creat nu pentru înfăptuiri, ci pentru a opune

---

[1] *Marco Avellaneda* (1813—1841), om politic argentinian. S-a răsculat împotriva lui Rosas, dar a fost învins şi împuşcat.

unei mase statice un haos dinamic, pentru a uni și a însănătoși un corp ciopîrțit, dar n-a fost în stare de nimic. Acestui stat, care reprezenta tot ceea ce dorise toată lumea, în realitate i-a fost imposibil să realizeze ordinea și armonia ; s-a afundat în metropolă și a închis ochii în fața adevărului de la țară. Mai bine zis, nu putea face nimic ; era un sclav al grandorii și al puterii sale, atribute obținute datorită aurului străin, și nu se putea mișca. Statul susținea armate uriașe de funcționari și de soldați ; fabrica titrați la fel cum fabrica înainte hîrtie-monedă, fără control și fără acoperire ; a împărțit bugetul în două, o parte pentru a susține pe cei care îl susțineau, și cealaltă pentru a face să funcționeze restul. Forța sa aparentă a provenit din faptul că slăbise totul pentru a-i face puternici pe susținătorii săi ; era însă un organism lipsit de sînge, fără mușchi, fără mobilitate, asemeni unei mașini care fabrică moarte, și nimic altceva.

TIPARELE DE OȚEL

Odată cu pierderea puterii centrale, viceregatul se dezarticulează în segmente autonome, căci niciodată nu a constituit o unitate ; iar armata își asumă răspunderea de a servi drept unitate și centru ale descompunerii politice. Pe umerii săi a căzut toată greutatea imensei sarcini : sarcina de a distruge și de a crea. S-au înființat trupe, și generalii desemnați, pe cît a fost cu putință, dintre cetățenii cu titluri universitare și oamenii de afaceri, și-au asumat în același timp comanda lor și a magistraturilor inexistente. Obligații urgente i-au constrîns să renunțe la togă și la prăvălia lor, pentru a îmbrăca uniforma și a începe cu toată seriozitatea exercițiile militare.

Ca o consecință a improvizației, zece ani mai tîrziu s-a ajuns la războiul civil pentru salvarea independenței, care, deși era mijlocul cel mai eficace pentru a dezmembra o națiune organizată, reprezenta singura posibilitate de a evita dizolvarea morală a unui popor fără rădăcini și pentru a crea un nucleu central în stare să se opună intereselor dizolvante. Războiul sau forța activă a armatelor avea să slujească, în lipsa războiului propriu-zis și a unității naționale, la supunerea mulțimii printr-o disciplină militară menită să înlocuiască obiceiurile, idealurile și interesele comune. Lipsa unei națiuni geografic preexistente, a unei ordini bine structurate a locuitorilor în viața socială și a deprinderilor muncii coordonate a dus la dizlocarea internă și, ca urmare a ei, la lupta pentru obținerea de situații personale avantajoase. Astfel, numai prin vărsarea de sînge și jefuirea căminelor s-a putut ajunge la conștiința națională, la înțelegerea țelurilor patriotice, încă neclare în momentul independenței, și la respectul magistraturilor. Nimeni nu credea în bunurile făgăduite, și oamenii au fost obligați cu ajutorul baionetelor să caute undeva aceste bunuri. Recrutările se făceau cu forța ; *gaucho* și muncitorul erau smulși de la ocupațiile și gospodăriile lor și transformați peste noapte în soldați îmbrăcați în uniformă sau împodobiți cu un simplu semn distinctiv, ca bunăoară șorțul purtat de *gaucho*, în formă de pantalon, sau pana de struț, sau pantalonul de flanelă galbenă, și ducînd pe umăr armele pe care le aveau, ori chiar fără ele ; regimentele formau corporații suprapuse instituțiilor nou-născute, dar nelegate de acestea din cauza rolurilor diferențiate. Au format un corp ; însă un corp teratologic și atotcuprinzător, fără instanțe superioare. Se recurgea la batalioane pentru a salva viața traficantului, a fermierului și pentru a întemeia în haos un tribunal investit cu atributele forței și ale justiției. Ca emblemă a ordinei și a siguranței, în

armată erau recrutați oamenii cei mai capabili și mai bine intenționați. Aspiranții atrași de noua stare de lucruri ce abia se năștea s-au înrolat sub drapel, transformînd mai tîrziu profesia îmbrățișată dintr-o nevoie de moment într-o slujbă, cea mai cinstită și singura care avea un scop practic și nobil. Paralel cu dezvoltarea politică și civilă a statului, armata a dezvoltat structura unui stat, aceea izvorîtă, politic și economic, din fisiparitatea armatei, care modela instituțiile după chipul și asemănarea ei. Și-a impus forma, ajunsă la vîrsta adultă, celorlalte instituții în stare larvară ; a oprit excesele prin excese, a constrîns legislaturile să funcționeze, a silit congresele să impună constituții și puterea executivă să guverneze. Partizanii unei organizații despotice s-au declarat monarhiști și unitari ; cei care au dorit separarea puterii în două s-au numit democrați și federaliști. Federaliștii recunoșteau nevoia instaurării unei noi ordini ; democrații au crezut că o pot construi utilizînd materialele provenite din demolări. Din această cauză nu coincid planurile lui Moreno și Rivadavia. Primul dorea să amputeze trecutul din trupul prezentului, negînd continuitatea ; al doilea voia să organizeze instituțiile ca și cum ar fi existat, în fapt și în teorie, o națiune ajunsă la maturitate. În fond nu exista decît o singură realitate : armata formată împotriva tuturor utopiilor susținute de discipolii lui Story și ai lui Montesquieu. Încă și astăzi, în comparație cu ea, pînă și organizațiile imitate după modelul țărilor capitaliste europene sau turnate după tipare populare sînt lipsite de forță și de fizionomie proprie ; s-ar părea că sînt aparate ortopedice înfipte în carnea vie a națiunii. Numai acest corp, care are forma țării, posedă structură, unitate, sens și funcțiune logică.

Armatele sudamericane s-au format înaintea popoarelor sudamericane dintr-un conglomerat atît de eterogen, încît se poate spune că în armate se găsea integrată viața

acestor ținuturi de dincolo de lume. Conștiința de țară liberă a apărut în fiecare din aceste țări libere o dată cu primele victorii ale armatelor, probabil ca o consecință directă a greutăților întîmpinate pînă la obținerea victoriei. În perioadele de pace, de armistiții, se cădea într-o asemenea stare de destindere, încît față de armată, care era o societate constituită și disciplinată, viața apărea drept sclavie, dezordine și aventură. Războiul cel mai crîncen și pericolul cel mai mare constau în dezordinea de la țară și de la oraș, încît omului întreprinzător și bine intenționat nu-i mai rămînea alt drum de ales în afara celui al armelor. Către armată s-a îndreptat tot ceea ce a fost mai bun, și de aici au emanat forțele patriotice care au umplut alveolele goale ale instituțiilor civile. În primul rînd s-au format casta sacerdotală și cea militară, detașîndu-se net de celelalte și asumîndu-și conducerea vieții publice. S-au instalat în cele mai înalte ranguri ale politicii, pînă ce guvernul propus de ei a ajuns să fie considerat în toată America de Sud un fenomen natural, formînd regența civilă a dictaturii.

La noi imixtiunea armatei în treburile guvernului nu este atît un act de forță consimțit de guvern cît un act de slăbiciune impus de armată ; este suficient să dai la o parte veșmîntul civic pentru a scoate la lumină armătura metalică a structurii militare. Sub pampa găsești subsol de rocă.

Birourile administrației s-au instalat în interiorul cazărmilor și, de la problemele culturale pînă la garanția pe care o obțin capitalurile străine investite în țară, totul este supus unei situații de forță. Birourile consiliilor comunale erau cazărmi, și cazărmile erau consistorii. Însă această armată, care slujea de exemplu și de prototip societății și instituțiilor, era puternică numai fiindcă lipsea orice altă formă gentilică (religie, cultură, dragoste de

pămînt, economie, politică, simpatie) care să pornească din adîncul conştiinţei sau, cel puţin, din orînduirea lucrurilor în spaţiu şi în timp. Armata nu era, aşadar, o entitate născută din forţa supraabundentă a poporului, ci o forţă de fapt, ocupînd interstiţiile goale şi destinată să formeze poporul şi să-i inoculeze conştiinţa drepturilor şi îndatoririlor.

Forţa aceasta nu poate avea decît o aplicaţie logică, şi anume războiul. Redusă la funcţii poliţieneşti, toată puterea sa superioară se revarsă ca un lichid în clocot. Nenorocirile din timp de pace au fost mai mari decît cele din timpul luptelor, deoarece au însemnat ruginirea armelor în lene. Războiul a fost plaga endemică a Americii de Sud, constituind consecinţa inevitabilă a existenţei militarului-profesionist, a militarului-patriot, a militarului-rentier şi a militarului-judecător. Maşinăria azvîrlită la început împotriva continentului şi populaţiei autohtone a fost utilizată după aceea împotriva ultimelor vestigii ale barbariei şi, în sfîrşit, împotriva guvernelor civile, în măsura în care acestea înclinau să aibă o formă apropiată de modul de viaţă al poporului, o formă antimilitară şi, implicit, aducătoare de dezordine. De la Pueyrredón [1] şi pînă astăzi, armata a acţionat în timp de pace ca şi în timp de război ca un fel de guvern irevocabil, deoarece este de neconceput să separi ideea de cîrmuire de ideea de armată, după cum este de neconceput să plasezi mari capitaluri în industrie şi în comerţ fără certitudinea că forţa bine organizată este cuvîntul de onoare, buna-credinţă şi imperiul legii.

---

[1] *Juan Martín Pueyrredón* (1776—1850), general şi om politic argentinian. S-a distins în luptele de recucerire a oraşului Buenos Aires de sub englezi (1806). A fost conducător suprem al Provinciilor Unite Río de la Plata (1806—1809); a desfăşurat o remarcabilă activitate administrativă şi culturală.

Forței armatelor, care începînd de la Caseros și Pavón a dat coeziune mediului ostil, i-a urmat forța legilor, care în ordinea politică și în timp de pace au îndeplinit aceeași misiune coercitivă a armelor. O dată depășit momentul critic, s-a revenit la togă și la prăvălie. Legile au cerut ajutorul armatei pentru a fi respectate și, cu toate că și armata și legea erau în conflict și disensiune, legea și-a instaurat puterea sa adventică, în timp ce armata, care constituia unitatea și baza, se menținea în expectativă, controlînd funcțiile celor trei puteri constituționale. Această forță incomensurabilă, născută din teroare, reprezenta acum pacea și siguranța, ordinea și justiția. Dar un stat care se afirmă prin bătălii succesive și pătrunde cu toate armele sale în viața civilă, la fel cu eroul care se culcă înarmat, are de luptat împotriva dizolvării mai mult decît pentru mărire și pentru o stare mai bună, găsindu-se cu sabia atîrnată deasupra capului și cu o sentinelă în față. De asemenea, constrîns la unitate și la ordine prin forța legii, are de luptat împotriva dizolvării morale mai mult decît pentru perfecționarea sa. Asta pentru că nu este controlat de societate, ci de sentinela care-i permite să doarmă liniștit, fără mustrări de conștiință.

Toate revoluțiile endemice sudamericane poartă stigmatul păcatului originar al acestui continent ; guvernele, chiar cele din epocile de prosperitate, sînt produsul precedentelor epoci de agitație, și adevăratul apogeu de sănătate pentru țară este starea de asediu. În stare latentă, un popor a cărui existență este condiționată de deprinderile sabiei trăiește veșnic într-o stare de război, iar pacea capătă un aspect de bivuac. Posedăm toate puterile — judiciară, legislativă, executivă — necesare, ca organizare teoretică, unei națiuni moderne ; în schimb, ne lipsește o stare economică, o stare religioasă, o stare de cultură, o stare etnică și o stare morală, care ar trebui

să existe ca postulate prealabile ale celorlalte. Schemele instituţiilor sînt schiţate în mod clar ; ele definesc însă profilul unei naţiuni ideale şi nu îmbracă forma adevăratei realităţi. Pentru a înfăptui aceste structuri teoretice, am recurs la cele mai nobile rezerve vitale, cum a făcut Bernard de Palissy [1], care a azvîrlit în cuptor şi a topit vasele şi obiectele de artă aflate la îndemînă.

RĂSTURNAREA VALORILOR

Vicisitudinile istoriei din care a ieşit statul l-au înzestrat cu o putere egală cu puterea pe care avea misiunea să o înlăture ; modelul de organizare politico-juridică a fost luat din texte şi tratate. În felul acesta a tîrît în sfera puterii constituite formele valabile doar pe terenurile de luptă şi a absorbit în preceptele sale forţele rurale, care în practică i-ar fi putut fi de folos. Astfel, aceleaşi mijloace de care se foloseau conducătorul de altădată, guvernatorul provinciilor, comandantul trupelor, proprietarul hanurilor şi proprietarul de pămînt au servit mai tîrziu guvernanţilor din vremea guvernelor constituite. Ceea ce se compunea înainte din indivizi şi din entităţi simple se transformă acum în complexe de indivizi şi în entităţi compuse ; voinţa cu care se guverna la început este înlocuită astăzi prin legi ; regimurile de forţă de ieri fac loc relaţiilor de drept. În esenţă, tehnica prin care guvernantul înţelege să rezolve problemele statului este identică celei din anii precedenţi, şi experienţele făcute la ţară constituie pentru magistraţi şi funcţionari culegeri de hotărîri. Din punct de vedere economic, statul se năştea

[1] *Bernard de Palissy* (1510—1589), ceramist, emailor şi chimist francez.

sărac şi cu o moştenire specifică : datoria. Indigenii, războaiele şi şefii de trib cu epoleţi au prăpădit o mare parte din fondurile destinate lucrărilor publice. Pentru strîngerea veniturilor, reduse timp îndelungat la taxe vamale, trebuia să se recurgă la improvizaţii, în timp ce vistieria publică acoperea toate nevoile ; se apela frecvent la ea, prin cerere de concesiuni, subsidii şi slujbe. Totul rămînea, astfel, neschimbat. Oamenii credeau şi mai ales se prefăceau a crede că această naţiune ieşită din haos ar însemna ordine, şi că orice insucces în lupta dreaptă pentru viaţă trebuie retribuit băneşte. Pămînturile publice au fost o mină inepuizabilă pentru ajutorarea aproapelui şi pentru echilibrarea finanţelor. Emisiunile fără acoperire, jocurile de bursă, speculaţia riscantă în contul viitorului au provocat crize, care au izbucnit la băncile oficiale şi în casele de fier ale tezaurului public. Prosperitatea economică întuneca judecata, şi judecata dărîma operele ambiţioase, pe care le considera imprudente. Guvernul a fost instaurat ca o instituţie de binefacere dotat cu o loterie şi cu un azil de invalizi.

SFERELE DE OCUPAŢIE

În timp ce structurile sociale încă neconsolidate abia începeau să capete formă şi să devină puternice, statul şi armata ajung să aibă forţe depline. Statul s-a născut prevăzut cu cele mai ascuţite arme de apărare, pentru a înfrunta o primejdie ce exista undeva, dar nu se ştia bine unde ; de fapt, pentru armată bivuacul din timpul iernii nu însemna altceva decît o pauză. Şi armata

a rămas investită mai departe cu misiunea de custode al legii și al ordinii. Ambele au fost corpuri dimerosomate ; în mijlocul acestui haos au constituit o fortăreață cu ziduri groase și cu porți puternice, unde cetățenii se refugiau pe timp de furtună, o fortăreață care se umplea de fugari ; în locurile unde se simțea o cît de mică nevoie se instala un birou. Proclamînd sus și tare că tuturor celor care ar dori să vină, din lumea largă, le este rezervată o primire călduroasă, armata a apărat prin atributele și cu săbiile sale viața și activitatea cetățenilor rezidenți și a celor în trecere.

Statul oferea mult, însă numai ceea ce putea să ducă la îndeplinire prin acte de constrîngere ; din această cauză a început să acționeze exercitîndu-și puterea fără să provoace conflicte directe. Într-o lume lipsită de formă, acest Stat—Armată—Patriarh avea o formă perfectă ; acolo unde lipseau frînele etice, mercantile și religioase, era model de ordine și garanție pentru viitor. Administrația publică, dispunînd de un buget elastic, oferea lunar o bursă aceluia care avea nevoie de protecția ei. Vistieria publică reprezenta recoltă bună, casă proprie și respect. Comercianți și fermieri au căutat un leac pentru nenorocirile lor în farmacopeea statului, căci acesta distribuia beneficiile și era deci cauza indirectă a dezastrelor. Nimeni nu-și asuma riscul de a investi capitaluri fără a obține mai întîi o garanție din partea administrației, și administrația a devenit coasociat la toate proiectele cu reușite enigmatice, după cum era asociat Dumnezeu la faptele vitejești de altădată. Inițiativele particulare se izbeau de concurența statului ; tot ceea ce apărea și se consolida rămînea sub protecția statului, se alcătuia după chipul și asemănarea sa, la fel ca hîrtia-monedă. Față de conducătorii provinciali, puterea executivă exercita un patronaj atotcuprinzător, așa cum arată cele șaizeci și două

de intervenţii federale care au avut loc din 1862 pînă în 1916, de cînd nu li se mai ţine socoteala. Oamenii de talent l-au ratificat în cabinetele guvernului, în universităţi şi în tribunale ; politicienii au predicat evanghelia acestui pămînt al făgăduinţei asemeni unor apostoli ai ştiinţei, ai artei şi ai credinţei ; cei mai puţin dotaţi s-au pus în serviciul puterii, începînd cu slujbele cele mai neînsemnate, îmbrîncindu-se şi dînd din coate ; şi iată că, în sfîrşit, administraţia a devenit un rezervor popular de mană argentiniană, din care iniţiaţii extrăgeau puteri extraordinare. Însă un stat constituit ca o entitate juridică şi patronală, apărată de miliţie, nu este puternic ; ar putea servi cel mult ca stavilă a libertăţilor şi ca închisoare corecţională, dar este subminat şi devine o jucărie neînsemnată în mîna supuşilor săi. Poate fi doborît de o mînă de bărbaţi sau de o mînă de adolescenţi şi de tineri. Nu-şi află loc în sufletele oamenilor. Cu toate acestea, un asemenea stat este temut. Dincolo de orbita puterii sale, domneşte teama şi ruina. Nu se ştie unde i se termină puterea şi nici unde începe slăbiciunea. Fabrică răzvrătiţi şi-i trimite la închisoare, îndeamnă la jaf şi dă lovitura de graţie gospodăriei micului proprietar căzut în dizgraţie, azi aşează o cunună de lauri pe fruntea artistului şi mîine îl insultă, cu dreapta îi plăteşte zeci de mii de *pesos* pentru opera sa şi cu stînga îl ameninţă că-i va lua pîinea de la gură.

Această dependenţă de stat seamănă cu dependenţa neamurilor încovoiate de fatalitate. Cel care nu se află în interiorul administraţiei publice nu are nici o putere, căci forţa se găseşte concentrată în arsenale şi în birouri. Posibilităţile de viaţă respectabilă se reduc geometric în raport direct cu distanţa de la centru ocupată de individ, deoarece la hotarele dominaţiei statului nu există decît bulevarde largi care conduc în deşert.

Neorînduiala era inclusă în formulele teoretice ale organizării naționale, în protestul înăbușit al mulțimilor și al formelor pe care pampa le zămislea în tăcere. Alcătuirea juridică a statului tindea să transforme fiecare cetățean într-un recrut civil, birocrat și licențiat, și a început să funcționeze asimetric față de funcția capricioasă și antisocială a mulțimii ; dispozițiile juridice, respectate pînă la descoperirea mașinațiilor secrete ale instituțiilor, au căpătat caracterul de măsuri disciplinare împotriva răzvrătiților virtuali. Interpretarea articolului 37 al Constituției ne-a dus la bătălia de la Pavón, și numai prin biruința militară unitatea națională a devenit ceva real ; articolul 6 a condus la asasinarea mai multor guvernatori, la încălcarea drepturilor provinciilor și la ura, veche de cînd există viceregatul, pe care o poartă capitalei ținuturile din interior.

Provinciile au fost nevoite să se împace cu un sistem funest pentru libertățile și interesele lor, deoarece, teoretic fiind conjugate la mai mult ca perfect, nu se adaptau, în afară de gramatică, nevoilor etnice și geografice. De fapt, triumfă idealul unitar sub numele de Confederație, la fel de nepotrivit ca atîtea altele. Dacă provincia Buenos Aires și-ar fi declarat independența, așa cum au dorit și au încercat Mitre și Del Carril, atunci cînd se întindea pînă la strîmtoarea Magellan și pînă la cordilieră, Argentina ar fi avut o altă înfățișare ; iar restul, dat fiind că provinciile Corrientes și Entre Ríos s-ar fi separat, fără îndoială, ar fi alcătuit o nouă Bolivie, tot fără ieșire la mare. În mod subconștient, mulțimea a început să priceapă că tribunalele se conduceau după norme străine vieții și naturii lucrurilor ; și chiar dacă ar fi cedat

pentru a se acomoda exigențelor acestei vaste realități neglijate, forțele primare ar fi produs, oricum, fisuri invizibile în sistem. Deoarece putem spune că această mulțime însemna tot un popor, acela invocat în Preambul [1] și în Imn [2], un popor aflat într-o etapă embrionară, ce-i drept, fără puterea transindividuală pe care himenopterelor le-o dă stupul mai bine decît indivizilor fizionomia speciei. Îndeplinea o funcție bine delimitată, însă lipsită de coordonare ; avea legi, tradiții, obiceiuri, însă acestea erau lipsite de coordonare. Din toate ingredientele eterogene s-a constituit o societate artificială, o societate legală, o constelație, iar peste ea s-a prăvălit o viață de coduri urbane și de ordonanțe militare. Era un stat intrus, cu atributele sale strălucitoare și cu rigoarea sa încă aridă ; avea o formă deosebită de forma acestei societăți, care nu poseda forme geometrice, ci biologice, și procedeul a fost invers decît cel care guvernează nașterea ființelor vii. Legea nu va putea sădi niciodată în spiritul individului conștiința morală a justiției, care se învață atît de ușor din poveștile auzite de la mamă sau bunică în fragedă copilărie ; legea nu-i face să existe ființe respectuoase față de drepturile aproapelui, nici față de interesele comune ; legea formează printre noi ființe care examinează după litera codurilor pînă unde are drept aproapele să fie respectat, fără ca excesul să se întoarcă împotriva lui, și se menține la tangenta propriilor sale drepturi. La un popor care nu cunoaște literatura pentru copii, cîntecele corale și nici nu dispune de timp pentru a se ocupa cu lucruri de prisos, viața, care este mai degrabă un roman decît o dispută, apare stingherită dincolo de obișnuitele sale stări de destindere. Forma de a-și exprima nemulțumirea, atunci cînd nevoi stringente îl

[1] Preambulul Constituției din 1853.
[2] Imnul Național adoptat în 1813.

încolțesc, este așteptarea momentului potrivit pentru răzbunare. În felul acesta, se creează atît o tendință juridică, cît și o vocație a răzvrătirii. Între timp, sub aparența păcii legale din orașe și a nepăsării de la țară, se naște, subteran și încîlcit, un arabesc de forme procesuale, un manual complicat și plin de dispute procedurale, de ordonanțe și drepturi învățate pe de rost, capabile să te ferească să săvîrșești un delict sau să încalci legile. Iese astfel la suprafață o stare fictivă de coeziune, de respect, de convietuire liber consimțită, o stare ce poate fi simbolizată de locuitorii din stepa Atacama, care sînt niște păstori nenorociți, dar știu pe dinafară Codul rural.

Relațiile între indivizii unei societăți constituite în acest fel de logica și convenienta juridică sînt lipsite de tot ceea ce este generos, larg, dezinteresat, vrednic de încredere, și se transformă în redute de apărare și în planuri de atac, în cerebrale litigii cotidiene care sînt tratate de judecător ca niște cazuri de conștiință. Și dacă judecătorul și comisarul nu sînt dispretuiți, în schimb e luat în bătaie de joc, cu ostentație sau cu ipocrizie, tot ce reprezintă justiție și autoritate în scara valorilor morale ; nu se recunoaște autoritatea părintească, coplesitoarea întîietate a talentului sau puterea irezistibilă a cinstei.

Dacă instituțiile nu au destulă vechime — și prin urmare nici autoritate — pentru a se opune revărsării vechilor impulsuri, dacă legea nu stabilește în mod textual natura psihică a relației dintre individ și paragraf, ideea de justiție și întreaga jurisprudență nu sînt decît niște mașinării complicate și inutile.

Nici un popor nu poate progresa dacă pretinde ca între frați și prieteni să existe dispoziții scrise și chitanțe, nesocotind în felul acesta obligațiile și sancțiunile morale ; subordonarea conștiinței unor simple ordine înseamnă anihilarea sufletului ; și atunci legea este un instrument de

corupție. În acest sens, visele optimiste ale celor mai înzestrați oameni ai noștri nu ne-au adus, deși în mod indirect, decît mari pagube. Rivadavia și Sarmiento pot apărea ca niște genii diabolice. Prin opera sa Vélez Sársfield [1] a contribuit la crearea impresiei că societatea noastră este bine alcătuită și organizată. Ne-a făcut să ne sprijinim conștiința pe lege, așa cum ne sprijinim caracterul și inițiativa pe favorurile statului. Ne-a făcut să ne simțim feriți de o primejdie care, nefiind dispărută, deși stăvilită și ascunsă, putea lua chiar forma Codului civil. Dacă prin cunoașterea legilor se obține totdeauna cîștig de cauză, dacă legea perfectă este un mecanism automat, norma se transformă în fraudă și legea rănește și seamănă ură.

S-a ajuns la o viață care pare ordonată și pașnică, dar în fond nu e scutită de primejdii, deoarece primejdia, care înainte consta în ceea ce făceai, astăzi constă în ceea ce știi și nu poți face.

DIVIZIUNEA MUNCII

Fiecare funcționar este o celulă vie a puterii care, fără a fi în slujba întregului, întruchipează un fragment de autoritate. Primul magistrat produce prin cariocineză [2] corpul administrativ. Prin funcția pe care o îndeplinește, fiecare ajunge să-și dezlănțuie forțele de dominare individuală și să le azvîrle în joc; așadar, din alăturarea

[1] *Vélez Sársfield* (1801—1875), jurist și om politic argentinian, autor al Codului civil și colaborator la întocmirea Codului comercial.

[2] *Cariocineză (mitoză)*, diviziunea indirectă a celulei, în cursul căreia are loc apariția cromozomilor și împărțirea materialului celular la două celule-fiice, ambele cu același număr de cromozomi.

acestor celule ia naștere un corp executiv, judiciar, legislativ și administrativ cu un volum mult mai mare decît suma părților. Deputatul are privilegiile lui ; agentul de poliție, uniforma lui ; portarul, livreaua lui ; fiecare dintre ei reprezintă, la scară redusă, legislatura, poliția, tribunalul. Împărțirea puterii diminuează forța statului, deși aparent aceasta este mai mare, mai bine distribuită, mai direct prezentă în toate. Reprezentat molecular oriunde se găsesc funcționarii săi, statul își face simțită prezența permanent, ca o zeitate fără pudoare, dar în fond nu este altceva decît un depozitar al forței armate și al intereselor personale. Statul este un Leviatan macerat care umple totul cu particulele provenite din fărîmițarea sa ; din totalitatea funcțiilor pe care le exercită cei ce se servesc de el capătă structura unui schelet extern, de artropod, întins pe trei milioane de kilometri pătrați ; dar în interior e lipsit de viață, este doar un recipient de corpusculi gazoși. Funcția publică nu are slujitori, ea dă numai forță cetățeanului care și-o încorporează ca o mană, și tuturor le convine ca forța individuală a fiecăruia să fie mare, pentru ca funcția să apară universal respectată. Altfel nu ar fi respectați, și statul ar fi insultat zilnic în persoana slujitorilor săi. Trebuie să i se îngăduie să-și depășească atribuțiile pentru a-și păstra echilibrul. Agentul de poliție știe că atunci cînd infractorul uită că se găsește în prezența autorității trebuie să recurgă la forță și să-l ducă la închisoare prin prerogative independente de uniformă ; în prezența judecătorului simțim că există o putere mai presus de legi, iar în fața funcționarului superior sîntem covîrșiți deopotrivă de importanța funcției și de greutatea numelui celui care o îndeplinește. Acest adaos se observă asemeni vîrfului de cuțit ascuns sub cămașă. Un stat desfăcut în componentele sale și împrăștiat pe întinderea teritoriului este de temut, însă nu are

o putere de coeziune care să inspire simpatie ; poate ocroti sau despuia, poate investi o sută de milioane într-o lucrare de viitor, o sută douăzeci de mii de pesos anual pentru dezvoltarea științei și a literaturii, să acorde subsidii, să înăbușe răscoale și să pună pe picior de război armate de o sută de mii de oameni, dar nu este altceva decît o nălucă și un motiv de groază ; slujindu-se de același tip de jusitificări, ar putea să facă exact contrariul.

Atunci cînd cetățeanul nu aspiră decît la o situație respectabilă, conferită de avere sau de slujbele importante, nu se pot bucura de nici o prețuire capacitatea intelectuală, virtutea, munca stăruitoare și investigația dezinteresată ; nu valorează nimic spiritul și bietele sale unelte. Trebuie să se îndoape dintr-o altă substanță, ce reprezintă în același timp idealul și bunăstarea. Un post în administrație, în magistratură, în învățămînt, înseamnă bani, competență, putere și respect. Statul acordă lefuri ca subsidii și pe lîngă aceasta administrează știința, considerația socială, reputația, onestitatea. Însă cum individul ales nu are nici o vină că Dumnezeu i-a pus mîna în cap pentru a fi beneficiarul unui destin măreț, și cum această funcție este o unealtă și nu o rotiță a unui mecanism, el forțează lucrurile pentru ca postul să-i permită atingerea nivelului maxim al aspirațiilor. Individul știe că sub numele pe care îl poartă există o sarcină și o funcție, și că, dacă dorește, le poate imprima pe o carte de vizită ; individul mai știe că pentru toate acțiunile sale va trebui să răspundă în fața prietenului care l-a numit, la fel ca și alesul față de zeul său. O dată atins țelul, el capătă instantaneu impunitatea care este întotdeauna inerentă oricărei funcții mai deosebite ; impunitatea înseamnă să te situezi dincolo de sancțiunile obișnuite, mai presus de tăcerea celor ce nutresc aceleași aspirații. Drumul spre putere este drumul spre impuni-

tate, spre expansiunea forţelor personale, care de obicei sînt înfrînate de societate, şi cum întotdeauna cucerirea puterii se sprijină pe respectul subaltern, ascensiunea individului înseamnă împlinirea unor aspiraţii ale sufletului colectiv. Fără această aroganţă, care depăşeşte cu cîţiva centimetri stricta orbită a acţiunii sale, s-ar trăda aici un ideal al mulţimii : să faci avere şi să poruncești. Tot ce ar putea discredita produce de fapt admiraţie, fiindcă apare ca o capacitate de autoritate negată celorlalţi ; funcţionarul care face ceea ce vrea, de multe ori cu conştiinţa că şi-a îndeplinit datoria, întruchipează o putere tăinuită şi capricioasă pe care trebuie să ţi-o faci binevoitoare. Îndeplinirea pur şi simplu a datoriei ar deprecia funcţia ; în schimb, frauda şi neobrăzarea sînt semne de forţă, căci în ele se întrevede omul mai puternic şi mai de temut decît funcţia pe care o îndeplineşte.

Aparatul scenic este o valoare de bază în comedia aceasta a poziţiilor înalte, cu personaje primare şi acţiune primitivă ; demnitatea funcţiei te scapă de nimicnicia personală, căci o pune chiar în slujba ei. Această demnitate, care trece dincolo de obişnuit şi de normal, este sporită prin afirmarea categorică a actului arbitrar ; ceea ce demonstrează capacitatea de a îndeplini funcţia şi de a o depăşi cu o gratificaţie neaşteptată. De aceea omul din popor îl consideră pe funcţionarul de stat ca pe o fiinţă ce posedă privilegiul de a transforma serviciul public în serviciu personal ; în funcţie de aceasta el trebuie sau să-şi facă speranţe, sau să se teamă. Şi atunci îl respectă. Fără acest act arbitrar, forţa ar părea diminuată şi derizorie, iar uzufructuarul, un simplu slujbaş. Acum se vede limpede pentru ce funcţionarul care face schimbări, care vrea să aducă o inovaţie, este cel mai periculos ; deoarece de obicei inovaţia constă în a da frîu liber prin intermediul funcţiei, în chip de noutate, aspiraţiilor personale.

Subalternul poate recurge, ca o compensaţie, la acelaşi sistem fraudulos : se foloseşte de influenţa lui personală în orice litigiu şi obţine cîştig de cauză. Aceasta este tot o gratificaţie neaşteptată. Dacă socoteşte că este prejudiciat pe nedrept, apelează la o altă putere străină, la un *Deus ex machina,* care este şi mai puternic decît funcţionarul : la funcţionarul ocult, cel care poate ajunge sus de tot peste noapte, cel pentru care totul este cu putinţă : omul politic. A recurge la omul politic înseamnă a cere dreptate aceluiaşi for care te-a prejudiciat şi a împlini totodată o răzbunare de ordin transcendental, plătind tribut eului colectiv. Cu toate acestea, uzurparea puterii instituţionale de către puterea personală, absorbţia funcţiei publice de către individ contribuie uneori la înălţarea acesteia. Judecătorul, legislatorul, funcţionarul şi agentul de poliţie, care fac să se respecte investitura prin adăugarea unui factor personal, vorbesc neîncrezătorului în aşa fel încît să înţeleagă bine ce este o investitură. Există în ansamblul acestor forţe aflate pe scenă o anumită compensaţie care echilibrează funcţii şi personaje. Şi, în fond, în această comedie de confuzii sau interludiu de *qui pro quo*-uri, cu timpul se pierde totul, afară de onoare.

Această speţă tipică de slujbaş şi de funcţionar public, pe care Agustín Alvarez [1] o cunoaşte atît de bine şi o disprefuieşte atît de mult, este o variantă sublimată a cumătrului. Cumătrul este unul din personajele tipice pe care l-am moştenit tot din perioada dominaţiei coloniale. Îl întîlnim foarte des în vodevilurile spaniole, unde e însă mai puţin sumbru şi mai puţin pervers. Din galeria de figuri grosolane pe care le datorăm Spaniei, cumătrul este, poate, ruda cea mai apropiată. Este un tip foarte răs-

[1] *Agustín Alvarez* (1857—1914), scriitor, filozof şi pedagog argentinian.

pîndit, sub aspectele cele mai neașteptate, și merită osteneala să fie analizat : aria sa de acțiune este vastă, și valoarea sa, deosebit de reprezentativă.

CUMĂTRUL

De acolo unde se termină cîmpul de acțiune al îndrăznețului și pînă unde începe acela al mitocanului, se află locul cumătrului. Prin anumite trăsături se mărginește cu zona omului viteaz, integru, singuratic ; prin altele, apare ca o varietate a omului lipsit de caracter, ușuratic și neisprăvit care este mitocanul. De la domnișorul fercheș, care merge la rîu să provoace spălătoresele sau să se bată cu paznicii de noapte bătrîni, de la tîlharul din „cetele de indigeni" și „bandele de fanfaroni" pînă la funcționarul care transformă regulamentul într-un privilegiu al rangului, cumătrul își desfășoară activitatea în această regiune care este teritoriul său. Valoarea personală și, drept consecință, minimalizarea a tot ce e străin constituie notele cele mai proeminente ; la fel cu mitocanul, se caracterizează printr-un dispreț fundamental pentru forma exterioară, redusă la trăsăturile cele mai grosolane. Este, de asemenea, jignitor, deoarece în această situație uzează necumpătat de o forță deosebită de cele aflate în joc. Și cum, în multe împrejurări, agresiunea directă și deschisă față de ceea ce îi este superior implică o primejdie pe care îndrăzneala sau poziția sa nu-i permit s-o înfrunte, nu-i rămîne altă soluție decît să se năpustească asupra unui punct slab. Oscilează între tipul căruia nu-i pasă de societate și tipul opus, care acționează numai în raport cu această societate, cu alte cuvinte între îndrăzneț și mitocan. În societate pare stingherit ; ai zice că e un

individ care nu a putut asimila formele concrete și închegate ale civilizației.

La origine, cumătrul și mitocanul sînt săraci ; mediul lor firesc este sărăcia, unde pîinea este o problemă. „Cumătru" a fost o titulatură pe care și-o dădeau persoanele din clasa de jos. Era echivalent cu „camarad" sau „prieten" și se referea mai degrabă la o rudenie îndepărtată decît la un anumit grad de simpatie. Cuvîntul „cumnat" este și el o titulatură familiară, folosită la țară între persoane de aceeași categorie socială. Cumătrul era sărac ; dar bogații au intrat și ei de la o vreme în familia imensă a oamenilor de rînd, printr-o înrudire bastardă de caracter ; așa încît cuvîntul desemnează o speță de indivizi mîndri de a fi oameni de rînd. Nu se poate spune despre el, așa cum pe drept cuvînt se spune despre mitocan, că germenii de descompunere și dezacord față de mediul înconjurător pe care-i poartă cu el sînt antisociali ; mult mai corect este să-l considerăm o ființă aflată în întîrziere față de evoluția corpului social, astfel încît atitudinea sa provocatoare și dușmănoasă amintește de apucăturile celui care abia începe să aibă conștiința clară a unei diferențe fatale între nivelul său și înălțimea medie a lucrurilor și a persoanelor înconjurătoare. Știe, prin urmare, că mediul înconjurător a evoluat, a progresat, și că relația antropologică pe care o stabilește cu mediul are un caracter conflictual.

Apărînd într-un moment neprielnic și posedînd o mîndrie fără limite, e îndemnat mai degrabă să modeleze exteriorul pe măsura lui decît să se grăbească pentru a-l ajunge din urmă. Deși nu-și dă seama de inferioritatea în care se găsește în raport cu realitatea înconjurătoare, totuși, întreaga sa conștiință organică de individ, de exemplar comun al speței umane, simte că rămîne în urmă și face eforturi inverse pentru a se pune în flancul avangărzii acestei realități ce merge înainte. Efortul depus

pentru a nu fi depășit de această realitate pe care vrea s-o oprească în loc și în același timp o invadează cu persoana sa, disprețul pentru semeni și pentru valorile civilizației, sînt trăsăturile lui cele mai caracteristice. Încercînd să anuleze distanța, rămîne de obicei fără acoperire. În această mișcare nu există nici un plan și nici un vicleșug : există numai forțe organice care dobîndesc, în gesturi și cuvinte, forma unui tîrnăcop cu care este spart zidul înconjurător, pentru a trece dincolo de el. Cumătrul întrebuințează șperaclul pentru a pătrunde în societate, deși nu i s-au închis porțile, numai că el nu-și dă seama, fiindcă porțile sînt deschise pe partea cealaltă.

Cumetria se dovedește apoi a fi o atitudine, o formulă care rezolvă problemele de incompatibilitate cu mediul înconjurător, reducîndu-le la conflicte și certuri, în care dezlegarea este adusă întotdeauna de pumn, dar în fond constituie o cheie falsă, deoarece posedă dinainte soluția pentru orice problemă. Dacă privim lucrurile cu luare aminte, ne dăm seama că în această atitudine există un sofism de fapte și de persoane.

Cumetria mai este și o formă a resentimentului. Diferența dintre ceea ce ești în realitate și ceea ce crezi că ești te înconjoară cu un zid, dincolo de care se află lumea și care te închide înăuntru. Așa cum spune Scheler [1], „...marile aspirații interioare, înăbușite însă, și un mare orgoliu, handicapat de o poziție socială inferioară, sînt circumstanțe deosebit de favorabile pentru trezirea sentimentului de răzbunare". La cele spuse și la tot ceea ce s-ar mai putea spune, începînd cu subconștientul și cu *humour*-ul, trebuie să adăugăm faptul că țările care trec foarte repede de la o stare de sălbăticie la una de civilizație merg cu o repeziciune mai mare decît poate merge o ființă umană. Omul întovărășește lucrurile ; ființa uma-

[1] *Max Scheler* (1875—1928), filozof german aparținînd școlii fenomenologice.

nă are însă nevoie de timp pentru a se aclimatiza cu progresul, iar civilizația, pe care o putem defini înainte de toate ca o sarcină, este, poate, incompatibilă cu starea fiziologică normală a ființei umane. Cultură și civilizație sînt atît stări ale conștiinței, cît și domenii ale tehnicii. Resentimentul pe care îl întîlnim la cumătru, după definiția dată de Scheler, poate fi al unui om normal, care se dezvoltă în mod firesc, potrivit unui proces fiziologic de civilizație de care e conștient ; și se prea poate ca discrepanța dintre metabolismul său etic-mental și desfășurarea lucrurilor să nu dovedească atît inadaptabilitatea lui, cît nedreptatea celor ce încearcă prea stăruitor să-l facă să asimileze elementele unei stări sociale care este, la rîndul ei, o stare „precipitată" de forme convenționale. În mediul nostru, el ar fi omul care în fond are dreptate, nu cel ce sare peste stadiile intermediare ; greșește, desigur, cînd reacționează, cu toate că și atunci, ca și în primul caz, este iresponsabil. Cumătrul ca expresie a resentimentului se opune, așadar, unui limbaj de forme, nu unui limbaj de substanțe, și nu putem decît să-i recunoaștem dreptul la cruzime, atunci cînd este justificată printr-un context nevăzut, impalpabil, intramolecular ; verdictul spontan confirmă acest adevăr prin exclamația : „este un produs al mediului", sau „taică-su și prietenii sînt de vină". De aici se vede limpede că este o atitudine generică și reprezentativă.

Greșeala constă în faptul că întotdeauna cumătrul întrebuințează un număr de argumente mai mare decît e nevoie pentru a ne convinge că e un inadaptat ; folosește o cantitate mai mare de forță decît e nevoie ca să domine, pentru a-și „salva onoarea", ca să ne intimideze ori ca să fie lăsat în pace. Nu poate fi iertat cînd se face vinovat de excese și de mîndrie nemăsurată, ca și cum s-ar arunca de la etajul douăzeci, cînd ar fi suficient să sară doar de la jumătatea distanței. Aroganța nu decurge, așadar, din

comentariul asupra faptelor, ci din atitudinea sa mută față de ele. Îngîmfarea verbală este întotdeauna urmarea unui gest de trufie schițat mai înainte.

Miles gloriosus în comedia siciliană și la decadenți, la fel cu fiica vitregă din farsa latină, este un personaj ieșit din acest embrion ; personaj dialectic. Cumetria este în fond același lucru redus la gesturi, transformat dintr-un element imaginativ și psihologic într-un element corporal și biologic. Mai presus de conceptul de merit al acțiunii se află plăcerea de a o anunța și de a o duce la îndeplinire, chiar dacă totul se face pe căi ocolite. Să amintim apoi folosirea unui limbaj urît, atunci cînd vrea să sublinieze un lucru evident, un punct vulnerabil ; ceea ce era ținut sub tăcere în satiră și în farsă capătă în cazul acesta forma unui pumnal verbal.

Agresiunea și provocarea reprezintă, poate, actul la care se recurge ca ultim argument de convingere, ca instanță supremă, atunci cînd lipsește un limbaj capabil să ofere satisfacție prin scuzele cerute sau primite. Pus în această lumină, cumătrul apare ca o ființă cu un limbaj redus și deficient, care face apel la acțiune doar în lipsa acestei supape ce i-ar permite să-și exprime punctul de vedere fără a lovi și să aibă conștiința satisfăcută după ce fraza și-a descărcat lovitura. Există, bunăoară, senatori care, de pe un scaun obținut printr-o fraudă vădită, fac apel la cumetria civică pentru a-și salva situația chiar atunci cînd nu au argumente cu care să înfrunte atacul adversarilor. Cumetria, la urma urmei, este, poate, un limbaj complementar.

Fanfaronul care are nevoie de spadă și își înfundă pălăria pe cap este o varietate teatrală și barbară a acestui personaj autentic, care nu admite posibilitatea unei atitudini false și care transformă teatrul celorlalți în public, deoarece devine spectator al propriei sale situații. Cumătrul, asemeni fanfaronului, nu este un tip psihologic, ci social ; sufletul său seamănă cu sufletul mulțimii.

Amîndoi au nevoie de spectatori numeroşi, dar nu de teatru, ci de circ, de vreme ce spectacolul se află în ei, cu fiare sălbatice şi cu arme adevărate. Într-un anumit sens, cumătrul apare ca un produs al unei clase morale, al unei caste de *sudras* [1] privită sub aspect moral, pentru care teatrul este încă un grad de reprezentare superior exigenţelor sociale ale eului lor ; îşi joacă rolul în faţa acestei societăţi care aplaudă în tăcere. De aceea fanfaronul pe care-l găsim în literatură, indiscutabil înrudit cu cel ce trăieşte cu adevărat şi cu picioarele pe pămînt, nu are nimic de a face cu el. Cumătrul nu poate fi transferat în ficţiune, căci îi lipseşte simţul intelectual, teatral, şi constituie doar un caz specific. Fiinţele anormale îşi află locul la circ, unde nu-şi ascund monstruozitatea : căci ea este arta lor. Circul este contrariul teatrului.

[1] Una din castele religioase din India antică.

CUPRINS

Prefață V
Tabel cronologic XXV

TRAPALANDA

I **Căile indicate de busolă**

Aventurierii 3
Stăpînii neantului 7
Dezamăgirea luată drept imbold 9
Stăpînirea sub formă de represalii 14
Bătînd în retragere 16
Înțepătura 19
Etalonul de valoare : pămîntul 22
Viața și mișcarea pămîntului 26

II **Epoca pielii**

Prima însămînțare 29
Sămînță în pămînt fertil 32
Executorii testamentari ai indigenului 40
Independență 47
Moștenirea și dobînda sa compusă 52
Primele roade ale libertății 54
Noile valori 58
Spre acceptarea condiționată a realității 60
Cuțitul 66

III **Drumurile**

Cărări întortocheate 73
Drumurile mîinii de lucru 76
Hotarele înaintării 81
Drumurile de fier 87
Canalele Atlanticului 90
Pînza de păianjen 94

SINGURĂTATE

I **Izolare**

O lume fără experienţă 101
Spre o reîntoarcere în trecut 104
Ţinutul nimănui 107
Frontiere şi primejdii 110
Izolare 113
Discontinuitate 125
Dezmembrare 131

II **Distanţe**

Spaţiu 136
Aşezările 139
Fizionomia localităţilor 146
Pioneers care fac haltă 150
El guapo 154
Vrăjmăşii ale singurătăţii 158
Neîncredere 162
Săracii 164

III **Singurătatea lumii şi a omului**

Lumea şi omul 169
Singurătatea străveche 174
A şaptea singurătate 176
Domeniile apei 179
Forţele singurătăţii 181

FORȚE PRIMITIVE

I Forțele telurice

Tiparele pământului 189
Călăuza și adulmecătorul 197
Planurile înclinate 201
Eroziune și oxidare 204
Unelte folositoare 207

II Forțele mecanice

Adaptarea instrumentelor 213
Integrarea impalpabilului 220
Tiparele de oțel 222
Răsturnarea valorilor 228
Sferele de ocupație 229
Funcțiunile mecanice ale legii 232
Diviziunea muncii 235
Cumătrul 240

Lector : ELENA MURGU
Tehnoredactor : POMPILIU STATNAI

Bun de tipar 23.III.1976. Tiraj 12.120 ex. broşate.
Coli ed. 14,19. Coli tipar 9,125.

Tiparul executat sub comanda nr. 5.005, la Întreprinderea poligafică Bacău, str. Eliberării nr. 63.
REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

martínez estrada

«E firesc să mă refer la *Radiografia Pampei* ca la opera mea fundamentală, rod al unor îndelungate cercetări istorice, sociale și de psihologie colectivă, și sînt ispitit să cad în excesul criticilor care îmi aplică automat calificativul *„autorul Radiografiei"*.»

EZEQUIEL MARTÍNEZ ESTRADA

editura minerva

Vol. I – II, lei 9